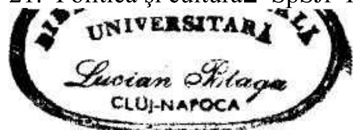
Revenirea în Europa
Idei şi controverse româneşti 1990 - 1995
Antologie şi prefaţă de Adrian Marino
Coperta: Tudor Brânduşoiu
Ilustraţia copertei: Fecioara Europa, gravură, sec. XVI, Biblioteca Strahov, Praga.
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
MARINO, ADRIAN
Revenirea în Europa. Idei şi controverse româneşti
1990-1995 / Adrian Marino. - Craiova ; Aius, 1996
(Imprimeria Karma & Petrescu).
p. 464 ; 21 cm.
Bibliogr.
ISBN 973-9251-05-6
1. Europa 339.92(4+498)
Revenirea în Europa
Idei si controverse româneşti
> >
1990 - 1995
Antologie şi prefaţă de
Adrian Marino

Diiis
Craiova, 1996

De acelaşi autor:
1. Viaţa lui Alexandru Macedonski, Bucureşti, E. P. L, 1965
2. Opera lui Alexandru Macedonski, Bucureşti, E. P. L., 1967
3. Introducere în critica literară, Bucureşti, Editura Tineretului, 1968, traducere în limba maghiară, Bucureşti, Editura Kriterion, 1979
4. Modern, Modernism, Modernitate, Bucureşti, Editura Univers, 1969
5. Rumänische Erzahler der Gegenivart, Gute Schriften, Bem, 1972 - (antologie)
6. Dicţionar de idei literare, voi. I, A-G, Bucureşti, Editura Eminescu, 1973
7. Critica ideilor literare, Cluj, Editura Dacia, 1974; traducere în limba germană, Editura Dacia, 1976; traducere în limba franceză, Bruxelles, Complexe, 1978
8. jOle! Espana, Bucureşti, Editura Eminescu, 1974; ediţia a 2-a Craiova, Editura Aius, 1995
9- Carnete europene, Cluj, Editura Dacia, 1976
10. Prezenţe româneşti şi realităţi europene, Bucureşti, Ecr. Albatros, 1978
11. Hermeneutica lui Mircea Eliade, Cluj, Editura Dacia, 1980, traducere în limba franceză, Gallimard, 1981
12. Litterature roumaine. Litteratures occidentales. Rencontres, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981
13. Etiemble ou le comparatisme militant, Paris, Gallimard, 1982, traducere în limba japoneză, Tokyo, Keiso Shobo, 1988
14. Tendences estetiques, în „Les Avant-gardes litteraires au XX-ieme siecle", voi. II, Thăorie, Budapest, Akadâmiai Kiado, 1984
15. Hermeneutica ideii de literatură, Cluj, Editura Dacia, 1987; traducere îh limba italiană: Teoria della letteratura, Bologna, II Mulino, 1994
16. Comparatisme et Theorie de la Litterature, Paris, Presses Universitaires de France, 1988
17. Biografia ideii de literatură, voi. I: Antichitate- Baroc, Cluj, Ed. Dacia, 1991, voi. II: Secolul Luminilor, Secolul 19, Cluj, Ed. Dacia, 1992; voi. III: Secolul 20, partea I, Cluj, Ed. Dacia, 1994
18. Evadări în lumea liberă, Iaşi, Institutul European, 1993
19. Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte ideologice şi culturale, Iaşi, Editura Polirom, 1995
20. The Biography of „the Idea of Hterature". From Antiquity to the Baroque, Albany, State T Tnivprsirv nf Npw Valp Pi-pss 1996
21. Politică şi cultură■^SpSJr^FBOAoalBRTO'P'^ ^ Editura Polirom, 1996

Prefaţă
Câteva scurte explicaţii sunt necesare. Mai întâi titlul. Revenirea în Europa trebuie înţeleasă, exclusiv, în sensul

reafirmării energice - şi uneori polemice - a adeziunii şi a integrării ţării şi culturii noastre în sistemul instituţiilor şi al valorilor europene. Pe toate planurile. O asumare deschisă a ideii europene, după decenii de izolare totalitară şi de virulentă propagandă antioccidentală. Căci, în rest, România, ţară europeană, în sensul plin, geografic şi cultural al cuvântului, n-a „ieşit" şi n-a „plecat" niciodată din Europa. După 1989, ea reînnoadă doar un fir şi îşi regăseşte, în mod salutar, tradiţia istorică.
Orice s-ar spune, în ciuda unor exaltări de extremă dreaptă, care detestau influenţele occidentale şi preconizau utopic „decuplarea de Europa", România modernă, cel puţin de la 1848 încoace, a fost - în ciuda insuficienţelor sale istorice - o ţară orientată spre cultura şi civilizaţia europeană. Ea a privit totdeauna spre Apus şi nu spre Răsărit. Uităm, în acelaşi timp, că prima ideologie activă şi coerentă, în toate provinciile româneşti, a fost curentul iluminist, admirator al „Europei luminate". Nu pot fi ignorate, bineînţeles, nici evidente fenomene de dedublare, de ambiguitate, de dublu limbaj şi chiar de duplicitatea politică, vădite, mai ales, în diferite împrejurări istorice şi contexte geopolitice, recente sau mai puţin recente. Astfel de manifestări, naiv cusute cu aţă albă, se produc pe scară largă, şi din plin, mai ales în sfera oficială, şi sub cehii noştri. Nu intrăm, însă, în acest cadru, într-o astfel de analiză. Dar trebuie subliniat că, în mod fundamental şi esenţial, conştiinţa culturală românească a fost, este şi va rămâne definitiv pro-europeană. Nici o influenţă ideologică, rusă, panslavă etc, directă sau prin interpuşi, nu poate învinge această aspiraţie profundă. Ea nu se mai poate impune decât într-un nou şi puţin probabil regim de ocupaţie totalitară. Rusia actuală nu mai este şi,

mai ales, nu mai poate fi (din motive economice, politice etc.) Rusia stalinistă. Nostalgicii de toate categoriile vor trebui să se resemneze în faţa acestei situaţii obiective. Faptul că ideea europeană s-a reafirmat în numeroase conştiinţe româneşti cu o atât de mare energie după 1989, după o perioadă de izolare totală, constituie încă o dovadă - mai mult decât convingătoare - de rezistenţă şi de supravieţuire a acestei aspiraţii.
O altă explicaţie priveşte originea şi tehnica de realizare a acestei antologii. Punctul de plecare este cartea noastră Pentru EuropaQaşi, Editura Polirom, 1995), care, cum vedem,... face „pui", şi îndeosebi referinţele finale: Studii şi articole româneşti (p. 218-223). Am completat, sistematizat şi adus pe cât posibil la zi, şi în linii mari, în primul rând, textele „pro-europene" publicate după 1989, dând atenţie deosebită mai ales primelor articole apăaite anume pe această temă. Ele au, din această cauză, şi un caracter documentar-istoric. Antologia noastră, nu şi-a propus să fie, totuşi, exhaustivă. Nici n-ar fi posibil în împrejurările actuale. Ea reprezintă, în toate compartimentele sale, doar o selecţie personală şi fără pretenţii savante. Unele secţiuni sunt mai bine ilustrate decât altele. Dacă unii autori vor obiecta, poate, că au scris texte şi mai reprezentative, ne prezentăm de pe acum scuzele noastre. Am procedat, într-un timp scurt, doar cu mijloacele proprii de documentare, deocamdată imperfecte şi, mai ales, artizanale. De altfel, nici nu există, încă, o evidenţă bibliografică utilă a unor astfel de contribuţii „europene", în limite precise: 1990 - 1995.
'O primă orientare o oferă publicaţiile care au dat, şi dau în continuare, o deosebită atenţie acestor teme. Ele au fost „exploatate" din plin. Săptămânalul 22, animat de o echipă remarcabilă, în frunte cu Gabriela Adameşteanu, trebuie citat - şi cu elogii - în primul rând. Nu mal puţin însă şi primele numere monografice, precursoare, de reviste, de mai mare sau mai mică circulaţie: Transilvania (3-4/ 1992), şi mai ales, Alternativa (Suplimentpolitic, Cotidianul - II, 11, 5 noiembrie, 1993, condus - combativ - de Paul Lăzărescu): Naţionalism şi europenism. De asemenea, evidenţiem remarcabila publicaţie, specializată, orientată de Stelian Tănase, Sfera politicii (IV, 28, 28 iunie 1995): Spaţii europene. Reţinem bunele intenţii şi

ale unor alte periodice „provinciale", preocupate nu mai puţin de „ideea europeană". De pildă, Echidistanţe (3-4, martie 1993) sau Tribuna (44, 28 octombrie-3 noiembrie 1994). Bineînţeles, diferitele aspecte ale „europenizării" sunt reluate adesea, mai ales, în presa democratică. în primul rând de ziarele România Liberă şi Cotidianul. Dar nu numai. Nici revista Dilema nu trebuie uitată.
Din toate aceste publicaţii am reţinut o serie de texte. Ele sunt, după părerea noastră, reprezentative pentru un aspect sau altul al ideilor şi controverselor „europene" actuale. Am „convocat", deci, oameni politici importanţi (chiar şefi de partide) şi jurnalişti; critici, scriitori, oameni de cultură şi „voci din public"; politologi, istorici şi simpli publicişti. A rezultat un spectru larg de opinii şi un caleidoscop variat de idei şi stiluri de exprimare. Calitatea este inevitabil inegală, dar mai totdeauna conţinutul de idei are o anume semnificaţie. Ideile personale şi de înalt nivel stau alături de locuri comune, de clişee şi adeziuni pur sentimentale, sincere totuşi. Unele texte, mai ales din această ultimă categorie, de o evidentă, să-i spunem, „ingenuitate", sunt, nu mai puţin, un bun indiciu al reacţiilor opiniei publice româneşti actuale. Ele exprimă o solidaritate manifestă pentru o idee mult timp interzisă. Un număr de peste 85 de adeziuni „europene" autentice nu pot fi, credem, ignorate sau bagatelizate cu uşurinţă.
Subliniem, în acelaşi timp, cu cea mai mare claritate posibilă, că selecţia noastră a eliminat, în mod radical, orice text extremist, de stânga sau de dreapta. Antologia de faţă se vrea, deci, cât mai echilibrată posibil, în spiritul ideologiei democratice, de centru. Nu intrăm acum în controversele, bine cunoscute, din jurul acestor noţiuni. Observăm doar că ambele extreme sunt profund ostile structurilor şi integrării euro-atlantice a României. Adversitatea faţă de deschiderea, pluralismul şi democraţia reală, cu toate consecinţele sale politice şi economice

(inevitabil „burgheze" şi „capitaliste"), este, de altfel, denunţată în nu puţine dintre textele reproduse. Precizăm, cu acest prilej, că ideile şi formulările aparţin, în exclusivitate, autorilor. în unele cazuri, nici nu le împărtăşim în totalitate. Am căutat doar să includem, din motive de obiectivitate, şi opinii diferite, uneori chiar ostile ideii europene. Dar, în mod

firesc, exprimate într-un limbaj civilizat şi, mai ales, nepamfletar.

Câteva lămuriri, în sfârşit, şi despre programul „ideologic" al acestei antologii, în treacăt fie spus, prima de acest gen realizată la noi, după 1989. Un prim obiectiv, elementar, dar esenţial, este popularizarea şi apărarea ideii europene în cercuri largi, idee care nu depăşeşte, deocamdată, ca audienţă militantă, o sferă destul de restrânsă a clasei intelectuale şi unele vârfuri politice. în mediile politice largi, propriu-zise, ne-am convins definitiv, se citeşte foarte puţină „politologie". Nici un fel de publicistică de acest gen şi, cu atât mai puţin, lucrări savante. Adesea nu se deschid şi nu sunt citite atent şi sistematic nici măcar ziarele, cu excepţia articolelor care îl privesc direct pe un lider sau pe altul. Sperăm, deci, ca, măcar în această formă accesibilă, concentrată şi relativ organizată, să atragem, totuşi, atenţia unui public ceva mai larg şi diversificat. Receptivitatea pentru astfel de lucrări este, se pare, în creştere. Un semn bun.

Nici preocuparea documentară nu este neglijabilă. Revenirea în Europa constituie, în felul său, şi un mic document de epocă, despre „gândirea", la noi, în acest domeniu, în anii de graţie 1990-1995. Antologia ilustrează percepţia şi orientările pro-europene ale epocii (câte au fost), nivelul (inegal) al discuţiilor şi al controverselor actuale, amestecul de idei (adesea încă fluide) şi de adeziuni (mai totdeauna sentimentale) referitoare la acest complex (nebulos pentru mulţi) denumit „Europa". Un termen încă mitic, ceva între sloganul publicitar şi... „ritul de iniţiere".

Scopul ideal şi ultim ar fi stimularea şi dezvoltarea, într-un mod sau altul, a reflexiei „europene" româneşti, cât mai personală şi originală posibil.

Prea mari iluzii nu ne facem. Se poate aminti, totuşi, că întreaga problemă nu este total necunoscută nici culturii române contemporane, că ea are şi precursorii săi imediaţi. O minimă iniţiere prealabilă, prin urmare, există. Controversele anterioare pe tema „tradiţie şi inovaţie", „sincronism şi protocronism" şi celelalte au în centrul lor tocmai această idee europeană. Ea merge, deci, pe un drum deschis. Poate fi, în consecinţă, reluată şi regândită, în oarecare cunoştinţă de cauză, de la nivelul sfârşitului de secol 20, în noile

condiţii istorico-ideologice, din fericire, total schimbate. Multe dintre textele reproduse, care pun în discuţie, direct sau indirect, ideea statului „naţional", în sens strict „etnic-etnografic", ruralist, xenofob, naţionalist etc, oferă o bază de discuţii tocmai în acest sens.

Cât sunt de acute şi de actuale astfel de dezbateri rezultă şi din via polemică, departe de a fi încheiată, pe tema «„între naţionalismul de grotă" şi „europenii de nicăieri"». Participanţii, Gabriel Andreescu, Octavian Paler, Alexandru Paleologu, personalităţi bine cunoscute, figurează cu alte texte în antologia noastră. N-am inclus însă şi această extinsă polemică* din două motive: unul, de ordin pur tehnic (lungimea textelor şi faptul că polemica este departe de a se fi stins); altul, de esenţă - nu credem, câtuşi de puţin, că termenii reali ai disputei sunt cei de mai sus. Că pot fi şi unii „europeni", efectiv „de nicăieri", în sensul de apatrizi şi profund cosmopoliţi, indiferenţi la „naţionalitate", nu negăm câtuşi de puţin. în definitiv, în treacăt fie spus, E. M. Cioran cam în ce categorie ar putea fi inclus? Dar, în conştiinţa noastră, cât şi a altor autori cuprinşi în acest sumar, Alina Mungiu, de pildă, noi „...ne simţim occidentali, măcar tot atât cât ne simţim români, aici"- sinteză organică, definitivă, profund autentică, imposibil de pus în discuţie.

Nu suntem, pe de altă parte, „avocaţii" nimănui, dar nu credem nici că Gabriel Andreescu a fost, în esenţă, totdeauna bine înţeles. Prioritatea integrării euro-atlantice în convingerea sa (şi a noastră, de altfel) este atât de necesară, imperioasă şi ded absolută, încât orice altă consideraţie, problemă sau aspiraţie politică imediată, pragmatic-actuală, sentimentală sau nu, trebuie să i se subordoneze. Chiar dacă o astfel de opţiune implică (detaliu esenţial: în această fază istorică), într-o istorie plină de imprevizibil, şi unele renunţări momentane, foarte dureroase, profund sincere şi respectabile în sine. Am aminti, în această ordine de idei, o vorbă a Cardinalului de Retz, cam aventurier şi nu chiar... uşă de biserică, dar de o inteligenţă şi de o clarviziune superioare: „Politica este arta de a alege în împrejurări dificile". Trebuie, deci, să alegem. în mod definitiv, irevocabil, orientarea euro-atlantică, în ciuda împrejurărilor

* Recent: Gabriel Andreescu, Naţionalişti, antinaţional işti... O polemică în publicistica românească (Iaşi, Polirom, 1996, 189 p).

şi opţiunilor extrem de dificile, mai mult decât evidente. Pentru a nu mai aminti nedreptăţile istorice flagrante, a căror memorie trebuie şi ea neapărat păstrată. Un astfel de raţionament rece este impecabil. El suferă doar de un, să-i spunem, „exces" ele luciditate raţional-politică, în contextul actual, predominant emoţional, nu mai puţin explicabil, care, în general, nu-l asimilează şi nu-l favorizează. Am inclus în acest sens, şi o declaraţie lapidară şi extrem de lucidă a lui Ion Raţiu: „dacă nu intrăm în NATO cât mai curând, vom fi sub tutela Moscovei încă 50 de ani". Foarte puţin oameni politici actuali s-au exprimat cu aceeaşi fermitate asupra acestui punct capital.

Deci tot respectul pentru sentimentele celor ce-şi aduc mereu aminte că „undeva, la marginea unui sat, într-un cimitir năpădit de iarbă, se află morminte care nu s-au cicatrizat niciodată în memoria mea". Această puternică memorie afectivă trece cu mult înaintea oricărei idei şi aspiraţii europene. O putem înţelege pe deplin. Dar subjugarea unei ţări întregi a lăsat „cicatrici" infinit mai mari şi mai profunde nouă tuturor. Şi această catastrofă istorică, ale cărei urmări le trăim şi azi clin plin, n-ar trebui să se mai repete. Din care cauză, trebuie să ne luăm toate măsurile de apărare, inclusiv toate precauţiile euro-atlantice. Cei ce gândesc astfel sunt nu mai puţini buni români şi europeni. Mai bine spus: irevocabil români-europeni cu dublă ereditate şi identitate spiritual-culturală. Deci, „europeni" de aici şi nu de nicăieri, ceea ce, de altfel, este o imposibilitate. Altfel, ce sens ar mai avea pledoariile repetate (inclusiv ale noastre) de a „aduce Europa acasă". Adică în România actuală? Nu cunoaştem în împrejurările actuale un act mai constructiv şi mai patriotic.

O ultimă precizare, de ordin strict editorial: antologia noastră nu urmăreşte scopuri riguros documentare, istorico-literare sau filologice. Am dat doar scurte indicaţii bibliografice şi, în câteva cazuri, am suprimat - din motive pur tehnice - chiar şi aparatul critic. în ce priveşte remarcabilul studiu al lui Adrian Niculescu, autorul promite să revină pe larg şi cu o nouă documentare ştiinţifică asupra europenizării paşoptiste.

Adrian Marino, Cluj, 1 ianuarie 1996

X

Ce este Europa?

Alexandru Paleologu

Europa şi triburile ei

în timp ce prinţul Charles al Angliei se face apărătorul brânzeturilor şi al bunului-gust franţuzesc, ameninţate de tehnocraţii Europei supranaţionale, la Paris are loc un colocviu pe tema „Triburile şi Europa". Aceste „triburi", ţările din Est, îi incomodează pe susţinătorii unei Europe aseptizate, tip Maastricht.

în perioada recentei sale vizite la Paris, prinţul Charles al Angliei făcea, cu ocazia unui dineu de gală, pe parcursul căruia a fost plasat între miniştrii socialişti Jack Lang şi Pierre Joxe, la momentul toasturilor, un elogiu detaliat, aproape exhaustiv, al brânzeturilor franţuzeşti. Auditoriul avea aerul de a nu vedea în asta decât o formă, plină de umor, de curtoazie, la adresa Franţei, sau, fie şi numai dorinţa de a se arăta un cunoscător.

Era, cu siguranţă, un omagiu pentru Franţa, dar, în fond, după opinia mea, ţintea mult mai departe. Dacă, din păcate, în zilele noastre, oamenii de spirit nu mai sunt regii societăţii, ca în vremea lui Voltaire, iată, totuşi, un om de spirit, viitor rege! Discursul lui dădea dreptate, fără a o spune, unei idei a lui Nietzsche, care considera Franţa o culme a civilizaţiei europene, prin politeţea, prin arta, prin literatura sa, dar, nu mai puţin, graţie rafinamentului său gastronomic. Am avut impresia că prinţul dorea să se înţeleagă că, în final, în Europa pe care pretindem că o „construim" şi căreia credem că i-am pus temeliile la Maastricht, o civilizaţie ca aceea franceză nu va mai fi posibilă. Nu va fi deloc o Europă deschisă, comunicativă cum am dori-o, ci o Europă spartă, epuizată. A existat, într-adevăr, de-a lungul a mai multe secole, o Europă deschisă şi comunicativă: a fost în Evul Mediu. Dar asta nu se poate face oricum, de altfel, eu mă îndoiesc că cei care gândesc la „constituirea" unei noi Europe, ar recurge cu dragă inimă la acel model.

Spiritul „volapiik" >

Europa care ni se propune îmi pare mai degrabă o Europă tip „volapiik", adică uniformă, uitându-şi valorice istorice. Există o barbarie postumă, o barbarie progresistă şi tehnocrată, care ignoră sufletul şi exigenţele lui. Organizarea şi stereotipia, pretins funcţionale, iată ceea ce ne pândeşte.

Concomitent cu vizita prinţului Charles avea loc, tot la Paris, la Palais de Chaillot, un colocviu internaţional, cu tema „Triburile şi Europa"; adică, Europa înseamnă Occidentul singur, Occidentul înseamnă Europa, „triburile" fiind ţările din Est.

în Vest, foştii admiratori ai lui Stalin şi Brejnev, cei care, nu de mult, priveau cu invidie către Est, precum către ţările cocainei, cei care, din când în când, vizitau, ca oaspeţi de vază, foarte dornici de acel dar popular care, în URSS, este caviarul, denunţând Occidentul burghez şi exploatator, s-au transformat, acum, în partizani ai dreptei liberale şi în occidentali convinşi. Şi iată cum îi iau, acum, de sus pe „necivilizaţii" din Est, uluiţi de scăparea din lagăml KGB-ist, scăpare de care nici măcar nu sunt atât de sigur, mai ales românii.

Aceste ţări, în care „societatea civilă" a fost strivită, mutilată până la dispariţie, aceste ţări, în care timp de două, trei generaţii conştiinţa naţională a fost obliterată, istoria a fost falsificată, unde elitele au fost ucise şi individul a fost ucis în proporţie de mase, aceste ţări traversează o teribilă criză de reintegrare. Vestul a decis că în aceste ţări, atât de puţin convenabile, trebuie denunţate „nebunia identitară, delirul naţionalist, pasiunea tribală" (Bernard-Henri Levy). Confundăm prea uşor şi într-o manieră nu totdeauna onestă, naţionalismul ca doctrină exclusivistă, intolerantă, cu naţionalismul legitim al popoarelor captive si oprimate. Este lipsit de sens şi indecent să se refuze acestor popoare dreptul lor la restauraţia naţională şi la revendicarea acestui drept. Un participant

la colocviu, Hans-Cristoph Buch, mărturisea că un respect uman de nestăpânit îl oprea, la Vilnius, să îşi exprime refuzul visceral pentru orice fel de afirmare a identităţii naţionale.

Avea sentimentul că, a-şi permite o asemenea critică, acolo, nu ar fi fost, spunea el, textual, decât o obscenitate. Bătrâna Europă, aceea pentru care pactul Ribbentrop-Molotov a semnificat oprirea valului morţii, nu se poate

reface, cu adevărat, înainte ca aceste exigenţe să fie satisfăcute. Neînţelegerea acestor exigenţe relevă incompetenţa morală.
Opera civilizatoare a Bizanţului
De când cu criza iugoslavă, o altă fantasmă înspăimântă Occidentul: balcanismul, balcanizarea, „butoiul cu pulbere din Balcani". în fapt, violenţele care, încă, se mai petrec acolo, au crescut pericolul crizei. Am văzut acolo o armată aşa-zis „federală", care nu era, de fapt, decât o bandă de terorişti comunişti, ce încearcă să impună hegemonia sârbă.
Se agită mereu pericolul balcanic, ce înseamnă o exaltare a sălbaticilor, ce împarte Europa, care tocmai trebuie „construită" după modelul celor 12, la Maastricht.
Aş vrea, cu toate acestea, să reamintesc respectuos că Socrate, Platon şi Aristotel au fost balcanici. Bizanţul a fost un imperiu balcanic milenar, a cărui sământă spirituală, păstrată în perioada Anilor Obscuri în câteva mănăstiri irlandeze, a germinat Renaşterea carolingiană, care, indisolubil legată de cultura din Spania şi din Sicilia, a făcut, în primele secole creştine, educarea Occidentului încă barbar. în lumea post-bizantină, de care vorbeşte Iorga („Byzance apres Byzance", ed. Ballard, 1992), principatele dunărene au păstrat şi revendicat moştenirea imperială, adică universalistă şi creştină.
Este de negândit o Europă cu un Est considerat arierat şi zonă secundară. Iar, dacă e vorba să se „construiască" o Europă nouă, introducerea monedei unice este, fără îndoială, foarte bună, dar nu necesară. Esenţial este ca justiţia să fie egală peste tot şi în
toate cazurile şi nu după mai multe măsuri, după mai multe „greutăţi". Dacă persistăm în a împiedica un Ntlrnberg al comunismului, Europa nu va exista.
Tăgăduirea, negarea justiţiei nu poate decât să provoace violenţă. Nu este vorba de răzbunare, ci de a face, din nou, aerul respirabil.
(„L'Eocpress de Neuchătel", 18 martie 1992J
Traducere de Ilinca Cioculescu
(Cotidianul, suplimentul Arhiva, 29 mai 1992)
MihaiŞora
„Unitas în pluralitate" sau Europa în întregul ei
Nu poţi fi european-şi-nirnic-mai-mult. Nimeni n-ar putea fi european în acest fel. Nu eşti niciodată european în pofida faptului de a fi, de exemplu, român; sau chiar francez; sau german; sau italian. (Trec peste celelalte). Din contră, eşti european tocmai pentru că eşti (mai întâi? mai apoi? Nu. Din una şi aceeaşi mişcare!) român, sau francez sau german, sau italian, - muntean, dar la fel de bine ardelean sau moldovean; auverniard, dar la fel de bine angevin sau turen, dar de ce nu şi prusac? sau saxon?; toscan sau sicilian ori lombard (ba chiar florentin, palermitan sau milanez; ori munchenez, sau clermontez, sau în fine, bucureştean). Şi după cum ne aflăm aici sau acolo, te numeşti (după imaginea a ceea ce este de la un capăt la altul) Ion sau Jean sau Johann sau Giovanni - bine ştiind de altminteri că, numindu-te aşa, eşti pus sub protecţia unui sfânt patron comun având unul şi acelaşi nume, provenit din una şi aceeaşi rădăcină, deşi pronunţat în moduri atât de diferite.
Dar nu eşti european alipindu-te fără rezerve doar de diferenţa ta proprie, lipindu-te doar de sonoritatea, neasemănătoare alteia, a numelui propriu care ţi-a fost hărăzit. Nu. Eşti european pentru că (în acelaşi timp şi în aceeaşi măsură în care eşti ceea ce eşti) te deschizi spre, eşti deschis spre. Şi aceasta în cele două sensuri pe care le are aici cuvântul „deschidere":
- deschiderea de fiinţă (sau de comunicare) mai întâi; care -operă a atenţiei iubitoare faţă de ceea ce e fiinţă - e ca un fel de reurcuş spre sursă a tuturor diferenţelor terminale (limitativ determinate) în supradeterminarea nelimitativă a Virtualului unde
- chiar înainte de a exista - tot ceea ce este în această vastă lume se găseşte oarecum îmbinat şi sudat într-o fraternitate inextricabilă;
— deschidere de dialog (sau de comunicare) mai apoi, în virtutea căreia cutare sau cutare diferenţă de tipul „Eu" se deschide prin tot elanul ei asupra Celuilalt ca atare tocmai prin intermediul acestor diferenţe terminale în care ia trup celălalt (şi în lipsa cărora el nu s-ar putea face nici măcar văzut); deschidere, deci, în virtutea căreia cutare sau cutare diferenţă terminală de tipul „Eu" se deschide asupra Celuilalt, care îi stă în faţă şi a cărui existenţă o acceptă cu toată înţelegerea, şi pe care încearcă să o înţeleagă, adică să-i sesizeze justificarea şi temeiul - sau, dacă nu ajunge aici, despre care admite, cel puţin, acest fapt liminar că diferenţele terminale în care se întruchipează Celălalt sunt şi ele, la rândul lor, întemeiate (ca şi cea proprie).
Pe scurt, mi s-ar putea replica, eşti european (cel puţin în cea de-a doua accepţiune a cuvântului „deschidere") exact în măsura în care, făcând dovadă de toleranţă, sfârşeşti, vrând nevrând prin a egaliza totul. Nimic mai fals, totuşi. Toleranţa nu e nici plată, nici aplatizată; numai intoleranţa şi fanatismul sunt astfel. Acestea pretind alinierea cea mai strictă cu putinţă şi îl împing implacabil pe tot cel ce e nevoit să le suporte, spre sărăcia ontologică cea mai desăvârşită. Aceasta, toleranţa, e în largul ei în supraabundenţa calităţilor - a acelor calităţi care se înscriu fără răgaz în modelul imprevizibilului (şi în relieful cât de savuros!) al epifaniilor Fiinţei. Nu vorbesc nicidecum, se înţelege de Ia sine, de o banală toleranţă permisivă, ci de toleranţa dinamică şi valorizantă, şi aş spune chiar: entuziastă, care e un fel de dispoziţie activă de acceptare mergând de la prima ţâşnire înaintea

celuilalt ca altul - adică: înaintea celuilalt ca seamăn, ca aproape (evident viu şi, astfel, ireductibil).
în fond, Europa e un sistem de sisteme. Iar fiecare din aceste sisteme de grad secund este, la rândul lui, un sistem de sisteme. Nici unul din aceste subsisteme nu e, la drept vorbind, monolitic (iar ceea ce ne unpinge să credem realmente aceasta nu e de fapt decât un renghi necinstit pe care ni l-ar juca „spiritul de sistem"). Nu există „spirit-francez şi nimic-mai-mult", - în linia Montaigne-Voltaire-France-Alain, de pildă.
8
Michel Eyquem, senior de Montaigne, n-a făcut ca după el să existe un Corneille, nici Franţois-Marie Arouet ca înaintea lui să nu fi existat un Pascal. Thibault n-a împiedicat dezlănţuirea lui Leon Bloy, cum nici Emile Chartier apariţia lui Bernanos. Şi apoi, ce! A existat un Valery în linia lui Descartes; dar înaintea lui a existat şi un Peguy în linia lui Bergson. Doamna de La Fayette a analizat exemplar pasiunea iubirii, oarecum în stilul unui La Rochefoucauld; dar acest stil de analiză franceză prin excelenţă, viu şi sănătos încă şi în zilele noastre (şi e cu atât mai bine) - n-a constituit un obstacol insurmontabil pentru bulversarea proustiană a stilului de analiză survenită fără a se fi anunţat prin semne premergătoare (de unde fără îndoială o primă reacţie de refuz tăios din partea unora, printre care şi un Gide, înainte ca lumea să-şi fi revenit din prima stupoare). Şi câte alte polarităţi asemănătoare nu s-ar putea evoca pentru a ilustra tema Unităţii bogate (puţin contează dacă aceasta e considerată sincronic sau diacronic): Villon-Sceve, Hugo-Mallarme, Bossuet-cardinalul de Retz, Rousseau-Joseph de Maistre, Baudelaire-Claudel, şi aşa mai departe.
Hotărât lucru, nu există spirit francez-şi-nimic-mai-mult. Cum nu există român-şi-nimic-mai-mult.
Pot fi reduse oare la un numitor comun (pentru a nu lua în considerare decât o foarte mică secvenţă - dar cu atât mai importantă! - a istoriei româneşti aceea a paşoptiştilor) stilul de viaţă, stilul de gândire şi stilul - în sens de „scriitură" - al unui Alecsandri şi al unui Bălcescu, sau cel al unui Heliade-Rădulescu şi al unui Ion Ghica? Sau spiritul năvalnic al unui Avram Iancu şi analitismul juridic de care dă dovadă Simion Bărnuţiu (e adevărat că susţinut de o energie a gândirii care-i venea de-a dreptul din vehemenţa - ţinută însă sub control - a aspiraţiilor)? Fireşte că nu.
Şi, totuşi, trebuie să existe un spirit francez, ireductibil la oricare altul; una din limitele cu adevărat extreme ale lui fiind stilul „salvării publice" a unui Maximilien Robespierre, celălalt fiind stilul „vieţii devoţionale" a unui Frangois de Sales (se observă bine deschiderea compasului). La fel, există un spirit german în
care - în profunzime - Eckhart se leagă oarecum de Kant, Hegel de Husserl (dar cum efectiv?) şi, desigur, de Heidegger, în care Leibnitz şi Nietzsche sunt compozabili, în care Nicolaus Cusanus şi Luther coincid formula celui dintâi, deşi plasându-se la antipozi unul de celălalt, în care Paracelsus şi Lessing nu-şi întorc complet spatele unul celuilalt şi, în fine, un Goethe, cu uşurinţa unică care-i este proprie, strânge în el totul.
Desigur, există şi un spirit românesc în care visul lucid al unui Eminescu, luciditatea visătoare a lui Caragiale şi măsura unui Creangă, care se apropie de lipsa de măsură supunând-o canoanelor umane (mă opresc aici, căci n-aş termina prea repede cu plantarea jaloanelor diversităţii), se reconciliază într-o unitate superioară sau, mai bine spus, subadiacentă.
Ca să fac şi mai veridic tabloul, nu trebuie pierdute din vedere nici marile curente orizontale care sunt în toi în epocile de unificare de tip imperial (oricare ar fi scara: europeană, regională, naţională), dar care, din fericire, nu reduc niciodată la neant filiaţiile organice,-aşa cum - în epocile de explozie a Unităţii sărace - filiaţiile organice nu ajung cu totul la capătul curentelor orizontale, ceea ce e cu atât mai bine. Şi iată, dintr-odată, că apare o altă polaritate: cea dintre „sincronizare" şi „organicitate". Şi aceasta trebuie menţinută, cu orice preţ, în tensiunea ei bipolară. Căci nu există creştere organică într-un vas închis. în ce priveşte sincronizarea, în orice caz ea nu echivalează cu un transfer de substanţă dintr-o parte într-alta. La urma urmei, ea nu e decât un fel de reactiv indispensabil pentru ca oricine se confruntă cu el (cu singura condiţie, dar indispensabilă, ca acest „oricine" să aibă ceva în pântece) să furnizeze răspunsuri adecvate şi autentice (adică: egalând res-ul vizat şi, în acelaşi timp, ţâşnind din intellecttis-al cu care sunt egale prin dreptul lor de naştere, egalându-l astfel pe cel din urmă cu cel dintâi), - nu e, deci, decât un reactiv indispensabil pentru răspunsuri proprii şi apropiate.
De aceea, deschiderea largă a ferestrelor şi chiar obişnuinţa de a trăi în aer liber - şi aceasta la orice eşalon al scării te-ai situa (de la cel mai jos; care e cel al indivizilor până la cel mai de sus, care e cel continental) - este o politică bună. Căci, la urma urmei,
10
poţi fi clermontez, de exemplu, şi (nu zic: să maimuţăreşti cu orice preţ Parisul dar) să întorci hotărât spatele Parisului? (... deşi ştiu bine, dealtfel, că poezia modernă s-a născut la Charleville şi nu la Paris). (Ceea ce vrea doar să spună că trebuie să-ţi întorci privirile nu numai spre ceea ce e mai mare, ci şi spre ceea ce e mai mic decât tine). Poţi fi cu adevărat european dacă eşti impermeabil la ceea ce se petrece altundeva? Inutil a mai da un răspuns: faptele sunt aici prezente pentru a răspunde ele în locul nostru: impresionismul în pictură e un fapt foarte european, cine ar putea să o conteste? Iar cubismul, de asemenea. Şi totuşi, cel dintâi ne aduce aminte de îndepărtata Japonie, iar cubismul ne face să aruncăm o privire asupra artei negre.
La noi, la Bucureşti, aceasta se numeşte „dialectica naţionalului şi universalului". Dar acesta nu e decât eşalonul superior. Ca tot ceea ce există (în orice fel ar fi el), această dialectică se bazează şi ea pe cele patru miliarde de feţe omeneşti, de patru miliarde de ori unice, ireductibile şi de neînlocuit, care, ele singure există în sensul cel

mai tare al cuvântului, şi care compun faţa nenumărată a umanităţii (şi în lipsa cărora Umanitatea n-ar fi decât propria ei posibilitate de a fi, adică actual nimic).
Da, trebuie să fi undeva pentru a fi cu adevărat.
Nu e de ajuns să fi european pentru a fi cu adevărat.
(Dealtfel nici nu poţi fi aceasta: trebuie să fi mai întâi, de pe acum, şi italian, sau român...). Dar nu e de ajuns să fii român pentru a fi cu adevărat. (Dealtfel nici nu poţi fi aceasta: trebuie să fii de pe acum, să spunem: bucureştean). Şi nu e de ajuns să fii buameştean pentru a fi cu adevărat. (Dealtfel nici nu poţi fi aceasta: trebuie să fii, de pe acum, tu însuţi). - E, ca să spunem aşa, aversul condiţiei noastre umane.
Şi iată acum reversul. (Să notăm, în treacăt, că - având de-a face nu cu o banală piesă de zece bani în care capul şi pajura sunt bine distincte, ci cu un fel de „bandă Mobius" - faţa trece insensibil în revers şi reversul în faţă. Astfel deci.) Nu eşti doar tu însuţi, eşti şi bucureştean; nu eşti doar bucureştean, eşti şi român; nu eşti doar român, eşti şi european; nu eşti doar european, eşti şi locuitor al Terrei. Toate acestea eşti deodată. Deodată şi în

intimitatea flintei care e în acelaşi timp multiplă şi una, în acelaşi timp imanentă şi transcendentă, în acelaşi timp sistematică şi deschisă, în acelaşi timp liberă şi plină de har (voi spune: plină de har pentru că este liberă şi liberă pentru că este plină de har, multiplă în unu şi una în multiplu).
Eşti toate acestea deodată şi în intimitatea fiinţei.
Şi fără intimitatea fiinţei poţi să pari orice vrei; dar nu eşti absolut nimic.
(Transilvania, 3-4/1992) Fragment
(Deşi textul a apărut în urmă cu zece ani în revista Secolul 20, într-o versiune franceză, dată fiind importanţa ideilor exprimate, am considerat indispensabilă prezenţa lui într-un număr dedicat Europei, N.R.)

MiliaiŞora
Europa diferenţelor
I. Stadiul in care ne aflăm
Ce poate fi mai uşor decât să spui: Europa? în schimb, e ceva mai greu să-ţi reprezinţi cu adevărat Europa: întreaga Europă, în totalitatea desfăşurării ei spaţiale ca şi în plurimilenara ei profunzime temporală. Termenul, considerat în pura lui sonoritate, ne-ar determina fără îndoială să percepem unitatea care îi subîntinde. Obiectul, dimpotrivă, ne-ar obliga să nu găsim în lipsa unui nume care să le adune laolaltă -decât diferenţe şi decalaje: temeinicia greoaie a locuitorilor din Nord, într-adevăr, nu seamănă deloc cu agilitatea expansivă a meridionalilor, după cum nici freneticul activism al occidentalilor nu se aseamănă cu alura nonşalantă - deşi uneori încovoiată de griji - a acelor din Levant.
Vrem-nu vrem, trebuie să ne resemnăm: adevărata Europă este o Europă a decalajelor şi a diferenţelor (suma diferenţelor semnificându-i fără îndoială bogăţia; cât despre decalaje, ei bine! ele ar fi ca un fel de urmă tenace - şi încă dureroasă - a nenumărate eşecuri risipite de-a lungul întregii ei istorii multimilenare).
Europa, după cum se vede, este un covor pestriţ. O „fantastică pestriţeală", cum spune Montaigne despre Platon. Dar, dacă pestriţeala există, atunci e limpede că e vorba de exact pestriţeala acestui covor anume, nicidecum de a altuia. Europa, bogată cât cuprinde în aspecte contradictorii, este totuşi una în profunzime. Căci nu e vorba, în cazul ei, de o multiplicitate haotică; e vorba dimpotrivă, de o multiplicitate integrată, sau cel puţin integrabilă - deci unitară. Totodată, nu poate însă fi vorba de cine ştie ce unitate rigidă, subîntinsă de o substanţă omogenă; unitatea Europei

este o unitate suplă, compusă din tensiuni în echilibru dinamic; pe scurt, o unitate vie.
Aceasta este, cu adevărat, Europa: o unitate vie, pe care diferenţele o îmbogăţesc iar decalajele o fac să sufere.
II. Problema decalajelor
Diferenţe şi decalaje - şi unele şi altele trebuie luate în seamă, însă nu în acelaşi fel. în timp ce pe acestea din urmă trebuie să le reducem progresiv şi, la limită, să le suprimăm pur şi simplu, în cu totul alt mod se pune problema diferenţelor: pe acestea trebuie nu numai să ni le asumăm, ci să le şi cultivăm. Voi reveni asupra ideii. Deocamdată, să rămânem la decalaje. Toată lumea va fi de acord că un substanţial ajutor străin este absolut necesar pentru că ţările noastre, împotmolite cum sunt în mizerie materială şi morală, să poată reveni la normal într-un interval rezonabil. însă doar ajutorul străin nu ajunge. Mai trebuie să punem şi noi umărul. în egală măsură - şi poate, uneori, în primul rând. Cel puţin, acest lucru este necesar - şi încă cum! - atunci când e vorba de propria mea ţară, România, unde situaţia se complică şi mai mult din cauză că puterea instaurată, puternic marcată de stilul stalinist care a precedat-o (şi pe care l-a moştenit), pare să se simtă la largul ei în albia încă existentă a fostei stări de lucruri, atât în sfera economicului, cât şi în aceea a politicului, şi se mulţumeşte să se prefacă dornică de a se angaja pe drumul democraţiei - ceea ce poate eventual să-i înşele pe observatorii străini foarte grăbiţi sau prea binevoitori, dacă nu direct interesaţi, dar care oricum are drept urmare, printre altele, descurajarea milioanelor de oameni aparţinând populaţiei active a României, pe care îi privează de o motivaţie reală a muncii lor.
Acestea fiind spuse, este totuşi absolut necesar ca înclinaţia spre delăsare, proprie ţărilor Estului european-şi nu

fără legătură, de altfel, cu atitudinea lor generală faţă de Timp - să fie puternic
14
zgâlţâită, pentru că, în sfârşit, ţările noastre să se redreseze. Folosirea sută la sută (şi la un înalt nivel de profesionalitate) a timpului consacrat activităţii productive este o necesitate de neevitat. Nu poate fi vorba, într-adevăr, de-a alege căi ocolite: randament, performanţă, competitivitate — iată direcţiile în care, vrând-nevrând, trebuie să ne angajăm. (Să ne angajăm, desigur, şi chiar în profunzime, dar fără ca să ne lăsăm totuşi şi înghiţiţi). Raportul nostru cu timpul orizontal-vectorial, cu timpul în care se desfăşoară proiectele şi activităţile noastre (proiecte pe care trebuie neapărat să le ducem la capăt în termen util), e cazul, fără îndoială, să fie cât mai tensionat (şi aşadar cât mai „serios") cu putinţă; însă acestui raport tensionat trebuie să i se adauge altul: raportul nostru de-tensionat cu timpul Contemplaţiei. Această din urmă relaţie - legându-ne fără nici un fel de constrângere de ceea ce am putea numi „harul Clipei" (un fel de Timp vertical nevectorial, în care gratuitatea absolută este la ea acasă) -trebuie, la rândul ei, să fie menţinută şi ea în viaţă, de n-ar fi decât pentru ginta Poeţilor, respectiv a „creatorilor" în sensul larg al cuvântului, ca garanţie a propriei noastre identităţi şi a propriei noastre raţiuni de a fi.
m. Diferenţe şi deschidere
Asumarea diferenţelor să însemne oare că ajunge să te mulţumeşti cu asumarea (şi cultivarea) propriului tău specific - şi nimic în plus - , ignorând pur şi simplu specificul altora? Câtuşi de puţin!
în fond, a-ţi asuma propria diferenţă şi a o cultiva nu e deloc totuna cu a te zidi într-o iluzie asupra ta însuţi, pe care ai sfârşi prin a o idolatriza, înseamnă pur şi simplu a lua asupra-ţi un anume potenţial cu care ai fost înzestrat fără ca tu însuţi să fi mişcat vreun deget pentru asta. Să-l iei asupra-ţi cu adevărat, adică să-i creezi toate condiţiile ca să se dezvolte fără piedici şi să-şi dea întreaga măsură -pentru cel mai mare bine, nu numai al tău personal, ci şi a tot ceea ce te înconjoară.
15
Ceea ce, totuşi, dorim cel mai mult, nu este ca un anumit individ sau o anume comunitate să-şi asume propria diferenţă şi să şi-o cultive - ceea ce, într-o oarecare măsură, se înţelege de la sine - ci ca fiecare (indiferent că este vorba de cutare individ sau de cutare comunitate) să se întoarcă spre Celălalt şi să-şi asume cumva specificul aceluia anume şi să-l şi cultive. Să îi cultive, asta vrea să însemne: nu numai să îi permită să se desfăşoare, ci şi să-i faciliteze, în măsura posibilităţilor, prin toate mijloacele de care dispune, libera desfăşurare.
La acest stadiu, de deschidere spre toate azimuturile, trebuie să accedem dacă suntem cu adevărat hotărâţi să edificăm o Europă bogată în potenţialul - nu numai material, ci şi spiritual — al tuturor naţionalităţilor care o alcătuiesc. O Europă omogenă în sensul strict al termenului ar fi o Europă săracă.
Toate ţările din Estul şi Centrul Europei au suportat, într-adevăr, pe durata unei jumătăţi de secol cu aproximaţie, o insuportabilă presiune omogenizată care a fost cât pe ce să la aneantizeze - iar concluzia acestei oribile experienţe istorice este cum nu se poate mai clară: nu poate exista o Europă adevărată decât ca Europă a particularităţilor asumate.
Pentru a atinge acest ţel, trebuie să începem prin a vrea să ne cunoaştem între noi. înţeleg prin asta: să vrem realmente să ne cunoaştem - ceea ce implică elaborare prealabilă a unei veritabile politici şi de contacte şi de schimburi de toate felurile, începând cu libera circulaţie a oamenilor. Şi, din moment ce e vorba de deschidere, să nu uităm că în primul rând marilor naţiuni din Vestul european le revine să renunţe la autosuficienţa lor culturală şi să se deschidă în sfârşit înspre omoloagele lor de talie mai mică, plasate geopolitic mai puţin avantajos pe harta europeană, ceea ce explică fără îndoială caracterul, ca să-i spunem aşa, eliptic al vieţii lor instituţionale, începând cu instituţia statală, care le-a lipsit cu desăvârşire din când în când.
îmi voi permite să închei acest cuvânt ca român. Şi o voi face pentru a spune că România are nevoie de o Europă confraternă, ca o condiţie indispensabilă pentru a reuşi să se
16
regăsească pe sine aşa cum este ea în profunzime şi cum a reuşit să se manifeste ori de câte ori istoria marilor imperii ce o înconjurau îi acorda răgazul necesar ca să-şi mobilizeze resursele profunde -ascunse de obicei - şi să le dea în vileag.
Ei bine!, văzută din România, această Europă se află la Vest şi la Nord - poate chiar la Sud. în nici un caz la Est.
(Comunicare la întâlnirile Confederaţiei Europene, Praga)
Traducere de NICOLAE BALTĂ (22, II, 25-28 iunie 1991)
17
Andrei Marga
Europa şi specificul european
Cine reflectează asupra unificării europene trebuie să clarifice în prealabil la ce se referă.
Aşadar, ce este Europa?
Dacă luăm în seamă întreaga conotaţie a termenului, nu putem să nu începem cu mitologia. Potrivit legendei greceşti, Europa a fost fiica regelui Feniciei, a cărei frumuseţe a suscitat iubirea lui Zeus.
Travestit în taur, acesta a răpit-o şi a dus-o în Creta, unde Europa i-a dăruit trei fii, ce aveau să devină regi sau prinţi: Minos al Cretei, Radamantus al insulelor Ciclade şi Sarpedon al Luciei. Mai târziu, ea s-a căsătorit cu

regele Asterion al Cretei, care i-a adoptat copiii.
Poporul a venerat-o sub numele de Hellotis, iar festivalul numit Hellotia s-a organizat până târziu pentru celebrarea ei. Din această legendă şi-au luat motive decoratorii antici, dar şi pictori renascentişti sau de mai târziu. „Răpirea Europei de către Zeus deghizat în taur" a fost un motiv pentru Dtirer, Tizian şi Tiepolo. O altă conotaţie a Europei provine din astronomie. Sub acest nume este vorba de al patrulea satelit, ca mărime, al planetei Jupiter, descoperit de Galilei şi botezat astfel de un astronom german. Conotaţia care ne interesează mai mult este însă cea geografică. Europa este continentul penultim în ordinea mărimii (după el urmează Australia), ocupând 10,4 milioane kilometri pătraţi. El era locuit, în 1990, de 785,7 milioane de oameni. Mărginit de Oceanul Atlantic, de Marea Mediterană, Oceanul Arctic, Marea Neagră, Marea Caspică şi Munţii Urali. Europa preia o cincime din suprafaţa terestră a Pământului. în această suprafaţă sunt incluse şi insulele şi arhipelagurile ce-i aparţin: Novaia Zemlia, Islanda,
18
Insulele Britanice, Corsica, Sardinia, Sicilia, Creta, Malta, Cipru. Printre trăsăturile cele mai proeminente ale acestei suprafeţe sunt de amintit, înaintea celorlalte, caracterul jos al reliefului, mărimea mijlocie a înălţimilor, buna distribuţie a apei în sânul lui, varietatea climaterică generată de continua interferenţă a curenţilor polari cu curenţii tropicali, complexitatea remarcabilă a vegetaţiei.
Dar unificarea europeană angajează nu numai o conotaţie geografică, uşor de stabilit, a Europei. Ea pune în joc de la început o conotaţie istorică a termenului, care împleteşte într-un mod foarte complicat aspecte geografice, aspecte culturale şi aspecte politice. Stabilirii acestei conotaţii îi consacram capitolul de faţă, în care căutăm să răspundem la întrebările: care sunt frontierele Europei? în ce constă specificul cultural european?
Fiecare ne simţim aparţinând unei comunităţi etnice şi unui stat. în ce măsură ne simţim aparţinând unei etnii, unui stat şi, în acelaşi timp, unui continent? Prin tradiţie, primele două apartenenţe sunt trăite concret, ele conferind avantaje, drepturi şi obligaţii, în timp ce a treia a rămas incomparabil mai abstractă.
Ea a fost multă vreme un obiect de meditaţie pentru o seamă de învăţaţii. în deceniile postbelice ea a devenit câmpul de acţiune al elitelor politice din ţările Europei occidentale, preocupate să înfăptuiască unitatea economică şi politică a unei mulţimi semnificative a cetăţenilor Europei occidentale?
O astfel de întrebare poate fi satisfăcută de acum nu doar cu ipoteze plauzibile, ci şi cu răspunsuri precise deoarece Comunitatea Europeană a trecut în ultimul deceniu la aplicarea sistematică a sondajelor de opinie în materie. Eurobarometrul din 1990 a arătat, de pildă, că în fiecare din ţările Comunităţii efectivul suporterilor integrării europene este cu mult mai mare decât cel al adversarilor ei. Danemarca oferea, în acest sens, scorul cel mai slab, de 64 la sută la 29 la sută, totuşi. Dar, în mod interesant, identificarea emoţională cu Europa este slabă: 34 la sută din cei interogaţi se
19
declară indiferenţi în cazul retragerii ţării lor din Comunitate, 48 la sută declară că nu se vor simţi niciodată „cetăţeni ai Europei", o proporţie covârşitoare se mândresc cu patria lor tradiţională. Se poate admite că „mândria naţională" nu exclude „mândria europeană", dar nu se poate să nu admitem că există o identificare emoţională cu patria tradiţională mult mai puternică decât cea cu Europa. Este aceasta din urmă condamnată să rămână o aparenţă abstractă în jurul căreia brodează intelectualii excesivi idealişti şi politicieni în căutare de subiecte? Totuşi, nu. Căci Eurobarometrul arată un progres, uneori foarte încet, dar sigur, al identificării emoţionale europene, încât se poate admite că, în cazul acestor identificări, nu avem de a face cu constante absolute, ci cu mărimi variabile: este drept, variabile pe intervale mari.
Dar starea la un anumit moment a opiniei nu este niciodată singurul indicator al posibilităţilor unei situaţii, instituţiile ce asigură cadrul raţionării publice şi elitele ce pot funcţionaliza rolul considerabil al instituţiilor reprezintă o parte esenţială a posibilităţilor şi sunt un factor esenţial în direcţionarea unei evoluţii. Aceste instituţii sunt existente şi active, elitele profesionale şi politice angajate sunt în curs de creştere, în întreaga Europă. în acţiunea lor pe direcţia unificării europene, grupurile de specialişti şi politicienii ce desfăşoară o acţiune proeuropeană se pot sprijini în măsură crescândă pe categorii în curs de lărgire ale populaţiei: oameni ce practică turismul, care percep avantajele relaxării frontierelor şi comunicării între servicii: muncitori, personal tehnic, în general personal calificat, care se bucură de lărgirea pieţei de desfacere a produselor, ca şi a pieţei de recrutare a forţei de muncă: populaţia şcolară care fructifică posibilitatea mobilităţilor neîngrădite în timpul studiilor; birocraţi ce activează în instituţiile europene; intelectuali care văd în unificarea europeană o şansă pentru generaţiile actuale de a-şi remodela existenţa.
Acţiunea în serviciul unificării europene are însă nevoie de clarificări conceptuale. Dintr-un punâ de vedere, acestea nu pot să nu înceapă cu întrebarea: până unde se întinde propriu-zis Europa? Se ştie, unificarea europeană a luat startul în Europa occidentală. Ea a dus la înfăptuirea sub multe aspecte a „micii Europe".
20
„Marea Europă" cuprinde, istoric şi geografic, şi Europa centrală şi răsăriteană. Cum se integrează politic această parte a Europei istorice şi geografice în Noua Europă/Geografic şi, nu o dată istoric, Europa are ca frontieră răsăriteană lanţul Uralilor. Cum se raportează ea la această parte, totuşi, a ansamblului ei?
Nu doar cu precauţia politicianului, ci şi cu o luciditate caracteristică, Richard von Weizsäcker recunoştea că

„firește, sunt de părere că Europa se sfârșește la Zidul Berlinului". El exprimă încă o dată o concepţie asupra Europei care a rămas dominantă în perioada postbelică, până în 1989. Zidul de la Berlin era semnul frontierei severe ce desparte Europa în organizări sociale cu valori opuse, susţinute de blocuri militare înarmate cu cele mai sofisticate tehnici nucleare şi electronice. De o parte a zidului, partea occidentală, liberală, a construit edificiul Comunităţii Europene, care s-a transformat, în 1993, în Uniunea Europeană, după un proces complex de reciprocă acomodare a indicatorilor economici, a legislaţiilor, a politicilor de apărare, externe şi, treptat, a altor politici. Desigur, nici adepţii concepţiei care identifică Europa cu „mica Europă" nu au ignorat împrejurarea că Europa geografică şi istorică este mult mai cuprinzătoare. De cealaltă parte a zidului de la Berlin era însă o Europă „socialistă", controlată de Uniunea Sovietică, cu o dezvoltare ştiinţifico-tehnică şi social-instituţională retardată şi cu tradiţii politice asincrone. Nu numai pentru a nu declanşa iritate reacţii de răspuns din partea cercurilor conducătoare răsăritene, adepţii „micii Europe" au evitat să tematizeze şi „marea Europă". Retardul modernizării în Răsărit, noul tribut plătit de ţările din Europa răsăriteană pretenţiilor Uniunii Sovietice de a avea o „centură de siguranţă", fragilitatea tradiţiilor democratice în unele din ele şi, mai presus, realitatea efectelor sistemului lor politic de după război, au determinat, la rândul lor, rezerve în ceea ce priveşte oportunitatea părăsirii concepţiei „micii Europe".
Dar, chiar în condiţiile în care faimoasa „cortină de fier" atârna în mijlocul Europei, au fost voci care au cerut conceperea geografică şi istorică a Europei. L-aş aminti aici pe Heinrich Boli,

care a apărat teza după care Europa nu se reduce la Europa occidentală. „în cazul noilor idei despre Europa şi al noilor planuri privind Europa mă tem - scria el - că Europa este definită mereu drept Europa occidentală, adică trasând graniţele pe Elba, ceea ce, fireşte, ar fi o nebunie dacă cuvântul şi conceptul Europa, sunt luate în serios, inclusiv din punctul de vedere istoric şi al istoriei culturii. Uniunea Sovietică, vechea Rusie, aparţin Europei; Polonia, Cehoslovacia, toate statele din Balcani aparţin Europei". Heinrich Boli, ca, de altfel, şi alţi adepţi ai concepţiei Europei geografice şi istorice îşi iau argumente din împrejurarea că nici o formă de relief nu desparte Europa occidentală de restul Europei, precum şi din imposibilitatea factuală de a separa evenimentele hotărâtoare ale istoriei Europei occidentale de mersul istoriei în centrul şi răsăritul continentului. Ei îşi iau un argument în plus dintr-un calcul simplu, care arată că o Europă redusă la mica Europă nu poate fi sigură în faţa primejdiei, perceptibile, a unei noi migraţii a popoarelor, dinspre răsăritul traversat de frământări şi rămas în relativă sărăcie, spre occidentul raţionalizat şi atrăgător. Numai o Europă ce cuprinde Occidentul şi Răsăritul continentului - aşa sună acest argument realist - poate fi visata „casă" pentru fiecare şi poate fi stabilă şi sigură.
Sunt, însă, ruşii europeni? întrebarea se pune, înainte de toate, datorită dimensiunilor poporului rus, care a putut juca şi a jucat de nenumărate ori în istorie rolul unei entităţi distincte de întreg restul Europei. La acest factor s-au adăugat şi alţii. Unii sunt constante ale istoriei ruseşti, precum îmbrăţişarea ramurii greco-ortodoxe a creştinismului: preluarea alfabetului chirilic, care a izolat pe ruşi de restul culturii europene: acceptarea „despotismului oriental" ca formă politică împrumutată de la tătari; proclamarea unei „a treia Romă" de către teocraţia rusă, care emite pretenţia de a fi deţinătoarea adevăratei credinţe, teama, organizată propagandistic, faţă de „contaminarea" cu idei şi habitudini „străine"; efortul de a înlocui nevoia obiectivă de reformă a structurilor societăţii cu mobilizări naţionaliste; o aspiraţie, întreţinută de intelectuali foarte influenţi, spre grandoare imperială care trece mereu înaintea presantei nevoi de liberalizare. Aceşti

factori sunt profunzi şi puternici şi dau de gândit. Formula celebră a lui De Gaulle, „Europa de la Atlantic la Urali" este, evident, în lumina lor, o formulă neprecautä sau, cel puţin, una goală, pur propagandistică. Căci, aşa cum arată chiar acţiunile din ultimii ani ale Rusiei, pentru aspiraţiile ei imperiale cadrul bazat pe democratizare a Noii Europe este ceva prea strâmt. Şi acum este adevărat că „pentru ruşii de astăzi Europa este prea mică, prea puţin importantă: reperul lor este America. Cu ea ei vor să fie măsuraţi, chiar dacă comparaţia nu-i favorizează. Moscova nu este cosmopolită, ci imperialistă", spune Zinoviev. Europenii trebuie să reflecteze asupra acestui lucru.
Problema apartenenţei la Europa trebuie abordată, din multe motive, cu mijloace teoretice mai precise. Aceasta nu numai pentru a evita naivităţile unor intelectuali, nutriţi de lăudabile raţiuni istorice şi morale, care sunt tentaţi să vadă Europa pretutindeni între Atlantic şi Siberia, sau aventurile teoretice ale unor politicieni, nutriţi de comprehensibile raţiuni tactice, care postulează o Europă de la Atlantic la Urali. Există încă un motiv astăzi demn de luat în seamă. Este vorba de graba unor curente naţionaliste din ţările Europei răsăritene - care au sesizat întărirea tendinţei proeuropene în aceste ţări şi a presiunii internaţionale în favoarea ei - de a decreta „apartenenţa la Europa" chiar în condiţiile în care ele cultivă noua ideologie a naţional-comunismului. Acesta vrea europenizare, dar fără nici o raţionalizare.
Neprecauta folosire a termenului Europa de către intelectuali şi politicieni occidentali aduce apă la moara naţional-comunismului cosmetizat în europenism. Şi pentru a face faţă acestuia este necesar şi oportun să distingem între apartenenţa geografică la Europa: plasarea între Atlantic şi Urali, care sunt limitele geografice consacrate ale continentului; apartenenţa istorică la Europa: participarea la mişcările care au dat formele instituţionale şi culturale ale continentului, de la crearea polisurilor, trecând prin contactul cu tradiţia iudeo-

creştină, revoluţiile moderne în cunoaştere, economie şi drept, la apărarea fundamentelor societăţii libere; apartenenţa instituţională la Europa: întruchiparea organizărilor şi legislaţiei caracteristice societăţii deschise; şi
23
apartenenţa culturală: cultivarea unei atitudini în cunoaştere şi în viaţa practică caracterizată de încredere în analiza factuală, failibilism şi cultivarea spiritului critic. Iar dacă distincţiile sunt făcute onest, atunci va trebui să admitem că, în perspectiva procesului de unificare europeană început după război, apartenenţa geografică şi apartenenţa istorică nu decid apartenenţa europeană care este acum în discuţie. Geografia şi istoria sunt condiţii indispensabile, dar unificarea europeană fiind unproces în primă line instituţional şi cultural, apartetienţa europeană se judecă considerând instituţiile şi cultura. Situarea în geografia şi istoria europeană nu generează automat o europenitate culturală, după cum o europenitate culturală poate fi găsită şi în ţări care nu aparţin geografic şi istoric, în sens strict, Europeil...]
Cultura dreptului stă, în definitiv, pe suportul unei concepţii asupra omului şi, în fapt, invers, concepţiile asupra omului se formează şi se exprimă, istoriceşte privind lucrurile, în legătură cu concepţii asupra omului care iau forma „aerată" a filosofiilor şi religiilor. Afirmaţia este valabilă cu atât mai mult în cultura europeană, care a autonomizat sferele şi valorile, dar a şi evidenţiat limpede legăturile lor interioare. înăuntrul ei, demnitatea persoanei umane, conceptul filosofic al raţiunii şi recunoaşterea practică a unui status individului în comunitatea politică din care el face parte au fost diferenţiate, dar au rămas continuu în legătură. Dar ceea ce a specificat, cel puţin de la Renaştere încoace, cultura europeană, a fost, sub aspectul de care ne ocupăm acum, aşezarea sferelor şi valorilor pe temelia libertăţii individuale şi conceperea acestei libertăţi individuale şi conceperea acestei libertăţi ca autonomie. S-a spus, de aceea, exact că „autonomia este conceptul european al libertăţii" şi că „drepturile la libertate sau drepturile cetăţeneşti se leagă cu o imagine asupra omului cu totul determinată, cu omul ca cetăţean căruia îi sunt asigurate anumite bunuri fundamentale. Acestea sunt prescrise mereu global cu prima formulă viaţă, libertate, proprietate". Aparţii culturii europene asigurând prin reglementările de drept aceste bunuri fundamentale.
24
Autonomia persoanei umane nu este în cultura europeană echivalată în vreun fel cu dictatul capriciilor şi al arbitrarului. Ea nu se confundă cu triviala deviză „fac orice din ceea ce îmi place, căci sunt liber". Aşa cum Kant a observat, autonomie este un termen compus din „auto" şi „nomie" şi semnifică „a-ţi da legea", dar este vorba de o lege, adică de o regulă ce conţine caracterul generalităţii şi, implicit, al reciprocităţii. Autonomia „scoate" în fapt individul din sfera privată şi-lpune în interacţiune cu sfera în care el se întâlneşte cu ceilalţi indivizi, cu sfera publică. Ea asigură mereu dreptul individului la autodeterminare, dar pretinde mereu o autodeterminare în cadrul dreptului.
De la început ea consacră sfera individului liber în singularitatea sa, ce se constituie pornind de la proprietatea sa. Cultura europeană este legată de co?istrucţiapersoanei umane ca sferă privată sprijinită pe proprietatea sa şi garantată de legile ce conţin drepturi fundamentale şi inalienabile.
Dar legile înseşi sunt fructul travaliului oamenilor în sfera publică a vieţii lor. înăuntrul ei se constituie statul şi diversele instituţii care se autonomizează într-un grad mai mare sau mai mic. Cultura europeană s-a specificat prin conceptul modern al derivării voinţei politice şi politicii de stat din dezbaterea publică asupra problemelor de interes general. Ea a produs instituţii ce organizează şi întreţin dezbaterea şi a făcut din argumentarea în sfera vieţii publice cadrul în care se promovează interesele. Nu poţi aparţine acestei culturi fără a lăsa ca în controversa opiniilor legate de interese divergente să prevaleze argumentarea şi, în mod precis, argumentele mai bune. Politica este mediu de viaţă, în cultura europeană, ce mijloceşte soluţiile la probleme generale şi nu se lasă redusă, prin chiar structura ei, nici Ia ontologie, nici la interioritatea spirituală. Numai în epoci de criză, intelectuali europeni au dizolvat politica într-o aventură a „spiritului universal", precum la Hegel, sau într-o fenomenologie interiorizată a subiectivităţii, precum la Kierkegaard. Pe de altă parte, politica, sau ansamblul strategiilor de dezlegare a problemelor de interes general, este legată în cultura europeană de paradigma argumentării şi a prevelaţiei argumentelor mai bune.
25
Cultura europeană este nu numai cultura spirituală, adică interiorizată şi trăită în solitudine şi recluziune, departe de lumea frământată a producţiei, afacerilor, disputelor sociale şi politice şi, uneori, în pofida acesteia ci şi cultură spirituală. în expresiile ei reprezentative, însă, cultura spirituală specific europeană nu este una a evadării din realitatea factuală a vieţii, ci o cultură a cercetării, cunoaşterii sistematice şi metamorfozării realităţii dată în experienţă conform scopurilor umane. în conceptualizările ei realitatea este „prinsă" nu ca un corp străin de care trebuie neapărat să ne distanţăm cu repeziciune, ci mai curând ca material de preluat şi, oricum, ca teren al înfăptuirii obiectelor noastre. Cultura spirituală europeană s-a desfăşurat în jurul recunoaşterii realităţii date ca lume unică a vieţii noastre. Ea nu poate fi înţeleasă fără resturi decât ca un potenţial de forme efective ale trăirii umane a vieţii. Aparţii acestei culturi realizând comunicarea continuă a reflexivităţii intelectuale şi problemelor trăirii umane a vieţii.
De multe ori, când se discută despre specificul culturii spirituale europene, se invocă tradiţia europeană. Iar prin tradiţie se înţelege, larg, tot ceea ce s-a produs în trecut în Europa. Rezultă în fapt un mozaic în care lucruri

importante zac neutralizate şi puse într-o formală egalitate cu trivialităţi. în Europa — trebuie spus - s-au produs şi se produc încă extrem de diverse lucruri, fără ca toate să ţină de specificul european. Şi bătrânul continent a fost, la rândul lui, un teren pe care s-au exercitat influenţe din afară. Nu putem atribui specificului european aritmologia mistică, pe care pitagoricienii o preiau din Orient, sau elogiul nirvanei, făcut de romanticii întârziaţi, sau de monologia ce reizbucneşte la marginile creştinismului actual, deşi ele s-au produs în Europa. Mai este de adăugat că specificul european nu e identificabil nici atunci când mozaicul conţine doar bucăţi ce nu se datorează influenţelor. Degeaba alăturăm ştiinţa galileo-newtoniană, fenomenologia lui Husserl, pictura lui Salvador Dali, folclorul răsăritean, existenţialismul ortodox al ruşilor într-un eclectism programatic. Fireşte, tradiţiile europene sunt de luat în seamă de cel ce năzuieşte să surprindă specificul cultural european, dar simpla lor listare şi caracterizare, cum se face îndeobşte şi azi, nu
26
e de ajuns. înăuntrul lor trebuie găsit ceea ce le uneşte şi le specifică ca un întreg, dar nu ceva de ordinul unei „esenţe" ce se fenomenalizează în toate cele ce sunt. „Esenţialismul" nu face faţă diversităţii empirice a faptelor. Lui este timpul să-i preferăm „generativismul". Se cuvine să căutăm, deci, „matrici", dar nu matrici ce ar întipări, ca nişte ecrane, viziunile şi, poate, percepţiile, ci matrici ca structuri generative ale acţiunilor specifice.
O dificultate considerabilă nu poate fi însă ocolită, oricare ar fi optica îmbrăţişată: ceea ce are „bun" şi mai specific Europa a coexistat cu ceea ce ea a avut „rău", dar, totuşi, specific, sau, poate, l-a chiar produs. „Europa, acesta înseamnă spiritul statului grec, al statului de cetăţeni, dar şi posibilitatea stăpânirii tiranice. Ea este aşteptarea cu răbdare a împărăţiei lui Dumnezeu, dar şi felul nerăbdător de a voi să o înfăptuiască cu forţa, spirituală sau lumească. Europa este credinţă, dar şi iluminism. Europa aste autoritatea religiei, dar şi năzuinţa mereu înnoită a spiritului de a cunoaşte şi de a judeca el însuşi şi de a lăsa să treacă drept valabil numai ceea ce este cunoscut de el însuşi. De aici măreţia ştiinţei europene, în măsura în care ea se întemeiază nu pe revelaţie, ci pe raţiune şi experienţă. Dar Europa este şi dominaţia doctrinei şi supunerea de către linia generală. Europa este credinţa în puterea spiritului, idealismului, dar nu mai puţin ea este materialismul. Europa înseamnă drepturile omului [...] dar Europa a descoperit, de asemenea, statul totalitar, principiul conducătorului, ea a înecat libertatea persoanei în marea colectivităţii, fie şi în numele naţiunii, al poporului, al clasei sau al masei. Luând în seamă situaţiile menţionate - şi, poate, multe altele ce se pot aduce în discuţie - primul sentiment pe care-l are până şi specialistul versat este perplexitatea: cum poţi, în definitiv, pune de acord, sub un titlu comun, „specificul european", termeni contrari pe care realitatea europeană, istoriceşte, i-a prezentat? Iar primul răspuns pe care el este tentat să-l dea este acela că Europa nu are un specific, ci doar nişte particularităţi, eventual mai îngroşate decât în alte locuri. Probabil că este vorba de un ansamblu de realităţi diverse şi divergente, şi nu de ceva ce permite un concept.
) 27
Fireşte, cei ce se lasă în seama sentimentului şi tentaţiei amintite au dreptate în câteva puncte. în orice caz, într-unui foarte precis, cu siguranţă: am stiliza dincolo de marginile îngăduite dacă am ignora Europa plină de umbre, „rea", şi am reţine doar Europa luminoasă ce a rezultat mai mult din reveriile unor intelectuali. Europa este, general vorbind, duală. Ea prezintă mereu o excelentă prestaţie, dar, nu cu mare întârziere, totdeauna, prestaţia direct opusă. Vax tocmai pentru că aşa stau lucrurile, primul sentiment şi tentaţia iniţială ale celui ce o analizează nu sunt niciodată buni sfătuitori. Constelaţie complexă, diferenţiată şi scindată în poli antinomici, Europa nu poate fi determinată, în ceea ce are ea specific, decât reflexiv.
Abordată reflexiv, cultura europeană lasă să se sesizeze că polii antinomici nu au jucat niciodată un rol egal. Max Scheler observa de pildă, că, cel puţin în epoca modernă, „naţionalismul" a fost fermentul unei dinamici culturale semnificative, dar a însoţit concepţia europeană a libertăţii dată de natură a oamenilor, ca o restrângere a ei. Dar ceea ce era propriu-zis european, recunoaşterea libertăţii individuale, s-a impus străpungând până la urmă limitările „naţionale". „Şcolile naţionale «istorice» de drept nu au putut reprima universitatea dreptului roman. Situaţia se repetă şi în cazul celorlalte polarităţi apărute în cultura europeană. Ceea ce a avut ea specific a întrecut până la urmă ceea ce era contrar sau venea din afară, fără, însă, e adevărat, cel puţin până acum, să-l înlăture complet. Statul de cetăţeni a înlocuit pe covârşitoarea suprafaţă a continentului, stăpânirile tiranice, toleranţa religioasă este o realitate impunătoare, respectul particularităţii este indubitabil, dominaţia dogmelor ideologice a fost subminată şi redusă.
Dar ce este în fapt specific european în sfera culturii spirituale? Putem formula răspunsul invocând simboluri (Faust, de pildă, a fost folosit ca simbol specific al culturii europene, cel puţin al celei moderne), apelând la marile cadre de interpretare a lumii („spaţiul copernican" de pildă), dar discuţia se poartă mai precis şi mai controlabil dacă este în jurul conceptelor. Cultura europeană a pus în joc şi a desfăşurat implicaţiile unor mari opţiuni
28
cuprinse în câteva concepte pivot: conceptul adevărului ca. valoare fundamentală, înţeles ca o corespondenţă verificabilă în experienţa dintre propoziţii şi stările de fapt: conceptul cunoaşterii orientată spre rezolvarea de probleme de viaţă ale oamenilor, ce se confruntă cu criteriul utilităţii; conceptul raţionalităţii ce constă în calcul şi se stabileşte prin rezultate; conceptul dreptului ca un ansamblu de reguli ce au caracteristicile generalităţii şi

fonnalităţii; conceptul autonomiei individului ca formă a manifestării libertăţii lui; conceptul sferei publice ca mediu al stabilirii voinţei politice, conceptul persoanei umane ca individualitate chemată să-şi construiască un sens superior simplei vieţuiri.
Toate aceste concepte ţin de ceea ce numim tradiţia europeană, în înţelesul că ele au fost profilate în cursul istoriei europene şi au marcat-o în continuare, până astăzi. Istoria europeană a fost multă vreme locomotiva istoriei universale. Europa a fost principala scenă pe care s-a desfăşurat istoria universală. Din Europa s-au extins pe suprafeţe întinse ale globului „puterile" şi „supraputerile" de altădată. După al doilea război mondial situaţia continentului s-a schimbat radical. Europa şi-a construit sistemul intereselor sale mondiale pe un Pământ care din punct de vedere politic era gol. Acum ea se găseşte dintr-o dată între puteri de cel mai mare stil, mijlocul unei politici mondiale care se măsoară la noi repere. Două sfere, două dimensiuni, două ritmuri se deplasează unul în direcţia celuilalt în mod primejdios - pentru Europa, desigur primejdios — tensiuni puternice şi decizii prealabile ale unei istorii mondiale a* viitorului au fost amestecate cu contradicţiile europene neîncetate, şi acestea cu acelea, în mod acut. Noua situaţie a Europei a pus la încercare grea întreaga ei tradiţie. Aceasta nu mai este valabilă automat, într-o nouă situaţie. Fără îndoială, se pot oricând invoca tradiţii şi tradiţii. Se şi face, de altfel, mai ales în perioadele de criză spirituală, cum este şi cea actuală, în care apelul la o tradiţie este resimţit ca rezolvare de primă instanţă, facilă a problemelor. Dar tradiţiile au caracteristică absenţa simţului realităţii şi, pe nesimţite, mai mult complică decât rezolvă durabil probleme. Oricum, noua situaţie a Europei reclamă folosirea reflexivă a tradiţiei.
29
Folosirea reflexivă a tradiţiei este reclamată acum însă şi de un alt fapt de mare pondere, pe care l-am numit dualitatea Europei: existenţa sau, poate, chiar generarea de polarităţi de exact ceea ce este mai specific culturii europene. Această dualitate a dus Europa în criză chiar înainte ca la marginile ei să apară superputerile ce aveau s-o ia sub control. într-un anumit sens, chiar Europa a contribuit indirect la formarea şi consacrarea pe scena mondială a celor două superputeri ce au controlat scena epoci postbelice. Criza europeană a făcut ca apropierea matură, responsabilă în privinţa consecinţelor, a impunătoarei tradiţii europene să nu mai poată fi directă, ci numai reflexivă. La drept vorbind, nu ne împiedică nimeni să reluăm bigotismul izolatelor comunităţi ale Evului Mediu, să restaurăm credinţele premoderne în „misiunea" conducătorilor, să gândim ca acum două secole „misiunea" naţiunilor, să scindăm din nou reflexivitatea şi problemele de viaţă, ca în epocile de înflorire a filosofiilor interiorităţii. Orice poate fi în definitiv, reluat. Dar nu vom avea decât anumite şi foarte sigure rezultate, reluând nereflexiv anumite tradiţii, şi nu vom avea decât o veche Europă, în cele din urmă.
Perspectiva observatorului coparticipant este bănuită, pe bună dreptate, de subiectivitate. Nu se poate participa la interacţiunile unei comunităţi şi obţine, în acelaşi timp, o imagine a acelei comunităţi care să nu fie pătată de subiectivitatea pusă în joc. Nu poţi, altfel spus, concretizând, să ai o imagine a culturii europene destul de obiectivă fiind european. Dar, împotriva impresiei cvasicurente, trebuie spus că nici perspectiva observatorului extern nu este imună la erori. Iau în considerare aici, spre ilustrare, o evaluare a Europei „din perspectiva lumii a treia" ca un exemplu paradigmatic pentru multele analize ce operează dogmatic o deformare a specificului european şi cânta, cu totul necritic, melodia uzată a Europei decăzute. Ea pleacă de la o premisă inatacabilă: Europa a produs ştiinţa modernă a naturii, care a susţinut-o „dezvoltare tehnică", ce a mers mână în mână cu o „civilizaţie industrială" şi, mai ales, a oferit paradigma „raţionalismului"
30
care o specifică. Trec peste împrejurarea că specificarea Europei prin „raţionalismul" ei particular, deşi corectă, rămâne săracă şi că această sărăcie ţine, în fond, de sărăcia interogării şi a disponibilităţii obiective de a învăţa din ceea ce este interogat. Sărăcia nu este numai materială, când este, ci şi de complexitate a interogaţiilor, iar interogaţiile ţin de o disponibilitate obiectivă de a învăţa. Mă opresc asupra împrejurării, că „raţionalismul european" această evaluare nu găseşte decât lacune - ceea ce, la rigoare, ar fi admisibil, în funcţie de optica filosofică adoptată - dar lacune imaginare. Ştiinţa naturii în poziţia de paradigmă a raţionalismului refuză să recunoască ceea ce avea valabilitate în Evul Mediu în numele lui Dumnezeu: ea a proclamat natura drept o entitate autonomă cu legi proprii. Omul s-a echivalat cu natura. El a văzut în această nouă identificare posibilitatea de a se elibera din învelişurile teologiei. Dar această libertate i-a luat siguranţa şi individualizarea, pe care le-a obţinut înainte de la Dumnezeu. Raţionalismul european ar suferi, în fond, de trei lacune, care sunt neaccidentale, necontextuale, ci structurale: el nu poate absorbi în determinaţiile sale unicitatea individului; el nu poate prinde în determinaţiile sale sistemul realităţii, şi nu elementele acestuia; el nu poate oferi decât prognoze probabiliste.
Cel ce vrea să-şi formeze o imagine asupra culturii europene.poate lua în considerare lucruri foarte diferite, dintr-o mulţime neobişnuit de întinsă, expresivă pentru complexitatea unică a acestei culturi. Analiza evocată consideră abordarea sistematică, tehnică în fond, legată de industrialism şi restrânge specificul culturii europene la ea. întrucât, în prealabil, analiza operează tacit o confruntare a individualizării cu spiritualizarea individuală, ea nu mai poate sesiza că există un sens imanent raţionalismului european şi că specificul culturii europene este mai cuprinzător. Sensul imanent raţionalismului european este constituit la nivelul unui „prealabil" al metodologiei sale, ce cuprinde opţiuni de harta nesfârşită a lumii rezemate pe opţiuni privind sensul vieţii umane

pe pământ. Şi aici, odată cu acest sens, este preluată problematica individualizării. în plus
•31
specificul cultural european nu se lasă epuizat pe linia unuia din conceptele sale. Dar, pentru a-l prelua fără resturi, este nevoie ca interogatorul să deschidă suficiente întrebări şi să aibă disponibilitatea de a învăţa fără limitări impuse de propriul context.

(Filosofici unificării europene, Cluj, 1995, p. 19-48, fragmente, cu suprimarea aparatului critic)
32

Al. Zub

Discursul european între euforie şi scepticism

Conceptul de Europă s-a modificat de la cel geografic la cel spiritual

Recentele festivităţi dedicate încheierii celui de-al doilea război mondial au relevat, între altele, cât de greu se poate distinge, după o jumătate de secol între învingătorii şi învinşii de atunci. Un „război rece" a făcut ca între timp marele învins de ieri, Germania, să se plaseze oarecum în centrul unei vaste construcţii europene, iar Uniunea Sovietică, principala beneficiară a „războiului cald", să apară, fie şi sub altă formă, în postura de aspirantă la structurile euro-atlantice.

Echilibrul bipolar de după război a cedat unui echilibru mai complex, pluralist, în care Europa îşi caută încă locul. în acelaşi timp, economia de piaţă liberă s-a impus peste tot, cel puţin ca idee, ca formulă de viitor, liberalismul fiind perceput ca o ideologie în plină expansiune pe glob, dacă nu chiar, ca la Fukuyama, atotbiruitoare.

Asemenea schimbări nu erau de imaginat până de curând. Totuşi ele se întemeiază pe eforturi şi soluţii mai vechi, dincolo de secolul nostru. O vastă „literatură" le evocă, de la proiectul napoleonian al unei Europe federalizate până la febrila mişcare europenistă din vremea noastră. Conceptul de Europa s-a modificat între timp sensibil, accentul deplasându-se de la sensul geografic, nici el tocmai sigur, spre cel spiritual, care preocupă tot mai mult lumea de azi. Progresul comunicaţiilor şi schimburilor de orice fel adânceşte în chip firesc un asemenea fenomen. Până nu demult, Europa se confunda cu Occidentul şi se oprea la „zidul Berlinului". Ultimele generaţii au fost de aceea foarte sensibile la simbolismul
33
liniilor roşii de pe hartă şi la elocvenţa sârmei ghimpate întinse pretutindeni în estul european. Europa, s-a spus deja, nu mai e decât o parte a marelui continent euro-asiatic, una ale cărei trăsături s-au definit în timp, prin acumulări şi sinteze succesive: realitate complexă, aporetică, susceptibilă de noi şi noi aprofundări.

Viziunea filosofică asupra unităţii europene nu concordă cu cea politică

într-o „geografie cordială" a continentului, dacă e să apelăm la o mai veche expresie, contează, desigur, proiectele, dar mai cu seamă amintirile comune. O istorie bine tratată uneşte, una rău înţeleasă separă, după cuvântul lui Fustei de Coulanges, atât de actual încă astăzi, când reflecţia asupra trecutului se modifică spectaculos şi un nou discurs se aşteaptă, unul capabil să armonizeze aporiile naţionale. Goethe a avut, desigur, o bună intuiţie atunci când recomanda „eliberarea de istorie" într-o epocă obsedată de istorism. Nietzsche va sesiza, la timpul său, „delirul naţional" ca o sursă de tensiune, identificând semne ce prevesteau deja dorinţa de unificare a Europei.

Cum va arăta aceasta? Karl Jaspers, dacă e să rămânem în acelaşi sistem de referinţă, o închipuie realizându-se pe seama a trei concepte* libertate, istorie, ştiinţă. Europa - susţine, cu temei filozoful - îşi trădează propria sa libertate atunci când iese din axul polarităţilor, atunci când se linişteşte, fie în sânul unei ordini care-şi uită limitele, fie în atitudini extreme ce neagă orice ordine. Dimpotrivă, Europa e prezentă ea însăşi ori de câte ori este deschisă, liberă în tensiunea contrariilor, conservându-şi posibilităţile şi reînnoindu-se fără încetare din sursa ei vie, imprevizibil creatoare. Această realitate se nutreşte atât din conştiinţa tragică a eşecului, cât şi din aceea a jertfei eristice. De unde nevoia apelului la istorie, ca sursă de reflecţie asupra modului catastrofal în care a fost gestionată până acum planeta noastră, pe seama unor state suverane născute din război şi organizate pentru luptă. Numai un nou spirit, pluralist şi tolerant, ar putea scoate
34
lumea din impasul în care se află, spirit pe care Denis de Rougemont ştia să-l definească în L'ave?tir est notre affaire (1977). Viitorul, în acest spirit, se face, se construieşte, devine un program coerent de armonizare a intereselor.

Deocamdată, dacă e să ne raportăm la realităţile din ultimii ani, viziunea filozofică asupra unităţii europene nu concordă întocmai cu cea politică. Aceasta din urmă a definit sfera de influenţă şi viteze de integrare, producâjad noi tensiuni, noi divergenţe în loc să le aplaneze pe cele vechi printr-o asistenţă bine coordonată. Trilaterala iniţiată la Vişegrad, ca substitut programatic pentru Mitteleuropa, poate fi amintită consensual, alături de războiul fratricid din Iugoslavia şi de unele tensiuni interetnice din alte zone ale fostului „lagăr socialist".

Statul român ar trebui să se preocupe şi de un sistem regional de alianţe cu ţările de la Vişegrad.

Confuzia şi frustrările au alimentat, în Est, un discurs lamentativ, adesea şi incriminator, de la care nu se poate aştepta nimic bun. Logicii egoiste, programatice a Vestului i se opune aici o logică resentimentară, una de care profită mai ales vechiul aparat politic şi represiv, convertit brusc la ideologia pieţei libere şi mimând conduite

democratice. Pe de altă parte, frica de Rusia şi dezamăgirea produsă de Occident hrănesc şi la cei mai luminaţi un scepticism aproape paralizant, a cărui formă cea mai benignă e neutralitatea faţă de putere.
în adevăr, disoluţia comunismului a deschis o prăpastie în faţa căreia lumea apuseană ezită, în timp ce alte crize catastrofale se şi anunţă. Modelul sovietic nu mai e un model pentru nimeni, iar căutarea altuia s-a vădit până acum infructuoasă, deşi se fac mereu trimiteri la diverse modele, atât pe tărâmul organizării socio-politice, cât şi în sistemul securităţii internaţionale. Perioada interbelică e cel mai des invocată, în România, sub ambele unghiuri de vedere, deşi consecinţele ei n-au fost întru totul benefice. Datele problemei s-au schimbat mult după încetarea războiului

rece. Ele ar putea fi extrem de avantajoase pentru ţara noastră, dacă statul de drept ar deveni aici o realitate indiscutabilă, cu un regim corespunzător al proprietăţii, cu garantarea drepturilor omului, cu instituţii democratice conforme cu standardele existente, în acest caz „intrarea în Europa" n-ar mai constitui o ţintă prioritară, absolută, ci un fapt pur şi simplu, o realitate benefică pentru lumea de azi şi de mâine. Statul român ar trebui deci să se preocupe nu numai de sistemul de alianţe cu statele nord-atlantice, dar şi de un sistem regional, având în vedere mai ales ţările Pactului de la Vişegrad, care alcătuiesc deja un nucleu în perspectiva Europei Unite.
Analistul situaţiei de azi ezită, firesc, între geopolitică şi istorie. Perspectiva dintâi îi poate sugera explicaţii pentru atâtea căutări şi slăbiciuni evidente; cealaltă îi procură analogii pe linia unei comunităţi de probleme, situaţii, reflexe de comportament. Una nelinişteşte, alta poate reconforta. în ambele cazuri însă reflecţia despre acest timp în plină acceleraţie devine mai mult decât necesară. Vâclav Havel sesiza de curând, în revista Deutschland, faptul că, pe de o parte, ţările din partea postcomunistă a Europei doresc o integrare cât mai rapidă în structurile democratice apusene, iar pe de alta ele creează noi graniţe, noi bariere. Tendinţa de a se închide în sine e pe alocuri destul de vizibilă. Libertatea a produs un şoc, efectele ei sunt adesea paralizante. După o lungă perioadă în care părea că timpul a încremenit, iar istoria că a stat pe loc, nevoia de identitate a irumpt în forme explozive. Pentru a explica un asemenea proces, Havel cobora în timp până în sec. XII şi chiar mai mult, convins că un întreg edificiu de certitudini a fost distrus, iar un alt sistem de valori e pe cale să se nască, însă deocamdată lumea se află în plină confuzie, gata să adopte atitudini extreme: naţionalism, şovinism, populism etc.
Chestiunea e dificilă, desigur, şi comportă nuanţe în diversele „segmente" ale fostului „lagăr socialist". Nuanţe aporetice, a căror definire corectă e o premisă indispensabilă pentru orice construcţie, fie aceasta locală, regională, europeană sau mondială. în spaţiul românesc, ele comportă o notă aparte, dată fiind asprimea dictaturii din ultimele decenii, care a făcut imposibilă geneza unui spirit

reformator, pe seama noilor solidarităţi de care epoca avea atâta nevoie. Spre deosebire de Polonia, unde intelectualii au stimulat o mişcare sindicală anticomunistă, spre deosebire de Ungaria, unde kâdârismul a tolerat disidenţa şi o anume stratificare socială, mai aptă să sprijine procesul liberalizării, în România totul părea închis, blocat, imposibil de repus în mişcare. Explozia socială din decembrie 1989 nu poate mira, aşadar, după cum nici imensa derută ce i-a urmat.
între principiile de reorganizare a societăţii adoptate atunci (nu altele decât cele care s-au impus la vecini) şi evoluţia ulterioară s-a instalat repede un dezacord ce a indispus pe mulţi, dar mai ales acea elită intelectuală care se oferise din capul locului să sprijine procesul de reforme. Critica acesteia se va îndrepta deopotrivă spre „restauraţia" internă şi spre conduita Occidentului faţă de lumea răsăriteană. „Occidentul, remarca Al. Paleologu, nu mai ţine la propriile lui valori. Nu mai ţine la ele pentru că nu le mai cunoaşte. Le confundă cu efectele lor secundare şi degradate. Valorile occidentale sunt cele pe care bărbaţii şi femeile din Est le-au apărat şi conservat cu preţul libertăţii lor fizice, când nu chiar cu preţul vieţii. Căci pentru ei aceste valori erau vitale, altfel piereau nu doar ca fiinţe individuale, cum atâţia au pierit, ci piereau ireversibil ca entitate istorică. Ele au fost antidotul împotriva generalizării lui homo sovieticus".
Un alt tip de om se cere fasonat acum pe seama unei filozofii de viaţă care întârzie să se închege şi a unor instituţii ce dispun momentan numai de forme, nu şi de fondul indispensabil în orice construcţie. Elitele pe care se conta la început s-au vădit neputincioase, incapabile să articuleze un discurs practic destul de convingător. Ele şi-au păstrat funcţia critică (desigur esenţială), însă n-au reuşit să se impună pe tărâm politic, în sfera legislativă, în administrarea tranziţiei spre un alt sistem. Puterile gravitaţionale sunt încă destul de mari pentru a lăsa impresia, ca în Ghepardul lui Lampedusa, că „a trebuit să se schimbe ceva pentru ca totul să rămână aşa cum a fost". Impresie subiectivă, desigur, fiindcă aceste puteri sunt constrânse de realităţi să facă şi ceea ce nu doresc, spre a se pune la adăpost de viitor.

De altfel, în marea cacofonie politică la care asistăm nimeni nu mai neagă teoretic economia de piaţă, nici aşezămintele democratice, nici pluralismul, nici integrarea europeană. Ca în cunoscuta reflecţie clasică, „ideile coexistă armonios" în lumea lor, pe când „în spaţiu lucrurile se ciocnesc cu asprime". Realitatea imediată separă pe idealişti de pragmaticii aflaţi la putere. Limbajul lor e aproape identic, atitudinile politice însă diferă până la contestaţia mutuală cea mai vehementă. Chestiunea integrării e una din temele predilecte ale discordiei. Toată

lumea o percepe ca pe o soluţie benefică, până şi cei care o văd extinsă şi peste fosta Uniune Sovietică. însă noţiunea de Europa diferă la unii şi la alţii, după cum şi de la o ţară la alta, de la o zonă la alta. Pentru mulţi Europa continuă să fie o realitate nesigură, un vis, o utopie intelectuală sau politică, nu numai în estul convulsiv al continentului, ci şi pe linia atlantică. S-a şi pus sub acest unghi întrebarea: „Nu cumva, în prezent, estul european este chiar mai european decât Occidentul?".

Aparenţele pot înşela. Cu toate deosebirile de sistem, lumea a cunoscut un proces continuu de uniformizare, pe diverse planuri. Cu atât mai mult ea parcurge acum un asemenea traseu, în forme ce nu pot bucura, desigur, pe toţi. Dacă nu e perfect identică pretutindeni, ea devine oricum din ce în ce mai anonimă sub presiunea integrărilor de tot felul. Comerţul, reclama, divertismentul contribuie din plin la aceasta. Globalizarea lumii, în expresia lui Braudel, e o realitate. Ne poate bucura sau nu, dar ea există, în pofida opoziţiilor şi încrâncenărilor de tot felul. Pe acest temei, strategia recomandată de N. Titulescu („De la naţional, prin regional, spre universal") poate fi încă o sursă de reflecţii utile.

(22, VI, 25, 17 iulie 1995)

Victor Neumann

Ideea europeană

Integrarea României în Europa nu este un simplu slogan. Formulă des uzitată în ultimii ani, ea are un conţinut ideatic precis; se referă la adoptarea normelor de viaţă, a exigenţelor, a responsabilităţilor lumii civilizate. Câteva dintre întrebările care îşi aşteaptă răspunsul — nu fără o îndreptăţită îngrijorare — sunt: cum se poate realiza integrarea europeană a unui stat şi a unei societăţi care, preţ de câteva decenii, au fost la discreţia regimurilor totalitare?; cum se poate contribui la instaurarea normalităţii după ce reflexele individului au fost deturnate de la aceasta?; când va apărarea acea stare de spirit destinsă, capabilă să promoveze ideile democratice, pluraliste, universaliste?; ce anume trebuie să se petreacă pentru ca scena publică să devină un loc al exponenţilor ideii de Europă unită?; în ce măsură diferitele segmente sociale sunt dispuse să participe la realizarea programelor politice, economice, educaţionale pe care le presupune ideea de integrare europeană?; e posibilă reluarea firului întrerupt în 1938, o dată cu încheierea primului ciclu al democraţiei din istoria României?; oare democraţia românească interbelică mai este ea astăzi un model plauzibil, când structurile democraţiei universale presupun un alt tip de comunicare şi de convieţuire, un alt gen de relaţii interstatale decât acelea ale anilor '30?; oare experienţa tragică datorată fascismului şi comunismului să nu fie în stare să aducă mutaţii de fond în gândirea şi ideolgia ce ar trebuie profesate şi în România la sfârşit de mileniu?

Pe an ce trece este din ce în ce mai limpede că pretenţiile care se ridică în faţa fostelor ţări comuniste (cu precădere în faţa României, care a fost cel mai aspru pedepsită tocmai de originalul său sistem comunisto-naţionalist) nu sunt puţine şi nu pot fi

satisfăcute doar prin intervenţia politicienilor, chiar şi atunci când aceştia sunt foarte ataşaţi idealului de democraţie. Schimbările de comportament, aspiraţiile, tentaţia profesionalismului, ieşirea din mediocritate, individualismul şi pragmatismul sunt câteva valori care nu pot fi însuşite prin discursul politic - sau numai prin acesta - oricât de temeinic şi de credibil ar fi el. Cultura va trebuie să-şi reia binemeritatul loc şi să joace rolul de formator al conştiinţei româneşti şi europene. Cultura şi cărturarul sunt vectorii într-o societate aflată în tranziţie, într-o ţară care, vreme de cinci decenii, a pierdut contactele sale fireşti cu lumea, a ieşit din circuitul universal al ideilor. Dar aici se ridică o problemă: există acei cărturari (deja formaţi) capabili să contribuie la regândirea lucrurilor, a ideilor, iar dacă da, sunt ei dornici să intervină în acest moment de cumpănă a istoriei, devenind deopotrivă creatori şi propagatori ai soluţiilor realiste privind deschiderea spre Europa şi însuşirea ideii europene?

Conştiinţe lucide au supravieţuit totalitarismului roşu, alteori cărturarii s-au format pe cont propriu în chiar acei ani.

Prin implicare, s-ar institui acele puncte de reper atât de utile spre a nu relua drumul chiar de la început. Ceea ce au gândit şi scris luminiştii şi paşoptiştii, o parte dintre învăţaţii secolului al XX-lea cu privire la ideea europeană, la integrarea României în civilizaţia occidentală, poate fi asimilat cu destul de mare profit. Este însă nevoie şi de o nouă cunoaştere specializată, aplicată şi corect argumentată. în acest din urmă sens, ce anume lipseşte României contemporane? Multiplicarea studiilor despre Europa, despre omul european, culturile, mentalităţile, legislaţiile, instituţiile continentale care au dobândit recunoaştere, fiind prezente în circuitul de valori. Să mai adăugăm că lipseşte teoretizarea curentelor de gândire democratică, iar pilda marilor comunităţi deprinse cu toleranţa după al doilea război mondial este încă departe de a fi însuşită; că lecţia jurnalismului american ori vest-european a dat puţine roade în România; că practicarea învăţământului plurilingv şi a dimensiunii interculturale în predarea ştiinţelor sociale este o noutate pentru învăţământul din România (dovadă, ignorarea tuturor limbilor zonale: bulgara, sârbo-croata,

maghiara, rusa) şi absenţa unor preocupări consecvente în cercetarea şi predarea istoriei universale, a istoriei culturale comparate centrale şi est-europene ori europene în general -puţinele excepţii indicând mai degrabă

eforturi singulare.
Credem că o selecţie critică a datelor româneşti este necesară în sfera culturii, pentru ca apoi să fie pus în funcţiune un întreg „program de urgenţă", cum, cu temei observa Adrian Marino în recenta sa carte intitulată Pentru Europa. Ceea ce ar însemna selecţie şi reselecţie a valorilor, a celor mai importante creaţii literare, filosofice, istoriografice demne de a deveni modelele româneşti ale ideii europene; ar mai însemna totodată o cunoaştere sistematică a criteriilor şi ideilor europene ignorate ieri şi astăzi din cauza complexelor de inferioritate sau din pricina celor de superioritate. Reluarea unui anume militantism pan-european o vedem utilă într-un moment istoric în care naţionalismele câştigă teren. în ce fel?
Eforturile proprii sunt binevenite câtă vreme omul, ca produs spiritual al unui spaţiu de civilizaţie, va veni în întâmpinarea alterităţii, va fi capabil să gestioneze raporturile dintre majorităţi şi multiplele tipologii minoritare. Nu este vorba aici doar de o simplă comunicare, ci şi de intrarea în „tuitate", de identificarea cu starea de suflet şi de minte a celuilalt, de ieşirea din egotismul naţional sau religios; adică, de asumarea fondului solidarităţii umane pe care totalitarismele au reuşit în bună măsură să îl distrugă. Probabil, asumarea identităţii multiple se va teaXiTa. într-un timp mult mai scurt decât apreciem noi astăzi ca "fiind posibil. Revoluţia informaţională este principalul argument care poate fi invocat în acest sens.
Ideea europeană nu este nouă în cultura română şi am avut ocazia, în studiile noastre, fie să o menţionăm ca o prezenţă constantă, fie să o analizăm şi să o interpretăm în funcţie de caz. De asemenea, am avut prilejul să aducem în discuţie câteva dintre cele mai merituoase contribuţii restitutive. A pleda pentru revenirea ei în prim-planul vieţii culturale, dar şi politice, la sfârşitul secolului al XX-lea, nu numai că nu ni se pare un nonsens, dar o considerăm chiar o urgenţă. O precizare se impune: introducerea, pe cât posibil,
41
a unui factor de distanţare faţă de moştenirile culturale, chiar şi atunci când ele consumă cu tendinţele actuale. Paul Ricoeur este de părere că un act care priveşte fondarea „poate fi reluat şi reactualizat în cadrul unei interpretări care îl modelează retroactiv, printr-o reprezentare de sine. Probabil că nu există grup social fără această raportare indirectă la propria lui întemeiere inaugurală. De aceea, fenomenul ideologic începe foarte de timpuriu: întrucât odată cu îmblânzirea prin amintire începe fără îndoială consensul, dar şi convenţia şi raţionalizarea. Din acel moment, ideologia a încetat să fie mobilizatoare pentru a deveni justificatoare; sau, mai degrabă, ea nu continuă să fie mobilizatoare decât cu condiţia de a fi justificatoare". Dinamismul ideii europene poate naşte acum o teorie a motivaţiei sociale, poate conduce măcar la permanentizarea dezbaterilor pe o temă re-devenită fundamentală pentru România.
Cert este că raţionalizarea generoasei idei ar fi în măsură să şi mobilizeze, să şi legitimeze integrarea europeană. Se prea poate - sperăm că aşa va fi - ca o atare direcţie să fie productivă în cultura română. Să însemne o metamorfoză efectivă - orizontală şi verticală - referind asupra sistemelor de gândire, asupra conştientizării noului cod ideatic, asupra modalităţilor de reprezentare în lume.
(Sfera politicii, IV, 28, iunie 1995)
42
Silviu Brucan
Două Europe, nu una
Unirea ţărilor europene într-o singură entitate a fost şi rămâne un ţel nobil care, în secolul XX, şi-a găsit expresia în formule celebre — de la Piaţa Comună a lui Jean Monnet, la Europe des Patries a generalului de Gaulle, Casa Comună a lui Gorbaciov şi Federaţia Europei a cancelarului Kohl. Dar realităţile politicii internaţionale nu prea se împacă cu ţelurile nobile ale omenirii, în perioada postbelică, Europa a fost divizată de Cortina de Fier şi de Zidul de la Berlin. Prăbuşirea comunismului în partea răsăriteană a continentului a spulberat „cortina" şi zidul şi a creat un moment de euforie pan-europeană, în care am jubilat şi noi. Am uitat atunci că în Europa există o diviziune seculară mult mai veche, cristalizată încă din vremea Renaşterii şi păstrată cu îndărătnicie pe harta inegalităţilor şi decalajelor lumii contemporane.
Renaşterea a constituit momentul de cotitură când Europa a luat-o înaintea celorlalte continente şi, deoarece a fost prin excelenţă un fenomen vest-european, această parte a continentului a depăşit partea est-europeană pe toate planurile - economic, politic, social şi naţional. în Vest, prin depăşirea fragmentării feudale de către monarhia absolută, au luat naştere statele naţionale moderne încă în secolele XVIII şi XIX, iar revoluţiile burgheze au declanşat expansiunea internaţională a capitalismului inovator. Acestea au fost condiţiile istorice care au permis statelor vest-europene să beneficieze din plin de revoluţia industrială, să cucerească vaste imperii coloniale, devenind astfel bogate şi dezvoltate.
în Europa de Est, popoarele şi naţionalităţile, unele luptând până şi astăzi pentru formarea statului naţional, au rămas predominant agrare, cu structuri feudale care au rezistat până
43
târziu în secolul XX. De aceea Revoluţia din Octombrie 1917 în Rusia predominant ţărănească a fost o reacţie antisistemică împotriva dominanţei Occidentului industrial, mai curând decât
0 revoluţie socialistă. Strategia depăşirii subdezvoltării, şi nu principiile socialiste, şi-a pus amprenta asupra trăsăturilor economice şi politice ale societăţilor din Est. Stalinismul nu a fost altceva decât o strategie a

învingerii subdezvoltării prin forţă şi represiune, marxism-leninismul servind ca opium ideologic pentru masele expuse lipsurilor şi privaţiunilor cerute de formidabila sarcină a industrializării rapide într-un mediu internaţional ostil.

Eşecul cel mai elocvent al comunismului din Est rezidă în aceea că, după atâtea decenii de eforturi şi sacrificii ale populaţiei, nu a reuşit să reducă decalajul faţă de Europa de Vest. în locul zidului de la Berlin a apărut un zid care desparte bogăţia de sărăcie: în termenii produsului naţional brut pe locuitor, 2.000-5.000 dolari în Est faţă de 10.000-20.000 dolari în Vest. în 1993, premierul britanic John Major avertiza împotriva „riscului de a crea o Europă divizată între bogaţi şi săraci". Ea nu trebuie creată, există!

în aceste condiţii, care este perspectiva integrării Europei de Est, în general, şi a României, în special, în Uniunea Europeană? în această privinţă, se manifestă la noi în declaraţii politice şi în presă o tendinţă de simplificare a problemei, ca şi cum cooptarea României în NATO şi Uniunea Europeană ar depinde de conjunctura politică internaţională, de bunăvoinţa unei puteri sau a alteia sau de performanţa României în domeniul drepturilor omului. Nu, domnilor politicieni şi gazetari, trebuie să ne intre bine în cap că, condiţia decisivă pentru cooptarea în Piaţa Comună a fost şi rămâne nivelul relativ egal de dezvoltare economică si tehnică. încă de la începuturile ei, Comunitatea Economică Europeană a luat fiinţă în 1957 şi a funcţionat datorită faptului că cele şase ţări fondatoare aparţineau aceleiaşi categorii de bogăţie şi dezvoltare, cu un produs naţional brut pe locuitor de peste 5.000 dolari, circa 80% din forţa de muncă ocupată în activităţi neagricole şi un consum de peste 3.000 calorii pe locuitor. Iar la

1 ianuarie, aceeaşi condiţie a permis intrarea în vigoare a pieţei

unice a celor 12 membri, prin desfiinţarea barierelor şi taxelor vamale şi libera mişcare a capitalurilor, bunurilor, serviciilor şi persoanelor în cadrul Comunităţii. Prăbuşirea, în decembrie 1994, a monedei Mexicului, peso, şi degringolada economică ce a urmat după numai un an de la intrarea în vigoare a zonei nord-americane de comerţ liber, NAFTA, au demonstrat în mod dramatic ce se întâmplă atunci când se elimină barierele şi taxele vamale între două ţări (SUA şi Mexic), cu nivele de bogăţie şi dezvoltare atât de contrastante. Cunoaştem şi noi pe pielea noastră efectele acestei mezalianţe când, după liberalizarea preţurilor şi comerţului exterior, piaţa românească a fost invadată de produse alimentare din Occident, care ameninţă să falimenteze fermele avicole şi producţia de zahăr şi ulei din România.

Admiterea, la 1 ianuarie 1995, în Uniunea Europeană a Austriei, Finlandei şi Suediei nu a ridicat probleme de această natură, deoarece cele trei ţări se află la un nivel relativ egal de dezvoltare cu ţările vest-europene. Cu totul altfel stau lucrurile cu ţările central şi est-europene cu statutul de asociat al UE. Discrepanţa dintre ele şi media UE ar face de neconceput desfiinţarea barierelor şi taxelor vamale, iar libertatea de mişcare a persoanelor ar duce la o migraţie masivă a forţei de muncă dinspre Est către Vest.

în timpul Războiului Rece, când la Paris şi Bonn predominau .considerentele strategice ale stăvilirii. expansionismului sovietic, Comunitatea Europeană a acordat un ajutor economic masiv ţărilor mai puţin dezvoltate (Spania, Portugalia şi Grecia) pentru a le aduce la un nivel mai apropiat de media vest-europeană şi a le putea astfel integra în Piaţa Comună. Uniunea Europeană oferă celor şase ţări est-europene, între care şi România, tot felul de sfaturi şi pun accentul pe alinierea legislaţiei la standardele europene. Dar, probleme-cheie, adică ajutorarea substanţială a „celor 6", nu se află încă pe agenda UE. După unele calcule, aceasta ar cere suplimentarea bugetului UE cu cel puţin 60%. Dar Germania este încă absorbită de finanţarea landurilor din fosta RDG, iar celelalte state bogate nu sunt dispuse să-şi mărească cota de participare de dragul

ţărilor est-europene, preferând să se bucure de surplusul în balanţa comercială şi de plăţi cu acestea.

între timp, fiecare măsură de adâncire a integrării UE accentuează mai puternic distanţarea de ţările est-europene. Ultima măsură de acest gen este Acordul de la Schengen, din aprilie 1995, prin care se desfiinţează vizele de călătorie între ţările membre ale UE, la care au aderat 10 ţări. Ca urmare, s-a întărit considerabil controlul la graniţele UE pentru cei din afara Pieţei Comune, iar noi facem parte dintre outsiders.

Diviziunea economică este complicată de o diviziune politico-strategică. Pe acest plan, piedica principală a integrării europene este Rusia. Premisa occidentală că economia de piaţă combinată cu democraţia vor îmblânzi ursul rusesc, permiţând Occidentului să-l ducă de sfoară, s-a dovedit nerealistă. în timp ce mecanismul sistemului economic mondial sileşte ţările est-europene să se conformeze regulilor jocului pe piaţa mondială, sub arbitrajul sever al Fondului Monetar Internaţional, în cazul Rusiei, ca mare putere, dinamica competiţiei pentru sfere de influenţă şi supremaţie mondială generează în sânul ei voinţa de a rezista tendinţelor occidentului de a-i dicta cursul politicii şi dezvoltării ei. Ca şi în 1917, avem de-a face cu o reacţie antisistemică, de astă dată împotriva presiunilor din Vest, ca să adopte modelul Occidental ca mijloc de cooptare a Rusiei în sistem. De aici împotrivirea Moscovei la planurile de extindere a NATO până la graniţele ruseşti, ca şi afirmarea propriei ei sfere de influenţă.

Cunoscutul analist german Cristoph Bertram este de părere că, într-un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat, ţările est-europene, vor intra în UE, iar în jurul Rusiei, ca centru de putere, se vor strânge unele din fostele republici sovietice. Tenacitatea cu care Moscova, în dispreţul opiniei publice mondiale, s-a angajat în bătălia din

Cecenia, demonstrează că viziunea misionară a „Sfintei Rusii" este încă puternică, în pofida situaţiei dezastruoase a economiei şi finaţelor.
Pe scurt, unitatea Europei apare ca un obiectiv strategic sublim şi, oricum, de lungă, foarte lungă durată.
(Sfera Politicii, IV, 28, iunie, 1995)

Vasile Muscă
Ce înseamnă Europa pentru un filosof?
'•■*■
Ce este Europa? - iată o întrebare la care noi, românii, din perspectiva sumbră a zilei de azi, ameninţată continuu de grija asigurării materiale a zilei de mâine, suntem tentaţi aproape cu toţii să dăm un răspuns îngust şi unilateral, reducând o întreagă problematică la o singură latură a sa, cea a incompatibilei superiorităţi a nivelului de dezvoltare a culturii şi a civilizaţiei, dar economico-industrială.în prima linie, a Europei de vest în raport cu ţările mult mai rămase în urmă din acest punct de vedere, ale Europei de est, care au format fostul lagăr socialist. Aşadar, pentru cei mai mulţi dintre noi Europa înseamnă partea sa de apus atât de prosperă material şi în consecinţă, europenizarea părţii sale de răsărit nu ar însemna, în esenţă, decât eforturile de a ajunge cât mai grabnic din urmă acest ridicat standard economic de viaţă.
Pentru un filosof, întrucât materialul brut cu care lucrează, gândirea acestuia, sunt conceptele şi ideile, aş răspunde că, în modul cel mai firesc, Europa se identifică cu noţiunea, conceptul, în sfârşit, cu ideea de Europă. Mai pretenţios spus, Europa se confundă, în planul teoretic care este specific şi demersului filosofic, cu conştiinţa europeană de sine, dobândită prin determinarea progresivă a ideii de Europa în cadrul procesului ei istoric propriu. în consecinţă, două elemente se impun de la început ca şi componente ale acestei conştiinţe europene de sine ce alcătuieşte ideea de Europă: a) filosofia europeană şi b) istoria europeană, ca factori specifici ai fizionomiei spirituale ireductibile a continentului nostru. Ne vom referi la ele în continuare.

Cele două, Europa şi ideea de Europa, sunt strâns legate una de alta găsindu-se într-o conexiune în care se determină reciproc şi această interdependenţă a lor s-a manifestat, mai mult sau mai puţin intens, de-a lungul întregii istorii europene. Momentele de afirmare ale ideii de Europa au provocat perioade de avânt ale Europei însăşi, iar când Europa s-a lăsat zguduită de crize interne fenomenul acesta s-a repercutat negativ şi asupra ideii de Europa, care a străbătut ea însăşi o perioadă de declin. Asemenea perioade de criză europeană în epoca modernă sunt marcate de cele două războaie, cel franco-german de la 1870/71 şi primul război mondial 1914-1918. Ele au supus la vremea lor ideea de Europă unor esenţiale revizuiri. Ar fi vorba, deci, de perioada cuprinsă între victoria Germaniei în războiul franco-german de la 1870/71 şi înfrângerea Germaniei odată cu terminarea primului război mondial în 1918.
Deşi, în general, din punct de vedere istoric se vorbeşte de această perioadă a existenţei europene ca de una a echilibrului interior al principalelor sale puteri politice, de relativă linişte şi pace, o adevărată „la belle epoque", în spatele acestei înşelătoare aparenţe se coc însă motivele care vor împinge omenirea europeană în braţele marii conflagraţii care o va însângera între anii 1914 - 1918, ca rezultat al dublei crize a Europei şi a ideii de Europa. Ecoul spiritual cel mai sensibil din domeniul conştiinţei de sine european al războiului franco-german din 1870/71 va fi înregistrat în filosofia lui Nietzsche. Cu spiritul său critic ascuţit va divulga neiertător confuzia de planuri care s-a produs: marea eroare de a crede că victoria armatelor germane asupra celor franceze şi crearea Imperiului ar însemna şi victoria spiritului german care îşi întemeiază un Imperiu al spiritului, pe care îl domină cu desăvârşire. în Consideraţii inactualerod al meditaţiilor sale de după război, despre care Nietzsche însuşi mărturisea că au caracterul unei declaraţii de război unpotriva culturii unui popor victorios într-un război, el declară: „pusesem degetul pe rana unei naţiuni victorioase", atrăgând atenţia că „nu există vreo înţelegere mai vătămătoare decât aceea de a crede că marele succes de

arme al germanilor ar dovedi ceva în favoarea acestei culturi sau chiar victoria ei împotriva Franţei..." Civilizaţia germană nu şi-a adus partea sa de contribuţie în această victorie a cărei greşită apreciere, prin substituirea planului militar cu cel spiritual, poate împinge la o dezastruoasă înfrângere ce ar consta în sacrificarea spiritului german pe altaail Imperiului german. Din dezbaterile privind această rivalitate franco-germană ideea de Europa va ieşi întărită prin clarificarea unora dintre determinările sale esenţiale. Ecoul spiritual cel mai grav al primului război mondial se va concentra în tema crizei culturii europene, care va domina cu autoritate, sub diferite forme de manifestare, de la G. Simmel, A. Weber şi R. Eucken până la Husserl şi Heidegger, dezbaterile filosofiei europene, cu preponderenţă în Germania. în ordine strict filosofică, fundamentele teoretice ale dezbaterii au fost puse tot de către Nietzsche, sub forma nihilismului ca simptom al crizei modernităţii, aşa cum apare ea în interpretarea heideggeriană a nietzscheianismului, dar ea dobândeşte o intensitate deosebită după primul război mondial. Putem aprecia astăzi, din unghiul perspectivei noastre istorice, că ideea crizei culturii europene este, de fapt, criza splendidului umanism european, pilonul cel mai durabil al însăşi ideii de Europa, cu credinţa sa în existenţa unor valori universale ale spiritului, înălţate deasupra oricăror determinaţii naţionale limitative. Noţiunea de „umanitate", de neam omenesc, acelaşi oriunde şi oricând în esenţa sa, constituie rezultatul cel mai

valoros al procesului teoretic al iluminismului, la naşterea căruia şi-au adus contribuţia un Lessing şi un Herder, un Schiller, prin ideea unei educaţii a neamului omenesc, dar şi un Kant şi Hegel şi iarăşi Schiller prin ideea unei istorii universale a omenirii. Idealul acesta al unei umanităţi identice cu sine, după cuvintele lui Windelband, a răspândit parfumul ei vrăjit peste întreaga dezvoltare a culturii germane în secolul al XVIII-lea şi al XTX-lea. O idee purtând, deci, o puternică amprentă a spiritului german. Atunci când primul război mondial a dovedit slăbiciunile credinţei umaniste în existenţa unor valori universale europene, clătinând din temelii însăşi ideea de Europă prin înfrângerea Germaniei în acest război, tema crizei culturii va fi confiscată aproape cu desăvârşire tot de filosofia germană.
49
Din perspectiva identificării Europei cu ideea de Europa, fundamentul ultim al acelei unităţi pe ea o formează, în ciuda diversităţii tradiţiilor locale naţionale, este de natură culturală. Unitatea europeană este, în primul rând, o unitate de cultură. Primul factor al unităţii europene este cultura europeană. Cui se datorează această unitate de cultură, cum poate fi ea explicată? Unul din răspunsurile cele mai profunde la aceste întrebări a fost dat către Nietzsche, prin afirmarea valorilor umanismului clasic grec, drept fundament comun al culturii europene. într-un-moment când victoria armatelor germane risca să fie trecută, în contul culturii gemiane, Nietzsche, un obsedat al ideii de Europa, respinge realizarea unităţii acesteia sub egida valorilor spiritului german. Motivul este simplu: dincolo de varietatea culturilor naţionale europene. Nietzsche identifică substratul lor comun în cultura greacă. Numai în jurul valorilor acesteia se poate realiza unitatea europeană. „Bunul european", personaj al viitorului, ce străbate fantomatic peisajul gândirii nietzscheiene, poate fi şi acel german care este adeptul valorilor europene, cel care plasează valorile comune europene deasupra celor locale naţionale. în orice caz, viitorul Europei aparţine acestui tip uman. Aşa se explică, în bună parte, critica valorilor zgomotos susţinute ale germanităţii, concepute în rivalitate cu cele autentice europene de provenienţă greacă. Europa - unitate a lui Nietzsche - pare a fi concepută după modelul universalului concret, adică o unitate care riu sacrifică diferenţa, un universal ce-şi asimilează dialectic individualii subordonaţi.
între marii gânditori ai Europei, Hegel poate fi socotit unul dintre cei mai reprezentativi pentru ceea ce se numeşte astăzi filosofia conştiinţei modernităţii. (De văzut în acest sens Willi Oelmuller, Die unbefriedigteAufklärung. Beiträgezur einerlheorie
50
der Moderne von Lessing, Kant und Hegel, Suhrkamp, 1979). încheind de o manieră magistrală procesul filosofic ce însoţeşte istoria modernă a Europei, era firesc să fie aşa. Mai cu seamă în prelegerile sale de filosofia istoriei, Hegel accentuează ideea că primele manifestări ale conştiinţei identităţii Europei au apărut în opoziţia Greciei, ca fundamentul istorico-cultural cel mai solid al acestei identităţi, faţă de Asia. Arcul istoriei greceşti, care se întinde în timp de la Ahile la Alexandru Macedon, se înfăţişează ca manifestarea unui efort eroic de rezistenţă faţă de Orient. Tipul ideal de om în mentalitatea vechilor greci, observă Hegel în prelegerile sale de filosofia istoriei, este eroul adolescent, aşa cum apare acesta întruchipat în lumea personajelor din epopeile homerice. întruchipare el însuşi a tinereţii războinice a poporului
grec, Homer reprezintă pentru Hegel „......" care trăieşte lumea
grecească, precum omul trăieşte în aer" {Prelegeri de filosofia istoriei, p. 218). La începuturile sale istoria grecilor se deschide grandios printr-un adolescent legendar, Ahile, „tânărul poetic", zice Hegel, şi după o evoluţie de peste o mie de ani, se închide la sfârşiturile sale, la fel de grandios, printr-un adolescent istoric. Alexandru Macedon, „tânărul real", zice iarăşi Hegel, amândoi încarnări ale aceluiaşi ideal tipic grecesc de tinereţe eroică. Ceea ce trebuie însă reţinut este observaţia făcută de Hegel în continuare - „ambii ne apar în lupta contra Asiei", veşnicul duşman al grecilor, în opoziţie cu care aceştia au trebuit, să-şi definească propria lor identitate. Separaţi între ei pe tot parcursul istoriei lor, fără a avea niciodată un stat naţional propriu-zis* grecii s-au putut uni numai în mod temporar şi atunci doar în faţa pericolului din afară, care pentru el a însemnat ameninţarea expansiunii Orientului. „Elenii au păşit în această expediţie - remarcă Hegel referindu-se la războiul troian - atât de uniţi între ei, cum n-au mai fost vreodată după aceea" (Ibidem, p. 224).
Ceea ce s-a întâmplat cu grecii se va repeta în evul mediu cu fenomenul istoric al cruciadelor, ca dovadă că nihil novi sub solem: „Cruciadele - declară Hegel - sunt războiul troian al creştinătăţii" (Ibidem, p. 224). Ele sunt o manifestare de unitate a creştinătăţii europene angajată în lupta contra Orientului musulman umiărind
51
realizarea unui singur scop comun: cucerirea sfântului mormânt. Se pare că destinul Europei de a se uni temporar numai în faţa pericolului din afară, reprezentat în Orient, s-a împlinit încă o dată ca expresie fugitivă a unui ideal statornic de unitate europeană totală şi durabilă. Trebuie însă reţinut în aceeaşi măsură şi că, alături de ideea opoziţiei ireductibile dintre lumea europeană, sprijinită pe moştenirea istorică a geniului grec, şi Orient, apare la Hegel şi ideea, pe de-a-ntregul caracteristică mentalităţii sale dialectice, a posibilităţii de a stinge opoziţia Europa-Orient în sinteza lor superioară, întemeiată pe posibilitatea conlucrării, a colaborării dintre ele. „Scopul lui Alexandru - scrie Hegel - era de a răzbuna Grecia de toate relele pe care i le-a cauzat de mult timp Asia şi de a pune capăt, în sfârşit, prin război, dezbinării şi luptelor dintre est şi vest. Răzbunându-se într-un fel faţă de Orient pentru răul pe care l-a provocat Greciei, el i-a restituit şi binele primit de acolo pentru începuturile

civilizaţiei, răspândind o cultură matură şi măreaţă în Orient şi transformând Asia ocupată, oarecum, într-o ţară elenică" (Ibidem, p. 262).
în fond, viziunea istorico-universală a lui Hegel reprezintă un moment de maximă afirmare a concepţiei europocentriste clădită pe ideea opoziţiei Europa-Asia. Prin aceasta el se situează pe linia unei largi tradiţii care începe chiar odată cu grecii. Cunoscuta opoziţie dintre greci şi barbari, toţi ne-grecii dar în primul rând orientalii - acest popor mic care a avut orgoliul de a-i considera pe toţi ceilalţi nişte barbari, notează Nietzsche - opoziţie curentă în gândirea greacă şi care abia în epoca elenistică îşi va primi replica, prin îmbrăţişarea idealului nou de cetăţean al lumii (kostnoupolites), nu este decât o manifestare incipientă a aceleiaşi concepţii europocentriste.
Dintre numeroasele mărturii scrise lăsate de antichitatea greacă, ce mărturisesc prezenţa concepţiei europocentriste, să alegem unul cu totul semnificativ. El se află în marele dialog Republica al lui Platon. Aflat în punctul cel mai înalt al unui dublu proces de evoluţie al poporului său grec, cel general istoric şi cel cultural, marele gânditor atenian pronunţa următoarea sentinţă: „Ar fi, într-adevăr, de tot râsul omul care s-ar gândi că înflăcărarea ar apărea în cetăţi, fără să provină de la

indivizii cărora li se atribuie această însuşire, precum sunt cei din Tracia, Sciţia şi, în general, cei din miazănoapte. Dragostea de învăţătură ar putea fi, cel mai bine pusă pe seama meleagurilor noastre, cât despre iubirea de arginţi, aceasta s-ar potrivi cel mai bine cu fenicienii sau egiptenii" {Republica - 435 c). Deci se poate distinge în sânul omenirii, după Platon, trei feluri de popoare: mai întâi, sunt popoarele de negustori, ca fenicienii şi egiptenii, îndrăgostite de bogăţii şi preocupate doar de acumularea averilor (filokremathia) care, pe acest motiv, nu pot ajunge la înţelepciune (sophia), ci pot dobândi doar o anumită iscusinţă (panourgia); vin apoi popoarele de războinici, ca sciţii şi tracii, îndrăgostite de victorie şi însetate după glorie (to tymoides), pe care şi-o cuceresc în lupte aprige, la fel ca atleţii ce-şi dispută întâietatea în concursurile de la jocurile olimpice; în sfârşit, vine poporul de gânditori, unul singur, îndrăgostit de cunoaşterea dezinteresată a adevărului (to filomathes), şi aceştia sunt grecii. Ideea opoziţiei dintre Grecia şi Orient îmbracă în acest pasaj platonician forma specifică a superiorităţii intelectuale a grecilor în raport cu popoarele Orientului antic, iar dovada ce pledează convingător în favoarea acestei superiorităţi este prezenţa filosofiei la greci şi absenţa ei la orientali. Aşa s-a născut un loc comun al imaginii umanismului european privind fenomenul grec: grecii ca popor de filosofi ai omenirii.
Rolul pe care îl are de îndeplinit filosoful între oameni le revine grecilor între popoare; ei sunt cumva, spune Nietzsche, „geniul între popoare".
Nu departe de ideea superiorităţii filosofice a grecilor faţă de orientali se află Aristotel în consideraţiile sale din Metafizica (A, 1. 981 b).
Aceasta avansează şi el ideea distincţiei dintre „cunoaşterea care slujeşte necesităţii" menită, în general, să satisfacă o nevoie în ordine practică şi „cunoaşterea pusă în slujba plăcerii", degajată de orice îndatorire practică, pur teoretică, dezinteresată, gratuit. Cunoaşterea gratuită cunoaşte forma cea mai înaltă a ştiinţei omeneşti care, ca o contradicţie a ei, presupune presiunea grijilor asigurării materiale a existenţei. Or, libertatea este o trăsătură

proprie exclusiv vieţii greceşti, ea lipsind la orientali, „După ce s-au realizat mai multe descoperiri de felul acesta, dintre care unele slujeau necesităţii iar altele desfătării, de regulă erau socotiţi ca mai iscusiţi autorii acestora din urmă, întrucât ştiinţa lor nu era menită să servească utilităţii. Aşa se face că numai când au fost puse la punct toate aceste născociri s-a ajuns la descoperirea ştiinţelor pure, care nu erau puse nici în slujba plăcerii, nici în a folosului, iar această descoperire s-a înfăptuit mai întâi în ţările unde oamenii aveau destul timp liber la îndemână. Astfel, ştiinţa matematică s-a înfiripat mai întâi în Egipt, căci acolo era îngăduit castei preoţilor să aibă răgaz îndeajuns" (A, 1 981 b). Ca o timidă abatere de la linia a ceea ce se va numi „europocentrism", Aristotel admite cultivarea ştiinţelor pur teoretice, dezinteresate, şi la unele popoare orientale, unde existenţa castei preoţeşti, neaservită preocupărilor materiale ale vieţii, permite ca aceasta să aibă timpul liber reclamat de promovarea unor cercetări absolut inutile, din punct de vedere al utilului, gratuite: preoţii egipteni, de pildă, ca o ilustrare a acestei caste, constituie prin libertatea de care dispun un fel de greci rătăciţi între popoarele orientale.
Această concepţie va duce la distincţia operată mai târziu, în cadrul teoriei cunoaşterii, între util (practic) şi dezinteresat sau gratuit (teoretic) şi la afirmarea superiorităţii valorilor celei din urmă faţă de cea dintâi.
4. Celebru principiu al lui Spinoza: omnis determinatio est negatio poate fi la fel de adevărat şi întors pe cealaltă parte a sa: omnis negatio est determinatio. în orice caz, el este perfect aplicabil în discuţia noastră: Europa s-a determinat pe sine, de*cele mai multe ori, pe parcursul lungii sale istorii, negând Asia.
împotriva vehiculării acestei opoziţii Europa-Asia au protestat, în prima linie, orientalii de profesie. „Grosso modo - scrie unul dintre ei, Paul Masson Oursel - Occidentul desemnează Europa, în opoziţie cu Asia. Dar, iată alţi doi termeni care sunt lipsiţi de rigoare" {La Philosophie en Orient, Paris, Alean, 1938, p. 5).
în realitate, nu există decât un singur bloc masiv ce se poate numi Eurasia, Uralii, ca şi graniţă despărţitoare fiind doar o simplă convenţie, ce nu are sens nici pentru geograf nici pentru istoric. Cât priveşte întrebarea dacă Africa aparţine Occidentului sau

Orientului, de asemenea, ea nu are nici un sens. Axul de susţinere al acestei realităţi istorice este Mediterana, în jurul căreia s-au strâns ca vatră comună a lor cele trei mari continente: Europa, Asia, Africa" (Ibidem, pp. 5-6).
Europa şi-a determinat propria sa individualitate în succesivele procese istorice de negare a ceea ce i se opune sau se deosebeşte de ea. Destinul ei pare a fi marcat de imperativul ce revine periodic în actualitate de a-şi pune problema unităţii sale mai ales când se află în faţa pericolului de a-şi pierde propria identitate datorită unui pericol venit din afară. Ameninţată din două direcţii, de procesul „americanizării" tot mai pronunţată a lumii şi a vieţii, pe de o parte, de expansiunea asiatismului ce muşcă tot mai adânc în hotarele sale de răsărit, Europa se simte vital constrânsă să-şi întărească unitatea pentru a nu-şi pierde identitatea. în această situaţie şansa de a supravieţui a Europei este de a deveni cu adevărat o unitate, extinzându-se către partea sa de est, ce urmează să fie integrată părţii sale de vest tradiţionale.
Este aceasta şi şansa cu adevărat istorică ce se oferă noilor democraţii, care cresc din ruinele .vechilor dictaturi comuniste.
(Tribuna, 44, 28 octombrie - 3 noiembrie 1994)

SzilâgyiJulia
Europa mea
Care Europă? De când şi cât anume îmi aparţine? Strămoşii mei trăiesc în ea de aproximativ douăzeci de secole, din anul 5750 î.e.n., an respectat de Europa spirituală ca proprie tradiţie, conferită prin Vechiul Testament. Oare este un paradox să acceptăm drept liant al moralităţii noastre europene, ca pe o comoară comună a religiilor, culturilor, etniilor, acel Decalog, de atâtea ori încălcat, care nu s-a născut pe acest continent?
Cât de mare este Europa pe care o pot declara ca fiind a mea? Bariere sumbre mi-au croit graniţe înguste dorului de călătorie olog. Pe harta mea, am putut urma drumurile, nu numai în gând, începând din Golful Finic şi până în Dalmaţia. Nici în kilometri nu este puţin, iar în bucurie, e incomensurabil — şi totuşi, nu e suficient. Al meu este Auschwitz-ul unde, datorită solidarităţii adevăraţilor europeni, nu am fost deportată drept copil condamnat la camerele de gazare, dar martiriul rudelor mele, al tovarăşilor mei de joacă mă îndreptăţeşte să nu pot, să nu vreau să-l elimin, ca pe o desagă a spaimei imperiului meu sufletesc, din jurnalul personal de călătorie; şi Weimar-ul este al meu, cu toate că nici acolo n-am umblat, dar însuşi Goethe, mi-a lăsat şi mie drept moştenire, cu gestul generos al lui Faust, modelul Europei celei mai universale, şi, nu o pată albă, ci un oraş intim îmi este şi Parisul, unde - în fiecare septembrie îmi amintesc - „ieri s-a furişat Toamna" şi chiar dacă nu i-am tocit caldarâmul, ştiu că „Pe rue Cujas, la colţ e niţel în pantă trotuarul".
Lectura şi scrisul, sumedenia paşnică a infinitelor rânduri au cucerit pentru mine acest continent cunoscut până şi-n enigma sa. Deja grecii antici mi-au oferit focul lui Prometeu, firul Ariadnei, şiretenia lui Odiseu - obligându-mă la veşnică recunoştinţă;

moştenirea mea este şi maieutica, pentru a întreba necontenit, şi paharul de cucută al lui Socrate, pentru a nu uita, rangul intelectualităţii nu se măsoară cu numărul decoraţiilor, ci cu îndrăzneala spiritului.
în calitatea mea de odraslă a locuitorilor ghetoului, în ce fel, cum pot să fiu mândră de catedralele Evului Mediu? Fie-mi permis să răspund prin cuvintele filosofului, teologului şi medicului Maimonide, care în secolul al Xll-lea se ruga astfel: „Doamne, umple-mi sufletul cu arta şi iubirea tuturor vieţuitoarelor... Fă-mă să fiu cumpătat în toate, numai în dragostea pentru ştiinţă să fiu nesăţios!"
Nu am primit invitaţie şi nici bani de drum de la Shakespeare, Swift, Boswell, Virginia Woolf, Beckett - nu am avut şi nici nu am, dar poate că voi avea viză pentru Anglia. (Cu toate acestea, Trecerea Doverului am trăit-o personal: mi-a fost ghid spiritual Cs. Szabo Lâszlo, acelaşi al cărui dor de patrie a transpus armoniile dulci ale Muzicii romane în amarul pribegilor central-est europeni.)
Comunitatea noastră europeană este mai degrabă culturală decât de natură geografică sau politică. Acest lucru poate că e suficient pentru dialog, poate nu. Nu este sigur că toţi cei amintiţi ar înţelege cine şi cum anume suntem. în schimb, trebuie să cred că-i înţelegem/înţeleg, altfel cum aş fi putut, cum aş fi îndrăznit să scriu despre ei? Imaginea mea despre Europa ar fi ciuntită fără ei - iar imaginea lor europeană e ciuntită fără noi. Mi-au devenit o necesitate şi întotdeauna îmi stau la dispoziţie, ori de câte ori, împreună cu prietenii comuni, le adresez, precum, Jozsef Attila lui Thomas Mann, invitaţia de a veni pentru a le spune gânduri demne sau tocmai nedemne de om.
Pentru că Europa mea este ciudată, şi, pentru că este aşa, nu cred că am de-a face doar cu acele simboluri europene, cu acele realităţi europene de care aş putea fi mândră. Prin anii '20, un antropolog francez, cercetând viaţa comunităţilor arhaice, undeva prin zona Oceanului Pacific, a petrecut o vreme îndelungată -fără a fi vorba de altceva - în mijlocul unui trib de canibali. Le-a învăţat limba, le-a învăţat obiceiurile, le-a câştigat încrederea. A aflat că, atunci când forma lor de viaţă, de cules-vânătoare, nu le

asigură hrana necesară traiului cotidian, în lupta dusă cu tribul vecin se decide care anume va fi învingătorul sătul şi care anume, hrana învinsă. Cu ocazia acestui „schimb de experienţă", cercetătorul nostru i-a povestit şefului de trib despre războiul de pe propriul său continent, care a costat viaţa a milioane de oameni. „Voi aţi

câştigat?" - a întrebat, cu ochii lucind, şeful de trib. „Da" - a recunoscut, fără prea mare mândrie antropologul, „şi cum aţi putut să mâncaţi atâţia oameni?" - a răsunat întrebarea sceptică. „Nu i-am mâncat! Noi nu din această cauză ne-am războit..." „Dar atunci, de ce a trebuit să omorâţi atâţia luptători, femei, copii?" -a rămas uimit şeful de trib. Cercetătorul european şi-a dat seama atunci că prin idiomurile canibalilor nu se pot exprima acele sisteme de valori şi interese, acele ideologii complicate şi pretenţii teritoriale, diferenţele etno-culturale, pe care bogatele limbi europene, exacte, nuanţate le stăpânesc printr-un perfect aparat al noţiunilor abstracte, oferind o explicaţie pentru orice - inclusiv războiului, decimării popoarelor.
Şi, dacă mă întreb mereu şi mereu, cu speranţă şi îndoindu-mă spasmodic, despre patria şi casa mea, despre drepturile şi obligaţiile mele, despre ţări (ţări) şi Europa, tot ce am moştenit şi tot ce trebuie să transmit mai departe, nu e prima dată când îl citez pe Szabo Lorinc, pe cel adevărat pentru mine, care mărturiseşte:
Dascăl îmi este tot ce trăieşte, tată, lumea întregului trecut, iar graniţa patriei mele cuprinde -atât cât îmi cuprinde creierul.
(Cumpăna,
Antologia revistei de cultură Korunk, 1, Cluj, 1994)

Anchetă
într-o perspectivă mai largă
1. Ce este Europa? Se poate vorbi de un spirit al Europei sau numai de o civilizaţie a ei? Cum aţi situa spiritul şi realitatea românească actuală în contextul european?
2. Cum va arăta lumea şi care vor fi marile ei întrebări existenţiale într-un viitor apropiat - să zicem peste cinci sau zece ani? Vă aşteptaţi ca până atunci evoluţia în direcţii atât de discutate azi, ca manipularea patrimoniului genetic al omului sau schimbarea climei să adauge la dificultăţile noastre socio-politice unele noi, dacă nu cu totul neaşteptate cel puţin abia întrezărite în prezent?
Radu Teposu
1. Europa, o realitate a fiinţei noastre pe care încă n-o putem descoperi,
2. Nu manipularea genetică îmi dă fiori, ci manipularea politică.
1. Europa e jumătate de om, călare pe jumătate de iepure şchiop. E locul de înflorire a marilor izbânzi culturale născocite de spiritul grec, dar şi de manifestarea expansionismului paranoic. Punctul de întâlnire între triumful libertăţii şi confiscarea ei prin dictatură. Amestecul de nonşalanţă aristocratică şi încordare posacă. Teritoriul în care valsul a fost adesea bruscat de ritmurile paroxistice ale kazaciocului. Europa e spaţiul în care şi-au dat mâna atâtea culturi, încât fiecare a fost, pe rând, fie fetişizată, fie umilită. Tot ce pătrunde în Europa trăieşte, în egală măsură, triumful şi resemnarea. Europa nu e o civilizaţie în sens istoric, ci într-unui eminamente

comportamental. Cultura ei este eclectică. Civilizaţia sa, de asemenea. Devenit simbol al ieşirii din barbarie, spiritul european a ajuns, deseori, şi semnul neliniştii anxioase, al convulsiei şi angoasei. îi lipseşte spiritului european, virilitatea, robusteţea. Europa e mai degrabă reflexivă şi artistă decât pragmatică şi abilă. Este inconsecventă şi agitată, n-are strategii de durată. E lipsită de spirit mesianic. Să nu uităm că a fost fascinată, pe rând de socialismul utopic, internaţionalism proletar, maoism, ezoterism, radicalism extremist. Din această pricină, Europa e cosmopolită, îşi schimbă mereu hainele, obsedată să trăiască spiritul vremii, să fie la modă, up-to-date. Poate trece degrabă de la joben la rubaşcă, fără jenă şi fără complexul tradiţiei. în fapt, civilizaţia europeană tocmai aceasta înseamnă, negarea succesivă a tradiţiei. Există, prin urmare, şi un spirit al Europei, care vine chiar din neputinţa ei de a se fixa. Spiritul ei e o formă a obsesiei.
Realitatea românească actuală nu e decât o exacerbare până la nevroză a idealului sincronizării de altădată. Noi trăim nevoia de schimbare ca pe un complex al marginalizării, dar şi al sclaviei politice. Ne raportăm la Europa ca la o realitate a fiinţei noastre pe care încă n-o putem descoperi. O tatonăm, bâjbâim, ne-o imaginăm. E cea mai mare amputare a noastră, după atâtea secole de oprimare.
Noi suntem europeni prin speranţă şi asiatici prin resemnare.
2. Nu am o imaginaţie catastrofică, încât să fiu excitat de previziuni apocaliptice. Spaimele mele sunt mult mal terestre şi nu manipularea genetică îmi dă fiori, ci aceea, mult mai la îndemâna istoriei, de natură politică. Mă tem de-o resurecţie a extremei stângi, de doctrinele populiste. Perestroika e o mare farsă istorică, un mod pervers de exacerbare a crizei, de reactivare controlată a disperării colective. După asemenea convulsii, masele îşi pierd repede speranţa şi puterea de luptă reintră, în psihologia gregară şi caută soluţii umaniste. Nu paranoicii vor fi stăpânii de mâine, ci perverşii, marii jucători de şah, în stare să facă mutări fabuloase pe masa de joc a istoriei.
Inconsecvenţa spiritului european îşi arată de pe acum roadele. Reforma domnului Gorbaciov n-a putut

avea loc fără complicităţile cu stângismul mascat al lui Mitterand. Sigur că politica s-a făcut întotdeauna în culise. într-o epocă de maximă democratizare a ei, activitatea oamenilor politici a început să se retragă, însă, tot mai sfidător în pivniţele zilei. Să nu mergem mai departe decât de ultimele întâmplări diplomatice. Premierul nostru, dl. Petre Roman, s-a întâlnit în secret cu preşedintele Franţei, după ce această întrevedere a fost prefaţată de o altă întâlnire misterioasă, aceea a ambasadorului român la UNESCO, dl. Dan Hăulică, cu acelaşi preşedinte

al Franţei. Presa n-a avut acces la aceste convorbiri. Mă tem, prin urmare, de cabala politică. în aparenta destindere prin care trece Europa, nasc germenii unei noi conspiraţii monstruoase. Reîmpărţirea zonelor de influenţă nu se va mai face, e limpede, nici cu ajutorul tancurilor, nici bătând cu pumnul în masă. Mă mai tem apoi de sărăcia generalizată. Dacă nu se va ajunge, din această pricină, la viziunile canibale ale lui Malthus din Geografia foamei, sigur este că poate apare riscul unei disciplinări forţate a idealurilor şi speranţelor noastre. Oricum, nu ne aşteaptă o epocă triumfalistă, ci una a jumătăţilor de măsură. Criza ecologică, economică, spirituală chiar, e întotdeauna un capital pentru ideologia de stânga. Prevăd un lung marasm.

D&n Ci&cliir

1. România poate fi o sinteză fericită, după cum poate deveni o balanţă dezechilibrată.

în lumea conceptelor sau în eprubetele chimiştilor există esenţe, lucruri „pure", dar nu şi în realitatea palpabilă. Poate că Europa reprezintă o entitate geografică, dar nu şi una spirituală, politică şi economică. Prin analogie cu conceptele şi chimia se încearcă azi, cu patetism, cu pragmatism, dar şi cu un soi de idealism protestant crearea unei unităţi europene. Demersul acesta nu este inedit şi există precedente a căror rădăcină trebuie căutată în secolul luminilor şi al Revoluţiei franceze. Dacă încercările

anterioare au eşuat, aceasta se datoreşte: 1. dorinţei, apetitului de contradicţie tipic european (stânga/dreapta; certitudine/îndoială; constructiv/dizolvant; sacru/desacralizant etc); 2. ideologismul endemic; 3. conflictului spiritual ortodoxie-catolicism, care nu trebuie neglijat pentru că reprezintă două mentalităţi distincte; 4. afinităţilor şi intereselor inter-europene de tipul Mitteleuropa şi, evident, inaderenţei structurale a Rusiei la spiritul european.

Pentru că un spirit european există. Centrul său a fost iniţial Mediterana - geografic vorbind -, iar temelia sa Imperiul Roman. Biserica Catolică i-a perpetuat centralismul, cultura, civilizaţia şi armătura juridică: dreptul practicat astăzi este tot dreptul roman. Ulterior, de pe Mediterana, axa geografică s-a mutat pe Atlantic: Statele Unite ale Americii sunt o creaţie europeană, cu deosebirea că aici, ca şi-n Anglia, protestantismul a prevalat în dauna catolicismului.

Odată cu punerea în practică a comunismului - care este un avorton al experimentalismului european şi care duhneşte a protestantism - Europa occidentală a fost silită la unitate. Obosită, vlăguită spiritual şi ideologic, Europa şi-a învins duşmanul cu arme din planul tehnicii şi ale economiei. L-a răpus în modul cel mai faustic. Adversarul ei, Rusia, respectiv, Contemplativul, a încercat să-i adopte dinamismul. Strategema era sorită eşecului. Ca să vedem cât de „europeni" suntem noi, românii, trebuie să ne gândim, mai întâi, că reprezentăm o sinteză de elemente divergente: latinitate şi ortodoxie. Tot aşa cum polonezii sunt o sinteză slavă şi de religie catolică. în muzica lui Chopin o claritate carteziană se însoţeşte cu o nostalgie, cu o sfâşiere dizolvantă... Dar în ce ne priveşte, mai există o dihotomie: aceea între sud-estul chefliu şi chiuitor şi nord-vestul mult mai bine reprezentat sub raport etic. Mi-am pus întotdeauna nădejdea în Ardeal şi Banat, ca şi în Bucovina: aici, convieţuirea cu ungurii, cu saşii, cu şvabii a însemnat şi emulaţie: există la unguri un panaş aristocratic, iar celula nemţească e constructivă cu obstinaţie. Cele două elemente s-au grefat pe ardeleni aşa cum barocul, venit din Polonia, a dat acea lansare sobră şi rafinată bisericilor moldoveneşti ridicate de Ştefan sau de Petru Rareş.

%

România poate fi o sinteză fericită, după cum poate deveni o balanţă dezechilibrată. Nenorocirea constă în faptul că noi avem elite strălucite (nu mai înşir numele de rigoare) şi temelie - „talpa ţării". Ne lipseşte media. Această lume de mijloc se constituise în Transilvania, în Bucovina, în Banat şi nu ştiu în ce măsură au jugulat-o cei 45 de ani de comunism. Blaga avea dreptate să spună că Transilvania este o provincie didactică.

Noi nu prea am avut negustori, industriaşi, întreprinzători. Este consecinţa spiritului sobornicesc avid de personaje chiarismatice, de minuni şi pentru care vremurile aburesc a apocalipsă... Comunismul a favorizat tocmai această latură mai puţin fericită a mentalităţii răsăritene tipice pentru Câmpia Dunării: a multiplicat la infinit pe acel Moromete care nu ştie decât să glumească amar, să înjure, să scuipe în şanţ şi să se gândească cum să păcălească fiscul. Din nefericire, în Moromete se recunosc cu plăcere şi satisfacţie mulţi.

La alt nivel, comunismul a fost un neofanariot şi i-aş echivala pe activişti cu acei birocraţi turco-bizantini oploşiţi prin cancelarii, cu vătafii paraziţi de la curţile boiereşti, cu albanezii şi cu seimenii sau cu dorobanţii domnului... Nu ştiu dacă istoria se repetă, însă în istoria unei naţii există nişte „constante" care nu pot fi neglijate.

Problema celor două tendinţe, sau a celor două nuanţe („europeană" şi „bizantină") şi-a pus-o de la Dinicu Golescu încoace, fiecare generaţie. A existat un început de rezolvare, de echilibrare, între cele două războaie, dar felul în care Carol II a dezbinat şi atomizat lumea politică românească nu poate să nu te înfioare...

Iorga a dat, înainte de 1918, un mare şi eficient exemplu de felul în care elita intelectuală poate penetra în rândurile masei, păstrând un contact efectiv cu fruntaşii acesteia (preotul, învăţătorul, profesorul). Chestiunea mi se pare de stringentă actualitate, pentru că altminteri intelectualii rămân izolaţi în oaza lor de europeni pătimaşi — iar masa în nihilismul moromeţian, în inerţia ostentativă şi quasi-vindicativă. Omul politic de la noi va trebui să folosească un limbaj „răsăritean" (familiar fără a fi vulgar, simplu, dar cu suport afectiv) pentru a-şi face înţeles mesajul european.

63
Radu Călin Cristea
1. Ce este Europa? Este un fel normal de a fi pe planetă.
2. întrebările dumneavoastră mă zăpăcesc.
1. Europa este o frază de dânşii inventată. Am fi inventat-o noi, dar, când ne-au venit cheful şi ideea, purta deja un nume. Cândva am fost şi noi acolo, dând grâne şi spirite şi muşcând sănătos dintr-un măr de aur ce se va fi dovedit ulterior unul al păcatului. Pedepsele şi bolile s-au numit comunism, lideri demonici, primitivitate, frig şi frică. Ce este Europa? Este un fel de a fi normal pe planetă şi mai ales - un fel foarte simplu şi chiar uman aş zice, de ce nu merge împotriva istoriei. Cu excepţiile binecunoscute, ţările europene au făcut mereu exerciţii democratice, dar numai în sau din interiorul democraţiei. Şi Napoleon şi 1789 şi ocupaţia germană cu surprizele sale colaboraţioniste şi plecarea lui de Gaulle şi fronda studenţească au fost pentru Franţa lecţii de democraţie care, cu toate absurdităţile, abuzurile şi lezările lor, nu şi-au pus măcar o dată în gând să rănească spiritul democratic. Nu mai spun că multe din aceste pelicule l-au întărit şi împrospătat. Noi, adică tocmai excepţiile binecunoscute, am vrut să ne vedem invers într-o apă devenită în timp din ce în ce mai tulbure. In timp ce ei înaintau plicticos înainte, noi am vrut să vedem cum e şi ce se întâmplă când mergi înapoi. Asta este Europa - o ecuaţie la mintea cocoşului pe care noi ne-am făcut că n-o înţelegem, iar când am fi vrut s-o desluşim era prea târziu şi prea departe. Ce face un atlet când vede că a pierdut cursa, că e vlăguit şi că fuleul său penibil aduce mai degrabă a cursă spre infern? începe să cârtească, aşa cum „realitatea românească" de care vorbiţi face de câteva decenii. Comunismul a lansat spre Europa toate focurile încrucişate ale falsului, denigrării cu orice preţ şi calomniei de cea mai joasă speţă. în Apus se murea de foame, sinuciderile se ţineau lanţ, rata şomajului era în continuă creştere, te împiedicai la toate colţurile de drogaţi şi după orice vizită prin marile urbe europene riscai să
64
te întorci la mama cu un cuţit în spinare. Pe scurt, Europa aceea era un loc de perdiţie unde fiecare clipă îţi punea existenţa în mari pericole. Ce face însă un atlet când vede că nimeni nu-i ia în seamă cârteala? Se îmbufnează şi se închide în sine. Bruind orice contacte cu exteriorul şi plonjând drăgăstos asupra-şi conform principiului „fie pâinea cât de rea tot mai bună-n ţara mea!" Naţionalismul e în floare şi, oricât de mirată ar fi fost Europa, buricul pământului am fost noi nu ea. Ce e mai trist decât iluzia unei minţi seci? Iluzia unei minţi agere, aşa cum am avut noi, excepţiile binecunoscute, cu ghiotura. Toate punţile au fost arse şi între noi şi ei s-au ridicat, unele după altele, zidurile unui război rece ca gheaţa şi ca spaima de ziua de mâine. în fine -miracolul! Zidurile cad, cursa poate reîncepe, ei sunt dispuşi chiar să închidă ochii şi să reducă tacit din decalajul astfel insurmontabil. Ce face un atlet într-o atare situaţie şi cum reacţionează el când i se propune să nu mai rămână de căruţa Europei? Se supără, e vanitos şi brusc jignit. Spune răspicat că nu e dispus să-şi vândă ţara. E dezolat cu demnitate că Europa se mişcă greu cu ajutoarele. Face foame, îndură frig şi toate astea numai din cauza unei Europe ingrate care o tot ţine aţă cu drepturile alea ale omului care sunt de fapt un mizilic. Cam aşa am fost şi suntem noi în Europa - nătângi dar rituoşi, mereu ciufuţi şi încurcă-lume. Dar Europa e mare şi are răbdare şi poate cu răbdarea să trecem şi noi marea... 2. întrebările dumneavoastră mă zăpăcesc. Trebuia să le scrieţi cu litere de tipar şi să ne întrebaţi în final şi ce este adevărul. De unde să ştiu eu cum va arăta lumea? Lumea-i ca dânsa şi ca dânsa suntem noi. Eu cred, în ceea ce ne priveşte, că îndeosebi pronosticurile asupra României sunt hazard pur. Cioran are aici dreptate - suntem peste tot o excepţie. M-aş bucura să pot spera - totuşi - că Europa e cam sastisită de excepţiile care au tot bântuit-o de pe la Dunquerque încoace. Asta ar fi şansa noastră. Că dacă ne lasă să gândim cu propria noastră minte, mai c-aş băga mâna în foc că iarăşi ne sfâşiem şi ne furăm în vreun fel căciula. Nedezmeticeala noastră e mult mai profundă decât credem aşa că fără asistenţa altora nu se poate - adevăr asumat cu o promptitudine tipică de guvernul Roman în persoană. Eu zic să
65
nu murim mai întâi de foame şi apoi vedem ce-o mai fi şi cu spiritul şi civilizaţia Europei unde figurăm deocamdată ca nişte ciudaţi - când suspine admirative (revoluţie, handicapaţi, case dărâmate, foamete), când icnete dispreţuitoare (securitate, mineri, Iliescu, comunism). Integrarea noastră europeană nu e perfectibilă deocamdată, ambele părţi fiind îndeajuns de derutate pentru a nu se pricepe reciproc. Cum vom arăta peste cinci sau zece ani? Mult mai bătrâni decât atât şi poate într-o Europă a inteligenţei tolerante care va ajunge probabil la concluzia că uneori perfecţiunea unei turme o dă tocmai oaia neagră.
TudorelUrian
l.în ochii lumii, spiritul şi civilizaţia Europei sunt dictate de
Occident. 2. Important nu este cum va arăta lumea, ci cum vom arăta şi vom
gândi noi.
1. Ştim cu toţii ce este Europa din perspectivă istorică şi geografică. O nouă definire a acestui concept nu poate fi decât redundantă, chiar dacă, în aparenţă, s-au schimbat atâtea. Există, bineînţeles, un spirit şi o civilizaţie specifice Europei, aşa cum se poate vorbi de un spirit şi o civilizaţie ale Asiei, Africii sau Americii. Pentru a simţi spiritul şi civilizaţia unui continent, Europa în cazul nostru, trebuie să ai o detaşare perfectă, să comentezi fenomenul de la distanţă, fără a fi implicat în el. Noi, europenii, putem cu uşurinţă ghici care sunt spiritul şi

civilizaţia Africii, Americii de Nord şi de Sud, Asiei, din câteva repere religioase, istorice, geografice, culturale, politice vizibile de la înălţimea continentului nostru. Evident, privind din interior, lucrurile se schimbă radical, spiritul şi civilizaţia Africii de Sud, de exemplu, neavând prea multe puncte comune cu cele ale Etiopiei. Acelaşi lucru este valabil şi pentru Europa. Spiritul şi civilizaţia Europei sunt reprezentate de elementele care fac specificarea acestui continent în ochii celor din Africa, Asia, America. în ochii lumii, spiritul şi civilizaţia Europei

sunt dictate de Occident ale vărui valori s-au impus în conştiinţa universală. întrebând un locuitor de pe alt continent ce înţelege el prin spirit şi civilizaţie europene, nici într-un caz acesta nu se va referi la realităţile României sau Albaniei, ci la cele ale Franţei, Germaniei, Angliei.

Există fără îndoială, un spirit şi o civilizaţie specifice poporului nostru, dar ele nu sunt deocamdată, reprezentative pentru spiritul şi civilizaţia Europei. Că lucrurile stau aşa, nu este vina noastră. De vină sunt cei care ne-au legat de mâini şi de picioare ţinându-ne vreme de 45 de ani într-o cuşcă întunecată şi care acum râd de noi pentru că ne văd buimăciţi, frecându-ne la ochi, orbiţi de soarele prea puternic. în clipa de faţă alternativele sunt numai două: ori ne întoarcem înapoi în întunericul cuştii cu care, se pare, unii s-au obişnuit, ori suportăm durerea luminii şi încercăm să ne adaptăm ei. Să sperăm că opţiunea noastră va fi cea corectă.

2. Nu am habar nici măcar cum va arăta viaţa mea peste o jumătate de oră. Cred că> în clipa de faţă, important pentru noi nu este cum va arăta lumea ci cum vom arăta şi vom gândi noi. Pentru mine lumea este locul în care trăiesc. Câtă vreme stau în România este firesc să mă întreb cum va fi mâine, poimâine, peste cinci au zece ani în această ţară. Pentru că, s-ar putea ca peste câţiva ani lumea să se întrebe dacă găinile se pot adapta mediului marin, în actualele condiţii de poluare, iar la noi să fie război civil.

Lăsând gluma la o parte, pe zi ce trece sunt tot mai îngrijorat de posibilitatea reapariţiei, peste câţiva ani, la noi, a unei extreme stânga foarte puternice. Provocările stradale, agitaţiile, greutăţile insurmontabile ale economiei, haosul social puse toate pe seama forţelor progresiste ale ţării, dublate de o eficientă propagandă (prin presă dar şi prin zvonuri) vor duce la o reacţie de respingere a noului şi la o instinctivă repliere spre trecut. Poate părea paradoxal dar egalitatea F.S.N. = P.C.R., dublată eficient de relatările televiziunii despre evenimentele din Piaţa Universităţii au determinat, până la urmă, rezultatul alegerilor de la 20 mai. Scoaterea P.C.R.-ului din viaţa politică înseamnă astăzi, de fapt, mai mult ca oricând, protejarea sa de noroiul cu care sunt

împroşcate toate partidele politice. Ieşirea sa din contingent îi dă aura demnităţii pe care nu a avut-o niciodată. Pe măsură ce trece vremea, lumea începe să uite necazurile şi să se gândească, tot mai nostalgic, la vechea stabilitate a mizeriei. Cred că în curând, o extremă stânga conştientizată, populistă şi fanatizată va dobândi la noi acte în regulă. Fără un ajutor eficient, acum, din partea Europei, s-ar putea ca toate visurile noastre să se transforme într-un nou viitor coşmar, pentru că nici o doctrină politică nu se poate susţine doar prin bune intenţii. Viitorul ţării, va fi hotărât prin voturi, iar pentru a vota oamenii au nevoie de certitudini. Mai ales că s-au mai ars o dată.

în ce priveşte manipularea patrimoniului genetic al omului, pare-se că la noi a şi fost pusă în aplicare. Am devenit, iar, protocronici. Faimosul slogan „un singur gând, o singură voinţă" îşi arată azi roadele. Cât priveşte schimbarea climei, nu am nici o putere, iar a-mi bate capul şi cu asta ar fi o prostie. Aşa că tot mai bună-i atitudinea mioritică. Cum o da Domnul!

(Epoca, I, 2, 14-20, noiembrie 1990)

Andrei Marga

Ideea unificării europene

Ideea unificării europene are preistorie şi istorie. Apărută în condiţiile preocupărilor proprii evului mediu de apărare a europenilor faţă de pericolele ce veneau din Răsărit, ea a rămas multă vreme aspiraţia unor literaţi, filosofi, sfătuitori de cabinete. Acţiunile de cucerire a unor mari părţi ale Europei nu sunt, totuşi, unificare europeană. Abia după primul război mondial ideea s-a convertit într-o mişcare politică ce viza unificarea ţărilor europene. Dar istorie propriu-zisă a acestei idei, momentul în care ea nu mai este doar un refugiu consolator, ci un reper de acţiune precisă a guvernelor, începe după al doilea război mondial.

Preistoria a fost însă ea însăşi marcata de cotituri demne de remarcat. Dante (cu De Monarchia, 1303) a reprezentat ideea unificării sub o monarhie unică, inspirată de lumea romană, dar Pierre Dubois (cu De Recuperatione Terrae Sanctae) a propus unificarea europeană în forma unei federaţii, spre a recucerii pământurile sfinte căzute sub musulmani. George de Boemia (1461) a apărat, la rândul lui, ideea federaţiei, spre a stăvili pericolul otoman (poziţie la care s-a alăturat şi Matei Corvin), devenind autorul „primei încercări practice de a transforma Europa într-o federaţie". Dacă în toate aceste cazuri ideea unificării europene nu a fost, în fond, decât o prelungire a proiectului cruciadelor, cu William Penn (Essay towards apresent andfuturepeace of Europe, 1692) pentru prima oară ideea unificării este pusă pe o bază nonreligioasă. Celebrul quaker a propus o federaţie pentru coloniile americane (care s-a şi realizat!) şi, similar, o federaţie europeană în condiţiile egalităţii partenerilor. Cardinalul Alberoni (1735) a publicat un plan de unificare europeană în scopul alungării turcilor şi a

încheiat „lungul şir al planurilor de unificare europeană
69
îndreptată contra Turciei". De acum ideea unificării europene se leagă de scopul pacificării Europei. Aşa stau lucrurile în reflecţiile lui Rousseau şi Kant (Von ewigen Frieden, 1795) şi, apoi, la George Washington, care vorbeşte de „Statele Unite ale Europei", şi Benjamin Franklin, care reprezintă explicit federaţia americană ca o pildă pentai Europa.
Ideea transformării Europei într-un stat federativ este trăită intens de mulţi oameni de stat (Napoleon a preconizat, în testamentul său, această transformare) şi filosofi (Saint-Simon a cerut Franţei, Angliei şi Germaniei să ia iniţiativa convocării unui parlament european, în care să poată intra celelalte state europene). Paşoptiştii (începând cu Mazzini, 1834) au avut în orizont o Europă unită prin eliberarea de absolutism. Dar, odată cu înfrângerea revoluţiei de la 1848, „ideea Europei încetează să joace un rol politic" redevenind o simplă aspiraţie a artiştilor (Victor Hugo), filosofilor (Nietzsche) şi unor oameni de stat (Napoleon al IlI-lea).
Primul război mondial schimbă fundamental configuraţia politică a lumii: America iese din izolaţionismul de până atunci şi intră în rolul de putere mondială decisivă, de care situaţia europeană începe să depindă direct. Woodrow Wilson contribuie, de altfel, la noua organizare europeană şi, prin ideea unui forum al naţiunilor, vizează ceva mai mult decât unificarea europeană, într-un sens larg, anume chiar o unificare a statelor lumii. Pierderea de către Europa a poziţiei dominante în lume, în general experienţa dramatică a primului "război mondial, indiciile perceptibile ale unui nou potenţial de criză europeană au determinat reflecţia multor intelectuali şi oameni politici la a căuta o altă soluţie pentru Europa. Ca urmare, după primul război mondial apare prima oară o mişcare politică paneuropeană. Cel care a iniţiat-o, Richard Graf Coudenhove-Kalergi, consideră că numai o reorganizare europeană în direcţia unificării poate scoate Europa din criză. „Declinul Europei este o urmare a declinului ei moral: Europa depinde de europeni!... Drumul spre o înnoire a eticii europene duce la hiperetică - drumul spre înnoirea politicii europene duce la pan-Europa.
70
Hiperetica vrea să reclădească etica ce s-a prăbuşit, în spiritul lui Confucius, şi Socrate, Goethe şi Nietzsche, fără ipoteze dogmatice, pe fundamentele veşnice ale frumuseţii. Mişcarea paneuropeană vrea să împlinească testamentul politic al lui Komensky, Kant, Napoleon şi Mazzini şi să pună în locul Europei destrămate o Europă liberă şi federativă. Această pace europeană durabilă trebuie să creeze cadru pentru o nouă înflorire a culturii europene" (1923).
Ţinta mişcării paneuropene a fost „unirea tuturor statelor europene, care vor şi pot aceasta, într-o uniune de state politico-economică, întemeiată pe egalitate în drepturi şi pace".
Acest obiect a fost asumat şi de câţiva dintre politicienii clarvăzători ai vremii. Alfred Nossia (1924) a prezentat proiectul unei „Noi Europe", care să poată face faţă concurenţei cu America şi să se poată apăra în faţa expansiunii sovietice. Aristide Briand (1929) a promovat proiectul în Societatea Naţiunilor. Eu sunt convins - declara el - că aşa cum popoarele Europei formează o comunitate geografică, ar trebui să existe un fel de relaţie de asociere. Aceste popoare ar trebui să fie permanent în stare să intre în legătură pentru a-şi reprezenta interesele lor comune şi a adopta hotărâri comune. Cu un cuvânt: „ele ar trebui să formeze între ele o comunitate solidară care, de îndată ce primele evenimente le întâmpină, le oferă posibilitatea de a le înfrunta. Această comunitate, domnii mei, vreau să încerc să o chem la viaţă." Dar venirea la putere a naţional-socialismului în Germania a pus capăt brutal mişcării pan-europene, iar Europa a intrat curând în al doilea război mondial.
Dincolo, însă, de programul mişcării pan-europene, a fost un fapt istoric acela că s-a perceput destul de clar, mai presus de abordările politice, eroziunea cadrului statului naţional tradiţional. Problemele dezvoltării moderne nu mai puteau fi soluţionate în cadrul tradiţional al statului naţional. Ele cereau soluţii transnaţionale, de multe ori chiar continentale. Faptul s-a impus celor mai puternice mişcări ideologice ale timpului.
Chiar dacă este amendabilă în multe cazuri, această judecată închide un adevăr: „al doilea război mondial a fost, nu un război
71
între naţiunile europene ci o înfruntare între trei ideologii, al căror ţel era o Europă unită. Un război între Hitler, Stalin şi Churchill. Hitler voia o Europă unită sub conducerea celui de-al III-lea Reich; Stalin voia o mare Europă comunistă; Churchill preluase programul pan-european al unei Europe libere şi unite".(R. Coudenhove-Kalergi)
Naţional-socialismul a imprimat atunci, pentru un timp, linia principală a desfăşurării evenimentelor. El a asumat proiectul unei noi ordini europene, care să pună capăt „anarhiei" belicoase a statelor naţionale, cu mijloacele unei politici naţionaliste, de forţă. Chiar şi din interiorul lui s-a sesizat eroarea funestă.
Ideea de asociere între parteneri egali a fost înlocuită cu ideea supremaţiei rasiale. Cooperarea a fost substituită cu lupta pentru putere. Politicii bazate pe principii i-a fost preferată acea Realpolitika faptelor împlinite în folosul exclusiv al propriei naţiuni. Experienţa dezastruoasă a naţional-socialismului a făcut clar, chiar şi pentru cei care, la început, i-au fost adepţi, că „Europa nu este doar o realitate politică în sfera puterii, ci este totdeauna, în acelaşi timp, o realitate spirituală, care asigură (autoritas) elementelor ordinii sale politice şi sociale, fără de care inclusiv existenţa politică a Europei trebuie să înceteze".

Se cuvinte menţionat că peste această Realpolitik a naţional-socialismului nu s-a aşezat praful. Adepţii ei sunt activi şi astăzi, chiar dacă ei sunt „retraşi" în spatele generalizărilor ceva mai abstracte. Ei opun normatiyismului întemeiat pe principii morale un biologism ce se revendică, până la urmă, din cercetarea comportamentelor, a moştenirii caracterelor, din etnologie, luată ca disciplină ultimă, şi proclamă continuitatea de la istoria naturii la istoria umană. Nu există egalitate - spun ei - şi egalitatea nu trebuie postulată, căci aceasta împiedică dezvoltarea. Suprimarea, prin reguli, a deosebirilor dintre popoare diminuează posibilităţile de dezvoltare.
Asocierea într-o „societate multiculturală" ar echivala cu „moartea popoarelor". Natura infirmă „cosmopolitismul etic". Promovarea de criterii generale acceptate de toţi ar antrena „moartea diferenţei culturale" şi „prăbuşirea în neantul unei generalităţi lipsite de spaţiu şi pământ".

în ultimii ani ai celui de-al doilea război mondial, diferite grupuri ale rezistenţei au pus problema ordinii postbelice a Europei şi s-au pronunţat pentru înlocuirea ostilităţii cu unitatea naţiunilor. Pentru marile puteri, angajate cu toate forţele să înfrângă Germania şi aliaţii ei, problemele se puneau, însă, altfel. Administraţia Roosevelt era preocupată mai întâi să satisfacă aspiraţiile de mare putere ale Rusiei în contextul postbelic. Pentru factorii de decizie partiţia şi, prin ea, reducerea forţei Germaniei erau chestiunile ce mijloceau orice alt demers. După încheierea războiului ideea unificării europene avea să capete un nou suflu, dar va trebui să ia în considerare noua configuraţie a lumii, având ca poli două suprapuneri, SUA şi URSS, a căror relaţie va determina cursul desfăşurărilor în Europa.
în noua configuraţie ideea unificării europene a fost convertită în acţiuni concrete ale guvernelor. Discursul lui Churchill (1946) de la Ziirich a introdus această nouă treaptă şi a însemnat trecerea în istoria efectivă a ideii. „Noi trebuie să creem ceva de felul Statelor Unite ale Europei..., declara liderul britanic. Primul pas este formarea unui Consiliu al Europei. Dacă la început nu toate statele Europei vor să intre în Uniune, trebuie ca noi să lucrăm pentru a alătura şi uni acele state care o doresc şi o vor (...). în realizarea acestei sarcini urgente Franţa şi Germania trebuie să preia conducerea. Marea Britanie, Commonwealthul britanic al naţiunilor, puternica Americă şi eu sper, Rusia sovietică... ar putea fi prietenii şi susţinătorii noii Europe şi cei ce se pronunţă pentru dreptul ei la viaţa şi strălucire". Dar ideea unei alianţe occidentale a trezit suspiciunea Rusiei staliniste, care a deschis destul de curând, după încheierea războiului, „războiu2rece". în 1947, Naţiunile Unite au instituit Comisia Economică pentru Europa, dar, în condiţiile acestui război, rolul comisiei a rămas simbolic. Planul Marshall a pus în mişcare reconstrucţia Europei Occidentale, doctrina Trumann a lăsat programul de stăvilire a expansiunii comunismului. în 1948 se constituie Organizaţia pentru Cooperare Economică (O.E.E.C), prima instituţie interstatală europeană, în 1949 se semnează Pactul de la Bruxelles şi se pun bazele N.A.T.O. în acelaşi an se înfiinţează
■ ■.. '

Consiliul Europei, prima organizaţie europeană, veritabilul nucleu al formării „federaţiei statelor europene". Unificarea europeană înseamnă mai întâi integrarea diferitelor ţări. în 1950, Robert Schuman a lansat primul program de integrare:
„Unificarea naţiunilor europene presupune dispariţia antagonismului vechi de secole dintre Franţa şi Germania. Acţiunea plănuită se adresează, de aceea, în prima linie, Franţei şi Germaniei, în această intenţie, guvernul francez propune să orientăm această acţiune spre un punct delimitat, dar hotărâtor. El propune să subordonăm ansamblul producţiei franceze şi germane de cărbune şi oţel unei autorităţi supreme comune, care este deschisă cooperării cu alte state europene. Această asociere a producţiei de cărbune şi oţel va asigura imediat edificarea bazelor comune ale dezvoltării economice, ca primă etapă a federalizării europene; ea va schimba şi soarta acelor domenii care au servit de multă vreme producţiei de material de război, ale cărei victime ele au devenit. Solidaritatea producţiei, care se va atinge în acest fel, va duce la aceea că orice război între Franţa şi Germania va fi nu numai de negândit, dar va fi şi imposibil din punct de vedere material". Montanunion a luat fiinţă în această perspectivă, având ca prim preşedinte pe Jean Monnet, care „a lansat Europa nu numai într-un nou tip de organizare, dar şi într-o nouă metodă de negociere".
El a concentrat atenţia partenerilor asupra căutării de soluţii la problemele comune şi a propus ca de pe această bază să se procedeze la rezolvarea treptată a problemelor. în 1957, se pun temeliile Pieţei Comune şi ale Euratomului, ale altor organizaţii de integrare europeană. Se adoptă acordul de uniune vamală, se trece la coordonarea politicii externe, în 1979, s-a ales, prin vot direct, primul Parlament European. în 1990, o iniţiativă germano-franceză pune în mişcare procesul de integrare politică europeană. La Maastrich, în 1991, se adoptă Acordul asupra uniunii europene, care stipulează crearea uniunii economice şi monetare şi integrarea altor domenii ale vieţii economice, sociale, politice.
Ideea unificării europene a ajuns la câteva decenii la faza transpunerii ei în proiecte precise de reorganizare instituţională

în Europa Occidentală. în mod firesc, ea a stârnit şi stârneşte, mai ales în ţările din afara acestei părţi a continentului, semne de întrebare şi, desigur, discuţii. Nu cumva în spatele acestei idei stau interesele la

expansiunea puternicei Germanii. Nu cumva unificarea europeană este prelungirea unui proces de americanizare a lumii perceptibil de aproape un secol? Nu cumva unificarea europeană e periclitată de însăşi înlăturarea zidurilor din centrul Europei? Vreau să schiţez, cel puţin, un răspuns.
Al doilea război mondial s-a încheiat cu un dezastru pentru Germania şi cu o conflagraţie mondială dominantă de două superputeri ideologic opuse: liberala Americă şi sovietica Rusie. Responsabilii politicii germane au cochetat în primii ani, în linia unei tradiţii germane ce avea deja consacrare filosofică (prin Heidegger, de pildă), cu ideea unei Europe ca a treia forţă plasată între liberalism şi bolşevism, în forma social-democratismului sau democratismului social. Dintre filosofi Richard Lowenthal, Alfred Weber au ilustrat linia Europei ca o confederaţie de state având o poziţie şi o misiune mediatoare între superputeri. „Toţi avocaţii concepţiei celei de a (treia forţe) au considerat că realizarea formelor liberale de viaţă în Europa este ameninţată de agravarea conflictului dintre SUA şi Uniunea Sovietică şi, prin urmare, au promovat crearea unui al treilea centru de putere în Europa, care ar trebui să fie independentă de cele două puteri ale lumii şi foarte diferită de ele în privinţa structurii sociale, pentru a lucra împotriva tendinţelor către escaladarea conflictului Est-Vest". Dar integrarea europeană şi, în general, procesul" unificării europene nu au fost gândite şi nici promovate în fapt în perspectiva creării celei de a Treia forţe. Chiar Germania a optat, în fapt, pentru integrarea occidentală ca pas prealabil al integrării europene. în acest fel a fost privată de bază suspiciunea în privinţa caracterului unificării europene. De altfel, ideea unificării europene a avut purtători puternici nu doar în Germania, ci şi - poate în primul rând - în Franţa, Belgia şi, practic, în toate ţările Europei Occidentale.
Statele Unite ale Americii au devenit o putere mondială; după primul război mondial situaţia europeană a depins direct de politica
75
americană. în 1945 s-a înfiinţat ONU, care multă vreme s-a bazat substanţial pe finanţarea americană. NATO, ale cărei baze au fost puse în 1949, a devenit scutul de apărare al Europei occidentale. Planul Marshall a făcut posibilă reconstrucţia postbelică a Europei occidentale, o seamă de programe americane (de pildă, programul Fulbright pentru viaţa academică) au jucat rolul motor în relansarea diferitelor sectoare ale vieţii europene. Rapida refacere postbelică a Europei occidentale nu este separabilă de asistenţa americană. Pe de altă parte, reuşita organizării federale, pe scară continentală, în America, a fost mereu un exemplu impresionant pentru intelectualii lucizi din Europa. „Americanizarea" lumii s-a produs mai perceptibil, aşadar, prin acţiunile americane de susţinere a Europei occidentale şi prin forţa exemplului Statelor Unite. Ea a început rnai demult şi a continuat şi graţie produselor de consum şi culturale (filme) americane, care au câştigat poziţii pe piaţa europeană. Dar, de cele mai multe ori, criticii europeni ai americanizării vieţii se folosesc tocmai.de instrumentele puse la dispoziţie de cultura americană. După cum toţi criticii europeni ai modernităţii se folosesc tocmai de instrumentele intelectuale produse de lumea modernă. în afară de aceasta, Statele Unite au fost un susţinător al unificării europene, fără a impune opţiunile proprii. „Iniţial, americanii au fost reticenţi să se angajeze ei înşişi în mod permanent în Europa occidentală... Dar, din 1947 încoace, SUA au devenit principalul lobbist în cauza unităţii europene.
Noul internaţionalism al războiului rece al americanilor a fost cel care a creat planul Marshall şi doctrina Trumann. America a ajutat la promovarea unei Europe unite, deşi noua Europă nu corespundea deplin ideilor americane. Iar dacă sprijinul american pentru unitatea europeană s-a asociat cu o răspândire a valorilor americane pe vechiul continent - răspândire care a început rnai demult şi este, într-un anumit sens, normală -, aceasta vorbeşte în favoarea acelor valori şi nu împotriva lor. Problema nu mai este, deja de decenii, de a segrega între valorile europene şi valorile americane, pentru motivul simplu că de aproape un secol nu mai putem vorbi propriu-zis şi riguros de două culturi distincte, ci doar de o cultură euroamericană, în care centrele de creaţie sunt
76
multiple şi în nici un caz nu sunt rezervate unei părţi. Criticii europeni ai „americanizării" trec sub tăcere această situaţie şi agită demagogic o deviză care poate impresiona spiritele nepregătite, dar care nu are, la urma urmei, de partea ei decât resentimente ce s-au opus, de obicei, în Europa modernizării.
Evenimentele din 1989-90, din Europa răsăriteană, au dus la înlăturarea zidului de la Berlin şi a divizării Europei în blocuri militare şi ideologice opuse. Asupra determinării acestor evenimente dezbaterea abia urmează. Dar un lucru este foarte limpede: stimulată continuu de condiţiile concurenţei cu puternicele economii ale SUA şi Japoniei, fructificând avantajele liberalizării şi trăgând foloase din extinderea propriei pieţe, Comunitatea Europeană nu numai că a înregistrat o perioadă de expansiune economică şi prosperitate, dar s-a impus ca o perspectivă atrăgătoare pentru popoarele din spatele „cortinei de fier". Ele au perceput tot mai clar în ultimii ani ai „socialismului real" că această comunitate prefigurează viitorul lor, mai curând decât stagnantul, de'decenii, „lagăr socialist".
Este, de aceea, neîndoielnic, că în evenimentele din Europa răsăriteană Comunitatea Europeană, prin ceea ce a realizat şi prin ceea ce proiectele ei anunţau, a jucat rolul unei „cauze finale". Aspiraţia împingerii graniţelor comunităţii spre est şi a regăsirii unităţii şi identităţii europene a motivat, fără îndoială, actorii acelor evenimente. „Apariţia unui competitqr european suplu şi plin de succes pentru pieţele globale şi exploziile în ţările comuniste au fost legate inextricabil".

Dar suprimarea divizării Europei a pus Comunitatea Europeană, nucleul unificării europene, în faţa unor noi probleme. Mai întâi, ramificarea Germaniei, fără de care unificarea europeană nu era posibilă, a dus la crearea unui colos economic şi, treptat, politic, care trebuie integrat în structurile, inclusiv cele decizionale, ale Europei unite. Apoi, unificarea europeană nu poate progresa dincolo de „mica Europa", în mare măsură deja realizată, fără a găsi calea adecvată de susţinere şi a susţine reformele economice şi politice din ţările eliberate ale Europei răsăritene. Mai departe, unificarea europeană va trebui să înainteze în condiţiile unei
77
explozii a naţionalismului în Europa răsăriteană, şi nu numai. în sfârşit, va reuşi Comunitatea Europeană, în continuare, aşa cum a făcut-o de atâtea ori, să depăşească obstacolele născute din răscolirea vechilor vanităţi naţionale şi să pună în relief avantajele unificării, mai ales acum, când un nou curent de identificare naţională orgolioasă se activează în Europa?
Aceste probleme nu sunt oarecare. Riscurile nu lipsesc. Se poate miza cu încredere pe rezolvarea lor şi pe înaintarea procesului unificării europene luând în considerare câteva situaţii factuale. Primul, avantajele perceptibile, semnificative pe care le-a oferit „mica Europă" ţărilor respective şi cetăţenilor lor, care fac ca drumul înapoi să fie şi să fie perceput limpede ca un regres indezirabil. Al doilea, pentru toate ţările, nu este posibilă dezvoltarea mai departe în afara cadrului Europei unificate, pentru unele acest cadru fiind, chiar şi la propriu, condiţia survivanţei lor în lumea civilizată. în sfârşit, fenomenul de învăţare din istorie care, oricât de dificil este şi oricât de anevoios rămâne de stabilit, nu rămâne mai puţin real.
(Filosofici unificării europene, Cluj, 1995, p. 119-128, cu suprimarea aparatului critic)
78
Alina Mungiu Pippidi
Salvaţi Statele Unite ale Europei!
întrebat la New York, în urmă cu două luni, despre ceea ce poate face America pentru Europa de Est, directorul postrevoluţionar al Actualităţilor televiziunii bulgare a dat un răspuns exemplar „Puteţi face orice cu condiţia să nu procedaţi cu noi cum aţi procedat cu kurzii. Nu ne încurajaţi mai întâi, ca să ne lăsaţi în voia soartei după aceea, a spus el. Pentru că atunci este mult mai greu." Avusese şi el, ca şi noi, probabil, părinţi şi bunici care ascultaseră radioul noapte de noapte, ani de zile, aşteptând să vină americanii să îi scape de comunism. Şi americanii n-au mai venit.
Au ajuns la concluzia că pot exista.
Astăzi, coexistenţa pare să se prelungească dincolo de limitele ei fireşti. Sunt descurajate, uneori mai mascat, recent însă de-a dreptul pe faţă, aspiraţiile de independenţă ale republicilor sovietice şi iugoslave.
în drumul lor absolut natural spre autodeterminare, aceste teritorii şi aşa oropsite de soartă s-au trezit brusc că stânjenesc noua ordine mondială. împresurată de armata federală, Croaţia primeşte asigurări că nu vâ fi recunoscută de nici un stat occidental, de Statele Unite în primul rând. La Vilnius sunt tăiate legăturile telefonice, în vreme ce preşedintele Landsbergis i se dau la Paris cadouri simbolice. Şi toată lumea civilizată lasă să se înţeleagă că este vorba de o adevărată nebunie a etniilor din Estul Europei. Toate ar fi cum ar fi în această regiune a continentului, se dă a înţelege, dacă nu şi-ar pierde minţile micuţele popoare îndelung frustrate care vor, iată, mai mult decât posibilul.
Discuţia despre naţionalismul periculos al statelor din Est ocoleşte cu bună ştiinţă faptul că aceste state sunt obligate să
79
recurgă la maximul de emancipare pentru a scăpa din sistemele comuniste. Minoritatea croată anticomunistă nu are cum contesta votul populaţiei majoritare a Serbiei, care a legitimat comunismul. Singura cale pentru aceste minorităţi lucide de a scăpa de tiranii majorităţii manipulate este emanciparea naţională. Cu aceasta se atinge şi obiectivul democratic. Compararea lituanienilor sau a croaţilor cu francezii din statul Louisiana care s-ar emancipa împotriva Washingtonului cuprinde o confuzie tragică. Una este o minoritate într-un stat liberal şi aflat în cu totul alt stadiu de dezvoltare politică, şi alta este o minoritate într-un stat imperial. Probabil că Revel are dreptate când spune că statul-naţiune este principalul obstacol în calea socialismului universal, dar asta nu înseamnă că socialismul universal ar putea fi altceva decât o etapă post statul-naţiune.
O comunitate europeană nu putea să apară decât după dezvoltarea şi decăderea naturală a statelor-naţiuni cele mai reprezentative. Dacă s-ar putea naşte statul universal atunci când hotărâm noi, atunci şi Napoleon ar fi avut, poate, mai mult succes. Pentru că elementele succesului nu-i lipseau câtuşi de puţin. Doar atât, că nu era acela momentul.
Dacă în Europa de Vest momentul a venit de vreo câţiva ani - cu imperfecţiuni, Marea Britanie şi Elveţia o dovedesc cu prisosinţă - în Estul Europei situaţia este radical diferită. Noi nu putem sări 50 de ani de istorie. Fostul imperiu ţarist, ulterior sovietic, nu poate trece direct în stadiu de republică democratică multinaţională. Trebuie întâi să fiu liber ca să pot hotărî ce fac cu libertatea mea. Altfel, nu este decât o sclavie prelungită. Cerând Europei de Est să sară o etapă, Occidentul nu ne cere ceva nerezonabil, ci de-a dreptul imposibil. De unde ar avea mica Moldovă sau mica Slovenie resurse să lupte cu Centrul, părăsite fiind de lumea întreagă, dacă nu ar avea intuiţia că logica istoriei este de partea lor? în Europa nu sunt popoare sinucigaşe. în cea mai inegală

luptă, eroii păstrează un dram de raţiune.
Un interlocutor american care nu părăsise niciodată America, cu excepţia unor sejururi în Bahamas, îmi expunea acum câtva
80
timp motivele îngrijorării sale. Voi, europenii, mereu faceţi prostii, uni spunea, şi trebuie să venim noi să terminăm războaiele începute de voi. Ce tot aveţi de împărţit în bucăţica aceea de loc, uniţi-vă odată şi terminaţi, picture yourselfsotne United States of Europa, ivouldn't this begrvatPReplica mea a rămas nerostită. Mi-am amintit doar de extraterestrul lui Vonnegut care voia să rescrie Evanghelia mai bine decât fusese scrisă iniţial. Era imposibil să-i spui extraterestrului, ca şi americanul meu, că bună sau proastă. Evanghelia a apucat deja să fie scrisă, ca şi istoria Europei, şi nici o simplificare izbăvitoare nu mai poate ajuta cu nimic. E ca în acele labirinturi în care zăreşti uşa de ieşire, dar nu poţi trece prin geam ca să ajungi la ea, trebuie mai întâi să te îndepărtezi ca să te apropii.
(22, 5-11 iulie 1991)
81
Sorin Antohi
Europa Comunitară, Europa Culturală: identităţi retdculare
Doamnelor şi Domnilor,
Sunt onorat să pot împărţi astăzi cu Dvs. câteva ore de reflecţie asupra Europei culturale, un subiect care ne agită uneori şi pe noi, românii, obsedaţi cum suntem de o geografie simbolică în care Europa rămâne deocamdată un orizont. Aici, la Dunărea de Jos, suntem la Porţile Orientului, unde, vorba unui vizitator francez, tout estpris ă la legere, totuşi, chiar şi aici există subiecte serioase, iar uneori se petrec tragedii; aş vrea să combin aşadar acest genius Iod - superficialitatea - cu endemicul saeculum european - tragismul -, pentru a analiza o formulă identitară emergentă: identitatea reticulară.
Utopia comunitară
Am asistat anul trecut la un gigantic simpozion, intitulat, poate subconştient, La Grande Europe ă Paris. Am remarcat atunci cât de mult au putut influenţa birocraţii de la Bruxelles şi Strasbourg, ajutaţi de megamaşinile statale şi mediatice, percepţia standard a continentului nostru: Europa devenise pur şi simplu forma scurtă a unei serii de sintagme de care se abuzează - „Comunitatea Europeană", „Europa celor N", „Europa comunitară". Astfel încât, pentru a denumit ansamblul Europei, care se întinde, potrivit atlasului geografic, de la Atlantic la Urali, era nevoie să vorbeşti de „Europa Mare", cu tot ridicolul de a sugera un fel de iredentism inimaginabil. Fiindcă ar fi greu să vorbeşti de „Mica Europă" când vorbeşte de ţările Pieţei Comune, vorbeşti de „Europa Mare" atunci când
82
ai în vedere Europa fantasmatică produsă de discursul utopic al politicienilor, demagogilor, oamenilor de cultură. Acest discurs, care abia a evacuat imaginea „Casei Comune Europene" (atât de scumpă lui Gorbaciov), recuperează, nu întotdeauna inocent, clişee mitologice şi geopolitice, de la grecii antici, trecând prin imperiile romane succesive, prin Republica Christiana şi noile curente paneuropene. Scepticii şi realiştii realizează că Europa comunitară e altceva decât un imperium postmodern, în care, sub tăvălugul intereselor economice şi strategice, s-ar naşte poporul unic european, ca sumă redundantă a clonelor unui individ generic „omul fără calităţi". Cred că nici naţionaliştii, nici antropologii, nu se tem de o atare posibilitate.
De fapt, trăim într-o epocă a particularismelor, deci proiectul luminist al Umanităţii s-a spart în tot mai numeroşi idoli ai triburilor. Sub impactul unei engleze rudimentare, orice proiect de lingua franca artificială devine absurd, deci orice instituire lingvistică a unei personalităţi europene comune rămâne iluzorie. Cu progresele Islamului şi irepresibilul influx de imigranţi, nici religia unică europeană, nici distopia rasială europeană nu mai pot fi decât stindardele unor integrişti. Prăbuşirea experimentelor niveliste în Europa Centrală şi Orientală a marcat eşecul producţiei de novi homines infraumani, ce pute,au deveni, într-un coşmar al Europei comuniste, sursele unui monstru: omul european standard. Bicentenarul Revoluţiei Franceze a consfinţit triumful dreptului la diferenţă, simbolizat de procesiunea multicoloră a francezilor din 1789, cum nu se poate mai diverşi, ireductibili la sângeroasa nebunie a francezului tipic, anunţată de monarhia absolută şi încercată violent de iacobini. în sfârşit, eşecul sistemului juridic al statelor-naţiune, aceste administraţii kafkiene de obiecte identice (bunii cetăţeni), a făcut ca minorităţile să ceară din nou privilegii, ca în societăţile de Ancien Regime: fiindcă drepturile omului se acordă în mod egal unor indivizi simbolic egali, minorităţile cer acum drepturi colective, discriminări pozitive.
83
O alternativă: Europa culturală :
Lecţia acestui crepuscul al marilor blocuri identitare a fost pentru unii o lecţie culturală. Europa era astfel mântuită prin poligloţie, erudiţie, turism cultural şi schimbări de mesageri. Dacă în Realpolitik şi, din păcate, în imaginarul popular, alteritatea e conotată negativ, dacă nu cumva e de-a dreptul diabolizată, în lumea culturii se poate imagina o alteritate seducătoare, fascinantă: Celălalt este reperul indispensabil al sinelui, aduce sunetul unei alte regiuni a Fiinţei, relativizează adevărurile sclerozate. Comment peut-on etre Persan?, scandalul identităţii Celuilalt, nu e o întrebare pentru omul de cultură de azi.

Dar, lipsită din ce în ce mai decisiv de suportul studiilor clasice, educaţia modernă nu mai poate lucra cu esenţe superioare, deci se resemnează democratic la portable skills. Astfel, seria istorico-culturală europeană este progresiv în uitare, masele de europeni rămânând să parcurgă aleatoriu, prin hazardul turismului, televiziunii şi lecturilor fără sistem, un univers din ce în ce mai puţin profund, faţă de care orice Baedecker pare fastidios. Ce rămâne -din Europa culturală? De regulă, rămâne exaltarea etnologică a unor alterităti marginale, pensees sauvages răsărite în Carpaţi sau pe Volga, care, deşi primitive (e cazul să o gândim, dacă nu putem să o şi spunem), nu încetează prin asta să fie pitoreşti. Recădem aşadar în parodia lipsită de umor şi saturată de Kitsch a unui supermagazin în care plăteşti cu Ecu artefactele unor populaţii obscure şi reproducerile operelor urior artişti cu nume imposibil de pronunţat; în acest „muzeu imaginar" devenit bazar, apostolii Europei culturale par condamnaţi la un multiculturalism ă l'americaine, anticanonic, populist, comercial - emblemă trivială a postistoriei.

în opinia mea, Europa culturală este mai întâi o Europă spectrală a elitelor cultivate, o nostalgie mai mult decât o utopie, o memorie mai mult decât un proiect. Atunci când trebuie transmisă mulţimilor democratice, această Europă spectrală capătă o materialitate factice, en trompe l'oeil, lipsită de substanţă şi de demnitate ontologică.

Ce-i de făcut? Identităţi retîculare

în linii mari, cred că trebuie făcut în primul rând ceea ce faceţi chiar Dvs.: trebuie construite reţele. O spun fără vreo intenţie de tip service, şi sper să vă conving că o şi cred.

Cuvântul „reţea" are numeroase accepţii modeme, în general asociate unei aure secrete, subterane, chiar oculte ezoterice. în limbile neoromanice, o sumară cercetare etimologică redescoperă cuvântul latin retiolus, diminutivul lui retis, care însemna la origine „plasă pentru a prinde anumite animale" (derivatul francez cu acest sens, resel, e atestat în secolul XII). Revoluţiile industriale au adus accepţii neutre sau chiar pozitive (dacă progresul are valoare pozitivă) pentru cuvântul „reţea", dar cred că şi azi conotaţiile cele mai rezistente rămân cele evocate la începutul acestui exerciţiu de semantică istorică.

Astfel, „reţeaua" simbolizează victoria structurii asupra masei amorfe, victoria spiritului asupra substanţei, victoria elitei asupra vulgului: umaniştii Renaşterii şi Reformei, rozicrucienii, iezuiţii, francmasonii, kominterniştii, spionii, savanţii, fanii lui Michael Jackson construiesc asociaţii voluntare, ieşind din determinările imediate, adesea pentru a propune sau a edifica tainic o utopie. Ei se de-teritorializează, alegând ca principiu identitar reţeaua, nu originea: intelectualii au susţinut într-un mod ambiguu propria lor extrateritorialitate, inspirată de tradiţiile clericale. Ei pretindeau (uneori pretind şi azi) a fi în exteriorul societăţii, pentru a-şi legitima dreptul de arbitri ai vieţii publice, un drept întemeiat pe pretenţia lor că încarnează sau reprezintă voinţa divină, Raţiunea, competenţa tehnocratică, sau orice altă formă de autoritate. în cazul inteligheţiilor est-central-europene mai cu seamă, extrateritorialitatea era prefaţa unui proces sistematic prin care autoritatea simbolică era transformată în putere. într-un fel, însăşi funcţionarea elitelor este o ilustrare a ideii de reţea, fiindcă un program abstract - cum ar fi „Europa culturală" - nu este accesibil decât celor puţini; din fericire, unele idealuri abstracte rămân la nivelul elitelor; altele - şi Cealaltă Europă o ştie prea bine -

ideologiile şi sistemele de constrângere violentă îşi propun să aducă idealurile abstracte în viaţa majorităţilor tăcute.

Dar iată că ultimele decenii au adus în Europa şi o versiune populară a reţelei: numeroase grupuri umane se deteritorializează (din spirit de aventură, din dorinţă de mai bine economic şi social, ori ca urmare a opresiunii), abandonându-şi zona de origine, sau zona de locuire compactă tradiţională. Din motive evidente, aceste grupuri umane pornesc din Europa de Est şi Centru către Europa de Vest şi Nord, mânate de versiuni desacralizate ale milenarismului, care fac din Occident un Pământ al Făgăduinţei. Astfel, pe lângă diaspore tradiţionale, apar noi reţele de ghetouri, răspândite în zonele cele mai prospere ale continentului nostru. Statistic, acest fenomen a devenit vizibil în ultimele două decenii. Din punct de vedere cultural, social şi politic, se poate considera că fenomenul a devenit problematic mai ales în ultimii zece ani, cu un plus de virulenţă după căderea Cortinei de Fier. El găseşte un Occident pregătit superficial, în care elitele democratice, mai ales de stânga vorbesc de toleranţă şi multiculturalism, iar majorităţile, bine talonate de grupări de dreapta, îi privesc pe noii-veniţi cu dispreţ, anxietate, uneori cu ură. Dar acest mare fenomen istoric, pe care l-aş numi „migraţie reticulară", nu poate fi oprit cu mijloacele democraţiei. Prin urmare, dacă Europa va rămâne democratică, Occidentul va trebui să accepte că există o nouă formulă identitară, indiferentă la sol, sânge, chiar şi la limbă şi cultură (ghetourile devin în multe cazuri autarhice, deci ghetouri în sens strict). Aceasta este identitatea reticulară.

într-un fel, cred că o discuţie elitistă despre Europa culturală şi reţelele ei, o discuţie care se ţine într-un loc simbolic al unei alte reţele - monarhiile europene -, ne poate da idei şi despre această identitate reticulară a migratorilor moderni, mai puţin prestigioasă, mai periclitată, mai provocatoare.

Vă mulţumesc.

Alocuţiune la „Forumul Reţelelor Culturale Europene", '• Peleş Sinaia, 7 septembrie 1993,

(22, IV 37, 22-28 septembrie 1993)

Noua si vechea Europă
Pentru cei care au trăit câteva decenii sub tirul propagandei comuniste, cuvântul „nou" este un cuvânt compromis. Am fost educaţi în ideia contrastului fatal dintre „vechi" şi „nou" - cu adaosul subînţeles că tot ce e vechi e rău şi tot ce e nou e bun. Prin reacţie, am devenit mefienţi faţă de o „noutate" care se dovedea tot mai dizolvantă şi mai autoritară. „Noul" devenise materia tuturor demagogiilor, numele neliniştitor al tuturor schimbărilor nefaste cu care eram confruntaţi. în numele „noului" ne era interzis accesul la marile repere ale tradiţiilor noastre intelectuale, în numele „noului" ni se dărâmau casele şi ni se „sistematizau" satele. Deasupra tuturor se înălţa, spectral, un model pedagogic despre care se mai vorbise în Europa, dar care, acum căpăta o realitate brutală, în ciuda schematismului lui: modelul omului nou, un amestec de utopie festivă şi supunere decerebrată. Omul acesta şi-a inventat rapid un limbaj specific, limbajul de „lemn" (analiştilii englezi îi spun, nu întâmplător, neivspeak „limbaj nou"), un limbaj desfigurat, neînsufleţit, sufocat de neantul formulelor gata făcute şi al lozincilor. Preluat în retorica triumfalistă a „progresului", „noul" era epitetul stereotip al revoluţiei victorioase, antologat ca atare în sottisier-ul socialist al shakespearienilor Ilf şi Petrov (vezi cronica orăşelului Vasiuki, care „s-a dezvoltat într-atât, încât merită numele de „New Moscova", urmând ca, prin contrast, Moscova să devină „Old Vasiuki"). Pretutindeni unde se instala în lumea comunistă, noul echivala cu falsul, cu batjocorirea trecutului, cu diminuarea autenticităţii. Era de aşteptat, prin urmare, ca tot ce ni se recomanda ca „nou", chiar dacă venea de pe meleaguri „normale", să ni se I pară suspect. Ne obosea şi ne oboseşte încă să vedem atâtea
I lucruri ornamentate cu calificativul „nou": „noul val" în filosofia
\
franceză, „noua ordine economică" internaţională, „noua dreaptă", religiozitatea de tip „new age" etc. Ubicuă şi de o legimitate niciodată pusă la îndoială, „noutatea" pare să fi devenit o superstiţie. Simţul deşertăciunii („nimic nou") e cu totul inactual.

... în ultimul timp, se vorbeşte tot mai des de o „nouă Europă". Pentru noi, cei din Est, „integrarea" europeană nu e însă simţită ca dobândire a unui statut nou, cât ca recuperare a celui vechi. Iar Europa care urmează să renască după dispariţia zidului berlinez e cea veche. „Nouă" şi provizorie a fost Europa de după 1945. Desigur, nimic nu poate renaşte după o jumătate de secol în perfectă identitate cu sine: spiritul vremii e altul, contextul e modificat, perspectivele se calculează în funcţie de o altă linie a orizontului. Ne vom pune totuşi întrebarea: Care e dozajul optim de „noutate" pe care o realitate dată îl suporta pentru a rămâne însăşi? Cât de nouă îşi poate îngădui să fie Europa pentru a nu deveni altceva decât Europa? Şi mai departe: ce anume ar trebui să rămână neschimbat în structura socială, politică şi culturală a Europei, pentru ca Europa să rămână ceea ce ştim cu toţii că este?
Iată o sumedenie de teme pentru care ţările din estul continentului au o relevanţă aparte, tocmai pentru că ţările acestea n-au avut parte de euforia unei dezvoltări fără răgaz, iătâfeed-back, fără complexe. Noi am păstrat, în Răsărit, cu o evlavie alimentată de disperare, o imagine a Europei care, azi, nu pare să mai aibă un corespondent real. Când un praghez, un budapestan sau un bucureştean spune „Europa", el are în minte cu totul altceva decât berlinezul sau decât parizianul care ar rosti acelaşi nume: un soi de* merry old Europe, foarte diferită, în spirit, de „noua Europă". Cu cât am fost, în fapt, mai izolaţi de inima continentului, cu atât mai pură a fost imaginea mentală pe care, cu maximă fidelitate, i-am păstrat-o. Suntem trecutul Europei cu ceea ce are el nobil (şi ded tezaurizabil), dar şi cu balastul lui, cu inerţiile şi prejudecăţile lui. în ţările din Răsărit, conştiinţa „cea bună" a Europei se amestecă cu conştiinţa ei vinovată, memoria se amestecă imperceptibil, cu decrepitudinea. Cu alte cuvinte, suntem, în egală măsură, depozitarii unui eventual elixir întineritor, ca şi ai unei toxine primejdioase. Problema e să valorificăm elixirul şi să transsubstanţierii toxina. !

Ar merita să facem, odată, inventarul acelor lucruri din „vechea Europă", care nu trebuie să dispară. O anumită specie a cercetării, de pildă şi, laolaltă cu ea, un anumit tip de intelectual: intelectualul nerentabil, cel care lucrează sub semnul gratuităţii. El nu îşi delimitează vocaţia în funcţie de priorităţile momentului, nu îşi reglează efortul sub presiunea unor termene fixe şi nu îşi formulează întrebările în aşa fel, încât ele să îi garanteze o sponsorizare generoasă. Halucinat de o problematică neconjuncturală, eliberat de obsesia competitivităţii, de ritmul mecanic al prestaţiei sale, această specie de intelectual se integrează cu greu vieţii instituţionale. El îşi e propria lui instituţie. E drept, în varianta lui negativă, el se pierde în strălucire orală şi, la limită, eşuează în pitorescul ratării. Dar când reuşeşte, reuşita lui e una a investigaţiei libere, a demersului neconvenţional, a imprevizibilului. Intelectualul din această categorie nu are crisparea frontierelor dintre domenii: întrucât s-a învăţat să supravieţuiască fără sprijin oficial, nu se simte răspunzător dinaintea unor instanţe exterioare: nu se justifică decât prin înzestrarea şi eficienţa sa, nu dă socoteală de „originalitatea" sa: e economist, dar se pasionează de Husserl şi Wittgenstein, e elenist, dar aprofundează problematica economiei de piaţă în fostele ţări comuniste, e fizician şi se ocupă intens de mistică. Are un singur criteriu şi un singur mobil: curiozitatea, acea curiositasîn care Cicero vedea sursa cunoaşterii dezinteresate: nulla utilitate objecta. Destinul european al curiozităţii e accidentat. Creştinismul a sfârşit prin a condamna excesele curiozităţii, curiozitatea-viciu, cupiditas

noscenăi, care surpă temeiurile credinţei, alături de superbia şi concupiscentia. Curiozitatea poate fi indiscreţie şi blasfemie. Şi totuşi, exerciţiul liber al curiozităţii -cu toate riscurile lui - e axa spiritului grec (Graecus morbus - îi spunea Seneca), iar Europa, veche şi nouă, e de negândit fără fenomenul originar al Greciei. Uitând de „vechimea" grecească a Europei, savantul de azi riscă să fie doct, fără a fi mai curios: o înjumătăţire vecină cu extincţia.
O nouă Europă, în care să se vadă, prin transparenţă, prestigiul Europei vechi şi eterne, iată un proiect asupra căruia merită să reflectăm. O nouă Europă, care să se comporte faţă de
89
sine cum se comportă misteriosul angelus novus al lui Walter Benjamin faţă de istorie: el avansează spre viitor vertiginos, dar zburând cu spatele, astfel încât privirea lui să îmbrăţişeze, recuperator, clipă de clipă, întregul trecut al umanităţii: un trecut mereu şi integral actual, un trecut seminal, singura substanţă vitală a oricărei înnoiri.
(Dilema, nr. 44, 12 - 18 noiembrie 1993)
90
Ştefan Borbely
Eseu despre rapt
Despre Europa, primul lucru care se ştie este că a fost răpită. Moshos, în Idilele sale, povesteşte că frumoasa fiică a bogatului rege Agenor, din oraşul fenician Sidon, a avut într-o noapte un vis atroce, care a înfricoşat-o: se făcea că două continente, Asia pe de o parte, şi un altul, de care aceasta era despărţită printr-o mare, se lupta pentru ea prefăcute în femei. Asia, care o crescuse pe Europa, pierduse de fapt lupta, şi acum era silită să se retragă din faţa duşmancei, care continua să rămână fără identitate precizată.
în ciuda visului, care o tulburase adânc, Europa plecă a doua zi cu prietenele ei spre o dumbravă marină pentru a culege flori. Acolo i se arătă Zeus, în chip de taur blând, fermecat: părul îi sclipea ca aurul, păşea încet, de parcă picioarele nu i-ar fi atins pământul, iar răsuflarea îi mirosea a ambrozie. Blând, se culcă la picioarele fetei, se lăsă mângâiat, şi o îmbie să se urce în spatele său, ceea ce se şi întâmplă, mai mult din joacă,, spune legenda. Atunci, Zeus o porni printre valuri, Îmblân2ite de Poseidon, şi o depuse pe Europa în austera insulă Creta, pentru a da naştere celor trei fii pe care-i vor avea împreună: Minos (cel cu labirintul şi cu Dedal), Sarpedon (exilatul întemeietor al Miletului) şi Rhadamantes (judecătorul de mai târziu al infernului).
Deci - prototipul o spune -, Europa e prin definiţie o fiinţă uşor de ademenit, naivă, iubitoare de frumos, încrezătoare în promisiuni şi în aparenţe. Un simplu travesti e suficient s-o dezechilibreze, chiar dacă visele-i fuseseră premonitoriu tulburate în timpul nopţii. Dar Europa e o fiinţă cu stil, raţională, antimistică, rezistentă Ia superstiţii, care ştia să-şi respecte, aproape calvin, angajamentele încă de pe atunci: dacă escapada horticolă fusese
91
programată din vreme ea nu avea puterea să o anuleze, deşi privilegiul de fiică a regelui i-ar fi îngăduit, poate, acest capriciu. Mai târziu, peste secole, Europa a devenit o cucernică seniorială, cenzurată prin imperativul moral. Nici un alt continent n-a trăit atât de adânc, ca Europa, negativitatea ca premisă a acţiunii individului şi nu ca rezultat al ei, cum se întâmplă în Orient, unde neantul e o aspiraţie, şi vine după ce fiinţa îşi va fi epuizat legăturile terestre. Nici un alt continent nu a făcut din persoană (persoana = „mască" în accepţiunea sa originară, etimologică, dublu convenţional, neculpabil al autenticului) efigia unei întregi civilizaţii, instituind, deci, obligaţia - metafizică aproape
- de a veni deghizat în lume, de a te purta acceptabil, convenţionalizat, acolo unde ai putea-o face intempestiv, necontrolat, vulcanic, prin pozitivitate destructivă, regeneratoare, cum a gândit-o Nietzsche.
De aceea, în mit, Zeus e blând ca taur, mângîetor, util, subversiv, cu privire plecate, aruncate pieziş spre planuri perfide. Odată atinsă ţinta (răpirea frumoasei fiice a Sidonului), comportamentul lui se schimbă subit în putere orgolioasă, năvalnică, dar şi, oarecum paradoxal, în slăbiciune, fiindcă legenda insistă în suficientă măsură asupra faptului că odată ajuns cu preţioasa-i pradă printre valuri, Zeus nu-şi mai poate făuri singur
- ca mai târziu ţările postcomuniste din Est - drum printre ele, ci are nevoie de o călăuză, găsită în persoana fratelui său Poseidon, îmblânzitorul adâncurilor.
în cucerirea Europei, România a adoptat, după '89, masca taurului blând cu priviri piezişe. în minunata dumbrava a comunităţii de la Strasbourg, gesturile ei sunt scrupulos coreografiate, iar promisiunile-i generoase, fără acoperire în voinţa politica internă, emană aromitor ambrozie. Revenit însă cu prada-n spate (câte un acord cu FMI, câte o vizită la Washington sau la Seattle), taurul graţios, circumstanţiat spre europenism din afară, se preschimbă, sub impactul milenarului miros al gliei de acasă, într-un zimbru semeţ, sforăitor, cu pieptul bombat de autosuficienţă şi cu mişcări greoaie, specifice animalului vetust, anacronic, care confundă existenţa cu
92
subzistenţa autarhică, şi grija de sine cu eliminarea furioasă a tuturor jivinelor mai mici din jur.
Ar fi, deci, nevoie, pentru integrare - aici, acum - de un anti-mit.
Şi de oameni care să îl suporte.
Ceea ce înseamnă că problema atât de spinoasă, atât de dorită, a integrării României în comunitatea europeană va

trebuie decisă, în timp, pe două paliere: primul este acela al mentalităţilor, al doilea al conştiinţei individuale, al oamenilor. Personal nu cred că - aşa cum se afirmă adeseori - patruzeci de ani de comunism au alterat fiinţa naţională a românului, revenirea în Europa fiind, în acest context, doar o chestiune de anamneză. România nu a fost accentuat democratică nici în perioada interbelică, ci mai degrabă predispusă spre totalitarism şi dictatură, ambele cu puternice conotaţii autohtonizante, neaoşiste. în consecinţă, s-ar impune o corecţie care să nu atingă doar nivelele superficiale ale ideologicului, ci pe acelea, mult mai adânci, ale imaginii de sine şi ale fiinţei. Ontologia românească nu este deschisă spre democraţie - oricine care s-ar încumeta să lucreze aici în domeniul politicului, sau în acela al suprafeţei publice, comunitare, ar trebui să aibă în vedere acest handicap, şi să purceadă la treabă cu conştiinţa unei depăşiri necesare.
Pentru a explicita această aserţiune, la prima vedere evident şocantă, ar fi poate util să revedem modul în care se conturează, la nivelul subconştientului, cele două „mituri": cel european pe de o parte, şi cel autohton, pe de alta. Prima constatare este că o importantă operă, cum este L 'invention de l'Europeâe Emmanuel Todd (Seuil, 1990) nu extinde niciodată graniţele spirituale ale Europei până dincolo de limita „barierei catolice" pe care o reprezintă falia care uneşte Polonia, Cehia şi Ungaria, sugerând Că separaţia de identitate este, în mare, aceea a schismei religioase din 1054; potrivit acestei teze, Ţările Române ar intra, evident, în
93
descendenţa ortodoxismului răsăritean, oferind, structural, o altă tipologie psihică şi comportamentală decât Occidentul Europei. Cartea insinuează, pe de altă parte, existenţa unei falii între Rusia şi Imperiul Otoman, prima dintre acestea, deşi tot ortodoxist răsăriteană în esenţă, fiind mai aproape atitudinal de Occident decât de spaţiile tulburi ale Răsăritului sudic.
în L'Europe ă la fin du XVIIIe siecle, Michel Deveze susţine că europenismul este ceva venit mai târziu pe scena istoriei, mai precis în primele secole ale Evului Mediu. Arheologia termenului relevă chestiuni surprinzătoare: Strabon, Ptolemeu, Plinius au vorbit deja în antichitate de tipul care ulterior se va numi europeanus, dar fără a folosi termenul ca atare: „.. .l'adjectif europeanus n'est pas employe alors qu'on trouve africanus ou asiaticus pour baptiser un originaire du Maghreb ou de l'Anatolie." Ceea ce înseamnă că, în accepţiunea sa originară, statutul de european implica o negativitate diferenţiatoare: europeanus (deşi nenumit) era acela care nu era asiaticus şi nu era africanus, ceea ce face ca această identitate să fie desemnată printr-o logica a opoziţiei, consonantă în ultimă instanţă, cu modul în care mentalitatea europeană concepe fiinţa: ca pe ceva spaţializat, opus neantului. Astfel, europenismul ca atare desemnează implicit afirmarea unei limite, consimţământul la limitare, ceea ce face ca el să aparţină mai degrabă unei logici a hybris-ului decât uneia a cumpătării.
Ajungem, astfel, şă ne întrebăm dacă există sau nu o „piatră de încercare" pentru definirea europenismului, ceva menit să elimine impreciziile inerente ale unei definiri parţializatoare, în speranţa detectării unei ecuaţii de sinteză. Cercetând exegeza temei, ajungi la concluzia că acest detaliu definitoriu pentru modul în care europeanul îşi concepe fiinţa, îl reprezintă afirmarea identităţii prin opoziţie. Altfel spus, pentru a înţelege spiritul european, trebuie să detectezi ceea ce acesta neagă, şi abia ulterior ceea ce afirmă; trebuie să sesizezi linia de falie, în virtutea căreia occidentalul (căci în ultimă instanţă despre el este vorba, ca tip uman şi de civilizaţie) aşterne în cele din urmă oglinda neantului în faţa lui însuşi, pentru a desprinde din reflexele estompate ale acesteia contumrile propriei sale existenţe.
94
Astfel, în Grecia Antică, identitatea de sine încetează în punctul în care încep barbarii, ceea ce face ca cetăţile să funcţioneze pe logica opoziţiei structurale dintre intra muros şi extra muros. Panteonul divin celest se conturează, ca ideologie coercitivă, intra muros, în vreme ce dionisiacul (ca alternativa populară de defulare colectivă prin ecuaţia efemeră a orgiei şi entuziasmului) ocupă - cum prea bine se vede în Bacchantele lui Euripide — spaţiul vegetal de dincolo de ziduri. La marginea teritoriului grec se întind barbarii; potrivit acestei logici, grec este ceea ce nu este barbar, ceea ce face ca, din nou, definirea prin opoziţie să fie mai importantă decât conturarea substanţială a unei identităţi din elemente „de interior".
Raportul dintre Orient şi Occident - remarcă Gheorghe Ceauşescu marchează puternic mentalitatea Imperiului Roman, prilejuind învăţaţilor vremii trasarea unor fenne linii de demarcaţie, dar şi denunţarea unor spaime de disoluţie, venite - la nivel filosofic, desigur - din mai vechea dualitate elină a formei şi a informului, în care forma este ceea ce nu este inform, definire tot negativă, deci. Astfel, notează Gheorghe Ceauşescu, pentru Propertius Alexandria este „vătămătoare, un pământ propice înşelăciunilor"; pentru Juvenal, Egiptul este „înfricoşător, barbar", fapt remarcat şi de către Tacitus, pentru care pământul Nilului e „o provincie dizarmonică şi instabilă". Siria, Pergamul corup adânc mentalitatea Romei, scrie cu înfiorare Florus, recomandând rămânerea în perimetrul Europei, şi luarea unor măsuri severe contra cotropitorilor. Grecia (odinioară un model, şi permanent o nostalgie culpabilă pentru toţi romanii) a fost orientalizată, constată Seneca, grecii devenind un popor decăzut din cauza influenţelor nefaste venite dinspre Răsărit.
Valorile de contrast pe care le relevă aceste caracterizări severe merită o clipă de atenţie, fiindcă ele sunt cele care conturează imaginea de sine a romanului (şi europeanului...) „autentic": astfel, Alexandria îi apare lui Propertius ca fiind versatilă, duplicitară, ceea ce duce, evident la ecuaţia-reflex a integrităţii şi a corectitudinii; Egiptul este „înfricoşător" pentru Juvenal, afirmaţie care propune, în contrareplică, imaginea unei civilizaţii

blânde,
95
inteligibile, cu proporţii pe măsura oamenilor, ceea ce ne duce bineînţeles cu gândul la antropocentrismul fundamental al civilizaţiei europene. „Umanismul - avea să scrie în Ies Voix du Silence Andre Malraux - nu înseamnă să spui: «Ceea ce am făcut eu nici un animal n-ar fi întreprins», ci să spui: „Noi am refuzat ceea ce voia în noi animalul, şi am vrut să regăsim omul pretutindeni unde am văzut ceea ce-l striveşte." în fine, „dizarmonia" lui Tacitus evocă fără îndoială o ecuaţie de armonie, prin evitarea excesului, în vreme ce „instabilitatea" duce cu necesitate la afirmarea unei ecuaţii cauzale: romanul e „stabil", fiindcă e „istoric", altfel spus fiindcă are cu timpul o relaţie de tip direct, identificată prin cauzalitate.
Dacă distincţiile de mai sus vizează cu prioritate conturarea unei atitudini comunitare, naţionale, suprapersonale, deci, modul în civilizaţia occidentală priveşte categoria de „persoană" este esenţial în discutarea subiectului nostru. Este, dacă se poate spune, „placa turnantă" a gândirii europene, şi ar fi de remarcat din start faptul că „persoana" a fost întotdeauna receptată de către mentalitatea europeană ca o realitate „insuficientă", „constrân-gătoare", ca o „limită" (sau formă) mult prea înguste pentru complexitatea cosmică a fiinţei. Astfel, pentru conştiinţa europeană, „persoana" limitează prin excelenţă, ceea ce face ca ori de câte ori această coerciţie va deveni intolerabilă, europeanul să recurgă la „soluţii" de tip oriental de dobândire a libertăţii, cum s-a întâmplat cu Schopenhauer de pildă. Acesta este motivul pentru care ideea de persoană, s-a asociat dintotdeauna, în perimetrul european, cu cel de individuaţie, cum apare, de exemplu, în faimoasa Naştere a tragediei din spiritul muzicii a lui Nietzsche. Stabilind, din chiar Prefaţa către Richard Wagner, coordonatele „autenticului" dionisiac în raporturile sale cu „iluzia" apolinică, Nietzsche vorbeşte, amintindu-l pe Apollo, de „minunatul zeu al acelui «Principium individuationis»; din atitudinile şi privirea lui ne vorbesc toată bucuria şi toată înţelepciunea «aparenţelor», ca şi frumuseţea lui." Citatul leagă, fireşte, categoria de persoană de categoria individuaţiei şi de aceea a „aparenţelor", contrapuse poesis-ului fondului originar al lumii: după o idee ce vine din Schopenhauer,
96
Nietzsche susţine că fondul originar se manifestă pe sine prin joc cosmic, creând forme, conferindu-şi sieşi limite. Numai că „voinţa de a fi" e prea puternică, prea intempestivă pentru a rămâne la nivelul particular al formei; în consecinţă, din chiar momentul în care creează forma, fondul originar începe să o şi erodeze, ceea ce face ca orice existenţă să fie simultan atât viaţă cât şi moarte. Aşa se explică logica „bolii" din scrierile lui Nietzsche: „boala" e indiciul fondului destructiv ce lucrează în interiorul formei, ecuaţie din care se trage foarte firesc concluzia că pentru Nietzsche orice persoană este „bolnavă", creată întru moarte, şi nu întru viaţă.
„Panteonul grec - scrie Jean-Pierre Vernant - s-a constituit într-o epocă în care gândirea ignora opoziţia dintre subiectul uman şi forţa naturală, şi care nu elaborase încă noţiunea unei forme de existenţă pur spirituală, a unei dimensiuni interioare a omului. Zeii eleni sunt puteri nu persoane. Gândirea religioasă corespunde problemelor de organizare şi clasificare a Puterilor, ea distinge diversele tipuri de puteri supranaturale, cu dinamica lor proprie, modul lor de acţiune, domeniile lor, limitele lor. Ea are în vedere jocul complex al acestora: ierarhia, echilibrul, opoziţia, complementaritatea. Nu-şi pune însă întrebări asupra aspectului lor personal sau impersonal." Te-ai aştepta, deci, să descoperi categoria persoanei în instituţia eroilor, unde formele şi fiinţele sunt evident, mai bine individualizate, dar, surprinzător, Vernant neagă şi această perspectivă, pe considerentul că persoană înseamnă în cultura europeană prin excelenţă interioritate; eroul grec fiind lipsit de ea, nu poate revendica apartenenţa la instituţia persoanei, ceea ce face - susţine Vernant - ca sursa accepţiunii să se afle în altă parte, şi anume în credinţa în demoni (fapt pe care romanii îl vor prelua, interpretând fiinţa umană ca pe o ecuaţie oarecum duală, de organism integrat timpului, care acţionează de un „contur" imponderabil, Genius, care este consultat în momentele decisive ale vieţii.).
în ceea ce mă priveşte, am unele îndoieli în privinţa opiniei lui Vernant, obiecţii venind tocmai pe fondul conştiinţei că în cultura europeană persoana înseamnă fiinţă limitată de neantul din jurul ei, altfel spus un microcosmos dispus să accepte o limitare
97
de sine. Dacă analizăm, de pildă, mitul celor cinci vârste care apare în Munci şi Zile de Hesiod - într-o perioadă posthomerică, deci - se constată că interpolarea vârstei a patra - vârsta eroilor, singura nemetalică - vine pe fondul introducerii unei distincţii de subtilitate în schema de ansamblu a întregului; astfel, spre deosebire de fiinţele primelor trei vârste (aur, argint, aramă), care acţionează toţi la fel, fără posibilitate de diversificare, fiinţele vârstei a patra, eroii deci, au posibilităţi de diferenţiere: unii luptă sub zidurile Tebei, spune beoţianul, alţii ajung la Troia pentru a-şi căuta gloria, ceea ce face ca existenţa lor să fie definită subiacent ca viaţă plus sens. Dar sensul este întotdeauna limită, ceea ce ne duce inevitabil la o accepţiune pe care am discutat-o deja. Intră aici şi efigia mortuară cu care grecul - în credinţa clasică - trece în lumea umbrelor, în împărăţia lui Hades, unde orice mort este particularizat, recognoscibil, spre deosebire de concepţia orientală, de pildă, unde mortul este incinerat, i se „răpeşte" forma, pentru a fi redat apoi (prin presărarea cenuşii) infinitului cosmic.
„Europenismul" se conturează ca atare - spune Michel Deveze în cartea deja citată - în perioada medievală, unde tipul înseamnă înainte de toate adept al credinţei în Christos şi enoriaş al unei congregaţii bisericeşti, tutelate ierarhic de Roma. Conştiinţa acestei apartenenţe se conturează din nou prin logica negativă a opoziţiilor:

creştinul nu celebrează zeii păgâni şi nu venerează dumnezeul Islamului, de unde concluzia că prezenţa arabilor în părţile marginale ale Europei occidentale a sporit la nesfârşit efervescenţa credinţei din interior, Coranul fiind receptat - conchid exegeţii - ca o anti-biblie, şi nu ca un volum - prin origine cel puţin - complementar.
Caracteristicile comportamentului sunt în primul rând voinţă, apoi raţionalitate şi credinţa în geometria euclidiană, deci în capacitatea de a disciplina informul prin limite clare, cuantificabile. Ceea ce a stupefiat cel mai mult chinezii în momentul în care iezuiţii le-au prezentat fundamentele culturii europene - menţionează Deveze citând o autoritate, pe M. Mousnier - a fost geometria euclidiană, prin „rigoare" şi forţă constructivă, practic nemodificate în timp, peste care s-au clădit secole de ştiinţă. Altfel spus, chinezii admirau la europeni nu
98
morala intrinsecă a comportamentului, nu pioşenia pusă în slujba unui Dumnezeu mântuitor, şi nu ierarhia, pe care ordinul iezuit cu certitudine o demonstra, ci disponibilitatea - afirmată încă din vechime — de a trasa limite infinitului.
Evul Mediu - de care, ne amintim, se leagă apariţia ideii de europenism - introduce masiv în ecuaţia persoanei complexul transcendenţei. Eroul este fiinţa limitată de cer, dogmă care îl face pe Merieau-Ponty să remarce că în mentalitatea europeană creştină - determinantă pentru accepţiunile moderne ale omenescului -fiinţa înseamnă în primul rând creatură, adică o persoană a inferiorităţii ontologice asumate, care nu îşi poate depăşi limitele, fiindcă ele sunt stabilite de către Demiurg, intrând astfel în ordinea firii. De aici, fiinţa europeană va fi mereu concepută ca entitate istoricizată, în sensul în care istoria, ca „lucrătură" a lui Dumnezeu, poate fi înţeleasă ea însăşi ca transcendeţă. De aceea, europeanul care suportă rigorile istoriei ia locul europeanului capabil să domine, prin ceea ce întreprinde, vicisitudinile acesteia, ceea ce face ca dialectica istoriei (sau a naturii, ceea ce este adeseori totuna, fiindcă ambele emană de la Dumnezeu, fiind „instrumente" ale manifestării acestuia) să fie prezentată ca pe ceva ineluctabil, ca o „curgere" interioară a cosmosului, indiferentă în esenţă (cum va spune Schopenhauer în capitolul 41 al Lumii ca voinţă şi reprezentare, capitol pe care-l citeşte, pentru a se „iniţia" în moarte, Thomas Buddenbrook în Casa Buddenbrook) la jocul vanitos, aleatoriu al fiinţelor.
Aceasta e, de fapt, accepţiunea modernă a europeanului: de „fenomen" prin intermediul căruia se manifestă legitatea ascunsă a istoriei, cum scrie Karil. „Istoria genului uman o putem considera, în întindere mare, ca executare a unui plan ascuns al naturii, menit să înfăptuiască o constituţie politică atât în întrucât şi pentru acest scop în extern, aceasta fiind sigura stare în care natura poate dezvolta toate dispoziţiile sale în omenire." Similar, la Hegel, spiritul universal se manifestă în lume, făcând din universul celor cunoscute un spaţiu al propriei sale existenţe fragmentate la infinit în forme particulare: „Această uriaşă masă de voinţă, de interese şi de activităţi constituie instrumentele şi mijloacele prin care spiritul
99
universal îşi împlineşte scopul, făcându-l conştient şi realizându-1; iar acest scop este numai de a se găsi pe sine, de a ajunge la sine însuşi şi de a se contempla ca realitate." De aceea, „Oamenii mari ai istoriei sunt aceia ale căror scopuri particulare proprii cuprind aceea substanţialitate care este voinţa spiritului universal... Ei pot fi numiţi eroi, întrucât scopurile, menirea lor pornesc nu numai din cursul liniştit, ordonat şi consacrat al stării de lucruri existente, ci dintr-un izvor cu conţinut ascuns, care n-a ajuns încă la existenţa actuală, din spiritul lăuntric, încă subpământean, care ciocăneşte la găoacea lumii din afară şi o sparge, deoarece el este din altă sământă, nu din sământa acestei găoci..."
Dacă detaliile au fost între timp uitate, Europa transferă spre secolul al XlX-lea, cu o valabilitate mult mai extinsă, însă (excepţia uriaşă este Nietzsche) un model cosmologic pe care şi perioada postbelică a secolului XX îl are în vedere atunci când tratează problematica Europei unite, a integrării statelor din estul continentului în perimetrul comunităţii europene occidentale. Modelul - foarte bine exprimat de către Hegel - se bazează pe ideea vectorului principal al evoluţiei istorice: istoria „porneşte" la drum cu mai mulţi vectori, dintre care unii sunt abandonaţi pe parcurs, iar alţii devitalizaţi de la sine prin mersul înainte impetuos al spiritului universal. în cele din urmă, vectorul principal realizează „antiteza" şi „sinteza", ceea ce face ca fiinţa aflată la acest nivel de proeminenţă al progresului să fie considerată şi singura autentică. Contestarea vine, de pildă, într-una din Consideraţiile inactuale ale lui Nietzsche, intitulată Schopenhauer educator. Există constată Nietzsche, două tipuri de educator: primul sesizează disponibilitatea principală a discipolului său, şi îl conduce pe acesta în aşa fel, încât să realizeze acest vector principal al personalităţii sale, în vreme ce al doilea tip recunoaşte toate disponibilităţile latente ale discipolului, stârnindu-l în aşa fel, încât să dezvolte plenar fiecare disponibilitate. Primul tip este al omului „socratic", de carenţă, în vreme ce al doilea aparţine familiei destul de rare a spiritelor integrale, a „dionisiacilor".
Dualitatea va domina secolul al XlX-lea, devenind un loc comun al practicii sociale. După Darwin (Originea ^peciilor), natura
100
lucrează pe principii de economicitate şi adaptabilitate, ceea ce face ca fiinţele cu un exces de organe să piară în competiţia cu cele standardizate. La Marx, masa privilegiază şi ea individul adaptabil, cu caractere tipice, în vreme ce atipicul este sancţionat cu virulenţă. Ecuaţia va fi reluată într-o celebră lucrare, Burghezul, de Werner Sombart, cea mai bună morfologie de până acum a tipului în discuţie. Obsedat de ceasornic, de regularitate şi de

planificare, burghezul - susţine Sombart - întrupează spiritul de economicitate, fiind prin excelenţă o fiinţă a lipsei de excese, a reacţiilor cuantificate, decisiv îngreunate de materialitate. Haina sa, mereu corectă, ascunde trupul în loc să-l scoată în evidenţă. Sexualitatea sa e pusă aproape exclusiv în slujba familiei şi a procreerii, copilul care se naşte fiind receptat ca un miniadult modelabil, moştenire preluată, de altfel, de la secolul al XVIII-lea, unde copilul era întruparea raţiunii universale, neajuns încă la stadiul conştiinţei de sine şi al maturităţii. De aceea - spune în continuare Sombart - disoluţia valorilor burgheze va veni, la începutul secolului XX, pe fondul reconsiderării ideii de timp (viteza) şi pe aceea de corporalitate (sportul, corespondent în planul mentalităţii cu resuscitarea idealului grec al palestrelor şi al freneziei dionisiace).
„Istoria omenirii - scrie Ortega y Gasset în superbul eseu Originea sportivă a statului - pare să opereze cu un dublu ritm: cu ritmul vârstei şi cu ritmul sexului. Primul ritm este cel al parentajului strict, al calculelor scrupuloase şi al cumpătării; cel de-al doilea: al originalităţii uneori chiar nesăbuite, al rupturilor intempestive şi al îndrăznelii. Primul ritm creează alternative existenţiale puternic normate, cuantificate, în vreme ce al doilea creează unicităţi. Primul e conservator, economic, precaut, pe când al doilea iubeşte neprevăzutul şi destrucţia (uneori chiar de sine). Primul ritm creează contabili, oameni structural bătrâni, temători, cu ştiinţa patologică a respectului pentru ceilalţi şi pentru autoritate, pe când al doilea duce la virtuţi sportive, la dansul inconştient al excesului, prin excelenţă inovator, frenetic. Primul ritm consemnează valori, pune grijuliu etichete. Al doilea creează valorile.
101
Dacă analizăm planul social al integrării europene, este imposibil să nu ne oprim preţ de câteva pagini, la modul cum Europa concepe familia şi relaţia dintre membrii săi. Popasul este cu atât mai justificat, cu cât analiştii occidentali au legat întotdeauna, explicit sau subconştient, ideea integrării europene de analogia cu modul în care funcţionează familia în mentalitatea europeană. „Secolul al 12-lea - scrie Friedrich Heer - poate fi socotit cu deplină justificare drept primul secol al unei noi Europe. în cursul său a devenit perceptibil pentru prima oară specificul istoriei europene: agon-ul, controversa condiţionată politic, religios, spiritual-cultural, social şi economic, dintre parteneri care au aceeaşi origine". Citatul afirmă în subsidiar o certă legătură care ar exista între zămislirea conştiinţei europene şi modelul familial al fraternităţii. Potrivit acestui principiu, Europa devine o realitate spirituală de sine stătătoare, referenţială, odată cu părăsirea unui aşa-zis model al paternităţii, în favoarea unuia mai lax, al fraternităţii, în care complexul de ierarhie şi de subordonare, specific modelului paternităţii, a cedat locul unuia agonal, al disputei dintre „fraţi". Consecinţa este şi ea la îndemână: Europa funcţionează, la nivel de mentalitate, cu două modele simultan: între graniţele unui stat (intra muros, am spune) se privilegiază modelul paternalist, organic al autorităţii, în vreme ce relaţiile dintre state sunt guvernate de însemnele fraternităţii. Se integrează, deci, mâi uşor acele state, care sunt mai dispuse să cedeze autarhia în favoarea cooperării, „specificul" (conotat de regulă megalomanie, a autosuficienţă) în favoarea impersonalului. Feomenul a fost remarcat deja de către Ortega y Gasset, într-un eseu mai amar, intitulat Unitatea şi diversitatea Europei, în care autorul spaniol este de părere că Europa a lucrat întotdeauna cu două paliere: la suprafaţă, ea afirma pluralitatea naţiunilor, aşeza, cu mândrie, efigiile specificităţii şi ale mărcilor naţionale inconfundabile, în vreme ce „arunca" în profunzime, undeva într-o zonă la început nu prea bine precizată, accesoriile - latente multă vreme — ale identităţii europene unite. Astfel, deşi Statele Unite i se par autorului
102
una din ficţiunile cele mai triste ale istoriei, prin impersonalizarea pe care o impune medierea personalităţii prin pecuniar (în faţa dolarului - noua transcendenţă - toţi sunt egali...), unificarea Europei este considerată - cu tristeţe - ca fiind inevitabilă, prin aducerea la suprafaţă a acestor „rezidim" acumulate peste secole.
Importanţa modelului familial revine masiv în discuţiile specialiştilor după 1989, data prăbuşirii definitive a războiului rece. Astfel, între multe altele, în Europa se mai detectează şi existenţa unei alte falii, corespunzătoare în mare graniţei socio-politice care desparte Vestul de Est: în occident - se spune -funcţionează modelul fratern, în vreme ce Estul (ortodox, rural mai ales) rămâne prizonierul modelului totalitar, patern. Nu întâmplător, Alenka Puhar interpretează conflictul din Yugoslavia din perspectiva translaţiei pe care a suferit-o mentalitatea familială din regiune după moartea mareşalului Tito, modelul paternalist, care impune ordine, şi reglează (uneori prin violenţă, prin iraţional) echilibrul fiind înlocuit cu modelul fratern, al rivalităţii între descendenţii aceleaşi „familii".
în L'Invenîion deL'Europe, deja citată, Emmanuel Todd acordă un spaţiu generos modelelor familiale. După el, spaţiul european cunoaşte patru sisteme familiale principale: 1. Familia nucleară absolută, în care relaţiile dintre părinţi şi copii se reglează după principii liberale, iar relaţiile dintre fraţi de principii non-egalitare; 2. Familia nucleară egalitară, în care relaţiile dintre părinţi şi copii sunt de tip liberal, iar relaţiile dintre fraţi sunt egalitare; 3. Familia strămoşească, în care relaţiile dintre părinţi şi copii sunt reglate de principii autoritare, iar cele dintre fraţi de principii non-egalitare, şi 4. Familia comunitară, în care relaţiile dintre părinţi şi copii sunt de tip autoritar, iar cele dintre fraţi egalitare.
în TheHistory ofC'hildbood(l9l4), Lloyd de Mause distinge şase moduri eucative de-a lungul istoriei umanităţii:
1. Modul infanticidal (din Antichitate până în secolul IV al erei noastre): modelul Medeei şi modelul Vechiului Testament, în care părintele îşi sacrifică copilul „excedentar", un copil-obiect, neînzestrat, deocamdată, cu

conştiinţă sau cu suflet. De aici derivă desele imagini de copii în derivă, de copii găsiţi în coşuri, plutind pe
103
ape la întâmplare etc; 2. Modul de abandonare (sec. IV-XIII); copilul începe să aibă suflet, dar legătura cu părinţii este încă laxă, neafectivă, ceea ce face ca perioada să fie dominată de ideea încredinţării copilului unei autorităţi, prin abandon-, bisericii, mănăstirilor, unui aristocrat sau tată adoptiv etc; 3. modul ambivalent (sec. XIV-XVII): epoca în care apar, subit, sute şi sute de manuale de educare a copilului. Epoca lui Locke, a lui Dominici: copilul este o „masă informă", care trebuie modelată, „turnată" în forme, disciplinată. 4. Modul intruzic (secolul al XVIII-lea): se naşte pediatria. Copilul este - după modelul structurii cosmogonice care domină perioada - entitate „raţională", insuficient disciplinată, însă. Un mini-adult, îmbrăcat ca atare. Este perioada în care copilului i se răpeşte cel mai mult specificitatea: „natura" l-a înzestrat cu raţiune, i se cere, deci să se comporte raţional de la vârstele cele mai fragede; 5. Modul de socializare (sec. XIX -jumătate sec. XX): copilul este voinţă + atitudine de relaţie, factor de socializare. Epoca e dominată de ideea masei, ceea ce duce, firesc, la cele două metode distincte de socializare impusă: nazismul, respectiv comunismul: Hitler, respectiv Stalin; 6. Modul de întrajutorare (cu începere din 1945): copilul e „libertate" afirmată, i se recunoaşte dreptul la autonomie şi la personalitate; adultul nu îl „modelează", ci îl „ajută" doar să-şi descopere vocaţia şi unicitatea.
Importantă este în schema lui deMause şi ideea regresiei .involuntare, care vine evident din Freud şi dintr-o schemă a infantilităţii mai veche, elaborată de către Erik Erikson: potrivit "acestui principiu, un individ sau un organism social* adoptă atitudinal, de fiecare dată, unul din modurile indicate mai sus; altfel spus, el „regresează" de fiecare dată spre cel patern atitudinal care corespunde cel mai bine structurii sale de adâncime şi dezideratelor pe care le are în vedere.
în consecinţă (pentru a reveni la distincţiile lui Emmanuel Todd), o societate se poate comporta „liberal" în momentele sale de stabilite, şi „strămoşesc" în momentele de criză, ceea ce face ca şi strategia sau persuasiunea politică să varieze în funcţie de scopurile propuse: dacă un regim politic instabil doreşte întărirea prerogativelor sale, va adopta sau va promova atitudini patemaliste,
104
„strămoşeşti", chiar dacă structura sa lăuntrică impune un alt tip de atitudine generală. în consecinţă: o societate este întotdeauna egală cu proiecţia pe care o impune membrilor săi.
Ajungând acum în România postrevoluţionară, deci la procesele de mentalitate declanşate de către schimbarea din decembrie 1989 şi eliminarea lui Nicolae Ceauşescu, prima constatare care se impune vizează resurecţia sentimentului religios, supus unei severe coercitE pe vremea comuniştilor. în pofida acestei restricţii, practica religioasă din perioada 1947-89, deşi puternic atrofiată, a menţinut caracterul de mesianism etnic al apartenenţei religioase. Altfel spus, în România, a fi români înseamnă a fi sacri, ceea ce declanşează prima mare oprelişte în direcţia integrării europene: frica de pierdere a identităţii de neam. I se asociază., complementar, suspiciunea faţă de alogen, faţă de străin, logică prin care tot ce nu e românesc a conotat din start cu însemne anatemizante, negative.
Aprehensiunile nu sunt conjuncturale, ci derivă din modul în care sufletul românesc înţelege identitatea de neam. Intră aici, fireşte, celebra ecuaţie organicistă a „boicotului istoriei", formulată de către Blaga, şi preluată de aproape întreaga perioadă interbelică. Nu mitizarea temei interesează însă rândurile de faţă, ci necesitatea sufletului românesc de a se defini în opoziţie cu ceva: altfel spus, climatul beligerant pe care îl prelungeşte în mentalitatea colectivă. Pe un asemenea climat s-a articulat cea mai coerentă ideologie politică românească de după 1989, şi anume antimaghiarismul, ecuaţie construită pe fantasma colectivă a unei ameninţări iminente, ceea ce a impus populaţiei adoptarea cu prioritate a unor atitudini reactive, în locul unora proiective, bazate pe voinţă de schimbare.
între factorii premeditat retardanţi, doi au fost, după părerea mea, exploataţi cu abilitate de către analiştii politici ai regimului.
Primul dintre ei îl reprezintă regimul familial. Cel actual, din România, este preponderent rural şi paternalist. Bătrânii nu sunt,
105
în această accepţiune, numai un centru microsocial, ci şi depozitarii tradiţiei, valoare pe care ortodoxismul îşi construieşte întreaga doctrină. După Timothy War, ortodoxismul se concentrează în jurul ideii de tată: „...există un singur dumnezeu, deoarece există un singur tată. în limbajul teologiei, Tatăl este «cauza» sau «sursa» Dumnezeirii, El este principiul (arche) unităţii treimii; în acest sens, ortodoxismul vorbeşte despre «monarhia» Tatălui. Celelalte două personaje [ale Trinităţii - n.n.St.B.] îşi trag obârşia de la Tată şi sunt definite în temienii relaţiei cu acesta." în consecinţă, siguranţa şi „ceea ce se cuvine" emană de la tată, fapt care explică puternica fantasmă a „copilului abandonat" în mentalitatea românească de după 1989: aruncat pe drumuri, lipsit de adăpost şi amăgindu-se cu aurolac, „copilul" jinduieşte după o protecţie, necesitate care resuscită virulent, la nivelul întregii societăţi, credinţa într-un lider puternic, mână de fier, capabilă să pună ordine în haosul existent şi să zăgăzuiască accesul la putere al corupţiei.
Al doilea element îl reprezintă modul de tratare al memoriei. Memorialistica a dominat, cantitativ, interesul public al românilor de după 1989, fapt explicabil dacă ţinem cont de interdicţiile epocii anterioare, puternic

grevate de cenzură. Modul în care a fost prelucrată această memorie este însă extrem de interesant, fiindcă în locul documentelor care s-ar fi impus, în locul istoriei „obiective", chiar cu riscul de a nu fi complezentă, s-a preferat o istorie subiectivizată, diseminată în mărturii personale, unele credibile, altele (majoritatea) - mai puţin. Altfel spus, în loc ca istoria să înlocuiască mitul, ea a fost pusă în slujba mitului, discreditarea ideii de istorie majoră, obiectivă fiind - după părerea mea - una dintre cele mai mari „cuceriri" ale regimului politic actual din România. Aşa se explică uriaşa iritare care a însoţit gestul într-adevăr straniu al lui Virgil Măgureanu, şef al Serviciului Român de Informaţii, de a-şi publica, în ianuarie 1996, dosarul de „rezident" al Securităţii din vremea studenţiei: gestul era redundant, demonstra că un securist de acum a fost securist şi odinioară, însă majoritatea articolelor care au luat atitudine împotriva iniţiativei, realizată, cum s-a spus fără... aprobarea comisiei de resort a

parlamentului (!!!) au exprimat teama de accesul la dosare, spaima că un asemenea „afront" i s-ar putea întâmpla şi altuia: frica, altfel spus, de istoria obiectivă, închisă peremptoriu în dosare.

„O Românie rurală şi inevitabil etnicistă, conservatoare, izolaţionistă, tradiţională, «sămănătoristă» - scrie Adrian Marino -nu va simţi niciodată nevoia «Europei». Dimpotrivă, o va percepe ca un grav pericol pentru păstrarea «fiinţei naţionale». Ea simbolizează «străinul», «necunoscutul», «primejdia externă», psihologie specifică oricărei comunităţi tradiţionale închise." Nu voi intra aici în detaliile relaţiei dintre romanitate şi ruralitate, întâi fiindcă literatura e covârşitoare, ca şi cantitate, în acest domeniu, şi în al doilea rând pentru un motiv pe care, enunţându-1, nu fac decât să anticipez un paragraf ce va veni: şi anume, degradarea ruralităţii este unul din fenomenele cele mai pregnante ale României postrevoluţionare, un indiciu paradoxal al faptului că, deşi încet, lucrurile au început deja să se mişte în direcţia adoptării unei atitudini preponderent citadine, precondiţie a integrării europene.

Ceea ce aş dori să relev însă, revenind la citatul din Adrian Marino, este o stranie, dar deloc întâmplătoare similitudine între termenul cu care românul denumeşte ne-românul („străin"), şi termenul cu care se desemnează alienarea produsă de urcarea de la satul protector, „autentic", la oraşul depravat, artificial, depersonalizant („înstrăinare"). în consecinţă, suspiciunea faţă de urbanitate a fost unul din pârghiile principale de manipulare socială în România* până în 1989, în primul rând prin modul în care sătenii au fost încurajaţi să populeze oraşele. Planul s-a realizat, ca mai peste tot pe aceste meleaguri, prin trafic de influenţă coordonat cu atenţie de la centru: un activist oarecare, urcat în ierarhia socială, politică, administrativă sau industrială, trăgea după el, în timp, în primul rând rubedenii, apoi consăteni, apoi rubedeniile consătenilor ş.a.m.d., ceea ce făcea ca în interiorul unor ierarhii destul de eterogene de altfel să se creeze o verticală de esenţă rural-regională, cu puncte de sudură foarte bine articulate, şi cu ritualuri pe măsură. în consecinţă, săteanul, urcat la oraş, nu se citadiniza, ci păstra în esenţă parametrii comportamentului rural

originar. Ceva însă tot adopta săteanul, impus de duplicitatea structurală a timpului pe care îl trăia: secretomania oraşului, convingerea, impusă de practică, potrivit căreia omul este o suprafaţă convenţională, dublată de o identitate „de relaţie", de adâncime, mai importantă, şi cu siguranţă mai profitabilă sub aspect pragmatic. Aşa se explică una din strategiile de popularitate cele mai gustate ale lui Ceauşescu, şi anume decizia - considerată abuziv ca fiind „revoluţionară" la vremea respectivă - de a parcela spaţiile dintre blocuri şi de pe dealurile din imediata vecinătate a oraşului, pentru a fi distribuite între locatari. Decizia a produs o imensă masă de oameni fericiţi, electrizaţi de îngăduinţa de a-şi excava săpăligile din beciuri sau din dependinţe, indiciu al faptului că dimensiunea rurală şi mitul pământului roditor într-o ţară ce răbda de foame acopereau, prin putere de persuasiune, inconfortul fiziologic al unor burţi goale, umplute până la refuz cu pâine.

Pornind de aici, câteva erori de strategie profundă, produse după 1992, ar putea reprezenta indiciul unor translaţii de mentalitate. Cea mai importantă dintre ele este degradarea ruralităţii, prin tergiversarea restituirii pământurilor şi întârzierea cu care se distribuie titlurile de proprietate. Magnetismul satului scade în România, în favoarea atracţiei pe care o exercită oraşul; mult mai dinamic, mult mai „occidental" decât ograda de acasă. Schimbul de generaţii contribuie din plin la această translaţie, potenţialul biologic al ţării favorizând - în timp, desigur - inversarea de mentalitate.

Al doilea element, complementar de altfel, ţine de bulversarea modelului de familie. Scăderea natalităţii - de care se plâng majoritatea publicaţiilor - reprezintă nu doar un pericol (cum unilateral se susţine), ci şi disponibilizarea unor energii orientate către „lux", către „distracţie" (termeni încă foarte negativ conotaţi în România). O cultură a loisir-ului va lua, în timp, locul unei culturi a necesităţii, oi efecte benefice asupra integrării. Semnele

sunt evident încă de pe acum. Dacă ni s-ar cere să caracterizăm printr-un cuvânt schimbarea de mentalitate care se produce în această parte încă marginalizată a continentului, am spune că ea este ludică: televiziunea prin cablu, la care milioane de oameni se uită fără a pricepe limba postului pe care se transmite, computerele pline cu jocuri electronice, exploatate cu prioritate pentru acest scop secundar, iraţionalul străzii (pasiunea pentru horoscoape, pentru auspicii şi semne augurale, la fel ca în epoca disoluţiei elenistice) duc, toate, spre ludic şi gratuitate, valori pe care o civilizaţie a necesităţii trebuie să le deprindă în primul rând din dorinţa de a se rupe de propriile sale fantasme.

Fireşte, ludicul are şi pericolele sale. Cum am demonstrat într-un număr al Echinoxului, analizând câteva reprezentări de presă ale demnitarilor de stat, politica este conotată tot ludic de către mentalitate, indiciul cel mai clar al acestei anomalii fiind frecvenţa cu care politicienii apar reprezentaţi în chip de copii, ceea ce insinuează pe de o parte ideea unei inconştiente colective, şi pe de alta necesitatea apariţiei unui adult autoritar, capabil să aranjeze jucăriile pe rafturi, înainte de încolonarea tuturor pentru o nouă înviorare...
(Inedit, cu suprimarea aparatului critic)
109
n
România si
integrarea europeană
Prima intrare a României în Europa paşoptista
1989 a fost un nou 1848
Printr-un fericit concurs de împrejurări, la invitaţia profesoarei Cristina Vernizzi, directoarea Muzeului Naţional al „Risorgimento"-ului (cea mai prestigioasă instituţie de acest'"gen din Italia), lunile trecute am avut ocazia să mă ocup de alcătuirea colţului românesc.
Cu acest prilej, am avut posibilitatea să mă aplec asupra a ceea ce, după părerea mea, constituie cea mai exaltantă pagină din istoria poporului român: perioada paşoptistă, pe care oamenii vremii o numeau cu un termen, pe nedrept uitat, „epoca de regenerare a României". Naşterea României moderne (pleonasm tolerat, deoarece „România" prin ea, însăşi este o noţiune modernă, ca şi „Italia", anterior simplă referinţă geografică!) este un proces similar până la confundare cu „Risorgimento"-ul italian. Există chiar coincidenţe cronologice. Se produsese o întrepătrundere uimitoare între evenimente şi descoperim legături nebănuite, afinităţi ideologice şi biografice între liderii celor două mişcări. Pe 4 mai a fost inaugurată, în cadrul unei elegante ceremonii, o întreagă sală consacrată mişcărilor naţionale din Ungaria, România şi Polonia. Tot meritul generos de a dedica o sală din acest muzeu atât de italian mişcărilor amintite, în aparenţă străine, dar în realitate atât de asemănătoare şi atât de nebănuit de apropiate între ele, revine tot inimoasei directoare.
Mărturisesc însă că ceea ce m-a impresionat mai mult a fost tocmai faptul în sine de a-şi fi amintit şi de noi în acest context, de altfel, măgulitor. Numai cine ştie cât de ignorată este astăzi România în străinătate, cât de ieşită este ea din conştiinţa colectivă a oamenilor obişnuiţi (şi nu numai a lor!), şi cât de exclusă a
113
rămas ea din circuitul universal al valorilor, al cunoştinţelor şi al informaţiilor, după peste patru decenii de totalitarism obscurantist comunist, care deliberat a reuşit să o izoleze de lume (şi în ciuda efemerei celebrităţi din zilele Revoluţiei!), va putea înţelege tot ceea ce am simţit.
în Occidentul educat (nici nu îndrăznesc să-mi imaginez ce se ştie despre noi în Lumea a treia!), oamenii cred că Belgradul sau Budapesta este capitala României, că româna este o limbă slavă, nici măcar aliaţii noştri francezi ori italieni nu-şi mai aduc aminte de contribuţia României în primul război mondial.
Pe bună dreptate, d-na Grete Tartler se plângea recent, la „Europa Liberă", că atunci când, în mod excepţional, un austriac cunoaşte numele vreunui român celebru, în cele mai multe cazuri el îi ignoră ţara de provenienţă. Aşa a ajuns Brâncuşi „francez", Eliade sau Ileana Cotrubaş „greci" ş.a.m.d., iar la Viena, deşi metropola occidentală cea mai aproape de noi, într-un sondaj improvizat, doar un om dintr-o sută ştia că Enescu a fost român...
Hotărât lucru, România trebuie repusă pe harta de pe care au scos-o comuniştii. Neîndoios, pentru România, a fi prezentă într-un astfel de context, ca Muzeul „Risorgimento"-ului, constituie o mare onoare, dar şi posibilitatea reînnodării unor vechi tradiţii, întrerupte decenii în şir din pricina împrejurărilor politice nefaste.
în ciuda diferitelor controverse suscitate de Revoluţia de la 22 Decembrie (cei care, vrând s-o diminueze, o numesc dispreţuitor „lovitură de Stat", uită că inevitabil, prin definiţie, orice revoluţie comportă şi o lovitură de Stat! Din fericire, indiferent ce ar spune detractorii, ultrarevoluţionarii mână-n mână cu naţional-securiştii, ea nu s-a rezumat numai la atât, ci a răsturnat şi orânduirea socială preexistentă - comunismul - , deci a fost „revoluţie" în sensul deplin al cuvântului), aceasta a constituit o demnă replică peste timp a Revoluţiei de la '48. Dată îndărăt de comunism, oprită din mersul ei firesc, societatea românească de azi se află din nou în faţa aceloraşi sarcini ca şi atunci: refacerea ţesutului social, (re)instaurarea democraţiei, (reconstituirea societăţii burgheze (ceea ce, şi etimologic, şi ca sens înseamnă cam acelaşi lucru cu mult vehiculat concept de „societate civilă", adică de societate
114
urbană, din „civitas" = „burg", cu regulile şi cu modul ei evoluat = civilizat de viaţă), (re)introducerea economiei de piaţă, ba chiar şi unitatea naţională.
într-un cuvânt, refacerea ţării, „reinventarea" ei. Până şi chestiunea monarhiei se pune cam tot în aceiaşi termeni ca şi-n epoca Unirii. S-a uitat, oare, că tocmai paşoptiştii au fost aceia care au lansat ideea „domn străin ereditar, din familie domnitoare europeană", cum suna hotărârea Divanurilor Ad-hoc de la 1857, în care republicanii cei mai importanţi, CA. Rosetti, Brătienii amândoi, s-au pronunţat, din motive de oportunitate politică, pentru monarhia constituţională de tip occidental, care a întărit şi consolidat definitiv Statul, aducându-l la standardele apusene? 1989 a fost cu adevărat un nou 1848.

Cei 40 de ani de comunism au introdus tot atâta rău cât „mileniul negru feudal" şi regresul fanariot „Paşoptul", cu modelele şi programele sale, rămâne astăzi mai actual ca oricând în ultimii 150 de ani. Cu diferenţa că strămoşii noştri au pornit-o chiar de la zero, şi din nimic au făurit o naţiune europeană, câtă vreme nouă, pe ici pe colo, ne-a mai rămas ca o brumă de moştenire, câte-o frântură (deşi incompletă - v. unitatea naţională) din preţiosul edificiu demolat de comunişti în urmă cu patruzeci de ani... Este o tragedie să vezi agoniseala a o sută de ani de istorie liberal- democrat-burgheză, care ne-a introdus de drept în Europa (1848-1948), risipită de patru decenii de tăvălug comunist (1948-1989). E trist să constaţi că aceleaşi cerinţe din Declaraţia de la Islaz, aplicate timp de o sută de ani, dar apoi din nou călcate, de astă dată nu de boierii reacţionari, ci de comunismul neomedieval şi antimodem, au trebuit să fie repetate în 1989: „Libertatea neîngrădită a tiparului", a cuvântului, a presei, dreptul de asociere, de circulaţie, împroprietărirea ţăranilor şi desfiinţarea clăcăşiei (citeşte CAP!), grabnica emancipare a compatrioţilor noştri israeliţi" (aviz la condiţia minorităţilor în „epoca de aur"!).

115

Diferenţa dintre 1848 şi 1989 stă în bani, în capital

Totuşi, ca şi la 1848, şi după Revoluţia din 1989, s-a putut repune în mişcare o dialectică, deşi nu mai rămăseseră decât insule disperate de societate civilă şi oamenii s-au trezit nepregătiţi pentru trecerea bruscă de la dictatură la democraţie şi libertate, trebuind să reînveţe vechile deprinderi, abandonate, îngropate.

Din acest punct de vedere, omul de la 1848 avusese timp, de la 1821 încolo, mai ales sub Regulamentele organice, să se dezmeticească şi să înţeleagă ce-i cu el. Noaptea Evului Mediu, din care societatea românească a ieşit la 1848, este întru totul comparabilă cu noaptea comunistă din care ieşim acum. In condiţiile accelerării istoriei contemporane de care aminteam, cei patruzeci de ani de comunism au produs cam tot atâta rău cât şi cei peste o mie ai „mileniului negru" feudal şi ai secolului de regres fanariot. E normal ca şi ieşirea din întuneric să fi avut cam tot aceleaşi efecte, la 1848 ca şi la 1989: descătuşarea unui dinamism, chiar a unei frenezii nebănuite, ivirea acelei impresionante capacităţi de sincronizare, de recuperare a întârzierilor istorice, accelerarea bruscă a timpilor, saltul peste etape... Atunci, ca şi acum, după glaciaţiunea şi regresul comunist, Renaşterea devenea mai necesară ca oricând.

Singura mare deosebire: la 1848, în momentul trecerii de la feudalism la relaţii economice de piaţă (cu corolarul lor, trecerea de la societatea închisă la cea deschisă), existau bani, exista capital. Conversiunea s-a putut face relativ uşor. Să ne gândim doar la reinvestirea în industrie de către proprietari a banilor rezultaţi din despăgubirile pentru pământul împărţit prin Refomia agrară a lui Cuza: la transformarea, încă de pe vremea Regulamentelor Organice a boierilor în moşieri, cu exploatări agricole de tip capitalist, cu proprietatea deplină asupra pământului posedat, coroborat cu transformarea ţăranilor dependenţi în muncitori agricoli... în schimb, acum, în momentul tranziţiei către economia liberă şi societatea deschisă, ţara este sleită, vlăguită, sărăcită.

Rusia, prin intermediul lui Kiseleff, ne-a oferit începutul europenizării.

116

Neîndoielnic, caracteristica principală şi totodată meritul fundamental al generaţiei paşoptiste rămâne imensa capacitate de sincronizare şi de adaptare la valorile şi la ritmurile lumii civilizate. Capacitatea lor imensă de „potrivire" la Marele Ceas al istoriei, care pentru noi bătea de aproape două milenii letargice ore orientale. însăşi „intrarea în istorie", cum ar spune Mircea Eliade. Cu alte cuvinte, „intrarea în Europa".

Statul român modern a cunoscut o gestaţie lentă în anii Regulamentului Organic. începutul „europenizării" noastre a fost „oferit" - e drept, interesat - chiar de către Rusia care, prin intermediul filo-românului Kiseleff a dat Principatelor o organizare şi libertăţi necunoscute de ea la ea acasă. El a fost apoi experimentat „în vitro" în cele trei luni de guvernare revoluţionară din Valahia de la 1848. Ulterior, toată experienţa acumulată, inclusiv în exil, a fost metodic aplicată definitiv după 1859.

România modernă a fost opera a 200-300 de oameni vizionari şi curajoşi

Epoca aceasta, ca peste tot în Europa, a constituit cel mai tipic exemplu de afirmare a elitelor. Elitele sunt avangarda şi locomotiva societăţii, „minoritatea activă" faţă de „majoritatea silenţioasă". La Milano, după înfrângerea insurecţiei celor „Cinci zile" din martie 1848, care reuşise să-i izgonească pe austriecii celebrului general Radetzki, la revenirea ocupantului, poporul mărunt le-a ieşit sărbătoreşte în întâmpinare strigând „Domnii, domnii au făcut-o!". în vremea aceea, autorii revoltei erau duşi la ştreang. într-adevăr, revoluţia „domnii" o făcuseră, ca şi Ia noi, burghezia liberală, boierimea luminată, tinerii, intelectualii... Oamenii simplii erau cu „Ordinea", cu Austria catolică, nu cu „bonjuriştii" lor, cu burghezia şi aristocraţia liberal-masonică din „cartierele frumoase", din palatele de pe strada Montenapoleone, cu tinerii, cu studenţii... Şi la noi CA. Rosetti era boier sadea şi locuia la „Podul Mogoşoaiei" deşi devenise, din spirit de frondă, staroste de meseriaşi!

117

Şi totuşi, acea elită, extrem de restrânsă numericeşte la noi, a reuşit să răstoarne tot cursul istoriei româneşti şi să ne înscrie definitiv în Europa. „Definitiv", deoarece Revoluţia de la 22 Decembrie ne permite să spunem acum că ceea ce părea o veşnicie, recăderea în barbarie prin comunism, n-avea să fie, până la urmă, decât o paranteză. Tristă, nepermis de lungă, cu efecte perverse, căreia o să-i tragem ponoasele multă vreme de acum înainte, dar, totuşi, o paranteză, în evoluţia noastră firească şi în modul cum a fost ea programată de părinţii naţiunii încă de la

1848. Privind la opera măreaţă pe care aceştia au realizat-o, cine îşi mai aduce aminte că ei, cu toţii, n-au fost decât o mână de oameni? Mai ştie cineva că cei exilaţi după revoluţia munteană au fost în număr de doar 35? Şi totuşi... Cu ideile lor avansate cu care îşi depăşeau cu mult epoca ei au ştiut, cu generozitate, să răspundă aspiraţiilor unui întreg popor. Păreau o mulţime imensă cei care, în emigraţia pariziană, au pregătit Unirea, noile instituţii democratice, tânărul stat... Situaţia prezintă analogii şi cu „exilul militant" din timpul regimului comunist... Câţi au fost cu adevărat cei activi? Tot o mână de oameni... Pentru a reveni la '48. Dacă admitem că în jurul fiecăruia din cei 35 de „capi" exilaţi se mai aflau încă 5-6 persoane, putem afirma că România modernă a fost opera a nu mai mult de 200-300 de oameni vizionari şi curajoşi. Cam la atâta se reduce „societatea civilă" românească din epocă. Dar câte înfăptuiri!
Cea mai uluitoare schimbare la faţă a României a fost între 1840 şi 1880
într-un mod cu totul ieşit din comun, avem temei să afirmăm că perioada „risorgimentală" românească, cuprinsă între Revoluţia de la 1848, Unirea Principatelor, Independenţă şi proclamarea Regatului (1881) a reprezentat, din punct de vedere politic, nu numai prima epocă de integrare cu adevărat europeană din istoria românilor dar şi, paradoxal, vârful cel mai înalt atins vreodată de acesta, încă neegalat până acum.
118
Mult celebrata perioadă interbelică, deşi extrem de fecundă, n-a reprezentat un asemenea vârf decât pe plan cultural! Fenomenul ne duce cu gândul la un autentic „exordium ex abrupto" al vieţii româneşti „regenerate". Este acel impresionant impuls iniţial care a permis României să realizeze în foarte scurt timp, importantul avans (uneori calculat în valori de ordinul a 50 de ani!) pe care şi l-a câştigat în epocă faţă de celelalte societăţi din ţările din jur, deşi cu toate porniseră la drum cam în acelaşi timp. Privind aceste fapte din perspectiva situaţiei actuale, când mai toate ţările vecine ne-au luat-o înainte, pare aproape de neimaginat.
Să nu uităm că, în numai patru decenii, între 1840 şi 1880, România a dat dovada unei uimitoare capacităţi de a se schimba complet la faţă. în numai câteva decenii, ea a reuşit, în mare, să recupereze înspăimântătorul „handicap" istoric ce o separa de lumea civilizată. De la nişte dezolate, dezorganizate şi sărace ţinuturi balcanice, cu aspect mai degrabă de Orient Mijlociu decât de ţară europeană, România a realizat un adevărat salt către nivelul unei normale ţări de pe continent. La capătul acestei evoluţii de câteva decenii, odată cu proclamarea Regatului, în 1881, România devenise un membru cu drepturi depline în concertul naţiunilor europene. Şi ascensiunea continua. A continuat, se poate spune, neîntrerupt, până la instalarea regimului comunist. Meritul acestui progres revine integral generaţiei de la 1848.
Izbucnirea şi victoria, fie şi vremelnică, a Revoluţiei de la 1848, constituie prin ele însele dovada nivelului dezvoltării societăţii româneşti, a apartenenţei sale la Europa. Fapt semnificativ, din toată zona lor geografică, ţările Române sunt singurele care au luat parte la Revoluţia liberal-democratică europeană, formând vârful ei cel mai avansat înspre Est şi Sud-est. Nici o altă naţiune din regiune, dar nici Rusia şi nici Turcia nu au cunoscut acest privilegiu care, în ultimă instanţă, demonstrează şi că gradul nostru de civilizaţie (cel puţin în anumite medii culte) se află deja aproape la unison cu acela al statelor evoluate de pe continent. Astfel nu s-ar fi produs revoluţia...
119
Aminteam mai sus de remarcabilul avans, poate de ordinul a 50 de ani, pe care societatea românească, graţie dinamismului ei din epoca „regenerării", l-a luat faţă de ţările din regiune. Ne-am bucurat de acest semnificativ avantaj timp de mai multe decenii, până în momentul preluării puterii de către comunişti. Ceea ce au obţinut ţările Române la 1821 (autonomia statală, libertatea comerţului, un anume grad de liberalizare politică etc, toate reconfirmate prin pacea de la Adrianopol, din 1829), n-avea să dobândească Bulgaria decât la 1878. Independenţa, pe care noi o cucerisem la 1877, ei nu aveau să o câştige decât la 1908! Serbia însăşi, cu o istorie şi cu un nivel de dezvoltare iniţial oarecum similare ţărilor Române (ceea ce explică, de pildă, proiectul „confederativ" serbo-român din 1839), este ulterior, cu mult lăsată în urmă pe toate planurile: social, economic, al prestigiului extern. La acest din urmă capitol, cum am văzut, pentru noi a contribuit enorm „prinţul străin"; sârbii, în schimb, au avut parte doar de două familii locale - Karageorgevici şi Obrenovici - care se măcelăreau periodic între ele şi care - nu e de mirare! - nu aveau nici un fel de prestanţă internaţională. Putem chiar presupune că jalnicul spectacol oferit de rivalitatea celor două dinastii sârbe a constituit unul dintre principalele motive pentru care românii au cerut cu atâta râvnă înscăunarea unei familii domnitoare „europene" şi explică oroarea pe care o nutreau faţă de domniile „pământene", ceea ce făcea ca, la propunerea lui Mihail Kogălniceanu, Divanul ad-hoc de la 1857 să proclame că „regimul domnitorilor pământeni e atât de compromis în Moldo-România încât astăzi, un domn luat dintre pământeni, chiar de a fi un om de geniu şi de a avea virtuţile unui sfânt, ar fi necunoscut şi în scurt timp s-ar sfărâma în contra generalei şi nestrămutatei voinţe a Românilor de a avea un domnitor dintr-o dinastie europeană,,. Şi totuşi Serbia îşi cucerise şi autonomia şi independenţa odată cu noi, iar regat s-a proclamat şi ea doar cu un an mai târziu, la 1882...
Nu trebuie uitat că, pentru Bulgaria în anii 1860-70, şi pentru Albania la începutul secolului nostru, Bucureştiul a fost centrul exilului democratic şi al renaşterii lor naţionale (şi, într-un context
120
diferit, chiar şi pentru Grecia, dacă ţinem cont de faptul că independenţa elenă a fost în bună măsură pregătită şi

„experimentată în eprubetă" la curţile fanarioţilor din Bucureşti şi Iaşi!). într-un fel, rolul pe care l-a jucat Franţa pentru Bulgaria şi Albania (unde la 1912, primul lor suveran va fi prinţul de Wied, un nepot al lui Carol I după regina Elisabeta, născută de Wied). Era o recunoaştere a faptului că, de departe, Bucureştiul devenise cea mai prestigioasă capitală din Sud-Estul Europei. Chiar şi din punct de vedere urbanistic, Atena şi-a avut mult timp ca model Bucureştiul...
Printre oraşele amorţite şi prăfuite din Balcani, capitala noastră, deja la sfârşitul secolului trecut, făcea figură de uriaş. Aşa s-a născut mitul „micului Paris". Unde este astăzi Atena şi unde a rămas Bucureştiul? Şi cam tot aşa era privită şi ţara noastră în ansamblu, ultimul avanpost al Europei din zonă, care trăia la ora Franţei, chintesenţă a Occidentului celui mai autentic şi mai sofisticat (şi nu a Vienei sau Budapestei, occident „de categoria a II-a", în jurul cărora gravita, inevitabil, Transilvania). România era (sau, mai precis, devenise!) singura ţară „europeană" din Balcani.
La 1883, când s-a proiectat legătura feroviară Paris-Istanbul, „Orient-Expresul", trenul destinat acestui trafic, putea asigura un drum „normal", în două zile, numai până la Bucureşti, ultima ţară cu o reţea feroviară demnă de acest nume. De la Giurgiu pasagerii erau coborâţi, se suiau într-un trenuleţ bulgar cu ecartament redus până la Varna şi de acolo erau preluaţi de un vapor până la Istambul unde, destul de aventuros, ajungeau a treia zi. Cel dintâi şi singurul autentic Orient-Expres a circulat deci între Paris şi Bucureşti, neîntrerupt, timp de 105 ani (recordul european absolut), cu traseul practic neschimbat, până când Ceauşescu (tot el!) l-a interzis (sub un motiv rizibil, că în vagonul de dormit francez se transportau... arme!), în mai 1987... Putem descoperi semne ale trecutei noastre integrări în lumea civilizată unde nu te aştepţi. Chiar excluzând calitatea, capilaritatea reţelei feroviare spune multe despre nivelul unei ţări. O reţea dezvoltată constituie o probă de civilizaţie.
121
Printre caracteristicile ţărilor avansate se numără şi aceea a densităţii reţelei feroviare.
Un exemplu al respectului pe care îl impunea ţara noastră l-am avut la 1913, în timpul celui de-al II-lea război balcanic, când a fost suficient ca România să anunţe numai că ar putea intra în război, prin celebra „promenadă militară" la Sud de Dunăre, în care n-a tras un foc, pentru ca Bugaria să capituleze. Şi nu întâmplător Bucureştiul a fost ales drept teatru al Conferinţei de Pace... O confirmare a faptului că România devenise durabil cel mai influent, mai dezvoltat şi mai bogat stat din zonă.
în 1938, la sfârşitul perioadei celor „100 de ani glorioşi", România continua să conducă detaşat „clasamentul" balcanic: 94 $ pro-capite faţă de 69 Grecia (ultima ţară din Europa!), 76 -Bulgaria, 84 - Iugoslavia, pe când Italia şi Ungaria erau la egalitate (!), cu 100, iar Franţa, ţara cea mai bogată de pe continent, realiza de-abia 270... Astăzi, o diferenţă de 1 la 15 - 1 la 20 - separă România de Grecia, membră CEE, o ţară care, cândva, la fel ca Filipinele azi pentru Italia, furniza la noi femei de serviciu... Şi totuşi, fărâme ale faimei au mai supravieţuit până către mijlocul anilor 70. în ciuda deschiderii încă de pe timpul lui Petru cel Mare, cu aproape un secol şi jumătate înaintea noastră, Rusia nu şi-a împlinit revoluţia burgheză decât la 1905 şi apoi, din nou, în Februarie 1917. Analog, Turcia, doar la 1908, cu „junii turci", şi apoi prin 1920-'23 cu Atatiirk, Albania - de-abia la 1912... în sprijinul ideii acestui avantaj, semnificativă ne poate apărea şi mărturia unui corespondent de război anglo-australian de la 1877 care scria că atunci când trecea Dunărea pe malul bulgăresc, la Vidin, se simţea în Asia: localităţi sărace şi pline de praf, femei cu vălul islamic pe faţă, moschei, pe când la Calafat (!), unde îşi avea baza, era în Europa: hotel civilizat cu bucătărie franţuzească şi argintărie elegantă, trăsuri, oameni bine îmbrăcaţi, gară, poştă, telegraf, chiar şi presa britanică la numai trei zile distanţă!
Dacă exemplul de mai sus pare prea frivol, să ne amintim atunci de lucruri mai serioase. Cu reforma învăţământului voită de Cuza, care la 1848 a introdus şcolarizarea gratuită şi obligatorie de patru ani (alături de literele latine), România s-a situat în
122
avangarda Europei. Franţa însăşi n-a cunoscut o astfel de lege decât la 1881, cu Jules Ferry. E drept, încă din timpul lui Cuza a existat în România ceva ce se poate numi un „regim masonic integral" (în sensul valorilor de la care se inspirau guvernanţii), ceea ce n-a fost cazul Franţei decât după consolidarea definitivă a Republicii a III-a. Pentru comparaţie, Grecia n-a beneficiat de o astfel de lege decât după Primul război mondial, sub liberalul Eleftherios Venizelos... Integrarea europeană se vede şi din gradul de răspândire a instrucţiunii...
Pentai a rămâne la fenomene de avangardă, tot Cuza a schiţat şi votul universal („Statutul dezvoltător" din 1864), care fusese experimentat doar în Franţa, câteva luni, la 1848 şi apoi retras. De bună seamă, în ciuda răspândiri incomparabil mai mare a ştiinţei de carte (de care votul universal este indisolubil legat) nici societatea franceză nu era suficient de matură pentru un astfel de pas. Cu atât mai puţin România. Cuza a lărgit enorm corpul electoral prin scăderea radicală a censului: un cetăţean major din patru vota, ceea ce pentru atunci era imens - circa 700.000 alegători. Spre comparaţie, nu mai mult de 5-6.000 de persoane votau până atunci. Această reformă a fost însă contestată, deoarece s-a făcut paralel cu creşterea tendinţelor autoritare ale domnului, după lovitura de stat, şi a generat abuzuri şi corupţie. Cuza a fost acuzat de a se baza pe manipularea maselor ignorante pentru a-şi instala dictatura. Alfabetizarea este prima condiţie s sufragiului universal, altfel, în ciuda celor mai bune intenţii, el riscă să devină o farsă. Din păcate, este ceea ce s-a petrecut sub Cuza. "Reforma a fost abrogată odată cu Constituţia din 1866, nu înainte însă de a fi fost plebiscitat şi Carol I! Votul a redevenit puternic

censitar, ceea ce, într-un fel, a însemnat un pas înapoi. Dar asupra acestui punct au fost de acord cu toţii, începând cu stânga liberal-radicală a lui Rosetti, majoritară în Adunarea constituantă (ceea ce explică Constituţia atât de avansată). Să nu uităm însă că, până să apară primele efecte ale legii învăţământului, ştiutorii de carte se confundau, aproape, cu cei bogaţi... Iată o măsură cu adevărat şi revoluţionară şi naţională, care ne asigura un bun loc printre ţările civilizate. Deja pe la 1882, când începuse discuţia pentru
123
revizuirea Constituţiei şi adaptarea ei la noile exigenţe ale timpului (iată ce dovadă de flexibilitate!), acelaşi Rosetti cerea instituirea Colegiului electoral unic. A fost motivul disputei cu prietenul său fratern I. C. Brătianu. Ceva asemănător făcea în acelaşi timp şi Italia, în care se vota tot pe colegii. De bună seamă, la vremea aceea, ştiinţa de carte trebuie să fi avansat deja simţitor...
Votul universal, (ca şi reforma agrară, după spaima din 1907) nu avea să fie serios repusă pe tapet decât la 1914 în programul P.N.L. al lui Ionel Brătianu care se afla la putere, şi sub influenţa stângii liberale (foştii „generoşi" socialişti ai lui V. G. Morţun). Adoptat, declanşarea Războiului a amânat aplicarea lui până la 1919. Italia făcuse la fel în 1912 sub Giolitti, „Ionel Brătianu"-ul local. Un alt exemplu de ce însemna să fii în pas cu lumea...
(22, V, 37-43, 28 septembrie-3 noiembrie 1993, cu suprimarea aparatului critic)
124
Dinu C. Giureseu
Drumul României spre normalitatea europeană
Adunarea ţinuturilor locuite în majoritate absolută de români s-a încheiat prin Hotărârea de unire cu România, votată la „18 noiembrie / 1 decembrie 1918 de reprezentanţii tuturor românilor din „Transilvania, Banat şi Ţara Ungurească".
Această Hotărâre urma celor similare de unire, votate la 27 martie / 9 aprilie 1918 la Chişinău - pentru Basarabia şi la 15/28 noiembrie la Cernăuţi - pentru Bucovina.
Unirea românilor în hotarele aceluiaşi stat - regatul României - a avut loc prin exercitarea dreptului naţiunilor la autodeterminare. Acelaşi lucru l-au făcut, la finele primului război mondial, finlandezii, estonii, letonii, lituanienii, polonii, cehii, slovacii, austriecii, ungurii, slovenii, croaţii, turcii. Exercitarea dreptului la autodeterminare şi la constituirea unor state naţionale proprii a dus la o nouă configuraţie teritorială în Europa de Nord, de Centru-Est şi de Sud-Est, evident, cu tensiunile ce au urmat.
Hotărârea de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 rămâne, în timp, unul dintre actele fundamentale, esenţiale ale istoriei românilor.
Dar prin cuprinderea ei Hotărârea de la Alba Iulia rămâne de o directă actualitate.
România a experimentat forţat, timp de peste 41 de ani, regimul comunist, după modelul sovietic.
România a fost astfel ruptă din dezvoltarea ei firească, de pe coordonatele europene şi ale tradiţiei proprii.
Din decembrie 1989, se încearcă revenirea spre normalitate. O revenire ce se face încet, mult prea încet şi cu mari greutăţi ce apasă asupra majorităţii locuitorilor.
125
Principiile întocmirilor democratice înscrise în Hotărârea de la Alba Iulia îşi păstrează astfel, după 76 de ani, întreaga însemnătate.
Ele definesc drumul României spre normalitatea europeană. Aşa cum este de neapărată trebuinţă la acest sfârşit de secol şi de mileniu.
30 noiembrie 1994
Cuvintele rostite de Iuliu Maniu la Alba Iulia in 1918, sunt la fel de actuale şi astăzi
„Pentru înlăturarea oricărei îndoieli a străinilor asupra ce voim să facem prin unirea noastră şi libertatea noastră naţională, Marele Sfat Naţional Român declară că nu voieşte un imperiu de asuprire. Nu voim ca, din asupriţi ce-am fost, să devenim asupritori. Voim să asigurăm libertatea pentru toţi şi dezvoltarea pentru toate popoarele conlocuitoare! Marele nostru Sfat Naţional ţine să accentueze că urmează vechiul nostru proverb: ce ţie nu-ţi place altuia nu face. Noi voim pe acest pământ al României Mari să întronăm libertatea naţională pentru toţi. Voim ca fiecare naţiune să se poată cultiva în limba ei, să se roage lui Dumnezeu în credinţa ei, să ceară dreptate în limba ei, noi care am vărsat lacrimi văzând limba noastră scoasă din şcoli, biserici, justiţie, nu o vom lua altora. Nu vom lua putinţa vieţii de la alţii. Nu voim să trăim din sudoarea altora, pentru că noi putem trăi din vrednicia şi puterea noastră, prin munca noastră. Numai printr-un regim democratic putem întări ţara noastră românească, mai ales când trebuie să ţinem seama de cerinţele vieţii moderne de stat. Numai având un regim de drepturi şi libertăţi înlăuntrul ţării, vom avea tărie să validăm cauza noastră în afară. Deplina libertate a tuturor straturilor sociale e o garanţie pentru binele ţării. De aceea Marele Sfat Naţional Român a pus în proiectul lui de rezoluţie acel punct care vorbeşte de înfăptuirea regimului democratic (...)".
(Cotidianul, 1 decembrie 1994)
126
Vladimir Tismăneaxra
Basarabia, România, Europa
Conferinţă prezentată sub auspiciile Fundaţiei Iuliu Maniu

New York, Hilton Hotel)• 28 martie 1992 >
îmi face o deosebită plăcere să împărtăşesc aceste reflecţii în cadrul unei adunări organizate de Fundaţia Iviliu Maniu din New York cu prilejul comemorării unirii Basarabiei cu Ţara. Spun acest lucru pentru că Iuliu Maniu, bărbat de stat de altitudine europeană şi gânditor politic remarcabil, a sesizat cu o rară perspicacitate primejdiile ascunse în proiectul comunist. Educat în atmosfera liberală a Europei, venerând principiile statului de drept, teoretician şi practician al principiului toleranţei intelectuale, morale şi etnice, el nu a nutrit nici o amăgire privind planurile comuniste. A înţeles că orice utopie este o exagerare periculoasă, o arogantă sfidare a realităţii care, odată tradusă în program politic concret, nu poate] să ducă decât la cumplite dezastre. Iuliu Maniu a ştiut că statul
\ naţional este ameninţat în însăşi fiinţa "sa de către ideologia
1 mesianic-bizantină a Corninternului. El nu s-a îndoit de faptul că
1 bolşevismul cultivă, într-o variantă camuflată de glazura doctrinară
• marxistă, visul celei de-a Treia Rome simbolizate de Moscova.
i Tocmai pentru că a fost un om politic lucid, tocmai pentru că nu
a ezitat vreodată să-şi exprime convingerile consecvent democratice, Iuliu Maniu a fost ucis în închisoarea de la Sighet. între multele şi neiertabilele crime comise de comunismul românesc, nici una nu-mi pare mai abjectă, mai revelatoare pentru sadismul abominabil al torţionarilor şi politrucilor stalinişti decât asasinarea cu sânge rece a lui Iuliu Maniu şi Dinu Brătianu. Ceea
127
ce s-a dorit a fost exterminarea fizică a ideii de continuitate politică la români, instituirea unui hiatus absolut în istoria acestei ţări, anihilarea tradiţiilor democratice şi smulgerea din rădăcini a dreptului la speranţă. Şi totuşi, dincolo de canibalismul politic al anilor cincizeci, dincolo de sarabandele deşănţat-şovine şi isteric-comuniste ale timpurilor de infamie ale dictaturii lui Nicolae Ceauşescu, a persistat în România o memorie subterană. Istoria oficială, îmbinată de legende absurde confecţionate de copios-remuneraţii scribi propagandistici, nu a izbutit să distrugă istoria catacombelor, a martirilor şi victimelor din lagăre şi închisori. Corurile pionereşti nu au reuşit să răsune mai puternic decât oftatul disperat al unei ţări încătuşate. Iar experienţa din ţară era trăită la o dimensiune încă şi mai tristă, dacă se poate imagina aşa ceva, de românii din Basarabia răpită în urma actului de brigandaj internaţional semnat în august 1939 sub numele de „pact de neagresiune" între cei doi monştri totalitari: Uniunea Sovietică şi Germania nazistă. Iată însă că acum ne aflăm la o nouă răscruce de timpuri, când Basarabia nu mai este o colonie rusească, iar România a ieşit din coşmarul comunist. Sacrificiul lui Iuliu Maniu şi al atâtor mii de rezistenţi anticomunişti a fost, în fine, răsplătit de o istorie altminteri atât de cinică şi silnică în raport cu micile naţiuni din Europa de Est. Ultimul mare imperiu colonial a sucombat sub povara propriei sale ineficiente, corupţii şi zădărnicii mitologice. Nimeni nu mai ia astăzi în serios himera bolşevică, iar cei care se agaţă de doctrina comunistă, în Rusia, Ucraina, Moldova de* dincolo de Prut sau în România, o fac pentru că detestă pluralismul, modernitatea, constituţionalismul şi ideea competiţiei între indivizi liberi şi responsabili, deci nu pentru că ar mai crede sincer în tezele din Manifestul comunist.
Contextul în care ne aflăm este unic în istoria acestui secol. Ceea ce s-a petrecut în ultimii trei ani întrece orice şi-ar fi putut închipui chiar şi cel mai temerar politolog. Nu este vorba că am fi nutrit iluzii privind natura barbară, fariseică şi oprimantă a sistemului comunist. Nu, toţi cei care trăisem sub el ştiam că sistemul este terminal bolnav. Mai mult, ştiam că el se născuse schilod, excrescenţă a unui proiect morbid de anihilare a fibrei
128
verticale şi demne din om. Marxismul, mai întâi, leninismul, apoi, au pariat pe principiul gregarităţii colectiviste. Individului nu-i rămâne decât să-şi mărturisească neputinţa, să se adapteze sau să se angajeze într-o eroică rezistenţă ale cărei şanse de izbândă erau însă minime în condiţiile sistemului de relaţii internaţionale stabilit la Yalta în februarie 1945. Cel puţin aşa au stat lucrurile în faza poliţienesc-despotică a terorismului dezlănţuit în timpurile lui Stalin.
Lucrurile s-au schimbat însă treptat, iar aparenţa infailibilitatee a comunismului s-a dovedit a fi un mit. Trebuie notate aici câteva elemente care explică degenerarea şi finalul comunismului. în primul rând, regimurile marxiste au eşuat pentru că ignoră şi respinde libertatea umană. Apoi, ecuaţia perfectă pe care o anunţă în plan economic, nu este, de fapt, decât o instaurare a unei ordini bazate pe sărăcie generalizată şi lipsă de iniţiativă. Centralizate şi birocratice, aceste regimuri au ignorat dimensiunea creativă şi competitivă a economiei de piaţă. în plan cultural, comunismul a însemnat o nivelare grotescă şi o încurajare a celui mai trist amatorism pompieristic. Atâta cât s-a făcut cultură autentică, ea s-a realizat împotriva, iar nu datorită comunismului. „Civilizaţia nouă" nu era astfel decât numele subordonării individului faţă de o totalitate absconsă, faţă de un apocrif „sens al istoriei" ştiut doar de un aparat dictatorial venal şi parazitiv. în vârful piramidei trona, faraonic şi practic inamovibil, dictatorul absolut. Societatea civilă fusese strangulată, iar ideea de cetăţean fusese înlocuită prin aceea de subiect al statului totalitar. Era normal ca un asemenea sistem să se năruie în clipa în care se pornea pe calea unor mult-amânate reforme. Ceea ce s-a dovedit în aceşti ultimi trei ani este că nu există soluţie în interiorul comunismului, ci doar împotriva lui şi dincolo de el.
Câteva cuvinte despre Moldova de dincolo de Prut. Anexată samavolnic de către Stalin în iunie 1940, această

parte a teritoriului istoric al României a suferit ravagiile politicii de desnaţionalizare forţată impusă de satrapul de la Kremlin. între cei care au condus operaţiile criminale pe teritoriul Basarabiei după cel de-al II-lea război mondial au fost Leonid Brejnev şi Konstantin Cernenko,

ambii emisari de origine rusă ai centrului moscovit, dar şi un Ivan Bodiul sau Simion Grossu, birocraţii de partid de origine moldovenească. Odată lansate reformele lui Gorbaciov, Moldova cunoaşte timpuri de entuziasm politic, iar renaşterea culturală se produce fulgerător. Rolul principal l-a avut Frontul Popular, organizaţia care a evoluat de la poziţiile iniţiale mai timide până la actuala orientare de fermă sprijinire a unirii cu România. Intre timp, şi nu surprinzător, s-a format un grup politic condus de foştii activişti de origine moldovenească, care par mai puţin înclinaţi să favorizeze unirea neîntârziată. Conflictele interetnice s-au agravat în ultima vreme şi nu este exclus ca ele să fie abil instigate şi întreţinute de cei care au interesul să împiedice sau să temporizeze revenirea Basarabiei la România. Ceea ce este oricum frapant este că între echipa lui Ion Iliescu la Bucureşti şi membri ai anturajului lui Mircea Snegur pare să existe o convergenţă de opinii privind necesitatea amânării actului Unirii. Dar este oare logică această amânare? Personal, mi se pare straniu să existe două state româneşti, care ambele îşi afirmă adeziunea la principiile democraţiei, câtă vreme nu se pot nota distincţii ideologice esenţiale între ele, precum între Coreea de Nord şi cea de Sud.
Problemele mai sus schiţate, inclusiv reîntregirea ţării prin revenirea Basarabiei şi depăşirea ficţiunii staliniste a unui stat moldovenesc, sunt intim legate de evoluţiile politice, economice şi sociale din România. Am să încerc să tratez într-o manieră cât mai succintă şi lipsită de patimă partizană natura schimbărilor petrecute în România din decembrie 1989 încoace! Mai întâi, eu sunt convins că revolta populară de la Timişoara, ca şi explozia socială de la Bucureşti care au dus Ia prăbuşirea regimului Ceauşescu au fost expresii ale unei profunde şi justificate nemulţumiri de masă. A fost vorba de o revoltă anticomunistă spontană, căreia i-a lipsit însă un stat-major şi un program bine închegat (elemente-cheie pentru transformarea revoltei în revoluţie). Tocmai datorită acestor absenţe, a fost posibilă resuscitarea birocraţiei de sorginte comunistă şi transfigurarea ei manipulativă în ceea ce se numeşte Frontul Salvării Naţionale. Precaritatea şi lipsa de mijloace logistice a opoziţiei abia reconstituite

au fost abil exploatate de către travestiţii neocomunişti autohtoni, specializaţi în organizare şi în trucaje propagandistice. Partidele istorice au fost constant denunţate pentru o pretinsă lipsă de patriotism, iar liderii lor au fost sistematic denigraţi în paginile publicaţiilor frontiste. Continuând mentalitatea comunistă, Frontul şi-a instituit propriul monopol asupra mediilor electronice şi în primul rând asupra televiziunii. Campania electorală a FSN-ului înaintea alegerilor din mai 1990 a fost dominată de teme populiste, de făgăduinţe irealizabile, menite să atragă un vot facil din partea unui electorat debusolat, dezabuzat şi dezinformat. în acelaşi timp, opoziţia a traversat o perioadă de dificilă maturizare şi expansiune electorală, realizând, treptat, că în România există noi generaţii care ştiu prea puţin despre veritabilele tradiţii ale culturii politice naţionale. Relativa lipsă de atracţie a partidelor democratice în rândurile multor tineri a dus la formarea unei opoziţii extraparlamentare, a cărei principală expresie a constituitro democraţia maraton din Piaţa Universităţii. După invazia minerească din iunie 1990, devastarea sediilor partidelor şi maltratarea atâtor activişti ai societăţii civile, părea că viaţa politică în România a revenit la punctul zero, adică se revenise la dominaţia abuzivă a unui singur partid.
în pofida repetatelor profesiuni de credinţă democratice, formula politică a preşedintelui Ion Iliescu şi a premierului Petre Roman, indica o fascinaţie cu un model autoritarist, egalitarist şi populist, care nu putea decât întârzia apropierea de Europa. Ulterior, clivajul dintre preşedinte şi premier s-a adâncit necontenit, ajungând la sfârşitul anului 1991 la punctul divorţului ireversibil. Acuzaţiile îndreptate de „liderul naţional" al FSN împotriva grupului Iliescu au întrecut întru virulenţă orice a fost spus şi susţinut de către presa independentă şi parlamentarii opoziţiei. Natura acestui conflict nu trebuie suprasimplificată prin referinţe obsesive la factori subiectivi: este limpede acum că Petre Roman reprezintă aripa moderat-reformistă a birocraţiei, câtă vreme Ion Iliescu răspunde aşteptărilor şi intereselor grupurilor conservatoare şi chiar nostalgic-restauratoare. A patra mineriadă din septembrie 1991 a fost astfel o combinaţie de revoltă muncitorească, pe de o parte, şi de

provocare politică a unor zone oculte ale puterii, pe de alta. înlocuirea lui Petre Roman a servit însă măcar dintr-un punct de vedere: extrem de ambiţios şi vanitos, fostul premier reuşise să magnetizeze antipatii din toate direcţiile, inclusiv ale unor cercuri, altminteri legate de putere, precum grupările şovine şi naţionaliste.
Ce s-a întâmplat între timp cu opoziţia? Partidele istorice şi-au depăşit inhibiţiile iniţiale şi au reuşit să devină prezenţe reale în noua cultură politică românească. Din rândurile lor s-au ridicat personalităţi care vor juca neîndoios un rol semnificativ în următorii ani. Opoziţia extraparlamentară a înţeles că într-o democraţie lupta se duce în şi pentru instituţii, nu în afara şi împotriva lor. Faza romantică a fost urmată de regrupări importante, precum în cazul formării mişcării Alianţei Civice şi, în vara lui 1991, a Partidului Alianţei Civice. La ora actuală numele unor Radu Câmpeanu, Corneliu Coposu şi Nicolae Manolescu au căpătat autoritatea şi credibilitatea necesară unor lideri politici democratici. Alegerile locale din februarie 1992 au reprezentat confirmarea urgentei coalizări a opoziţiei democratice din România. Formarea Convenţiei Democratice a fost elementul catalizator,

pârghia fără de care România nu are cum să se sustragă logicii sterilizante a monologului. Aşa cum se arăta în săptămânalul britanic The Economist, aceste alegeri pot fi privite ca o lovitură mortală dată hegemonismului impus de FSN. România a intrat astfel în faza unei vieţi politice cu mai mulţi parteneri, în care competiţia este acceptată ca normală, iar victoriile nu sunt considerate drept eterne. Abia acum putem spune că este posibilă reluarea acestui stil democratic al cărui exponent neabătut a fost Iuliu Maniu. Desigur, există regretabile extremisme în viaţa politică din ţară, există tendinţe de interizare xenofobă, dar ele îmi par a ţine mai degrabă de periferia culturii civice care se construieşte acum.

Problema centrală este să se nască acel consens asupra binelui public, acea convergenţă de interese supreme care să garanteze sănătatea organismului politic naţional. în această direcţie, trebuie spus, negarea continuităţii constituţionale în raport cu ordinea politică precomunistă este un element perturbant. Să nu uităm: nu românii au impus abdicarea forţată a regelui Mihai I în

132

decembrie 1947, ci puciştii comunişti conduşi de Gheorghiu-Dej, Petru Groza, Ana Pauker şi Emil Bodnăraş. Ar fi deci absolut normal să se reconsidere acel act abuziv şi să se gândească formele prin care statul constituţional român să-şi regăsească identitatea originară. Numai printr-o opţiune democratică sinceră şi perseverentă, prin respectarea drepturilor individului şi protejarea minorităţilor, prin eradicarea moştenirii securit-comuniste şi întronarea unei justiţii independente, prin încurajarea pe toate căile a liberei întreprinderi şi a iniţiativei private, prin înflorirea unei societăţi civile dinamice şi încrezătoare în sine, România va iî pe deplin parte reală a pluralismului european. Orice altă opţiune ne va izola şi ne va condamna la o lamentabilă regresiune în provincialism, autarhie şi alte dureroase rătăciri.

(Irepetabilul trecut, Bucureşti, Albatros, 1994, p. 34-41)

133

Al. Zub

Europa, o problema deschisă

La o nouă răscruce a istoriei, când vechile tensiuni dintre Est şi Vest cunosc o vizibilă schimbare de termeni, cine se ocupă de trecut poate observa lesne un anume paralelism între începuturile resurecţiei române cu două secole în urmă, şi noul proces regenerativ pe care tocmai îl traversăm. Şi atunci lumea „atlantică" dispunea de un avans, în ordinea civilizaţiei, care fascina pe răsăriteni. Şi atunci inerţia păturilor de jos părea definitivă, în timp ce o elită subţire căuta, uzând de mijloace variate, să determine schimbări comparabile cu cele deja produse în alte zone. O mişcare spre Occident, la nivelul elitei, a înlesnit, la finele secolului XVIII şi în deceniile următoare, contacte ce au înlesnit difuziunea informaţiei, ideilor şi tehnicilor stimulative. Se descoperea parcă din mers Europa. Iar nevoia de a se integra în civilizaţia de tip apusean românii o întemeiau deopotrivă pe realităţile prezente, etnoculturale, şi pe istorie. Latinitatea era o idee-forţă, pe care mai ales erudiţii ardeleni din epocă au ştiut să o pună la lucru, cu argumentele istorico-filologice, spre a obţine intrarea în lume. Aşa o tratează şi A.D. Xenopol între alţi istorici susţinând că românii au mers multă vreme în acelaşi sens cu apusenii, dar că epoca fanariotă a produs o ruptură dramatică, o discontinuitate plină de consecinţe. Rămaşi în urmă tocmai atunci când istoria îşi accelera sensibil cadenţa, ei s-au lăsat uneori cuprinşi de panică (Dinicu Golescu, de pildă, are accente de mare nelinişte), iar disperarea i-a făcut să-şi aducă aminte, în compensaţie, de rolul salutar jucat odinioară într-o Europă faţă de care nu manifestau nici o slăbiciune. Complexului de inferioritate ce se instala progresiv i s-a răspuns prin cultivarea unui mesianism cu vechi rădăcini, evocate acum de istorici şi de poeţi, un mesianism creştin

134

pus la lucru cu mari jertfe şi având ca rezultat protecţia Europei contra agresiunilor otomane. O izolare de câteva generaţii, în secolul XVIII, a fost suficientă pentru a naşte un sentiment de ruptură şi a dramatiza relaţia cu Apusul, devenit pentru români „podoaba lumii" modelul demn de urmat în noile circumstanţe create pe continent de Revoluţia franceză şi de campaniile napoleoniene.

Unii puneau accent pe ruptură convinşi că Europa e împărţită în două zone distincte. Alţii, dimpotrivă, supralicitau ideea de unitate europeană ca o şansă de viitor şi pentru români. Grigore IV Ghica spunea la 1824 că „toate puterile Europei formează parte inseparabilă", iar peste câţiva ani E. Poteca întrezărea chiar o Europă „de la Portugalia până la Siberia", cu alte cuvinte un spaţiu întins şi polimorf, în care neamul său îşi putea rostui un loc, mai confortabil. Utopia şi realismul se îngemănau discret. „Să urmăm europenilor mai de aproape", devine, în expresia lui Gr. Pleşoianu, un îndemn salutar şi o regulă de conduită. Aplicarea ei întâmpină numeroase rezistenţe, ceea ce face ca idealul european să rămână practic intangibil, deşi elita cea mai activă milita deschis pentru el, ca soluţie de transgresiune a handicapului, şi de modernizare mai rapidă. Un timp, formula „spre Europa" constituise marele îndemn, un mod de ieşire din impas. Apoi, pe la jumătatea secolului XIX, când toate popoarele se aflau în plină convulsie revoluţionară, s-a putut spune că „Europa ne priveşte", atentă la progresele noastre, preocupată ca instituţiile liberale să prindă rădăcini şi în solul moldo-valah. La 1848, revoluţionarii munteni evocau însemnătatea mişcării lor pentru „întregul continent", ştiindu-se parte din economia acestuia, fie şi o parte mereu frustrată prin chiar poziţia ei marginală. N-au făcut românii, secole în şir, de strajă la frontiera cea mai ameninţată a Europei? Au şi fost numiţi, cândva, „poartă a creştinătăţii", zid, „sărai", bastion,

„propugnaculum". Cruciaţi târzii, ei n-au mai putut înfrunta de la un timp colosul islamic şi s-au supus, nu fără a-şi asigura o certă autonomie şi nu fără a reproşa deschis puterilor europene lipsa de implicare mai activă în rezistenţa antiotomană. . ,...-, .,, . ■.'• .-■. = ;.;.:* *».-■.. . ..;■.; u- ■■ .■■.>■
135
I"
A fost a doua „părăsire", după cea din secolul III, iar consecinţele ei se cunosc. La 1879, când statutul juridico-politic al ţării era din nou motiv de dispută europeană, istoricul Victor Duruy a ţinut să observe că, în pofida atâtor dificultăţi, românii au reuşit să subziste: „Nu vom părăsi atât de uşor ca împăratul Aurelian această vitează populaţie românească a Daciei Traiane. Vrednică de originea sa şi de cel ce i-a dat primele oraşe, ea a jucat în Carpaţi rolul lui Pelagiu şi al ostaşilor săi în Austria, înfruntând din înălţimile acestei inexpugnabile fortăreţe toate invaziile, recâştigând pas cu pas teritoriul pierdut şi reconstituind, după şaisprezece secole de luptă, o Italie nouă, Ţara Românească, a cărei înălţare în rândul popoarelor libere o salută taate popoarele latine". E greu de spus câtă solidaritate de gintă exista atunci. Fapt este că latinii carpato-dunăreni şi-au pus toate speranţele într-un occident romantic, faţă de care îşi definea propria identitate, vocaţia culturală, programul de modernizare. De acolo au împrumutat şi modelul social-politic, pus la lucru încă înainte de Unirea Principatelor şi criticat insistent de junimişti pentru inadecvaţia lui. Misiunea de bastion al Europei liberale în Est s-a definit tot în raport cu modelul apusean. Kogălniceanu şi Anagnosti subliniau importanţa istoriei noastre pentru Europa (1837), iar I. Ghica căuta să pună la lumină „ponderea Moldo-Valahiei în problema Orientală" (1836). Ideea de martiraj în numele libertăţii domină paşoptismul şi va fi redusă mereu în actualitate cu accente revendicative, uneori şi resentimentare. Misia de care vorbiseră Aaron, Kogălniceanu, Bălcescu, pe seama poporului român, devine o temă curentă la I. Ghica (Misiunea românilor, 1826), V. Maniu (La mission de l'Occident latin dans l'Orient de l'Europe, 1869), Al. Odobescu (Bulevardul civilizaţiunii în Orient, 1877) ş.a. Substratul acestui mesianism e în ansamblu justiţiar şi revendicativ. Pentru generaţia Junimii, Europa nu mai alcătuia un ideal de neatins, atitudinea ei faţă de valorile acesteia fiind mai degrabă una critică. „Nu voiu, stimabile, să ştiu de Europa dumitale" nu e doar o replică memorabilă într-o piesă de mare efect, ci totodată una rezumativă pentru starea de spirit a epocii postpaşoptiste. Eminescu e, se ştie, unul dintre publiciştii care au formulat mai
136
drastic şi mai abuziv sentimentul opoziţiei noastre în raport cu Europa.
Marile convulsii din veacul XX i-a găsit pe românii preocupaţi mai întâi a-şi desăvârşi unitatea de stat, ceea ce îi plasa în plină criză a integrării europene, fie că e vorba de fenomenul însuşi al integrării naţionale sau de apărarea noului organism.
I-a găsit apoi în situaţia de a-şi pleda interesele la Liga Naţiunilor şi în alte foruri internaţionale. Europa devenise o realitate aproape familiară pentru omul deprins a călători, pentru intelectual, pentru diplomat, din nefericire o realitate prea puţin durabilă. Tragica segregaţie social-politică de după ultimul război mondial, adâncind un proces mai vechi, ne-a aruncat din nou în afara marilor curente de idei şi preocupări. Ea ne-a inculcat în timp, sentimentul unei izolări tot mai depline şi chiar al unei alterităţi ireductibile. A trebuit să vină seria de revoluţii din centrul şi sud-estul Europei pentru a ne sili să regândim toată problema.
Nu e doar problema noastră, însă la noi procesul reintegrării comportă o conotaţie specială, dată fiind criza de prestigiu a noului regim, criza susceptibilă a întârzia procesul şi a spori dificultăţile acomodării.
(Convorbiri literare, 32-33, octombrie 1990)
137
Mihai Zamfir
(Euro)pianissimo
Raporturile României cu Europa, relaţia dintre spiritualitatea dunăreană şi cea continentală reprezintă pentru noi o problemă veşnic deschisă - am spus chiar o „rană deschisă": pericolul metaforizării pândeşte etern subiectele de acest fel. Problema există, fireşte, dintotdeauna, dar ea a devenit perceptibilă atunci când românii au identificat-o şi s-au aplecat asupra ei cu delicii pentru a o diseca, adică atunci când ea a intrat în domeniul auto-reflecţiei. Când s-au petrecut acestea? Probabil după 1800. Chestiunea există ca preocupare obsesivă a ultimelor două secole de istorie naţională: n-ar trebui să explicăm suplimentar pentru ce anul 1992 marchează în raporturile România - Europa momente decisive.
începând cu decembrie 1989, ne aflăm iarăşi într-o fază în care preocuparea europeană revine pe primul loc.
în asemenea cazuri, se interpun, din păcate, între noi şi obiectul analizei noastre, numeroase locuri comune, „adevăruri" a căror veracitate nu o mai verifică nimeni; ocolirea lor marchează, primul pas pe calea cea bună. Gândirea leneşă şi-a luat dintotdeauna precauţii pentru ca forţa locului comun să rămână* întreagă, iar accesul la adevăr să fie dificultat la maximum. Inutil să mai spunem că în problema raporturilor România - Europa, ultimele două secole au îngrămădit o cantitate imensă de false adevăruri.
Simplificând oarecum, prin forţa lucrurilor, observăm din capul locului că, în mentalitatea românească principala relaţie cu Europa este de ordin recriminatoriu. România s-a plâns sonor de marginalizare în raport cu Occidentul european, de respingere la tentativele de apropiere, de persecuţie, finalmente - de ingratitudine europeană globală. După ce s-a opus secole de-a rândul unor

inamici alogeni de la tătari şi turci la sovietici, românii s-au văzut mereu lăsaţi la porţile Europei. Celor ce-şi ţin lor înşişi un astfel de raţionament, ingratitudinea occidentalilor le provoacă o reacţie previzibilă - adică replierea asupra noastră înşine, impregnată de un naţionalism otrăvit cu toate veniturile nemulţumirilor.

(Nu încape îndoială că, în acest context, Europa semnifică Europa Occidentală, pentru toţi oratorii discursului european, indiferent de pe ce poziţii ar vorbi ei. Dar până unde se întinde Europa Occidentală? Aici lucrurile se complică puţin: într-o situaţie dată, e foarte posibil ca Viena, Budapesta sau Varşovia să reprezinte în raport cu noi Europa (Occidentală), după cum însăşi Transilvania poate să personifice ocazional Europa, pentru un bucureştean sau pentru un ieşean. „Europa" înseamnă o stare de spirit mai degrabă decât o zonă geografică. Frontierele ei sunt spirituale, imprecise şi extrem de variabile. Tocmai la această redutabilă entitate, aproape metafizică, se referă atât cei care se plâng amar de ingratitudinea Europei, cât şi cei care doresc integrarea noastră europeană). Esenţialul discursului izolaţionist şi anti-european poate fi rezumat fără mare dificultate, din cauză că ideile lui sunt puţine şi fixe. Europa marginalizează România, românii sunt respinşi din Europa când încearcă să pătrundă acolo, relaţia Europa - România este o relaţie dintre bogat şi sărac dublată de o relaţie patemalistă în plan cultural şi social: Europa nu face decât să ne alerteze puritatea naţională: Europei, îi aparţin toate vinile, România se bucură de un angelism total. Singurul răspuns raţional la această istorică nedreptate ar fi izolarea de Europa şi autarhia completă, cu toate consecinţele ei.

De la tombaterele ruginite din epoca paşoptistă, de la naţionaliştii clin jurul anului 1900 şi de la semănătorişti la legionari şi la comuniştii ceauşişti - toţi au reluat şi modelat lozincile de mai sus împinşi de interese şi circumstanţe foarte diferite, dar solidari în viziunea globală. Discursul a luat uneori fineţe sadoveniană, ritmicitate de poezie ardeleană, chiar şi persuasiune metafizică sub pana lui Pârvan sau Nae Ionescu: ulterior, el a fost ţinut în maniera agramat-interjecţională a „epocii de aur". Scheletul însă a rămas acelaşi. v
..:.,;, .,,..: ■ ,

139

O întrebare pe care nimeni n-a pus-o ar trebui totuşi formulată: cui aparţine această viziune a românului respins şi nedreptăţit de Europa? întregului popor român? De lămurirea acestei întrebări atârnă coerenţa raţionamentului. Cu atât mai mult cu cât ideea „marginalizării" României şi a românului este, paradoxal, împărtăşită atât de partizanii integrării europene cât şi de duşmanii ei. Cei dintâi păstrează schema raţionamentului adversarilor, schimbându-i doar semnul. Pentru ei, situaţia jenantă ar putea fî anulată doar printr-o rapidă integrare continentală: vina istorică a Occidentului ar trebui pusă între paranteze, iar noua viaţă a României ar putea începe - în ceea ce ne priveşte - cu o generoasă iertare.

Cât de tenace pot fî locurile comune, mai ales când numitorul lor comun rămâne stupiditatea!

Imediat ce punem problema în termenii de mai sus, vedem că izolaţioniştii întru naţionalism şi adepţii integrării rapide aparţin aceleiaşi clase mentale: nici unii nici alţii nu-şi dau osteneala să examineze, fără parti pris, Ierna demonstraţiei de mai sus, pentru că întrebarea fundamentală rămâne: cui aparţine viziunea României veşnic nedreptăţite?

Un infim fragment social al poporului nostru şi nu întotdeauna cel mai reprezentativ, a vorbit în numele colectivităţii, executând spontan o sinecdocă abuzivă, o pars pro toto scandaloasă: mă refer la intelectualitatea de o anumită factură, la acea intelectualitate complexată până în măduva oaselor ce şi-a purtat complexul de inferioritate ca pe o boală ruşinoasă şi congenitală recurentă prin generaţii. Privind faptele fără patimă, observăm că, pentru imensa majoritate a poporului nostru problema integrării europene nu s-a pus niciodată în termeni reali. Atât în ultimele două secole, cât şi mult timp înainte, integrarea evocată a reprezentat o problemă pur economică. Sporadicele şi inevitabilele contacte cu Occidentul erau întreprinse de români în mod natural şi fără complexe pe linia unicei relaţii palpabile: profitul. Insensibili la o cultură a cărei substanţă nu-i interesa, negustorii români sau puţinii meseriaşi şi oieri ce luau contact cu realităţile apusene acţionau din sensibilitate la un singur aspect al Occidentului european, la

140

bogăţia lui. în rest propria lor cultură şi propria lor spiritualitate le ajungea perfect acestor patriarhali. A năzui spre altceva li s-ar fi părut o inutilă pierdere de vreme. Curiozitatea spontană şi legitimă faţă de o altă lume n-a dus niciodată, pentru ei, la anularea ori la exaltarea celei din care plecaseră, pentru că arhitectura gotică ori barocă, tragedia clasică franceză şi sonetul italienizat ieşeau hotărât din sfera de interes a negustorului.

Nu tot astfel au stat lucrurile cu intelectualii aflaţi la studii în Franţa, Germania, Austria - dar cu deosebire în Franţa. Ce trebuie să fi fost în sufletul unui Bălcescu păşind pe bulevardele Parisului înaintea revoluţiei de la 1848 ne putem imagina, cunoscând sublima demenţă romantică a personajului: dar ce trebuie să fi simţit Al. Sihleanu, Al. Depărăţeanu, G. Cretzianu, Radu Ionescu, N. Nicoleanu etc. etc. - şi mai ales miile de anonimi, deveniţi ulterior avocaţi, medici ori profesori? După uluirea primului şoc, urma spaima în faţa universului de cunoştinţe cu care trebuiau să se familiarizeze: începea apoi experienţa fundamentală a Indiferenţei celorlalţi. Pe jumătate reală, pe jumătate imaginară, marginalizarea avea loc prin exilarea tânărului intelectual în mansarda friguroasă a metropolei sau în camera anonimă de hotel. Continua cu ignorare completă a identităţii sale culturale şi cu dispreţul de natură intelectuală al profesorilor şi al colegilor, abia ascuns, dar foarte greu de

suportat. în mijlocul unui Paris ostil-indiferent, fără prieteni şi, adesea, fără mijloace materiale convenabile, intelectualul român îşi descoperea cu stupoare totala insignifianţă. Dar nimeni nu recunoaşte că propria-i mediocritate i se datorează: fiecare om posedă o panoplie bine garnisită de explicaţii, alibiuri şi culpabilizări, din care să rezulte cu precizie vinovăţia Celorlalţi. Nu-i vina noastră că suntem cum suntem, e vina celor din jur, a împrejurărilor, a fatalităţii ce ne apasă.
De-a lungul întregului secol al XlX-lea şi până în epoca interbelică, acest raţionament a fost făcut în mii de cazuri, iar experienţa singurătăţii ostile s-a repetat de zeci de mii de ori. Imaginea patriei depărtate căpăta forma Paradisului abandonat.
141
Mitologia colectivă se compune din mii de experienţe convergente, din mii de exemple purtând, în mare, acelaşi semn. Toposul Europei indiferente şi ostile versus România depărtată şi nedreptăţită s-a creat de-a lungul secolului trecut şi în primele decenii ale secolului nostru, ca rod al unor experienţe individuale frustrante ori dezamăgitoare, trăite de intelectuali români aflaţi la studii în Occident.
Fiecare mitologie constituită presupune o axă centrală, în jurul căreia se orientează faptele, un model paradigmatic: mitologia româno-europeană, născută în secolul al XlX-lea, a avut drept simbol european tutelar Parisul, unic nu numai prin strălucire intelectuală, ci şi prin cantitatea imensă de români ce au trecut pe acolo. Sub acest raport România nu reprezintă o excepţie: zeci de ţări şi milioane de intelectuali au crezut cu convingere că prin Paris trece axis mundi. Simbolul celuilalt partener al cuplului mitologic, al românului plecat la studii, rămâne studentul în Litere şi Umanioare, învăţăcelul în ştiinţe inocente, scriitorul în formare, viitorul filosof ori viitorul avocat. Abuziva schemă explicativă a relaţiei Europa - România a rezultat din şederea frustrată la Paris a tânărului student în Litere.
Există şi personalităţi autohtone care se sustrag schemei de mai sus? Fără îndoială! Dar acestea, puţine, au reprezentat excepţia care întăreşte regula. E nevoie de o structură individuală excepţională, puternică şi aprioric configurată pentru sustragerea din limitele unei mitologii constituite.
De-a lungul ultimelor două secole - segmentul nostru temporal de referinţă - aceste excepţii pot fi numărate cu relativă uşurinţă, pentru că ele se detaşează net. Paşoptiştii bogaţi, aristocraţii de tipul lui Alecsandri sau Ion Ghica au trăit la Paris fără complexe, într-o Franţă ce le era deja un fel de patrie spirituală. Marii Junimişti, în frunte cu Eminescu şi Titu Maiorescu, au avut aceeaşi psihologie de învingători şi s-au format într-o Europă privită de la egal la egal. Savanţi autentici de la finele secolului trecut şi din primele decenii ale secolului nostru de tipul lui Spiru Haret, Victor Babeş, Ion Cantacuzino ori Grigore Moisil, au repurtat
142
succese profesionale răsunătoare şi s-au convins, în străinătate, de propria lor superioritate.
în raport însă cu masa studenţilor şi a vizitatorilor ocazionali, numărul personalităţilor rămâne extrem de mic, iar numele lor intră în legendă. însăşi această trecere în legendă ei au realizat-o cu nonşalanţă, fără să-şi formuleze interogaţii abisale despre o chestiune ce li se părea absolut normală -integrarea profesională şi umană în comunitatea fără frontiere a oamenilor de ştiinţă şi cultură. (în acest raţionament, evident nu luăm în calcul pe intelectualii români ce s-au integrat conştient altei culturi: de la Marta Bibescu şi Constantin Brâncuşi la Eugen Ionescu şi Emil Cioran, ei formează o categorie aparte categoria celor la care „europenizarea" a luat formă extremă şi fără întoarcere.
Desigur, nu în jurul lor se putea constitui mitul local).
Dacă România n-ar fi ieşit din istoria normală a Europei odată cu începutul ultimului război, probabil că integrarea noastră ar fi evoluat normal şi favorabil: din ce în ce mai mulţi oameni de litere şi ştiinţe ar fi studiat în Apus, ar fi ajuns la performanţe tot mai înalte păstrând un schimb spiritual viu între ţara noastră şi restul lumii. într-o asemenea situaţie, mitologia post-romantică a contradicţiei funciare dintre România şi Occident ar fi avut soarta tuturor construcţiilor mentale similare, adică ar fi dispărut în faţa realităţii. Tot mai mulţi G. Călinescu, Tudor Vianu ori Lucian Blaga, alături de alţi I. Cantacuzino ori Grigore Moisil ne-ar fi impus, lent şi sigur, o nouă viziune asupra relaţiei cu ştiinţa şi cultura majoră. Mitologia ce ne apasă încă ar fi reprezentat o fază infantilă depăşită. Aceasta deoarece suspiciunea angoasată în faţa imperialismului cultural exercitat de marile ţări europene n-a fost un apanaj exclusiv al României: a existat recriminarea măruntă şi sordidă a sârbului, a grecului sau a portughezului faţă de culturile europene dominator-imperiale. Dar aceste recriminări s-au stins, treptat din anii '40 şi până astăzi deoarece ţările respective, în grade diferite, şi-au păstrat independenţa, iar fiecare legătură cu restul Europei s-a menţinut.
143
Corolar esenţial: o enormă cantitate de sârbi, greci ori portughezi, oameni simpli şi normali, au început să lucreze în Franţa, Germania Occidentală ori Anglia, găsind acolo din belşug marginalizare socială, umilinţe culturale ori religioase, dar şi sume considerabile în valută forte, care le-au schimbat existenţa.
Ceea ce oamenii simpli imigranţi din ţările periferice, au găsit în Europa Occidentală a fost, mai ales, un stil de viaţă şi o nouă concepţie asupra relaţiei sociale. Intelectualii de stânga şi retardaţii mentali consumă încă tone de hârtie şi de cerneală scriind despre „crunta exploatare" la care sunt supuşi muncitorii străini în Franţa ori Germania. Iată însă că aceştia preferă exploatarea din Franţa şi Germania vieţii pe care ar fi siliţi să o ducă la ei

acasă. Iar copiii lor, în covârşitoare majoritate, nu mai vor să se întoarcă în Serbia, Grecia ori Portugalia pentru că se simt, cultural vorbind, deja francezi ori germani şi privesc cu oroare „înapoierea" socială şi economică din patria părinţilor lor.
întunericul ce s-a abătut peste România după 1947 n-a însemnat doar accentuarea unei inferiorităţi economice şi acumularea unor grave lipsuri materiale pentru majoritatea populaţiei: a însemnat şi ieşirea României din circuitul cultural continental. Această jumătate de secol pierdută perpetuează unele mentalităţi ce poartă, vizibil, marca secolului XlX-lea.
Din cele spuse până acum, se schiţează şi unicul drum posibil de „intrare în Europa", de integrare a civilizaţiei contemporane. Nu intelectualii isteroizi vor realiza miracolul, ci oamenii simpli, muncitorii cu braţele, emigraţia spontană. Atunci când sute de mii ori milioane de români vor fi trăit ani de zile în Occident, se vor fi impregnat de mentalitate apuseană şi vor fi restabilit un flux continuu cu ţara de origine, abia atunci Europa nu va mai fi pentru noi o himeră ambiguă, ci realitate consistentă.
Dar jumătatea de veac pierdută atârnă greu în balanţă. Astăzi, la finele unui secol ce a consacrat mobilitatea planetară a forţei de muncă şi a inteligenţei umane, astăzi, când un sfert din inginerii americani lucrează în afara Statelor Unite şi aproape jumătate din cercetătorii ştiinţifici ai S.U.A. nu sunt americani, România priveşte

încă lumea printr-o schemă de gândire arhaică. Existent de decenii, decalajul psihologic s-a accentuat dramatic mai ales între 1970 şi 1990, ieşind la iveală, cu toată cruzimea de obicei, un rău sfătuitor în căutarea soluţiilor logice: trebuie să trecem dincolo de enervările clipei prezente pentru a imagina verosimil viitorul apropiat.
Marea majoritate a poporului nostru doreşte, fără, îndoială, integrarea în Europa, nu doar din cauze sentimentale ori culturale, ci din raţiuni extrem de precise şi, la urma urmei, vulgare: pentru a trăi material mai bine, pentru a profita de viaţă în cel mai simplu mod.
în aceste condiţii, visul de autarhie şi de închidere a frontierelor, vis al celei mai reacţionare părţi a societăţii româneşti de astăzi (foştii activişti de partid, fosta securitate şi toţi cei ce le împărtăşesc viziunea şi nostalgiile), apare în toată inconsistenţa lui. El face apel la o ideologie structurată în urmă cu un secol şi jumătate, la o mitologie de epocă romantică şi la năzuinţe regresive manifeste. Astfel de vagi reverii leagănă încă multe cunoştinţe naive: dar ele au un sens politic precis în discursul celor ce au pierdut puterea absolută de care se bucuraseră până în decembrie 1989. A visa la o izolare a României şi la o readucere a ei în cuşca unde a vegetat timp de o jumătate de secol reprezintă prototipul visului absurd: şi aceasta nu din cauză că el jigneşte sentimentul european al celei mai semnificative părţi a oamenilor noştri de cultură, ci pentru că se opun unei tendinţe profunde, existente în toate straturile societăţii.
Zecile de mii, în curând sutele de mii de tineri care se stabilesc în Occident (intelectuali, dar şi muncitori, oameni cu pregătire medie sau fără nici un fel de pregătire) realizează, primitiv şi artizanal, integrarea europeană a României.
Ei nu ascultă de nici o propagandă şi nu urmăresc altceva decât folosul propriu imediat: dar, poate fără să ştie, se înscriu în dinamica universală ce şi-a dovedit existenţa în zeci de cazuri similare cu cel al ţării noastre. Aceşti proaspeţi emigranţi nu cauţionează o ideologie, ci o mişcare istorică: nu se poate face mare lucru contra ei.
,

Iată încă unul dintre paradoxurile acestui secol bogat în paradoxuri: europenizarea reală a României va veni de acolo de unde ne-am fi aşteptat mai puţin. Astăzi, corul lamentuos ce întovărăşeşte emigrarea tinerilor români spre Occident este, în lumea noastră politică, cvasi-unanim. încă o dovadă că, în România, dacă un „adevăr", de pregnanţă intelectuală mediocră reuşeşte să realizeze în jurul său majoritatea zdrobitoare, el este de obicei o absurditate sau un nonsens. Trăim, cum se vede, printre paradoxuri: totul e să le observăm la vreme şi să nu ne lovim prea rău de ele.
(România Literară, 1/1992)

Ileana Oancea
Vindecarea de ignoranţă
într-un articol din 1953, publicat la noi abia în 1990, intitulat Destinul culturii româneşti, Mircea Eliade scria: „Puţine neamuri se pot mândri că au avut atâta noroc în istorie, ca neamul românesc. Ca să putem înţelege destinul culturii româneşti trebuie să ţinem mereu seama de vitregia istoriei românilor. Am fost aşezaţi de soartă la frontierele răsăritene ale Europei pe ambele versante ale ultimilor munţi europeni. Carpaţii, de-a lungul şi la gurile celui mai mare fluviu european, Danubiul. Traian ne-a predestinat drept popor de frontieră. Ocuparea şi colonizarea Daciei a însemnat acţiunea de expansiune cea mai răsăriteană pe care a încercat-o Imperiul roman în Europa. într-un anumit fel, şi geografic, şi cultural, dincolo de Bug Europa încetează: romanitatea - cu tot ce reprezenta ea ca sinteză şi moştenire a marilor civilizaţii maritime şi continentale care o precedaseră n-a izbutit să se întindă mai la răsărit de Bug. De acolo înainte începe o altă geografie şi o altă civilizaţie: care poate fi foarte interesantă, dar care nu mai aparţine Europei, ci acelei forme istorico-culturale pe care Rene Grousset o° numea Imperiul Stepelor (p. 139).

Care a fost acel mod de a fi al romanităţii în istorie? „în această parte a Europei, considerată aproape pierdută după instalarea dominaţiei otomane s-au păstrat comori de spiritualitate care au făcut cândva parte din însuşi'centrul culturii europene, căci Tracia dionisiacă şi Grecia orphică, Roma imperială şi creştină, în această parte a Europei, s-au întâlnit şi s-au plăsmuit cele mai de seamă valori. Nu trebuie să uităm o clipă că acolo unde s-a întâlnit Grecia, Roma şi creştinismul arhaic, s-a conturat adevărata Europă, nu cea geografică, ci Europa spirituală. Şi toate valorile create înlăuntrul acestei zone privilegiate fac parte din patrimoniul
147
comun al culturii europene. Nu ne putem imagina o cultură europeană redusă numai la formele ei occidentale. Culturaliceşte, ca şi spiritualiceşte, Europa se întregeşte cu tot ce a creat şi a păstrat spaţiul carpato-balcanic (...)".

Ajuns la capătul expunerii sale, Eliade se întreabă. Şi întrebarea depăşeşte problemele culturii româneşti, interesând destinul istoric al românilor. întrebarea este aceasta: printr-un miracol, sămânţa Romei nu s-a pierdut după părăsirea Daciei de către Aurelian - deşi această părăsire a însemnat o adevărată catastrofă pentru locuitorii bogatei provincii. Dar Europa îşi mai poate îngădui această a doua părăsire a Daciei în zilele noastre? Făcând parte, trupeşte şi spiritualiceşte, din Europa, mai putem fi sacrificaţi fără ca sacrificiul acesta să nu primejduiască însăşi existenţa şi integritatea spirituală a Europei? „De răspunsul care va fi dat, de istorie, acestei întrebări, nu depinde numai de supravieţuirea noastră, ca neam, ci şi supravieţuirea Occidentului (p. 150-151)". A venit în sfârşit vremea unui răspuns. Este nevoie de un răspuns în cunoştinţă de cauză.

Suntem deci un popor european şi romanic ancorat timp de peste patru decenii într-o formă de existenţă istorică pe care ţările aparţinând acestui spaţiu al romanităţii europene nu au cunoscut-o. în modul nostru de a fi în istorie ca popor european şi romanic o cezură brutală a avut loc. Şi acest fapt s-a petrecut spre marea noastră neşansă, cea mai mare dintr-o suită de neşanse istorice, în perioada de maximă efervescenţă a spiritului românesc în care se petrecea conştientizarea luminoasă a unui destin românesc. Cultura românească între cele două războaie a fost dominată de o demiurgie a creaţiei şi, în interiorul acestei demiurgii, de obsesia construirii unei mari istorii româneşti. Se vorbea despre o menire a românilor în istoria europeană, venise ora României. Brutalitatea istoriei a retezat ceea ce putea să fie epoca de aur a culturii române. Câţi dintre noi, cei născuţi după cel de-al doilea război mondial am ştiut suficient acest lucru, câţi am măsurat proporţiile acestui dezastru al spiritului românesc şi câţi ne-am gândit suficient la el ? Câţi ne-am gândit că această dureroasă cenzură a afectat
148
nu doar viaţa noastră materială, ci, prin ceea ce noi n-am ştiut şi n-am putut să fim, a afectat înseşi liniile profunde ale istoriei noastre. Au ştiut-o însă în întreaga ei amploare generaţiile de intelectuali care s-au aflat în chiar vâltoarea dezeuropenizării noastre din perioada postbelică, aruncate cu violenţă în acest abis şi obligate, pentru a putea supravieţui, la exilul exterior, la pribegire sau la drama exilului lăuntric, şi atunci, desigur, ne putem întreba, cutremurându-ne o dată cu Emil Cioran, gândindu-ne la schimbarea la faţă a României ce îşi părăsea propria ei identitate : „România e geografie, nu istorie, înţelege cineva acest tragism ?"

Trezirea din somnul istoric şi saltul nostru în istorie plătit cu suferinţă şi moarte ne oferă acum şansa sperată, aşteptată. Asupra imensei mize istorice şi asupra dificultăţilor imense ce decurg din acel hazard al unui pact între generali care prin câteva semnături a dus la a doua părăsire a Daciei la marginile istoriei, o părăsire mult mai gravă decât cea dintâi, pentru că ea viza, însăşi substanţa noastră spirituală ca popor european şi romanic, s-ar cuveni să reflectăm cu gândul datoriei faţă de propriul nostru destin în istorie. Să ne gândim că de noi depinde să facem din România geografică o Românie istorică. Avem noi, generaţiile postbelice, o imensă responsabilitate, altoită din nefericire pe o imensă ignoranţă. Am început să facem exerciţii de gândire personală şi începem să devenim oameni aircetăţii.

Dar câţi din noi s-au gândit că, înainte de a ne construi un model mental "pentru ceea ce România ar putea să fie, avem datoria să reînnodăm firul întrerupt. Căci este datoria elementară a fiecăruia din noi să ne întoarcem spre cărţile atâta vreme rămase necunoscute, a căror necunoaştere ne-a văduvit de însăşi cunoaşterea de sine (ca spiritualitate românească bogată şi creatoare), pentru a şti cum au gândit destinul românesc şi marea lui cumpănă, tragedia lui Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Rădulescu-Motru sau Eugen Ionescu, Nicolae Titulescu. Să refacem în propriul nostru spirit unitatea culturii române, să-i redăm fervoarea şi sâmburele de creativitate în sensul european al culturii. Să ne regăsim,
149
regăsind din nou acest sens atât de viu din perioada interbelică, citind operele care ne-au fost refuzate atâta vreme de un învăţământ care a amputat cultura românească de o parte din numele ei mari prin care se afirma vitalitatea noastră spirituală şi un orizont stilistic inconfundabil.

înainte de a construi un model mental despre ceea ce România ar putea să fie, să ne vindecăm de ignoranţă. Cel mai urgent lucru pe care trebuie să-l facem este să reîncepem să învăţăm. Să ne învăţăm trecutul.

(Orizont, III, 29, 19 iulie 1991)
150

Victoria Ana Tăuşan

Mai întâi spiritul european

Unii susţin că vrem să intrăm în Europa, alţii susţin că noi am fost dintotdeauna în Europa. Desigur, primii se referă cu precădere la un nivel material mult prea scăzut, care nu ne poate situa în rândul popoarelor europene civilizate, în vreme ce ceilalţi se referă la creaţia spirituală, la numele de prestigiu ale culturii româneşti care s-au impus dincolo de hotarele ţării. Ar fi, însă, cazul să se discute mai mult despre ceea ce înseamnă spirit european, pentru că de vom ajunge într-o zi să atingem un nivel de viaţă satisfăcător, dar nu ne vom fi însuşit spiritul european, mai nimic nu va însemna efortul generaţiilor de astăzi şi de mâine.
Reconstrucţia, în sensul european, trebuie să înceapă cu propria noastră reconstrucţie, cu reconsiderarea ideilor care ne alcătuiesc. Trebuie să încercăm ieşirea din ghetto-ul spiritual în care am fost ţinuţi o jumătate de veac, timp al îngrădirii noastre lăuntrice cu sârma ghimpată a necunoaşterii şi a interpretărilor voit eronate asupra fenomenului european. Trebuie să cunoaştem mai îndeaproape faptul că, după al doilea război mondial, popoarele din cealaltă parte a Europei au căutat o apropiere şi o conlucrare în profunzime.
Treptat, prin toate mijloacele diplomaţiei şi printr-o continuă redresare economică, s-au şters diferenţele între „învingătorii" şi „învinşii" războiului, s-a ajutat la cicatrizarea rănilor şi s-au găsit noi forme de prietenie între naţiuni. Noile generaţii au crescut în climatul unei apţopieri şi toleranţe, a unei adevărate înţelegeri a faptelor de Istorie. Libera circulaţie a oamenilor şi informaţiilor, departe de a fi slăbit naţiunile europene, a dus la o stimulare a valorilor fiecărei naţiuni şi la creşterea rolului specific fiecăreia îh sânul comunităţii euj^^^^^^^^^^Hattiotism nu a mai constat

în exacerbarea şi prosternarea în faţa virtuţilor propriului popor, care duce la exclusivism şi în cele din urmă la şovinism, ci a constat într-o emulaţie a aportului fiecărei comunităţi, păstrându-se specificitatea, în concernul naţiunilor europene. Prin libera circulaţie a oamenilor şi ideilor s-a ajuns la o creştere a nivelului de cultură şi informaţie, iar prin aceasta la o toleranţă reciprocă, ceea ce a netezit drumul unei înţelegeri adevărate şi realiste. Rădăcinile profunde ale culturii şi civilizaţiei europene au fost lăsate libere, să rodească, în vreme ce în ţarcurile lor comuniste, între graniţele sânnelor ghimpate, popoarele Europenele Est au fost. ţinute în voita ignoranţă impusă de conducerile comuniste, cenzurându-li-se cunoaşterea şi necunoaşterea de sine şi de alţii. Din necesităţi de „tactică,, şi „strategie" comunistă, pentru a distrage atenţia de la mizeria crescândă la care erau supuse, pentru a se crea impresia aderării la ideile comunismului, s-a apelat la ideea naţională, la „apărarea" drepturilor fiecărei naţiuni ca şi cum tot timpul ar fi fost ameninţată de „duşmani" din exterior şi din interior, s-a vehiculat în fond sentimentul naţional în sensul dezbinărilor şi al intoleranţei, ca astfel fiecare naţiune să poată fi deplin dominată. S-a ajuns la nociva intoleranţă şi la ura faţă de alţii, la escaladarea sentimentului naţional. S-a ajuns, în fapt, la un naţional-comunism nvi mai puţin periculos decât naţional-socialismul fascist. Patriotismul a devenit un act de paradă şi de propagandă, fiind abătut de la adevăratul său rost. în Europa fiind, dar închise perfect între graniţele lor şi în îngrăditura teoriilor comuniste, naţiunile din Est au fost îndepărtate de la spiritul european. Ce altceva a fost „cosmopolitismul", decât formula prin care au fost îndepărtaţi din viaţa publică toţi cei care preconizau o largă înţelegere între naţiuni ?
De câte ori s-a încercat o apropiere de fenomenul de cultură şi civilizaţie al Europei, comuniştii au „combătut" aşa-zisa „ploconire în faţa străinătăţii" mască sub care s-a ascuns politica de izolare şi de înăbuşire a oricărei deschideri spre o adevărată cultură şi civilizaţie. Aşa se face că „bunii" patrioţi au fost consideraţi patriotarzii, „cosmopoliţii" devenind „duşmani" ai propriei naţiuni. Dar nimic mai fals şi mai dăunător, decât închiderea unei naţiuni

în ea însăşi. Nimic mai otrăvitor, decât a considera „străinul" ca fiind principalul vinovat în sânul unei naţiuni. Că ura naşte ură şi intoleranţa naşte intoleranţă, este un adevăr prea cunoscut. Escaladarea unui astfel de fenomen a contribuit, însă, pe durata a zeci de ani, la întărirea aparatului poliţienesc comunist, sub masca apărării intereselor naţionale. Fenomenele marginale de intoleranţă au fost exploatate în folosul conducerilor comuniste. Oamenii au căzut în cursa întinsă de Putere. în locul încrederii reciproce, care face parte din spiritul european, a fost menţinută şi bine întreţinută suspiciunea. Or, o dată pierdută încrederea, ea se recâştigă cu mari eforturi, lucru ştiut de conducerile comuniste. De altfel, după înlăturarea „duşmanilor de clasă", comunismul a aruncat în jocul său politic ura faţă de „duşmanii naţiunii". Cercul în care a trăit fiecare naţiune a devenit perfect închis. După „salvarea" clasei muncitoare, s-a început salvarea naţiunii. Roadele unei astfel de politici se văd astăzi, în dificultăţile de a se stabili relaţii normale între naţiunile din Estul Europei şi în dificultăţile de a se stabili o pace socială înlăuntrul fiecărei naţiuni. Căci spiritul european, de la care au fost îndepărtate de propriile lor conduceri popoarele din Est, nu este o vorbă în vânt. El este inoperant, cât vreme se menţine aceeaşi veche politică de vrajbă şi neîncredere. Resentimentele se dezrădăcinează cu greu.
Dar ce se întreprinde pentru a le dezrădăcina? Nimic. Sau aproape nimic, ceea ce ne menţine în aceeaşi beznă în care orice pâlpâire devine prea slabă şi se stinge de la sine. Nu flacăra mare a urii şi intoleranţei ne va ajuta să ieşim la liman, şi nici ajutoarele şi împrumuturile din cealaltă pane a lumii, ci o mai dreaptă cunoaştere de noi

înşine şi o dreptate socială şi naţională care trebuie să se instaureze. Dacă se acceptă că ne naştem liberi şi egali, trebuie să şi rămânem liberi şi egali. Revirimentul nostru se va produce într-un adevărat spirit european, sau nu se va produce deloc, ci totul va fi „vânătoare de vânt", după spusa biblică.
(România Liberă, 28 noiembrie 1991) >

Nicolae Macovei
România - un stat european?
Problema cu care este confruntată România în momentul de faţă este, desigur, una fundamentală. Poate tocmai din această cauză abia este formulată explicit în haosul crizei sau, chiar formulată fără echivoc, se pierde în gălăgia care ne asaltează din toate părţile. La urma urmelor, această problemă este atât de acută şi atât de generală, atât de vie şi atât de complexă încât influenţează totul: legi (elaborate ori nu), instituţii, obiceiuri, activitatea economică şi politică, morala şi lipsa moralei, munca şi resorturile ei, influenţează în egală măsură pe cei aflaţi la putere şi pe cei din opoziţie, români şi minorităţi naţionale deopotrivă, influenţează până şi ceea ce se întâmplă în subconştientul nostru.
Este vorba de raporturile dintre cetăţean şi stat. Mai exact spus, e vorba de ceea ce hotărăşte şi determină ce fel de raporturi predomină: de subordonare a cetăţeanului la stat ori de unul în care statul se pune în slujba cetăţeanului.
România, din acest punct de vedere, s-a aflat, în general vorbind şi fără a intra în detalii, într-o situaţie apropiată sau chiar identică altor state europene, reuşind să ofere un minimum de libertăţi fiinţei individuale, cetăţenilor ei, accentul căzând însă de-a lungul timpului pe un efort constant cu caracter de necesitate, privind întărirea statului. Vitregiile geopoliticii, vitregiile istoriei au determinat într-un mod acut punerea intereselor statului deasupra celor individuale şi subordonarea acestora intereselor naţionale (acceptate ca fiind primordiale), ba chiar transformate uneori în ţel suprem al vieţii şi prilej de sacrificiu.
România Mare a constituit încununarea unor aspiraţii sfinte tuturor, creându-se un cadru stabil şi cuprinzător care, în sfârşit,

să ofere, aşa cum s-au petrecut lucrurile şi în alte state democratice, posibilitatea inversării raporturile dintre interesele statului şi cele ale cetăţeanului în favoarea celui din urmă. Şi, într-un timp relativ scurt România, între cele două războaie mondiale, a demarat rapid către un stat care, probabil, nu s-ar fi deosebit prea mult de celelalte state democratice de pe continent.
Dar n-a fost să fie aşa. Europa, întreaga lume, de fapt, a asistat, mai mult sau mai puţin uimită, hipnotizată uneori, la ascensiunea unui tip de stat totalitar: statul comunist, bazat pe filosofia marxist-leninist-stalinistă şi statul naţionalist-socialist, fascist, bazat pe o filosofie dacă nu asemănătoare, cel puţin la fel de nocivă fiinţei umane. Cu statul fascist ştim ce s-a întâmplat. Tipul de stat comunist a avut însă o altă soartă. S-a dovedit capabil chiar să-şi exporte cu succes propriile-i structuri. Un tip de stat pe care, poate, nici cei mai sângeroşi şi cinici dictatori ce au triumfat în istorie nu l-ar fi visat ca fiind posibil şi mai ales capabil să trezească interes sau cel puţin înţelegere în cele mai diverse colţuri ale lumii. Un tip de stat al egalităţii în lipsa oricăror drepturi. Cetăţeanul acestui stat s-a dovedit a nu avea decât un singur drept şi o singură libertate: de a se supune integral, el şi conştiinţa lui, statului.
Pentru prima oară în istorie a supravieţuit un stat care nu a admis nici un fel de libertate în afara libertăţii de a dispune de cetăţeni într-un mod total şi necondiţionat. Pentru prima dată în istoria modernă statul nu a mai admis nici un fel de fraternitate între oameni bazată pe libertatea lor individuală. Şi pentru a-şi impune acest program nu a precupeţit nimic: de la teroare până la utopie, de la crimă până la înfometare, de la educaţie până la spălarea creierelor, de la propagandă până la spionaj, de la denaturarea limbajului până la artă, totul făcându-se în numele unui om nou şi al unei societăţi superioare.
Din acest punct de vedere, secolul XX va rămâne cu siguranţă unul de excepţie şi să dea Dumnezeu să fie şi singurul de acest gen în istoria omului.
Intrată sub tăvălugul acestei monstruoase creaţii, România a rezistat cât s-a priceput, lăsându-se până la urmă, pentru că nu se

putea altfel, în voia soartei. Părăsită de către puterile occidentale pentru a „apăra" interesele Uniunii Sovietice cu un „cordon sanitar", statul român, împreună cu celelalte state intrate sub „protecţie" rusească, a redus la minimum drepturile şi libertăţile individuale umflând puterea statului la maximum. Ba chiar în România, de exemplu, dictatura comunistă a luat forme atât de nocive încât a atentat la integritatea biologică a cetăţenilor ei. în megalomania paranoică a statului comunist, tot ce amintea de libertăţile şi drepturile omului era considerat un atentat la securitatea şi liniştea statului. Orice libertate individuală era o sfidare, o nesupunere şi trebuia aspru pedepsită, exemplar pedepsită. Nu numai ca fapt în sine ci şi pentru a preîntâmpina o solidaritate de alt tip: solidaritatea dintre oamenii liberi, opusă solidarităţii dintre sclavi, opusă egalităţii în sclavie.
Acestui stat totalitar naţiunea română a încercat să-i reziste adoptând tactica „temporizării", ştiind că „apa trece, pietrele rămân", „capul plecat sabia nu-l taie" etc. A adoptat o anumită pasivitate faţă de manifestările aberante

ale regimului comunist, continuând să vieţuiască şi să-şi păstreze sentimentele de iubire faţă de ţară şi neam, punând ca întotdeauna interesele ţării mai presus de orice. Că această atitudine a fost sau nu cea mai eficientă- este o altă problemă. întreaga lume a avut mai mult ori mai puţin de suferit şi nu s-a grăbit nimeni să condamne, ori să judece lumea în ansamblul ei. De acuzat şi de condamnat pot fi doar cei ce au impus cu forţa şi au menţinut un astfel de regim criminal.
Naţiunea română, prin jertfa tinerilor din decembrie '89, a plătit un greu tribut pentru a se elibera de sub dominaţia unui sistem social aberant. Revoluţia începută în decembrie este una legată nu numai de recucerirea drepturilor şi a libertăţilor individuale, ci, într-o măsură cel puţin la fel de mare, de construirea unui stat care să se pună în slujba garantării şi promovării în toată amploarea lor a acestor drepturi, aşa cum sunt ele definite pe plan internaţional.
Menţinerea în continuare a statului în situaţia lăsată de dictatura comunistă, aşa cum procedează actuala putere, nu

reprezintă decât o „schimbare fără schimbare". Atâta timp cât statul nu se pune integral în slujba cetăţeanului, folosind toată capacitatea lui spre a sluji cetăţeanului, nu ne aflăm în Europa. Democraţia europeană, statul european, nu înseamnă numai recunoaşterea drepturilor şi libertăţilor fundamentale, recunoaştere, la urma urmelor, formal înscrisă până şi în constituţiile dictaturilor comuniste, ci, în primul rând modelarea statului şi a legilor care îl guvernează pentru a sluji acestor drepturi şi libertăţi fundamentale. Statul se pune în slujba poporului şi a fiecărui cetăţean în parte şi nu invers. Orice disfuncţiune în acest mecanism în ţările democratice, duce automat la discreditarea celor din vina cărora s-a produs. Acest fapt reprezintă unul din mijloacele cele mai la îndemână pentru a proba funcţionarea mecanismelor democratice ale statului, ale societăţii. Este, poate, de ajuns spre a arăta că România nu este un stat democratic doar exemplul Mineriadei, ori cel recent de la Berevoieşti, gravitatea lor nerăsfrângându-se în nici un fel asupra celor din vina cărora s-au produs. E limpede că situaţia în care se află România este una paradoxală: de haos general şi de blocaj. Cetăţenii României au redescoperit drepturile şi libertăţile fundamentale ale omului. Nu este pomana nimănui. Statul nu a făcut nimic în acest sens, ba, din contră. Pe de altă parte, statul, obligat să recunoască drepturile şi libertăţile fundamentale ale cetăţenilor, acţionează în bună măsură ori în vederea blocării acestor drepturi, ori, pur şi simplu, acţionează împotriva lor. Statul român încă se consideră deasupra cetăţeanului, încă are o misiune în prelungirea misiunii statului comunist. Lipsa de respect a actualei puteri conducătoare şi, implicit, lipsa de respect a statului faţă de cetăţean probează continuarea în practică, dar şi sub formă de legi, a aceluiaşi dispreţ faţă de fiinţa umană, care a stat la baza statului comunist.
Iar folosirea în continuare a înălţătorului sentiment al dragostei faţă de patrie în scopul perpetuării unui stat incapabil să ofere cetăţeanului garantarea drepturilor şi a libertăţilor fundamentale, este o diversiune specifică aceleiaşi mentalităţi care a acţionat în statul comunist. Dragostea faţă de patrie, dragostea faţă de România nu înseamnă acceptarea în continuare a unei situaţii de inferioritate

a cetăţeanului faţă de stat. Ba s-ar putea spune astăzi că patriotismul înseamnă, în primul rând, a respecta şi iubi un stat care, la rândul lui, te respectă şi se pune la dispoziţia ta cu întreaga lui forţă nu pentru a te strivi, nu pentru a te anula ca fiinţă liberă, ci tocmai pentru a-ţi ridica libertatea şi drepturile tale la nivelul libertăţii şi drepturilor lui.
îţi iubeşti şi îţi slujeşti pînă la sacrificiul suprem patria care îţi garantează drepturile şi libertăţile care, pur şi simplu, îţi dă libertatea şi drepturile ei. Nu poţi fi om dacă nu eşti liber.
Europa, spiritul european, statul european, democraţia europeană înseamnă înaintea oricărui alt fapt, respectul faţă de flinta individuală, respectul libertăţii fiinţei individuale. Totul începe şi se sfârşeşte aici, cel puţin în Europa. Dincolo de toate nenorocirile pe care le-a stârnit aceeaşi Europă pe cerul continentului, să nu uităm, sclipeşte în continuare ca simbol şi caracteristică emblema: libertate, egalitate, fraternitate.
Iar România, chiar dacă prin vitregia istoriei, a fost alungată vremelnic de sub demnitatea acestor concepte europene, nu mai are nici un motiv de acum înainte să accepte ceva care îi este străin şi dăunător în acelaşi timp: înjosirea libertăţii fiinţei individuale şi un stat în afara garantării şi apărării libertăţii fiinţei individuale.
Cetăţeanul României ştie tot mai profund şi este tot mai convins că libertatea şi bunăstarea patriei vin din libertatea şi bunăstarea fiecărui cetăţean în parte şi va face tot ceea ce se va pricepe să facă pentru ea.
(România liberă, 9 iulie 1991)

arhitect Nicolae Teodorescu
O clarificare necesară: România este tară europeană!
A durat neaşteptat de mult acceptarea României ca membru cu drepturi depline în Consiliul Europei de la Strasbourg. Şi nu numai atât: acceptarea a fost condiţionată de unele obligaţii: faimoasele nouă amendamente. Importantul eveniment i-a bucurat pe toţi românii care speră că vor urma efecte favorabile pentru ţară.
Din păcate, guvernanţii îşi arogă merite în obţinerea acestei admiteri, meritele, dacă acestea există, sunt ale poporului român şi nu ale guvernanţilor post-decembrişti. Lor le aparţine întârzierea acceptării ca şi apariţia

amendamentelor pentru care ar trebui să le crape obrazul de ruşine. Lor şi predecesorilor lor de dinainte de Revoluţie.
România a făcut totdeauna parte din Europa. Nu numai geografic ci şi economic, cultural şi spiritual. Scoaterea României din unele organisme europene se datorează politicii nefaste a regimului comunist, slugă a Uniunii Sovietice. Aceasta şi-a impus voinţa şi sistemul totalitar extremist care ne-a izolat de restul Europei (occidentale).
Vinovaţi sunt şi aliaţii anglo-americani, care la finele războiului au cedat în faţa aroganţei şi puterii militare staliniste.
Dacă Germania nazistă a capitulat necondiţionat faţă de Aliaţi, aceştia la rândul lor, au capitulat necondiţionat faţă de URSS, atât la Yalta cât şi de Postdam, cât şi la Conferinţa de Pace de la Paris.
Cele mai tragice consecinţe care au apărut în urma acestei capitulări le-a suportat România şi anume:
1. Nerecunoaşterea statutului de putere co-beligerantă, deşi în ultima parte a războiului, România era a patra putere aliată şi a

' 1
avut o contribuţie importantă la scurtarea şi terminarea războiului cu o victorie totală pentru Aliaţi.
2. Nerestituirea de către URSS a teritoriilor româneşti răpite de aceasta în anul 1940, în urma încheierii funestului pact Molotov-Ribbentrop (abia dacă ni s-a retrocedat nordul Transilvaniei).
3. înglobarea României în sfera de influenţă dură a Moscovei şi impunerea regimului totalitar comunist, care a distrus sistemul nostru politic democratic, economia, cultura, istoria şi spiritualitatea noastră, culminând cu actul atroce de abolire a monarhiei, adică de uzurpare a formei de guvernământ legală a ţării, act care, din nenorocire, mai dăinuie încă. Distrugerea fizică şi morală a elitei româneşti, a ţărănimii înstărite şi a oricărei forme de împotrivire faţă de politica nefastă a noului regim, de sorginte asiatică, străin de orice tangenţă cu tradiţiile, concepţiile şi organismele europene.
Acceptarea României în Consiliul Europei nu este deci o favoare care ni s-a făcut ci o restituire, o revenire de drept pe locul pe care s-a situat dintotdeauna.
România aparţine Europei nu numai geografic, dar şi istoric, economic şi spiritual şi nu de ieri, de azi. Ştefan cel Mare şi Sfânt a fost supranumit Atlet al lui Christos pentru că a apărat Europa creştină de invazia otomană. Ministrul de Externe al României - diplomatul naţional-ţărănist Nicolae Titulescu -a fost ales de două ori consecutiv Preşedinte la Liga Naţiunilor, pentru că România era o ţară europeană, democratică şi iubitoare de pace.
* Economia interbelică a României s-a ridicat la nivelul celor mai avansate state europene, iar cultura ţării, având exponenţi de talia unui Nicolae Iorga, nu ne putem situa decât în concertul naţiunilor europene celor mai dotate. Atunci, de ce această umilire a ţării noastre de a fi primită condiţionat, acolo unde ea era, trebuia să fie, de drept? Cine se face vinovat de această situaţie deplorabilă?
Oare poporul român? Forţele politice naţionale reprimate sălbatic de comunism?
Nicidecum!
Se vorbeşte foarte mult despre Europa.

Despre care Europă, însă? Geografic, acest continent se întinde la răsărit până la Munţii Urali şi Marea Caspică; deşi au existat voci care îl limitau pe undeva, dincolo de România şi Polonia de dinainte de război.
Generalul Charles de Gaulle preconiza o „Europă a Naţiunilor" de la Atlantic până la Urali. Numai că şi acum, după prăbuşirea regimurilor comuniste şi a URSS-ului există mai multe organisme europene care nu acoperă toată aria continentului. Se impune o reconsiderare a acestei situaţii nefireşti, o acordare la noile realităţi.
România este definită ca o ţară când est-europeană, când sud-est-europeană, când balcanică (uneori în această ultimă postură chiar în sens peiorativ). Dacă Europa se întinde până la Urali şi Caspica, atunci România este - pur şi simplu - o ţară central-europeană, aşa că nu se mai poate face o asemenea aberantă discrepanţă ca la Vişegrad (unde de altfel nici nu a fost invitată) şi unde Ungaria, ţară de pustă, s-a erijat în ţară carpatică.
Cât despre „balcanismul" României, se poate demonstra, geografic, tocmai contrariul; pentru că Munţii Balcani sunt amplasaţi la sudul Dunării. România este o ţară carpatică, prin excelenţă carpatică, dar şi dunăreană şi maritimă în acelaşi timp.
Nici prin cultură România nu este o ţară balcanică. în decursul istoric, poporul român a suferit diferite influenţe, de la vest la est şi de la sud la nord, dar cultura, tradiţiile şi mentalităţile sale sunt proprii, specifice şi absolut unitare. De altfel nu există popor care să nu fi suferit influenţe ale vecinilor săi. A pretinde altfel ar însemna a aluneca spre puritanism, chiar spre rasism.
Una dintre cele mai importante influenţe a fost la noi cea bizantină, mai ales pe tărâm religios (dar nu balcanic). România nu a devenit totuşi o ţară bizantină, după cum şi Veneţia, influenţată puternic de Bizanţ, a rămas un oraş italian. Nici faptul că la sud de Dunăre trăiesc câteva sute de mii de români, nu poate determina poziţia ţării noastre în Balcani, după cum nici existenţa unui milion de români pe continentul nord-american nu ne poate îndritui a ne considera o ţară... americană!

Aşadar, suntem dintotdeauna ţară europeană şi creştină, o ţară central-europeană.
161
Este necesară deci clarificarea pe plan general a acestei realităţi, cu recunoaşterea că România este îndreptăţită a face parte din toate organismele europene, fără discriminare şi fără excepţie. Poate că ar fi cazul ca unul din aceste organisme să aibă sediul la Bucureşti. Recenta conferinţă U.E.C.D. care a avut loc în capitala noastră a demonstrat această posibilitate.
(Dreptatea, 17/1994)
162
liana Petrescu
Identitatea noastră europeană trebuie să fie regăsită
Odată cu sfârşitul războiului rece, lumea s-a cufundat într-o criză, economică, politică şi etnică, iar vechea tactică a descurajării, prin care războiul nuclear dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică a putut fi evitat timp de 40 de ani, a devenit ineficientă. Liderii democraţiilor occidentale urmează să edifice acum o nouă structură de securitate, care să fie în măsură să prevină riscul unor dezastre. Marile puteri ale Europei ştiu că prăpădul produs de naţionalism poate fi greu oprit prin simpla voinţă colectivă. Ele ştiau aceasta şi cu 80 de ani în urmă, când Sarajevo a fost scânteia care a declanşat, în mod violent, rivalităţile dintre ele, în primul război mondial. Astăzi, când adversităţile etnice şi naţionale cresc ameninţător în Europa Răsăriteană, când Boris Elţîn solicită împrumuturi şi investiţii occidentale din ce în ce mai mari pentru a opri prăbuşirea economiei şi pentru a continua o reformă care, prin sacrificii inevitabile, va declanşa conflicte etnice şi mai violente în viitor - Occidentul pare încă indecis asupra politicii sale faţă de haosul general din fostul bloc comunist. Dezorientarea politică a Germaniei ar putea fi concentrată în întrebarea: care este scopul naţional al Germaniei după unificare? Helmut Kohl a încercat să definească noua politică germană în termenii integrării europene, prin apărarea valorilor democratice, alături de partenerii ei, care caută să dezvolte o identitate de apărare europeană. Majoritatea germanilor susţin ideea abstractă a Europei, dar mulţi nu reuşesc să identifice rolul armatei germane în această perspectivă. Mitterrand este un politician care duce o luptă de ariergardă, frustrat de propriul destin şi de incapacitatea liderilor europeni de a opri dezastruosul război civil de la poarta de răsărit. Preşedintele George Bush, care a iniţiat acţiunile militare
163
ale războiului din Golf, de sub egida Naţiunilor Unite, şi a propus cele mai severe sancţiuni împotriva Iugoslaviei, exemplifică, o dată în plus, ineficienta politicii occidentale. Acesta este motivul pentru care preşedintele Franţei a luat decizia comico-eroică de a se aventura într-o misiune singulară la Sarajevo. Războiul a continuat însă. Prin gestul său, Mitterrand a dorit să comunice lumii întregi că vorbăria şi descurajarea nu sunt singurele reacţii imaginabile la criza din Balcani. Ca într-un joc de copii, Mitterrand a dorit să obţină o posibilă preeminenţă a Franţei în Consiliul de Securitate al Naţiunilor Unite. Marea Britanie se arată şi ea dispusă să ofere ajutor, dar nu doreşte să participe la un conflict local de lungă durată, similar celui din Cipru sau din Irlanda de Nord.
Interesele naţionale ale marilor puteri occidentale sunt, şi ele, destul de difuze. Tratatul pentru o Europă unită este în principiu acceptat, dar detaliile care ating suveranitatea economiei şi finanţelor naţionale sunt încă o sursă de dispută. Pe de altă parte, Occidentul şi Federaţia Rusă sunt de acord că politica descurajării a devenit ineficientă odată cu sfârşitul războiului rece, dar cooperarea nu s-a afirmat încă drept o nouă politică. La sfârşitul secolului XX, lumea întreagă pare să ignore că o cooperare sinceră nu poate izvorî decât din regăsirea unor rosturi spirituale comune.
O identitate europeană este dificil de regăsit astăzi, în jocul iresponsabil al naţionalismului autentic sau contrafăcut şi al intereselor politice. De la romanitate la creştinitate, de la Charlemagne la Sfântul Imperiu Roman de Naţiune Germană, de la identificarea Europei cu specia umană, în viziunea europocentristă a lui Montesquieu, la Fichte sau Kant, care profesau tezele naţionaliste simultan cu o doctrină a unei societăţi a naţiunilor, şi până la concepţia lui Rousseau, pentru care, în orice identitate, fie ea şi politică, există o parte considerabilă de iraţional şi de sacru, care se confundă cu ritualurile vieţii cotidiene, sau a lui Valery, care asimila europeanul cu tehnicianul, conceptul de identitate europeană a evoluat spre o confuzie totală în zilele noastre. i
(Cotidianul. Supliment de politică externă, 24 iulie 1992)
164
Nicolae Macovei
Integrarea europeană
în principiu, integrarea României în structurile europene nu ridică dubii. Noi facem parte din Europa şi nu există îndoială că unificarea Europei sub semnul aceloraşi idealuri şi valori democratice nu se poate înfăptui prin desconsiderarea intereselor României. Cu siguranţă, Europa nu ar fi întreagă fără o parte importantă a ei: România. Mai ales că, dincolo de nefericitul nostru prezent, — datorat comunismului - valorile europene, creştine, morale şi de civilizaţie, omul şi idealurile lui de libertate şi dreptate socială, au fost apărate de români cu imense sacrificii dar şi înţelese dincolo de litera lor ca reprezentând nobleţea şi frumuseţea vieţii şi a împlinirii

umane. Europa ştie cât datorează României. Chiar dacă tace acum. Şi tace nu atât pentru a se preface că nu ştie despre ce e vorba, ci pentru că nu are convingerea că merită să vorbească şi să ne ajute. Sau, mai exact spus, nu-şi poate manifesta convingerile împotriva situaţiei interne umilitoare în care se află astăzi România condusă de o imorală pătură de „socialişti cu faţa umană" şi cu o societate civilă agresată atât de violenţa forţelor conservatoare de stânga şi naţionalist-extremiste, cât şi de către vechii şi atât de „proaspeţii" slujitori ai „noului" imperialism rusesc. Oricum, România se află într-o situaţie dramatică atât din punct de vedere economic, cât şi datorită faptului că este - ca să spunem aşa - sfâşiată de obligaţii „vasale" faţă de apartenenţa la sfera de influenţă a Răsăritului, pe de o parte, iar pe de altă parte e incapabilă să facă faţă rigorilor extrem de dure ale unei vieţi socio-economice si politice specifice democraţiilor occidentale.
Această ambivalenţă, această „sfâşiere" împarte România în două. Şi aceste două Românii acţionează una împotriva celeilalte, consumându-şi energiile frenetic, dar şi antagonic doar în rare
165
cazuri reuşind să se pună de acord şi atunci formal. Una din Românii e, desigur, cea conservatoare. în ea, statul, birocraţia, instituţia, „valorile colective", trecutul - mai mult ori mai puţin comunist, autoritatea, istoria, proprietatea colectivă - mai nou „corporatistă" - sunt predominante. în această Românie, cetăţeanul se pune în slujba statului. Cetăţeanul îşi topeşte viaţa în viaţa naţiunii. El are în primul rând obligaţii şi contează înainte de toate interesul „colectiv". Omul e doar un „şurub", uneori strălucit alteori nepăsător, oricum asumându-şi un destin dat definitiv de apartenenţa la un set de valori „superioare". E o viaţă socială şi privată bazată pe principiul autorităţii şi al adaptării la mediu. Cealaltă Românie, e adevărat încă „minoritară", cotată ca destabilizatoare ori nerealistă - într-un cuvânt inutilă şi chiar bună de expulzat - are drept principal model ideatic drepturile şi libertăţile fundamentale ale omului. Libertatea şi rigorile ei. E România fiinţei individuale ca supremă valoare. Aici statul şi birocraţia lui au obligaţia să se supună integral în slujba intereselor individuale ale cetăţeanului. Să-l slujească. E o Românie a libertăţii responsabile atât pe verticală, cât şi pe orizontală, unde autoritatea se câştigă şi se pierde. E o Românie a concurenţei, dinamică, negând cu violenţă mediocritatea şi destinul confortabil al „valorilor" ce se impun peste ori împotriva intereselor individuale. E România proprietăţii private şi a toleranţei, a particularului, a creativităţii, a noutăţii şi dreptului de a fi singur ori de a fi solidar cu ceilalţi. Destinul se câştigă şi „valorile" supreme sunt cele legate de propriile tale convingeri şi limite.
Este evident că, deocamdată, aceste două Românii sunt ireconciliabile. Nu au găsit acel echilibru, acea „suprafaţă" comună de contact care să le permită să sporească valorile individuale şi sociale. Cele două Românii nu au găsit încă înţelepciunea compromisului. Ele se urăsc în virtutea nu atât a „ideilor" lor, cât a faptului că trecutul comunist, bazat pe ură şi frică, pe autoritarism şi desconsiderarea totală a omului, le marchează şi demarchează totodată. Deocamdată, în acest sens, e limpede că Europa ne lasă în treaba noastră. Şi într-adevăr e treaba noastră, doar a societăţii noastre civile şi a fiecăaii cetăţean în parte să găsească măsura
166
lucrurilor ce să se pună de acord cu tipul de societate în care doreşte să trăiască. în fond societăţile democratice europene au reuşit să rezolve de mult această „contradicţie antagonistă" - vorba marxismului. Şi extraordinarul efort al ţărilor occidentale de a accede la unificare o probează din plin, chiar cu riscul pierderii unei părţi a independenţei naţionale. Câştigul, în schimb, e imens. Omul e liber şi trăieşte într-o societate care îi oferă tot mai mult şanse de a se realiza ca om singur şi responsabil de propria lui viaţă, şi totuşi solidar cu ceilalţi datorită respectului faţă de valorile de civilizaţie şi cultură specifice societăţilor democraţie moderne. Câte energii şi câtă durere vor mai fi necesare pentru ca România să fie una singură, integrată deplin civilizaţiei şi spiritului european, mândră că cetăţenii ei sunt liberi şi prosperi?
(Cotidianul, 27 iunie 1995)
167
Pasul următor spre Europa
După cum merg lucrurile, s-ar putea să intrăm în Europa fără să o simţim. încă un tur de semnături pe tot felul de euro-documente, încă un val de declaraţii fericite şi gata. Am intrat în Europa. A trecut şi asta, cum au trecut atâtea, tragem uşa după noi şi ne vedem de treburi, aşa cum am făcut-o şi până acum. România intrată în Europa va mai scoase capul din când în când în discursuri oficiale sau atunci când cutare demnitar va fi nevoit să pună la punct cutare ziarist obraznic.
Dacă se va întâmpla aşa, atunci intrarea noastră în Europa nu va însemna nimic. în primul rând, o ţară (inclusiv România) nu „intră", ci e primită în Europa. Asta înseamnă două lucruri: o încuviinţare şi un termen. încuviinţarea nu va veni decât dacă, formal cel puţin, legile şi economia României se vor apropia de cele ale clasei în care vor să intre. Apoi, termenul e încă necunoscut. La Bucureşti se vorbeşte ca şi cum totul e deja hotărât. Din păcate, nu vom fi primiţi în Europa nici mâine, nici săptămâna următoare. Momentul e greu de prevăzut şi, în orice caz, îndepărtat. N-ar fi deloc imprudent să credem că nimic nu se va întâmpla în anul 2000. Răgazul e binevenit. Avem la ce ne gândi. înainte de toate, vom avea timp să înţelegem ce înseamnă de fapt intrarea României în Europa. Deocamdată ştim că nu e vorba de un transfer geografic. Pe orice hartă, România e în Europa. Vorbim o limbă neolatină, ne facem cruce, scriem de la stânga la dreapta, mâncăm cu furculiţa. Şi atunci? *

Acum câteva zile, în plină şedinţă de guvern, pe lista problemelor de rezolvat a apărut chestiunea alimentării cu apă a localităţii Sărmaş. Alte acte, hotărâri şi ordonanţe ale guvernului, emise aproape zilnic, stabilesc sau schimbă cursul economiei,
168
preţurile, număail de hectare de pădure tăiată, regimul de circulaţie pe drumurile naţionale şi câte şi mai câte. Cetăţenii află de noile hotărâri şi se supun. Firesc, nu? Cineva trebuie să decidă, iar ceilalţi trebuie să se pună pe treabă. Adevărul e totuşi altul. Bineînţeles că, cineva trebuie să decidă, dar nu întotdeauna guvernul. Apoi, ceilalţi trebuie să se supună, dar mai întâi e nevoie de acordul lor. Cel puţin aşa se trăieşte într-o ţară europeană. Mai bine zis, aşa trăiesc cetăţenii unei ţări europene. A fi stat european, altfel decât pe hartă, înseamnă a fi un stat de cetăţeni cu drepturi, îndatoriri şi relaţii clare cu autoritatea de stat. Un stat mai puternic decât suma cetăţenilor săi, un guvern cu drept de decizie nelimitat seamănă mai mult cu o creatură asiatică decât cu un mecanism european. Un cetăţean învăţat să nu crâcnească, un om care depinde şi în somn de clădiri şi uşi pe care scrie minister sau director nu mai e cetăţean şi are doar privilegiul de a trăi în Europa după obiceiuri ne-europene.
Dar toate aceste chestiuni sunt un pic complicate. Li s-a spus stat de drept, societate civilă şi cei ce au militat pentru asemenea idei s-au încurcat adesea în propriile cuvinte mari. Lucrurile pot fi reduse, de fapt, la două noţiuni simple: domnia legii şi respectul proprietăţii. Oricum şi oricât ai vorbi oamenilor de Europa, stat de drept şi societate civilă, cuvintele vor trece pe lângă ei. Cu cât mai multe vorbe goale, cu atât mai multă ciudă. Sătui de atâtea palavre, oamenii vor sfârşi prin a-i ţine de proşti pe cei ce le vorbesc şi prin a dispreţui democraţia. în consecinţă, ei vor ţine minte doar că mâine trebuie să meargă la acelaşi slujbaş ca să-şi rezolve problemele, că fără şperţ nu se poate nimic şi la sfârşit, vor vota ca de obicei. Dacă Europa înseamnă, totuşi, ceva pentru aceşti oameni, atunci nu poate fi vorba decât de un singur lucru: prosperitate. Adică bani, mâncare, locuinţe, haine (adăugăm, în cazul României, şi ţigări). Iar prosperitatea nu vine decât dacă economia merge ceas. Ca în Europa. Aşadar, economia României trebuie să intre în Europa. Cum? Să producem mai mult - aşa cum cer adesea reprezentanţii guvernamentali - nu e suficient. Dacă ai vopsea proastă şi vrei să iasă mai bine, nu te apuci să vopseşti mai mult. Trebuie să schimbi vopseaua. Europa în care vrem să
169
intrăm e continentul economiei de piaţă. România spune de dimineaţă până seara că mai are o zi, un ceas, o secundă şi trece la economia de piaţă.
în dosul promisiunilor, se întâmplă cu totul altceva: România mai are o jumătate de secundă şi se transformă într-o oligarhie. Pe româneşte spus: cineva pune mâna pe puterea economică şi politică. Cuvântul s-a născut în Europa, dar e folosit, cel mai adesea, pentru a descrie statele din America de Sud. Ca întotdeauna în cazul oligarhiilor clasice, lucrurile nu pot fi dovedite, ci doar observate. N-am hârtii cu care să demonstrez, dar toată lumea e convinsă fără să mai ceară hârtii. Dacă nu vrem să ne păcălim singuri, măcar atâta lucru putem recunoaşte: banii s-au strâns acolo unde e şi puterea de decizie politică. Şi în alte ţări politicienii sunt bogaţi, dar bunăstarea şi relaţiile lor nu pot hotărî după ce reguli merge economia ţării lor, cine dă faliment şi cine scapă, cine câştigă un proces şi cine pierde, cine obţine un contract şi cine rămâne cu buzele umflate, cât costă grâul şi cine poate tăia păduri sub nasul pădurarului. Dacă mai putem despărţi lucrurile, bine, vom intra în Europa. Dacă nu, oricâte euro-documente am semna, vom face un pas cam mare, peste Europa, direct în America de Sud.
(Cuvântul, I, 2, martie 1995)
170
Adrian Marino
Revenirea in Europa
Unul din cele mai odioase obiective ale revoluţiei culturale ceauşiste a fost, fără îndoială, scoaterea brutală a României din Europa, izolarea culturii române de cultura europeană, tăierea una după alta a legăturilor internaţionale ale ţării noastre. Ea a fost transformată într-un vast gheto şi lagăr de concentrare spirituală. Acest plan nu a izbutit, din fericire, să fie dus până la capăt. O pătură foarte subţire de intelectuali, de fapt un pumn de oameni, de artişti, scriitori şi oameni de ştiinţă, au reuşit, uneori cu mari sforţări şi riscuri, să treacă din când în când dincolo de zidul chinezesc ce ne înconjura. Dar, în general, ravagiile au fost imense, aproape de nedescris. România trebuia ruptă, cu orice preţ, de Europa. Ce s-a urmărit, de fapt, de către dictatura ceauşistă?
Prin cultivarea unui naţionalism agresiv şi şovin s-a căutat în primul rând, ştergerea din conştiinţa intelectualului român, ca şi a oricărui cetăţean, a ideii că el aparţine totuşi unui popor european. Că acest popor a avut şi are vechi şi profunde rădăcini în tradiţia, istoria şi spiritualitatea europeană: latinitatea şi creştinismul, în primul rând. Cultivarea exacerbată a fondului traco-geto-dac, transformarea lui Burebista într-un erou grotesc, protocronismul şi alte „teorii" asemănătoare, filme în care Mihai Viteazul ţinea discursuri ceauşiste, au fost semnele cele mai evidente ale acestei ruperi de izvoarele europene tradiţionale ale culturii noastre. Trebuiau şterse din conştiinţa românilor amintirea vechilor sale rădăcini şi aspiraţii europene.
Cultura română modernă a avut, la rândul său, alte izvoare occidentale: iluministe, paşoptiste, îndeosebi franceze. Această conştiinţă a fost foarte vie la noi. Toate textele de epocă, pentru a nu mai vorbi de cele moderne, stau mărturie. Izolarea culturală

a urmărit, dimpotrivă, tăierea şi a acestor legături, distrugerea memoriei culturale europene a românilor. Sunt bine cunoscute acuzaţiile de „cosmopolitism", „ploconire" şi altele, aduse tuturor celor care se revendicau, aminteau măcar, de aceste izvoare fecunde. Omului de cultură român, tuturor intelectualilor, urmează să li se redea conştiinţa lor europeană, cu tot ce reprezintă ea: ierarhii, criterii şi valori europene, ieşirea din provincialism şi autarhie spirituală, prin cultivarea tuturor legăturilor occidentale, care pot stimula şi dezvolta - în mod liber - specificitatea noastră. Ea nu poate fi negată. Eliberată de orice constrângeri, ea urmează să se dezvolte fără dirigism şi cenzură, fără dogme şi ideologii totalitare, de stânga sau de dreapta, conform aspiraţiilor şi afinităţilor sale naturale.

Nu este vorba, bineînţeles, numai de declaraţii de principii, ci şi de refacerea, reorganizarea şi intensificarea unei întregi reţele de relaţii culturale. Reactivarea sau înfiinţarea unor instituţii specifice oficiale şi particulare (gen P.E.N. Club), reînnoirea tratatelor cu ţările de mare cultură (de ani de zile acordurile culturale cu S.U.A., Franţa, R.F.G. etc. n-au mai fost prelungite), onorarea numeroaselor burse de diferite categorii ce ne-au fost acordate, trimiterea de lectori la universităţile străine, multe alte forme de cooperare şi integrare culturală europeană, sunt primele măsuri ce se cer, de urgenţă, aplicate.

Cărui scriitor şi om de cultură român nu i s-au confiscat cărţi şi reviste primite din străinătate, nu i s-au oprit - măcar o dată -manuscrise, scrisori şi alte materiale? Care institut şi bibliotecă a mai putut să se aboneze la publicaţii de specialitate? Cine nu s-a lovit de „fondul special" de la bibliotecile publice? Cine n-a suferit umilinţa perchiziţiilor şi confiscărilor de la frontieră? întorcându-mă, acum doi ani, din străinătate, unde publicasem cu chiu cu vai o carte, mi s-au confiscat, la frontieră, toate cărţile. Am protestat, n-am semnat procesul verbal. S-a prezentat un căpitan de grăniceri care făcea mari sforţări să rămână cât de cât civilizat. Aflând că sunt din Cluj mi-a spus: „întrebaţi-l pe Buzura că a păţit la fel"!

Slabă consolare, dar şi solidarizare în suferinţă. Am făcut reclamaţii la CC, la Direcţia generală a vămilor. Nici un rezultat.

Refuz categoric. Un colet de cărţi expediat de mine în R.F.G. n-a mai ajuns. Câte n-au mai ajuns! Un caz banal, desigur. Dar el ilustrează cum nu se poate mai bine o metodă poliţienească de izolare culturală, de rupere sistematică de orice informaţie şi documentare occidentală. Trebuia să vegetăm în ignoranţă şi obscuritate. Că unii dintre noi am putut ocoli şi dejuca astfel de măsuri arbitrare este o altă poveste. Dar de ce să trăim mereu cu frica şi psihoza ilegalităţii, cu teroarea confiscărilor, aprobărilor şi a cenzurii? De ce?

A reveni în Europa mai înseamnă şi a circula liber în Europa, având un paşaport în buzunar, eliberat fără restricţii. Care scriitor, cercetător, om de cultură român n-a îndurat umilitoarele „cereri" şi „aprobări", şedinţele comitetelor şi consiliilor locale şi centrale, lungile aşteptări, numeroasele refuzuri, infernala birocraţie, dusul cu vorba, falsele promisiuni etc, etc? Unii dintre noi, puţini, cu preţul acestor obstacole şi multe altele, au circulat uneori. Dar nici aceştia n-au onorat nici măcar jumătate din invitaţiile, bursele şi ocaziile pe care le-au avut! O frică patologică de „contactele cu străinii", interzise printr-un decret-lege nepublicat, făcea ca „plecările" şi „vizitele" să devină o adevărată obsesie la scară naţională. Noua lege a paşapoartelor va vindeca, sper, şi această rană dureroasă. Să nu ne mai umilim cerând, cerşind, un drept elementar!

Am rămas în ţară având mereu conştiinţa că sunt un autor român şi european şi că pot face aici mai multe decât în altă parte. Doresc să rămân acelaşi în continuare, fără nici un obstacol, lege abuzivă, control vamal odios, confiscare de cărţi şi manuscrise. Vreau ca valorile româneşti să circule peste tot în lume, în condiţii egale de competiţie şi emulaţie liberă.

Să se termine odată cu poliţia de frontieră a culturii! Ne-am născut în Europa! Să revenim, în sfârşit, în Europa şi aici să rămânem!

(Tribuna, 2, 11 ianuarie 1990)

I

Nicolae Manolescu

Ţărişoara mea şi Europa

S-au împlinit, la sfârşitul primăverii, 50 de ani de la înfiinţarea Cercului literar de la Sibiu şi de la publicarea, în revista Viaţa {15 mai 1943), sub titlul Ardealul estetic, a scrisorii de solidaritate pe care Ion Negoiţescu a trimis-o, în numele cerchiştilor, lui E. Lovinescu. Aniversarea ar fi trecut complet neobservată, dacă revista sibiană Euphorion nu i-ar fi consacrat câteva pagini în numărul doi din acest an. (O recenzie a numărului se poate citi, mai departe, în p. 11). Cu excepţia specialiştilor, e probabil ca numai participanţii la Cerc să mai ştie ce a însemnat, în istoria noastră literară, gruparea de tineri care, în timpul războiului, a adresat celui mai mare critic literar al vremii, aflat în pragul morţii, o scrisoare manifest.

Nu stă în intenţia mea să prezint în detaliu cum s-a născut Cercul literar de la Sibiu şi cum s-a ajuns la textul scris de Ion Negoiţescu. Voi relua totuşi, succint, principalele date, pentru a face înţelese consideraţiile care vor urma. Pe vremea când Universitatea clujeană se afla în „refugiu" la Sibiu, după Diktatul de la Viena, un grup de studenţi s-a desprins de cercul „O. Goga", patronat de profesorul Liviu Rusu, înfiinţând un cerc propriu.

Conştiinţa că alcătuiesc o a patra generaţie maioresciană (Lovinescu le examinase pe primele trei în cel mai recent dintre studiile sale despre Maiorescu şi maiorescianism) i-a determinat să se adreseze mentorului de la Sburătorul.
Printre cerchiştii de primă oră, trebuie consideraţi I. Negoiţescu, Radu Stanca, Cornel Regman, E. Todoran, Şt. Aug. Doinaş, Victor Iancu, Ion Oana, Ovidiu Drimba şi Romeo Dăscălescu.
174
Scrisoarea către Lovinescu a fost blocată de cenzură până la apariţia ei în Viaţa. Atmosfera de la Sibiu şi din ţară,, îmbibată de naţionalism şi de sămănătorism, era ostilă spiritului critic. '
Războiul, cu exigenţele lui, încuraja inevitabil o asemenea atitudine şi condamna estetismul cerchiştilor. La această condamnare, îşi dădeau mâna legionari obscuri ca N. Olt de la Porunca vremii şi personalităţi ale vieţii culturale din Ardeal (şi nu numai), ca Victor Papilian, Grigore Popa, G. Ţepelea care colaborau la Ţara, la Luceafărul on la Ardealul.
Cercul literar de la Sibiu a fost unul din momentele, deseori repetate în istoria noastră, în care spiritul tradiţionalist s-a confruntat cu cel novator şi critic. Ar fi de remarcat că niciodată una dintre aceste două direcţii nu s-a manifestat fără a atrage, prin reacţie, pe cealaltă, începând poate chiar cu opoziţia dintre cumintele Neculce şi îndrăzneţul Cantemir, dintre omul locului şi al tradiţiei populare, şi europeanul deschis către universal. O cultură majoră a avut mereu ca pandant la noi o cultură minoră, ca să reiau termenii lui Blaga, aflat şi el la Sibiu în anii când se năştea Cercul literar şi se concepea scrisoarea către Lovinescu.
Majoratul cultural însemnând europenism, occident, spirit urban şi burghez, criticism, estetism, minoratul implică, din contra, autohtonism, tradiţie etnică, ruralitate, ţărănism, folclor, confuzia religiosului (ortodoxie) şi eticului cu esteticul.
Paralelismul acesta (Ţărişoara mea şi Europa, vorba nemuritorului Caţavencu) a putut fi observat din zorii romantismului, când s-a redescoperit Occidentul şi s-a relatinizat limba literaturii, dar când o puternică mişcare contrară ne-a mai ţinut ataşaţi o vreme de răsăritul turcesc, ori ceva mai târziu, când Junimii şi limpedelui Maiorescu i s-a opus haşdeianismul polimorf şi s-a dezvoltat naţionalismul lui Eminescu, ori după 1900, când semănătorismul retardatar agresa ideologic simbolismul înnoitor, ori, mai ales, după Unirea din 1918, când toate condiţiile occidentalizării păreau îndeplinite, dar s-a produs totuşi „revolta fondului nostru nelatin", a ortodoxiei şi a localismului gândirist (iar în plan politic, a legionarismuluOori, în fine, în epoca revoluţiei culturale
175
ceauşiste, când protocronisniul strivea cu emfaza lui ridicolă spiritul critic de sorginte maioresciană şi lovinesciană.
Nici astăzi disputa nu pare încheiată, mai cu seamă în plan politic. Guvernanţii noştri au intrat recent în Europa, coalizaţi fiind cu ultranaţionaliştii care nu încetează să strige: „Nu ne vindem ţara!" De aproape trei sute de ani nu s-a schimbat aproape nimic. Marginalizat de oficialitatea comunistă, Cercul literar de la Sibiu îşi aniversează jubileul într-o semnificativă nepăsare.
(România literară, 41/1993)
476
Adrian Mihalache
Identitatea europeană şi energia culturală zonală
Disoluţia comunismului ca sistem transnaţional a însemnat pentru cele mai multe dintre popoarele din estul Europei sfârşitul ingerinţelor sovietice. îndelungata frustrare internaţională cerea reparaţii grabnice, de aceea refacerea propriei identităţi într-un cadru geo-politic întemeiat pe tradiţia istorică a devenit aproape obsedantă. Aceeaşi tradiţie alimentează însă şi tentaţia asumării unei respectabile identităţi europene, dobândită altădată printr-un consistent efort civilizator şi menţinută, de bine de rău, în ciuda vicisitudinilor ulterioare. Tranziţia politică spectaculoasă din ultimii ani a făcut ca identitatea europenă să fie clamată în primul râtid ca mijloc pentru reconstituirea identităţii naţionale. Europa era invocată în sprijinul revigorării statelor naţionale ca într-o nouă „primăvară a popoarelor". Pe de altă parte, travestirea rapidă a foştilor lideri comunişti în apărători ai idealurilor naţionale face ca suspiciunea să planeze asupra demersului naţionalist, mai ales că în unele ţări - în România în primul rând - hibridul naţional-comunist a căutat cu perseverenţă să se impună ca o soluţie viabilă. Comunismul „pur şi dur" era internaţionalist şi apatrid, dar unele dintre variantele sale s-au drapat cu destulă abilitate în culorile naţionale, prezentându-se ca singura alternativă în faţa dominaţiei sovietice. Preocuparea colectivităţilor din ţările post-comuniste de a-şi reîntemeia o identitate naţională pe însăşi tradiţia europeană de la care se revendică vine în contradicţie cu marele proiect al apusului de integrare europeană într-o unitate în care statele naţionale să joace un rol diminuat, dar în care particularităţile regionale să se poată exprima nestingherit. Scoţienii, irlandezii, bascii şi corsicanii îşi pot asuma dezinvolt identitatea europeană, refuzând totodată să se considere britanici, spanioli sau francezi.
177
Privind la procesul dureros de refacere a identităţilor naţionale din est, încă şi mai tulbure din cauza imixtiunii politice a liderilor, Europa comunităţilor araionios integrate se crispează, fomiând o tranşantă alternativă între identitatea naţională şi cea europeană, alternativă care nu exprimă altceva decât opţiunea între civilizaţie şi

barbarie. Ca răspuns, „triburile" jignite cer garanţii pentru păstrarea specificităţii lor culturale, într-o lume în care câmpul schimburilor infomiaţionale pare a fi o piaţă ca oricare alta. Confundând - voit sau nu - europenismul cu universalitatea, esticii dau bătălii conceptuale dinainte câştigate, afirmând că nu poţi intra în memoria culturală globală decât pe drumul tău propriu şi multiplicând platitudini de necontestat după modelul aserţiunii argheziene: „Fiind foarte român, Eminescu e universal".

Ne aflăm astfel în faţa a două scheme mentale la fel de eronate. Prima conţine, în variate formulări, „dilema naţional sau european", a doua exprimă la fel de iluzoria unitate „european pentru că naţional". Eroarea ambelor raţionamente provine din punerea în acelaşi plan, într-un raport de alteritate în primul caz, de contiguitate în cel din urmă, a două entităţi situate pe diferite trepte de abstractizare. Poţi pune în balanţă diferite identităţi naţionale, poţi construi alternative între a fi român, maghiar sau francez, dar nu între a fi român sau european. Conceptul de „european" se află pe altă treaptă de abstractizare decât conceptul de „român", aşa cum fructul se află pe altă treaptă de abstractizare decât mărul. Ca urmare, tensiunea dintre identitatea europeană şi cea naţională este aceea oricând prezentă între diferite nivele de abstractizare care nu se subordonează în mod necesar unul celuilalt.

Asemuind relaţia dintre identitatea naţională şi cea europeană cu aceea dintre măr şi fruct, semnalăm clar diferenţa dintre nivelele respective de abstractizare, dar greşim prin aceea că mărul nu poate alege să fie altceva decât fruct, iar conceptul de fruct este atât de larg, încât include nu numai merele şi perele, dar şi bananele şi ananasul.

Am fi tentaţi să interpretăm identitatea naţională ca o determinare, în timp ce identitatea europeană ar fi rezultatul situării într-un plan al libertăţii. Să ne ferim însă de a lega identitatea

naţională de o fatalitate genetică, de o mistică a sângelui moştenit sau a solului pe care te-ai născut. Nu există gene colorate în culorile vreunui steag, sufletul naţional este un produs cultural, atâta doar că identitatea naţională se dobândeşte printr-un proces mai insidios de aculturaţie, când graniţele receptării sunt mai permeabile, în timp ce identitatea europeană este eventual generată de experienţa maturităţii. Ca urmare, asumarea identităţii europene este o operaţie complexă efectuată strict în spaţiul culturii şi nu un demers care, revendicându-se de la opoziţia cultural-natural, ar încerca o sfidare a naturalităţii.

Situarea în spaţiul cultural a planului naţional şi a celui european poate fi făcută prin două procedee. Putem porni de la un set de culturi naţionale despre care admitem că reflectă spiritul european şi, identificând trăsăturile lor comune, construim planul mai abstract al europenismului. Invers se poate porni de la o formulă acceptată a identităţii europene în genul celei a lui Valery (cultura greacă plus civilizaţia romană, plus inspiraţia iudeo-creştină) şi se poate aprecia distanţa la care se situează fiecare cultură naţională faţă de acest model. în ambele abordări se poate deduce modul de tranziţie între cele două planuri de abstractizare, rezultând astfel o explicaţie echilibrată a întregului proces. Componentele culturale naţionale compatibile cu modelul european sunt întărite sau chiar actualizate dacă se află într-o stare latentă, în timp ce tendinţele contrare sunt compensate printr-o acţiune conştientă de transfer. Din păcate, structura explicativă descrisă suferă de o înţelegere statică a conceptului de europenism, care nu poate fi obţinut nici prin sinteza cazurilor particulare, nici printr-o formulă general valabilă, din simplul motiv că acest concept este mereu în curs de constituire, el se face şi se desface tot timpul, într-o permanentă auto-interogare. Planul abstract al identităţii europene nu se obţine prin nici o descriere statică, fie că aceasta porneşte de la exemple pe care le generalizează, fie că porneşte de la un model pe care îl verifică prin confruntare în concret. Identitatea europeană se află chiar în actul de asumare a abstracţiunii, este aventura descoperirii, nu ţinutul descoperit.

Răspunsul la întrebarea „cum poţi să fii european?" se află chiar în procesul de formulare a interogării. A fi european înseamnă

a căuta contactul cu celălalt, a te pune în locul lui pentru a descifra secretul trăirilor sale, înseamnă, în definitiv, a-ţi pune mereu întrebarea „Comment peut-on etre Persan?". Orientalul - indian sau chinez - se aşează echilibrat în vechea şi subtila lui cultură, îşi trăieşte experienţele lui incomunicabile, se situează într-un univers închis, sieşi suficient. Europeanul, împins de neastâmpăr, caută formula care să-i deschidă noi universuri şi, în acest efort, creează conceptul situat într-un plan abstract care permite comunicarea, oricât de imperfectă ar fi aceasta.

Operaţia de construcţie a conceptului prin interogarea alterităţii poate fi uşor înţeleasă printr-un exemplu folosit de Vincent Descombes îhtr-o conferinţă asupra relativismului filosofic. Dacă vrem să înţelegem ce simte peştele în apă, orice experienţă directă fiindu-ne interzisă, nu putem decât să încercăm o analogie cu starea omului în aer. Dar această comparaţie duce direct la conceptul abstract de adaptare la mediu, la noţiunea de ecologie.

Conceptul se construieşte prin continua confruntare între experienţe aparent ireductibile. Ridicarea la abstract este consecinţa încrederii în posibilitatea comunicării, chiar în absenţa unei autentice empatii. Convingerea intimă că în spatele diversităţii se află un model teoretic comun a condus la singulara realizare europeană care este ştiinţa, iar desfacerea continuă a unităţii aparente într-o bogăţie de diversităţi a împiedicat instalarea stagnării, în fine, ceea ce a ţinut laolaltă unitatea şi diversitatea într-o indestaictibilă îmbrăţişare a fost, în întreaga

aventură europeană, credinţa creştină.
Identitatea europeană nu este, deci, o matrice stilistică definitivă, ci semnul unei permanente tendinţe de ridicare la abstract. A fi european nu vine în contradicţie cu propria identitate naţională, dar nici nu decurge automat din apartenenţa la o cultură locală cu bună tradiţie europeană. Gustul pentru abstract, tendinţa de a fi în acelaşi timp tu însuţi şi celălalt, de a trăi şi a te privi trăind potenţează energia culturală zonală, dându-i calitatea preţioasă a conştiinţei de sine.
(Cotidianul. Supliment cural. ? > Litere. Arte. Idei, 10 mai 1993) ,
180
Adrian-Dinu Rachieru
„Iiterature In The Global Vîllage":
integrare culturală si cele „ Două Europe"
Ultimii ani au acutizat în spaţiul est-european disputa dintre europeism şi autohtonism. Odată cu pulverizarea hinterlandului sovietic, Europa de Est s-a fărâmiţat, favorizând explozia naţionalismelor. După unele voci, imperativul zilelor noastre ar fi trecerea de la paradigma naţională la cea europeană. Iată tensionatul context al integrării culturale, care, în nici un caz, nu trebuie înţeleasă ca docilă aliniere, sacrificând zestrea etnică; adică, altfel spus, specificul naţional, în ultimă instanţă.
Se mai crede că problema specificului naţional este obsesia culturilor mici, neinductoare - chipurile - de cultură. De fapt, în timp, chestiunea a fost mereu reluată, ea a angajat şi cheltuit energii polemice, bătălia pentru specific vizând, deopotrivă, evidenţierea individuafiei şi definirea ei. în 1934, Pompiliu Constantinescu, în Vremea, considera că într-o literatură tânără ca cea românească a teoretiza un specific este prematur. Fireşte, tentativele n-au lipsit, au fost chiar numeroase şi - majoritar -infructuoase prin parţialitate şi fragmentarism, încât cerinţa rămâne presantă şi deschisă încercărilor.
Ceea ce trebuie spus numaidecât, o dată cu recunoaşterea unui specific românesc, e imposibilitatea unui specific pur. Aliajul ce formează sufletul naţional („formula etnică") s-a zămislit prin absorbţia valorilor cu care veneam în atingere în acest „spaţiu de răscruce culturală" (Mircea Eliade), încât o primă constatare e tocmai marea putere de asimilare a spiritualităţii noastre, deschisă şi receptivă fără a-şi altera determinaţia calitativă.
„Avem nevoie de o definiţie a fenomenului românesc" sesiza Mihai Ralea, încercând a pătrunde în specificul etnosului românesc, îmbogăţind bibliografia unei preocupări şi astăzi încă
181
deficitară. Situată la confluenţa Apusului, considerat cu aptitudini creatoare şi a Răsăritului în resemnare pasivă, spiritualitatea noastră, citită doar prin grila sincronismului apare ca neîndestulătoare.
Trebuie respinsă categoric pretinsa opoziţie între universal şi specificul naţional. întreaga cultură este o cultură a specificurilor şi a exacerba specificul prin închistare ori a-l ignora (ocolindu-1), conduc, ambele, la consecinţe nefaste. Etniile sunt expresiile concrete ale umanităţii şi un secol ca al nostru, scoţând la lumină tocmai „universalitatea naţiunilor" nu poate suporta abstractismul în punerea şi rezolvarea corectă a acestei problematici. Mai mult, orice etnie este produsul propriei elaborări istorice, incluzând şi „aportul exterior", capitalul exogen; determinaţiile etniei nu sunt altceva decât expresia propriului său mod de producere şi reproducere. Practic, nu există nici un grup uman în cultura căruia să nu poate fi decelate variante şi infinite împrumuturi.
Este însă de condamnat goana după specific prin zel etnografic. Naţionalitatea unei opere e o fatalitate, observa Lucian Blaga în Etnografie şi artă (Cuvântul, 1925), încât a considera că prin combinarea unor elemente de cultură exterioară, prezentate în învelişuri etnografice, acestea devin naţionale, înseamnă a recădea în capcana tradiţionalismului rău înţeles.
O altă precizare priveşte circulaţia valorilor. Aici ar fi de distins între valorile de rang universal şi circulaţia lor universală, evidenţiind grave decalaje. în plus, o veche boală, cea de a ne ignora valorile ne privează de o confruntare lipsită de complexe, eliminând prejudecata eurocentrismului dictatorial, în fond, suntem purtătorii bogaţi ai unor excepţionale posibilităţi (s-a spus demult), dar de aici nu trebuie extrasă concluzia unei misiuni mesianice în lume; ceea ce e obligatoriu priveşte însă recunoaşterea tuturor valorilor noastre, blocarea hemoragiilor culturale, stimulând varietatea cromatică a etnicului ajuns la expresia artistică. Este cert că universalul se hrăneşte din naţional şi, de altfel, numai concretul produce universal. Un destin robinsonian nu poate fi aşadar conceput în cultură; dar producând valori şi făcându-le cunoscute lumii, ne singularizăm şi ne adâncim originalitatea.
182
Dacă istoria unui popor este istoria culturii sale, atunci fiinţa unei comunităţi se regăseşte în creaţia sa. Dincolo de ritmul sincronizării, câteodată în numele unei modernolatrii fără buletin de identitate, specificul se conservă şi precipită în creaţie. Efervescenţa deceniilor interbelice s-a răsfrânt şi în problema specificului naţional. Numeroşi cugetători s-au pronunţat asupra chestiunii, amestecând poziţii şi opinii diferite şi chiar divergente. N-au lipsit ecourile misticoide, exaltând dimensiunea tracică, s-a confundat etnicitatea cu ortodoxismul medievalizant (Nae Ionescu, Nichifor Crainic). Deviaţia ortodoxistă a etnicităţii a fost respinsă de Iorga iar Rădulescu-Motru, în 1943, sancţiona valul iraţionalist ce inunda cultura noastră, găsindu-l „nepotrivit sufletului românesc". Exaltarea

specificului naţional a fost urmată apoi de inhibarea lui (cazul dogmatismului care ne-a înstrăinat tradiţia).
Este limpede însă că rămânerea în specific nu înseamnă imitarea pioasă a propriului trecut cultural; tradiţia ar funcţiona astfel ca model sterilizator.
Este un tipar cultural specific, hrănit de vechimea vie, o reacţie naţională la provocările istoriei; etnicul - nota demult Mihai Ralea — e o categorie estetică sub care artistul e obligat să vadă lumea. Curentul organicist află în ideea naţională un concept analitic şi o realitate catalitică; forţa revoluţionară a tradiţiei rezidă şi în posibilitatea de a oferi soluţii, răzvrătirea împotriva eredităţii spirituale (sărind pe orbita „universalităţii") nefiind posibilă.
Dar vremurile noastre au schimbat datele problemei. Devenită „sat planetar" (M. McLuhan), omenirea a dobândit o conştiinţă planetară; problemele s-au globalizat iar jocul interdependenţelor s-a agravat. Mai mult, riscul unei nivelări („americanizări", mai exact) este virulent. Cum bine se ştie, din păcate, cultura rămâne „călcâiul vulnerabil" al oricărei societăţi, fie ea opulentă ori dimpotrivă. Idolatria economicului, frivolitatea modului de viaţă alungă conceptul cultural „din toate discursurile despre Europa" (nota, acid, Marcel Moreau).
Şi, regretabil, nivelarea tehnologică (presupusă de societatea informaţională) atentează prin standardizare asupra nivelului cultural. Potrivit unor voci (nu doar agitate ci, în primul rând lucide) voinţa de integrare manevrează

criterii omogenizante şi priveşte o unificare de tip tehnocrat. Procesul comunitar are în vedere o schimbare de paradigmă (prin trecerea la identitatea europeană) dar nu trebuie, în nici un caz, să sacrifice spectacolul diversităţii, a unităţii polifonice. Este limpede că, sub aspect civilizatoriu, trebuie să aducem Europa acasă (ea devenind, cum ar spune Adrian Marino, o realitate locală), dar nu prin sacrificarea identităţii. Doar cultura, cum se tot repetă, face dintr-o aglomerare de indivizi un popor; doar cultura diversifică pe când civilizaţia unifică.
Chiar în contextul „planetarizării" problemelor, a „satului mondial", diversitatea locală -întreţinută tocmai prin/de cultură -nu trebuie sacrificată. Pericolul uniformizării pândeşte câtă vreme reducem modificările culturale la prezenţa unui factor exogen (tehnologia) şi acceptăm ca fatalitate o cauzalitate îngustă, imanent tehnologică.
Europa, astăzi, deşi pătrunsă de „filosofia unificării" acuză numeroase obstacole de mentalitate. Societatea organică a fost pierdută iar postmodernismul vehiculează postulatul fragmentului. Pe bună dreptate, Gilbert Ziebura afirma (vezi Europa neu Denken, în Leviathan, 1992): a gândi Europa înseamnă a gândi unificarea ei.
Modelarea noii Europe înseamnă a accepta „unitatea în diversitate", naţiunile europene se mişcă spre integrare încurajând strategia parteneriatului, dar Europa este „multiplicitate". Delimitările sunt necesare, chiar de neevitat, dar conjugarea eforturilor este acum obligatorie. Observăm că interdependenţele se accentuează însă interdependenţa este asimetrică (Pierre du Bois). Europa de Est, aprecia A. Toffler în Powerschift este în „ţăndări", iar biserica catolică pare a fi câştigat. Vechea dualitate europeană (motivată de scindarea ideologică) a făcut loc războiului religios şi barierelor economice. Intre ignoranţa Vestului (bogat, stabil, trufaş, egoist) şi instabilitatea Estului (complexat, sărac) apar noi tensiuni, primejduind voinţa de integrare. Pentru mulţi, Europa mai înseamnă „mica Europă". Nu credea Richard von Weizsäcker că „Europa se sfârşeşte la zidul Berlinului"? în pofida „lacunelor paradigmei naţionale" (A. Marga) şi, paradoxal, a exploziei naţionalismelor în spaţiul est-european (cultivând o puternică identificare naţională) după pulverizarea hinterlandului

sovietic, procesul integraţionist câştigă teren. Apartenenţa la Europa nu trebuie văzută doar geografic sau istoric ci, în primul rând, instituţional şi cultural, prin promovarea unor sisteme de valori şi modele de comportament.
Dar această europenitate culturală (presupunând „deschiderea" Vestului şi democratizarea Estului) nu se rezumă la o nivelare tehnologică, sacrificând - cum spuneam - splendida varietate etnoculturală printr-o docilă aliniere şi hemoragie de valori (sensul migratoriu fiind de la Est la Vest). în plus, Europa este acum ameninţată de un alt pericol; după ce, timp de secole, a dominat scena Istoriei universale, continentul nostru a fost supus în epoca războiului rece unei teribile presiuni: cea a supraputerilor, S.U.A. şi, respectiv URSS făcând „jocurile". După dispariţia Uniunii Sovietice, America - devenită „jandarmul lumii" - ameninţă Europa din punct de vedere cultural; invazia de subcultură generată de stilul de viaţă american penetrează galopant şi funcţionează ca pseudomodel, alterând identitatea etnică prin standardizare. încât, Shimon Perez, pe bună dreptate, declara într-un interviu: „nu de arabi mă tem, ci de antenele parabolice", conducând la „americanizarea" globului.
Dar nu acesta este subiectul intervenţiei noastre. Din păcate, dualitatea europeană se menţine, încât „cele două Europe" există în continuare. Tragedia Iugoslaviei confirmă această divergenţă de interese. Pentru a putea vorbi, cu adevărat, de o mentalitate europeană nu e suficient ca Estul să dorească integrarea, trebuie ca şi Vestul, permeabilizându-se, să facă efortul de a cunoaşte şi integra valorile Estului. Fiindcă, cum spunea poetul sârb

Adam Puslojic: „Europa nu poate sta într-un picior". Şi nici nu-şi poate permite acest lux dacă vrea să există o Europă.
Belgrad 18-21 octombrie 1995 (Luceafărul, 39, 8 noiembrie 1995)
185
Crăciun Pantis (Gold Coast, Australia)
Beneficiile integrării europene
Articolul dlui Adrian Marino — Dificultăţile Integrării Europene (nr. 3, martie 1995), extrem de bine documentat, necesită prezentarea unei opinii diferite, expusă de cineva care a trăit în apus şi şi-a însuşit experienţa apusului. Situaţia poate fi văzută, în acest context, cu o orientare spre viitor şi cu optimism politic şi economic.
O intrare în Europa ar putea aduce beneficii compensatoare la nivel european cât şi la nivel naţional.
Aceste beneficii se pot vedea numai în lumina analizării unor sisteme de guvernare comparată la nivel politic, economic şi social. Cel mai elocvent sistem de guvernare comparată este sistemul capitalist de tip apusean, care întruneşte beneficiile acestui sistem, din punct de vedere al libertăţii politice, economice şi al prosperităţii la nivel individual şi naţional.
Winston Churchill a declarat următoarele: „Democraţia nu este un bun sistem de guvernare decât atunci când este comparat cu toate celelalte". Acelaşi lucru se poate spune şi despre capitalism. Nici capitalismul şi nici democraţia nu constituie împărăţia lui Dumnezeu pe pământ; împreună aceste două sisteme protejează mai bine drepturile umane; ele dau mai multe posibilităţi individului şi iniţiativei private decât oricare alt sistem de guvernare.
în primul rând sistemul capitalist, mai mult decât oricare alt sistem de guvernare, dă posibilitatea maselor sărace de a ieşi din cercul vicios al sărăciei prin oportunitatea de a-şi descoperi spiritul personal de iniţiativă economică şi de a se ridica prin propriile lor puteri în clasa mijlocie.
Acest spirit inventiv dă încredere individului în propriile lui puteri care-I ajută să-şi găsească locul în societatea respectivă. O
186
simplă observaţie a trecătorilor de pe strada reliefează această încredere a individului în rolul lui în societate.
în 1990, plimbându-mă pe stradă în Bucureşti şi în alte oraşe din ţară, m-a mirat faptul că majoritatea mergeau cu capul şi cu ochii privind în jos, spinarea încovoiată şi privirea pierdută. în apus, lumea priveşte înainte cu fruntea sus, spinarea dreaptă şi fără frică. Este privirea unui om liber, încrezător în el însuşi şi în rolul lui în societatea civilă.
Superioritatea sistemului democratic-capitalist este de asemenea evidentă în modul de emigrare al oamenilor. Majoritatea emigranţilor au fugit din ţările comuniste spre ţările capitaliste. Sunt foarte puţini aceia care au părăsit ţările capitaliste cu scopul de a-şi face un viitor în ţările comuniste.
în al doilea rând, sistemul capitalist de producţie este compatibil şi tinde spre un sistem democratic şi pluralist. Libertatea în producţie, libertatea în guvernare - unde deciziile politice şi economice sunt nestingherite de guvern - dau libertate deplină individului de a acţiona în propriul său interes. în ambele cazuri domnia legii este supremă, iar protecţia drepturilor individuale şi chiar a minorităţilor constituie factorul primordial. O economie liberă este constituită din mai multe părţi, iar un guvern democratic tinde a le reprezenta pe toate şi în mod egal, iar fiecare din ele are un cuvânt de spus în procesul de guvernare. Din acest punct de vedere, ele opresc deciziile unilaterale şi dictatoriale care, printr-o decizie greşită, ar putea distruge diferite sectoare ale eonomiei naţionale. Pe lângă acest fapt, liderii ţărilor democratice sunt răspunzători pentru deciziile lor, pe când liderii de tip dictatorial nu sunt.
De regulă ţările de tip capitalist se orientează spre o guvernare democratică; cele două sisteme se completează reciproc.
Nici chiar o puternică tradiţie de libertate (...) nu poate opri acest marş, deoarece există pericolul de a crea noi instituţii şi iniţiative politice care gradual, în final, vor distruge aceste tradiţii de libertate. Este un fapt bine cunoscut de istorie, că guvernele de tip colectivist se bazează pe putere în introducerea de măsuri cu scopul de a limita libertatea şi de a încătuşa vocile critice.
187
Hayek este considerat părintele pieţei libere, iar pentru că a opus un alt sistem de guvernare socialismului de tip marxist, unii consideră că prin acest sistem el a făcut prima crăpătură în Zidul Berlinului.
Prin mărirea prosperităţii economice şi ridicarea standardului de viaţă, democraţia este un sistem optim de guvernare. Nicăieri în lume oameni nu iubesc democraţia şi nu aderă la un sistem democratic dacă nu duce la un grad mai înalt de îmbunătăţire economică; nici nu va da satisfacţie dacă elementul principal al acestei democraţii se va rezuma la oportunitatea de a avea alegeri la fiecare trei sau patru ani. în paranteză, acesta este cazul alegerilor din Zimbabwe, unde există doar un singur partid, şi unde, la alegerile recente nici 45 din procente de alegători nu s-au prezentat la votare.
Sperăm că românii se vor opune din răsputeri întoarcerii României spre acest tip de democraţie africană.
Acest sistem de vot constituie mecanismul psihologic care face succesul economic indispensabil succesului

democraţiei. Sistemul economic capitalist, la rândul lui, depinde de un sistem politic şi cultural adecvat care creează o mare varietate de instituţii, care la rândul lor încurajează spiritul economic creativ şi dreptul la iniţiativa privată. Domnia legii şi sistemul politic primează sistemului economic, însă ordinul moral şi cultural le domină pe amândouă.
în ceea ce priveşte tranziţia economiei româneşti spre o economie de piaţă liberă, nu există o anumită ordine de conduită. Din nefericire nu există o lege sau dogmă care să arate cum ar putea fi înlocuit vidul creat de prăbuşirea sistemului economic comunist cu un sistem economic de tip capitalist. Un sistem economic de tip liberal nu apare subit pe orizontul dimineţii, şi nici nu este o subită creaţie. El este un proces încet şi de multe ori produce durere şi suferinţă în acest curs de dezvoltare. Această dezvoltare evolutivă însă a fost concomitentă cu dezvoltarea unui sistem democratic. Nu există evidenţă istorică pentru a demonstra ce se întâmplă când un sistem economic comunist s-a prăbuşit.
Primele lecţii ale sistemului economic liber- de tip capitalist - au umplut în mod inevitabil vidul creat, motiv pentru care primele
188
încercări în această primă direcţie duc la greutăţi, prin crearea de
inflaţie şi şomaj. Sistemul capitalist lăsat de capul lui nu duce
întodeauna la protejarea individului, de aceea în Statele Unite şi
] Anglia s-a recunoscut faptul că sistemul poate fi dur, inegal în
\ distribuirea produselor şi nu duce totdeauna la beneficiul întregii
i naţiuni; de aceea a fost necesară introducerea de măsuri pentru
| protejarea populaţiei şi eliminarea acestor părţi negative ale
; capitalismului.
; Comparat cu acest sistem de guvernare, România prezintă o
J democraţie primitivă, iar reformele economice spre o economie
\ liberă au fost introduse în mod pervers, mai mult pentru a
\ compromite sistemul capitalist de guvernare. Nici nu se poate
j vorbi de privatizare când 97 de procente din economia ţării au
j rămas în continuare în mâna statului. Din această cauză, economia
] ţării a rămas anchilozată, ca un bolnav care se zbate între viaţă şi
■ moarte, într-o stare de convalescenţă permanentă.
Privatizarea în industrie ar trebui să înceapă cu cel puţin 50 de procente din totalitatea ei de producţie. Numai atunci ar fi sectorul privat în poziţia de a elimina, gradual, sectorul public al economiei, care este ineficient, neproductiv şi alocă în mod ineficient factorii de producţie. Sectorul privat ar scutura din temelii această structură economică, înlocuind-o cu o eficace distribuţie a mijloacelor de producţie în funcţie de cerere şi ofertă, injectând astfel în mecanismul de eficienţă şi competiţie. Guvernul trebuie să-şi scoată mâna dominantă şi apăsătoare din acest mecanism. Numai prin internaţionalizarea economiei - treptat, treptat - poate România, în timp, beneficia de acest fapt şi prospera economic concomitent cu alte ţări progresive din lume.
Privatizarea pământului trebuie făcută în mod total, 100 de procente din pământul capabil de agricultură. Acest fapt a fost dovedit de sistemul comunist falimentar al sectorului agricol de producţie atât în România cât şi în celelalte ţări comuniste. Ea trebuie urmată de un credit agricol care să dea ţăranilor posibilitatea de a-şi cumpăra tractoare şi alte unelte agricole. O asemenea agricultură ar întări progresul economic al României, constituind totodată o bună bază de început. | . :
189
în ceea ce priveşte concurenţa cu alte ţări, numai calitatea şi eficienţa în producţie pot ajuta concurenţa produselor româneşti cu alte produse echivalente pe piaţa internaţională. Un avantaj în acest sens, în ceea ce priveşte România, este mâna de lucru mult mai ieftină decât în apus. Sunt produse unde mâna de lucru nu poate fi eliminată din procesul de producţie. Aceste produse ar trebui încurajate, pentru început, şi să formeze baza comerţului exterior. O politică economică competitivă implică eliminarea măsurilor legislative care împiedică operaţia mecanismului pieţii şi care limitează competiţia.
Din acest motiv, piedica principală în calea procesului de privatizare, obstacolul competiţiei, piedica ridicării standardului de viaţă o constituie guvernul şi nomenclatura rămasă din perioada Ceauşescu şi înscăunată azi la conducere în România. Această nomenclatură ocupă toate posturile principale în economia de stat şi în administraţie. A menţine acest sistem de guvernare înseamnă protejarea posturilor de conducere, la nivel înalt, pentru această nomenclatură, care la rândul ei constituie baza guvernului.
Este clar, că pentru acest motiv, acest guvern şi nomenclatura care îl susţine, nu au interesul de a crea o clasă burgheză prin privatizarea industriei şi a comerţului sau o clasă de ţărani bogaţi, aşa cum Stalin n-a putut accepta 25 milioane de ţărani bogaţi, când a venit la putere în Rusia, fapt pentru care a decretat distrugerea lor.
Ce este şi mai tragic este faptul că această nomenclatură, crescută în spirit comunist, nu s-a dezmeticit încă din această stupoare; ea gândeşte şi acţionează în acelaşi spirit comunist. Ca şi nobilimea franceză în revoluţia din 1789, ei n-au auzit nimic, n-au văzut nimic şi n-au învăţat nimic din această revoluţie.

Această nomenclatură română este ca un cal cu ochelari şi priveşte, ca şi calul, numai într-o singură direcţie, şi numai spre trecut. Această birocraţie nu a învăţat nimic din revoluţia română, nu a învăţat nimic din prăbuşirea comunismului în lume; ea a rămas încuiată şi constipată în ultimul grad, neluînd în considerare faptul că chiar şi ea are ceva de câştigat dintr-o reînviere a României într-un spirit nou şi un progres economic. Orice progres economic
190
înseamnă mărirea produsului naţional, care la rândul lui măreşte prăjitura de împărţit între populaţia ţării. Consideraţi, domnilor tovarăşi, că roata progresului nu va fi permanent împiedicată şi oprită; dacă schimbările nu se fac de la cap, ele vor fi forţate de jos în sus. Pe lângă aceasta, nomenclatura are obligaţia de a scoate ţara din mocirla în care a ţinut-o în cei 50 de ani de conducere. în viitor ei n-or să mai aibă scuza Yaltei pentru greşelile lor.
în ceea ce priveşte poziţia României spre Europa, spre democraţie, spre piaţa liberă, trebuie subliniat faptul că nu există o linie de continuitate istorică progresivă în această privinţă. Din acest punct de vedere România uneori a progresat, iar uneori a dat înapoi. Oricine se uită obiectiv la istoria României îşi poate da bine seama de acest lucru.
Proeminenţi oameni în cultura română au propagat, la un anumit timp, fie un curent naţionalist,fie unul liberal sau socialist. Unii încă în viaţă au rămas Ia aceste idei, alţii însă şi-au schimbat părerea, acomodându-se cu noile idei şi împrejurări. Susţinătorii acestui naţionalism şi-au format şi propagat teoriile lor într-o Europă unde aceste idei erau la modă, dupe cum unii au propagat idei socialiste care de asemenea erau la modă. Astăzi situaţia internaţională s-a schimbat enorm din punct de vedere politic, economic şi filozofic. Cum schimbarea a adus mult progres şi binefacere omenirii, mulţi din intelectualii din apus care vedeau în socialism un nou curent cultural benefic maselor şi-au abandonat ideile socialiste şi au devenit cei mai implacabili duşmani ai socialismului. Tradiţia culturală a unei ţări nu constituie ceva imuabil. Lumea nu stă pe loc, pironită în trecutul istoric.
Oamenii de cultură, la un moment sau altul, au fost depăşiţi de istorie, iar ideile lor sunt analizate şi evaluate în spiritul noilor schimbări. Unele din aceste idei nu mai sunt aplicabile acestor noi schimbări culturale care au loc în lume, şi chiar în România; din această cauză sunt lăsate şi trebuie să fie lăsate la o parte, ca aparţinând trecutului istoric.
linia istorică a unei ţări este, în mare, determinată de guvernarea ei politică, economică şi socială, care, natural, încorporează în ea factorii culturali care influenţează şi cizelează, drumul acestei guvernări.
191
Orientarea României spre Europa este imperativul zilei de azi. Viitorul României e în Europa. Ea trebuie să intre în Europa apuseană politic, economic şi militar, cu atât mai mult cu cât Rusia se îndreaptă spre totalitarism şi spre un nou imperialism. România trebuie să iasă din sfera de influenţă rusă. Astăzi încă se mai poate, mâine poate fi prea târziu. Nu mai vrem o nouă Yalta.
Nu vrem să rămânem în sfera de influenţă rusă şi nu putem accepta limitarea suveranităţii naţionale, propusă astăzi de Rusia.
Din acest motiv avem nevoie de un spirit pozitiv. Trebuie să ieşim din acest negativism, pesimism şi spirit fatalist oriental, din care astăzi până şi popoarele orientale au ieşit.
Tradiţia şi cultura apuseană trebuie preluate în şcoli, universităţi, presă şi în fiecare convorbire zilnică de la om la om.
Noi orientări apar brusc în viaţa unei naţiuni, create de crize interne şi externe în dezvoltarea ei. Chiar şi ţări cu tradiţii istorice puternice şi bogate experimentează asemenea noi orientări. Preşedintele Statelor Unite, Franklin Roosvelt, în urma crizei economice din 1929, a introdus în 1933 „The New Deal" (Noul Program) care a alertat şi modificat în mare măsură sistemul capitalist din Statele Unite, contrar tradiţiei puternice a individualismului american, a întreprinderilor particulare şi a proprietăţilor private.
O altă problemă care se pune este dacă o ţară mai puţin avansată din punct de vedere tehnic poate face sau nu comerţ cu o ţară cu mult mai avansată. Principiul în comerţ constă în faptul că orice afacere comercială trebuie să avantajeze, în mod egal, ambele părţi. Baza fundamentală o constituie avantajul comparativ pe care orice ţară îl are în comerţul cu alte ţări. România are acest avantaj comparativ în producţia agricolă şi cea industrială, unde produsul muncii este factorul principal în costul producţiei. Mâna de lucru în industria intensivă, ca îmbrăcămintea, rămâne factorul principal şi greu de înlocuit prin tehnologie.
Faptul că mâna de lucru în România este ieftină în comparaţie cu apusul Europei, orice produs în care munca primează dă României un avantaj comparativ în relaţie cu apusul Europei.
192
în spatele acestor industrii trebuie să se continue dezvoltarea avansată a industriei din punct de vedere tehnologic.
Comerţul cu alte ţări trebuie însă promovat, în special într-o ţară ca România, unde producţia şi comerţul au rămas, în mare, în mâna statului. Acest comerţ cu apusul nu se face de la stat la stat, ci de la companie la companie sau la nivel personal. Ataşaţii comerciali români în diferite ţări din apus îşi îndeplinesc sarcina ca în

timpul lui Ceauşescu, stând în biroul lor luxos şi fiind bine plătiţi, aşteptând să le cadă para în gură. Ambasadele şi ataşaţii comerciali au de jucat un rol principal în promovarea acestui comerţ. Ei sunt ochii si urechile ţării în apus şi chiar în lume. Ei trebuie să infonneze apusul ce le putem noi vinde la preţuri avantajoase şi ce putem noi cumpăra din apus la preţuri mici.
Această informaţie este vitală pentru comerţul României. Utilitatea lor în acest proces trebuie să constituie evaluarea serviciilor lor. De asemenea, ei trebuie să stabilească relaţii de prietenie între România şi ţările unde se găsesc. Ei nu sunt acolo pentru promovarea guvernului, ci pentru promovarea interesului României. Procesul diplomaţiei nu mai este acela al promovării imperiului rusesc şi al comunismului, ca în trecut. El trebuie pus în slujba neamului, iar acei diplomaţi care nu servesc acestui deziderat naţional ar trebuie rechemaţi şi înlocuiţi cu adevăraţii diplomaţi de carieră.
Tradiţiile culturale, oricare ar fi natura lor, nu stau în calea comerţului între ţări. Ţări cu totul deosebite din punct de vedere cultural stabilesc relaţii politice, economice şi chiar culturale.
Nici nu se poate găsi un mai mare obstacol cultural decât acela dintre ţările apusene şi ţările asiatice. Tradiţia liberală a apusului nu intră câtuşi de puţin în cultura ţărilor asiatice.
Sistemul de guvernare al ţărilor asiatice este paternalist şi nicidecum democratic. Cu toate acestea, conflictul cultural dintre cele două culturi nu constituie un obstacol în calea comerţului sau a apropierii şi cooperării din alte puncte de vedere.
La fel, relaţiile comerciale nu sunt împiedicate cu nimic de deosebirile în dezvoltarea lor industrială şi tehnologică; dimpotrivă, când ele sunt la acelaşi nivel de dezvoltare, comerţul dintre ele
193
este limitat. De exemplu, Statele Unite au făcut o uniune vamală şi comercială cu Mexico: două ţări cu totul deosebite din punct de vedere tehnologic. La fel, China şi Statele Unite au legături comerciale bine dezvoltate. China, cu o economie mult mai puţin dezvoltată decât Statele Unite, are o balanţă favorabilă plăţilor externe, în valoare de 30 miliarde de dolari. în fapt, acest comerţ al Chinei cu Statele Unite constituie baza dezvoltării economice a Chinei.
Cheia deschiderii porţii spre apus constă în dezvoltarea relaţiilor politice şi economice cu aceste ţări.
în încheiere doresc să trag următoarele concluzii:
1. în majoritatea lor, românii ştiu că standardul de viaţă din apus este de cel puţin patru ori mai mare decât în România. Este uşor deci a trage concluzia că omul se îndreptă de la rău spre bine. Acest lucru este dovedit de faptul că în ultimii patru ani peste 200.000 de tineri au părăsit România.
2. Cel mai mare pericol pentru România îl constituie Rusia, vecina noastră de la răsărit. Politica ei externă este îndreptată spre reîncorporarea ţărilor care au făcut parte din imperiul sovietic şi spre oprirea extinderii Pactului Atlanticului spre răsărit, cu intenţia de a încorpora fostele ţări satelite în sfera de industrie rusă. Numai această ameninţare ar trebui să-l agite pe fiecare român şi să-l determine să lupte pentru încorporarea României, cu drept protectiv militar, în Europa.
3. O economie de piaţă şi un adevărat sistem democratic constituie cel mai bun mijloc de acceptare şi intrare a României în sfera de influenţă apuseană.
4. Acei români conştienţi de situaţie trebuie să exercite presiuni asupra guvernului pentru schimbarea de direcţie.
Dacă românii nu văd această realitate politică şi nu acţionează în consecinţă, totul este pierdut.
(Românul liber, XI, 5, mai 1995)
194
Adrian Marino
Dificultăţile integrării europene
Declarându-mă pe faţă - şi de mult timp - un partizan convins şi decis al integrării europene a României pe toate planurile, faptul ca atare nu mă împiedică să văd, în acelaşi timp, cu ochii bine deschişi, şi realitatea din jurul meu: dificultăţile integrării europene ale ţării noastre sunt deosebit de mari. Evoluţia spiritului public, din diferite cauze strict obiective, n-a ajuns încă la acest nivel. Iar analiza rece, radicală, sistematică, în această perioadă de jurnalism politic dezlânat, are încă puţini partizani. De „admiratori" şi de adevăraţi „politologi" nici nu mai vorbesc...
„Pro-europenii" români actuali formează încă — trebuie s-o recunoaştem cu toţii - o mică minoritate. Un fel de club închis, de elită, marginal şi, ceea ce este mai grav, marginalizat în mod sistematic. Ei sunt totuşi convinşi că „sensul istoriei" (dacă există, într-adevăr, un astfel de „sens" - se pot emite, bineînţeles, şi serioase îndoieli) merge în această direcţie. Dar, pentru a atinge un astfel de obiectiv, „ideal" mai bine zis, sunt de depăşit o serie de mari şi grave obstacole. Nu cred că greşesc prea mult dacă le enunţ într-o ordine aproximativă. Cauzele sunt de ordin istoric, ideologic şi cultural, de psihologie şi structură etică şi socială. La toate se adaugă tendinţele clasei politice dominante actuale şi ale politicii sale. Nu în ultimul rând, în sfârşit, situaţia geopolitică, contextul extern, eterna problemă a zonelor de influenţă reale sau virtuale, recunoscute sau nu. Poziţia geografică a României nu ne favorizează niciodată.
Izbitoare este, în primul rând, lipsa unei mari tradiţii europene în ideologia şi în politica noastră. „Ideea

europeană" n-a constituit niciodată cheia de boltă a orizontului nostru spiritual şi public. Desigur, a existat chiar şi o revistă (1919-1928) cu acest titlu, a lui
195
C.Rădulescu-Motru. în parlament N.Titulescu declara: „De la naţional, prin regional, la universal. Iată lozinca României" (1934). Partidele „istorice" erau, evident, proeuropene. Dar între cele două războaie, mai ales, dominantă - şi de parte - a fost ideologia de dreapta, net antieuropeană, antidemocratică. Este de ajuns să ne reamintim de Nae Ionescu şi de elevii săi. Schimbarea la faţă a României, mai ales în versiunea originală, de Emil Cioran (1936), numai „pro-europeană" nu era. Pe atunci, democraţiile europene păreau slabe, decadente, incapabile să reziste regimurilor fasciste care fascinau. Istoria a dovedit contrariul. Sub presiunea lor, sistemul de alianţe pro-occidentale ale României s-a prăbuşit. Dictatura carlistă, legionară, antonesciană, războiul, cu toate unnările sale, au făcut, se ştie prea bine, restul. Trăim şi astăzi toate consecinţele sale.
Regimul comunist instaurat la noi a fost declarat şi agresiv antieuropean. Pe toate planurile. Iar vechea mentalitate antioccidentală, chiar dacă formulată într-un alt limbaj, se exprima - între altele, încă o dată - şi într-o stridentă şi penibilă (regretăm că trebuie să amintim acest episod) Scrisoare către un intelectual occidental de. C. Noica (1986). Exemplul este pur emblematic. Este absolut evident că, pentru spiritul generaţiei sale (care revine în actualitate prin reeditări masive după 1989), „Europa" nu constituia, nici pe departe, un „model". De fapt, el tinde tot mai mult să fie înlocuit, în perioada actuală, de cel „american". într-un sens, vechea polemică „antieuropeană" a devenit chiar anacronică. Dar ea are, în continuare, partizani de mare prestigiu. Iar generaţia tânără este încă derutată prin lipsa unor mari contra-repere europene, liberale, democratice, pluraliste, de acelaşi prestigiu. Intenţia mea nu este, câtuşi de puţin, de a răscoli vechi polemici. Doresc doar să văd, fără iluzii şi cu limpezime, ce se petrece efectiv în jurul nostru.
încerc să reduc totul la esenţial, la cauzele ultime, cele mai profunde. Geografic vorbind, suntem, bineînţeles, o ţară europeană. Dar cu mentalitate „europeană" (înţelege: occidentală) nu suntem decât în mică măsură. Pentru unii occidentali, impresia este, adesea, de „lumea a treia". Şi nu ezit să găsesc o altă explicaţie
196
decât în fondul nostru rămas profund rural. Este o mare evidenţă, şi nu pot să nu dau dreptate, încă odată, Doinei Cornea, care recent {România liberă, 14 februarie 1995) a reafirmat acelaşi lucru: „Poporul român are o psihologie de tip airal, este conservator etc". Iar spiritul „airal", prin definiţie eţnicist, închis, izolaţionist, într-adevăr conservator, vede în „străin" o primejdie potenţială. Reacţia sa tipică este una de neîncredere de prudenţă şi respingere instinctivă.
Problema „integrării europene" este absolut fără sens pentru el. Orizontul său („zarişte cosmică" sau nu) nu trece, nu poate trece, peste anumite bariere şi interese. O idee ca „Europa" nu-i spune nimic. Absolut nimic. Este, de altfel, şi firesc. N-a văzut-o, n-a călătorit în ea - am în vedere, se înţelege, doar modelul rural arhetipal - nu-i vorbeşte nici una dintre limbile de circulaţie (cu excepţia Transilvaniei, în parte), nu-i cunoaşte valorile spirituale (deoarece le are pe ale sale, folclorice) etc. Totul ia forma inevitabilă a unui patriotism local, fără îndoială autentic şi legitim în felul său, dar îngust şi fără orizont.
Problema devenise actuală încă din secolul trecut. Până şi unui erou al lui Caragiale nu-i „păsa" de „Europa dumitale". Că poate totuşi să-ţi „pese" de „ţărişoara mea" şi să fii în acelaşi timp şi „european", măcar în aspiraţii, într-un anume stil de gândire şi de existenţă socială, asta nu trecea încă prin capul nimănui. Mai ales atunci. Nationalism-ceauşismul comunist, de esenţă profund rurală, a agravat enorm această mentalitate refractară şi restrictivă. Ea face în continuare, din nefericire, adevărate ravagii.
Mai nimeni nu priveşte încă, pe de altă parte, problema europeană şi din unghiul modelului social existent şi predominant la noi. Fenomen capital şi determinant: revoluţia socială, care a avut efectiv loc - trebuie repetat mereu - a stratificat societatea românească în două „clase": jos, „statul ţăranilor şi al muncitorilor", sus, clasa nomenclaturistă de activişti de partid. Vechea, destul de slabă - dar incipientă şi cu mari posibilităţi virtuale - burghezie românească a fost complet distrusă. Iar această burghezie este, prin definiţie şi vocaţie, citadină, urbană. Or, numai omul de la oraş, foarte
197
simplu spus, poate asimila, cultiva şi apăra, în felul său, ideea europeană.
în oraşe, ideile circulă mai uşor. Influenţele europene, bune-rele, numai aici sunt posibile, dar şi inevitabile. Lumea călătoreşte, vede, compară. Era comunicaţiilor globale actuale face să dispară, tot mai mult, graniţele şi barierele spirituale. Din nefericire, această „burghezie naţională" încă lipseşte. Să-i spunem - cu un termen poate mai accesibil - „pătura mijlocie". Fără formarea, încurajarea şi consolidarea ei integrarea europeană are la noi puţine şanse reale. Mentalitatea europeană este, nu poate fi, decât citadină şi specifică păturilor mijlocii. Ea a păşit din orizontul rural „închis", în cel urban „deschis". Ea singură înţelege necesitatea, avantajele şi întregul mecanism politico-economic al integrării ţării noastre, cu imensele sale beneficii, în diferite structuri europene.
Păturile mijlocii, în două cuvinte, sunt expresia directă a proprietăţii şi intreprinderii particulare. Iar acestea sunt de esenţă capitalistă. Trebuie spus pe faţă, fără nici o inhibiţie. Aşa cum este, de altfel, şi întreaga Europă occidentală. întreaga lume liberă de fapt, care n-a cunoscut dictatura şi colectivizarea comunistă. Afinităţile şi interesele materiale capitalisto-europene sunt deci organice şi indisolubile. Este una din cheile esenţiale ale

rezolvării problemei noastre. Poate chiar cea mai importantă.
Problema rămâne, la noi, încă foarte complicată şi dintr-un motiv nu mai puţin esenţial: clasa nomenclaturistă - singura realizare socială solidă şi (încă) viabilă a sistemului comunist - nu este, nu poate fi, nici pe departe, „pro-europeană". Fiindcă ereditatea sa socială, educaţie ideologică şi interesele imediate şi personale, de „partid", sunt fundamental şi radical antieuropene. A fost „învăţată" că „Europa" este imperialistă, exploatatoare, odios-capitalistă, prin definiţie. Din Europa vin la noi doar sabotori, spioni şi diversionişti. în perioada stalinismului dogmatic, cultura occidentală avea toate păcatele: era „decadentă", „formalistă", făcea „apologia crimei" etc. în plus, nomenclatura de la putere a beneficiat de toate avantajele luptei de clasă: poziţii importante, beneficii economice, case naţionalizate (cum să fie ele restituite?) etc.
198
Dar mai presus de orice, un nou sistem politic de tip efectiv occidental - într-adevăr democratic, pluralist, care respectă şi apără drepturile omului - i-ar submina toate poziţiile dominante. Situaţie intolerabilă. Ea ar modifica întreaga ierarhie politico-socială existentă din ţara noastră. De unde imobilismul actual. De ce nu sUnt convins că a avut loc o adevărată „revoluţie" în 1989? Pentru simplul motiv că aparatul de stat nu s-a schimbat în esenţă (el este în întregime şi în continuare în mâna nomenclaturii şi a vechiului activ de partid). Punctul 8 al „Proclamaţiei de la Timişoara" nu s-a aplicat niciodată. Iar regimul proprietăţii, mai ales, nu s-a modificat radical. Statul continuă să rămână „marele proprietar" şi „latifundiar" (IAS). Economia a rămas în continuare socializată, etatistă, centralizată. în cel mai bun caz (profund ipotetic), privatizarea nu va atinge nici 30% din economia naţională. Fără dislocarea clasei nomenclaturiste actuale, integrarea europeană rămâne deci o mare iluzie. Dar naivitatea sau irealismul unor comentatori şi chiar factori politici, inclusiv din opoziţie, este - se pare - incurabilă, iremediabilă....
Să admitem - în cadrul unui scenariu de political flction - că integrarea României în structurile europene este totuşi realizabilă. Mai mult chiar: că ea a avut efectiv loc. Numai că se omite, nu se discută în nici un caz cu seriozitate, un mic „detaliu" esenţial, de fapt capital: integrarea economică este efectiv posibilă? Căci despre asta este vorba în primul rând. Acordurile cu C.E.E., cu U.E.O., cu alte organisme europene şi internaţionale, prevăd suprimarea progresivă a barierelor vamale în următorii 15 ani. Perspectivă, teoretic, excelentă. Doar că ea presupune competitivitate, posibilitatea exportului de bunuri româneşti pe pieţele occidentale, aşa cum şi piaţa românească va putea fi invadată de tot mai multe mărfuri occidentale. Realitatea tragică este însă alta: industria românească nu este (încă nici pe departe) competitivă. Ea n-a fost de altfel deloc orientată spre bunurile de consum, de mare specializare şi de calitate superioară, singurele cu şanse la export. Ideile de ambalaj atrăgător, reclamă, marketing etc. erau, până de curând, mari necunoscute.
199
Industria românească, de tip CAER, era preocupată exclusiv de industria grea, iar comerţul se făcea în principal în sistem de compensaţie, prin mărfuri neexportabile în occident. De fapt, întreaga industrie grea de tip sovietic hu avea o motivaţie economică, ci una pur ideologică: industrie grea, deci în primul rând industrie de armament. Pentru a rezista „încercuirii capitaliste", pe de o parte, a exporta „revoluţia socialistă" pe de alta. Fără o profundă restructurare a industriei româneşti, integrarea europeană este şi va rămâne mult timp practic imposibilă. Ea nu poate rezista industriei şi concurenţei occidentale. Pentm a o proteja de falimentul inevitabil, de pe acum evident, care ar produce milioane de şomeri, se vor introduce cu certitudine măsuri vamale protecţioniste. Dar acest protecţionism, deocamdată inevitabil -consecinţă directă a vechilor structuri anticapitaliste ale industriei româneşti - face dacă nu total imposibilă, în orice caz, extrem de dificilă, orice integrare economică europeană reală. Nu este deloc nevoie să fii „economist", ca să observi toate aceste realităţi elementare, mai mult decât evidente. Sunt de fapt observaţii de simplu bun simţ.
Integrarea economică este, de altfel, mult mai dificilă decât cea politică. S-au făcut, în mod incontestabil, o serie de paşi în această ultimă direcţie. Dar toate acordurile, semnăturile, declaraţiile „pro-europene", foarte publicitare, riscă să rămână pur fonnale, literă moartă, cât timp domină încă la noi concepţia -• specifică de fapt secolului 19, azi perimată, în orice caz depăşită în occident - a statului naţional, unitar şi mai ales strict centralizat, care nu renunţă la nici unul din atributele suveranităţii sale absolute.
Formal, o breşă s-a făcut totuşi în acest bloc monolitic închis. Articolul 20, aliniatul 2 din Constituţie prevede în mod limpede că în caz de neconcordanţă între legislaţia internă şi „drepturile fundamentale ale omului ... au prioritate reglementările internaţionale". Problema începe să fie deosebit de sensibilă mai ales după semnarea la Strasbourg a „Convenţiei - Cadru pentru protecţia minorităţilor naţionale", la Bruxelles a altor acorduri, a „Cartei administraţiei locale" etc. etc. Pe hârtie „stăm" - cum s-ar
200
spune - „foarte bine". Dar există şi o voinţă politică reală de a traduce în practică aceste adeziuni şi acorduri? De a le respecta în spiritul şi litera lor? Avem toate motivele să ne îndoim. Trecerea de la declaraţii şi semnături la fapte este esenţială. Cât timp însă concepţia despre integrare rămâne cea istoric-tradiţională, iar mentalitatea clasei conducătoare orientată spre Moscova este inflexibil aceeaşi, şansele reale sunt minime. Când va ratifica „Convenţia - Cadru" amintită? După o informaţie de presă {Cotidianul, 14 febniarie 1995), ar fi vorba, bine înţeles, de o ... „amânare fără termen".

Singura preocupare europeană efectivă a politicii actuale -nu neapărat a guvernului Văcăroiu, sau un altul de aceeaşi staictură - este doar „integrarea economică". O formulă eufemistică pentru a obţine ... cât mai multe credite posibile, cu intenţia precisă de a nu le rambursa, dacă se poate, niciodată. Concepţia despre Europa este, la acest capitol mai ales, ceva între eterna „vacă de muls", „şmecherie specific naţională", apel la „caritatea internaţională" şi (tot eufemistic spus) mistificare cinică de tip balcanic-levantin. Nu-i contest, nici pe departe, o anume abilitate. Talentul de a simula şi pune în scenă ceremonii uneori spectaculoase este remarcabil. Se pregăteşte în acest scop chiar şi un „Minister al Informaţiilor" (citeşte: „Propagandei"). Se lasă însă forurile financiare internaţionale duse impecabil şi cu regularitate de nas? N-am nici o calitate să le dau eu sfaturi. Dar este mai mult decât evidentă — uneori până la stridenţă - necunoaşterea (incompetentă? naivă?)*a psihologiei specifice partenerului de „dialog" şi — o vai! -de „acorduri"... Ce subiect gras, totuşi, de pamflet, eseu sociologic, psiho-istorie sau simplă teză de doctorat: Teoria şi practica acordurilor internaţionale la Români!

Am ajuns, în felul acesta, la ultimul obstacol să-i spunem „major" (cu un termen azi la modă printr-un anglicism barbar) al integrării europene. Vrem - nu vrem, politica sferelor de influenţă (declarate, nedeclarate, dar faptul nu are nici o importanţă) continuă să constituie o mare, imensă, apăsătoare realitate istorică. Ele fac parte, de altfel, dintre constantele istoriei. Mai bine spus, ale politicii externe de totdeauna şi pretutindeni. Vecinul puternic

domină pe vecinul slab. O alianţă solidă învinge, descurajează sau intimidează, cu regularitate, o alianţă mai slabă. Când raportul de forţe este egal (sau aproximativ egal) situaţia de echilibru se numeşte, elegant spus, „pace". Iar acest raport real de forţe nu este deloc în favoarea noastră, vreau să spun al integrării europene adevărate. Doi factori negativi rămân esenţiali: situaţia geografică şi tradiţiile şi afinităţile ideologice ale clasei politice conducătoare. Se pot semna solemn şi la T.V. toate acordurile occidentale din lume. Polul spiritual şi politic pentru „unii" rămâne în continuare Moscova. Comunismul. Internaţionalismul. „Valorile socialismului întinate" etc. Din această cauză, Basarabia reprezintă un tren pierdut poate pentru multă vreme, acordul Iliescu-Gorbaciov (nu ne obliga nimeni) a fost încheiat cu o grabă suspectă, nostalgia marilor acorduri economice cu CSI a rămas la fel de puternică după modelul CAER etc. Orice iluzie în această privinţă, mai ales, este exclusă. Mai mult: condamnabilă.

Dar se înregistrează şi un alt fenomen nu mai puţin semnificativ şi simptomatic. Ori de câte ori guvernul român - dintr-un motiv sau altul - semnează sau este pe punctul de a semna un acord internaţional de tip „european" (la Bruxelles, la Strasbourg, cu UE, cu OECD. etc. etc), încep să se producă invariabil agitaţii xenofobe, şovine, declaraţii incendiare, fulminante, se scriu scrisori de o rară insolenţă preşedintelui, care - ne place, nu ne place - este oricum al ţării... etc. etc. Cui prodest? Partidele extremiste, şovine, declarate antieuropene, sunt cooptate la guvernare şi desprinderea de ele se dovedeşte, din cauza aritmeticii parlamentare, imposibilă. Totul face să se presupună -chiar dacă nu avem nici o dovadă precisă — că o regie superioară (poate externă) organizează toate aceste manifestări de natură să blocheze cu regularitate integrarea europeană a României. O ţară în care ar exista conflicte interetnice, reale sau inventate, nu acordă drepturi minorităţilor, nu semnează tratate de pace cu vecinii săi, nu poate aspira la intrarea nici în CEE, nici în NATO. Noi „trebuie" deci să rămânem într-o anumită zonă estică de influenţă. Mascaradele şovin-naţionaliste - alimentate de extremiştii de profesie din ambele tabere - nu au, după toate aparenţele, o altă

explicaţie profundă. Pentru că un conflict inter-etnic real nu există, orice s-ar spune, în România actuală. Creaţia şi alimentarea sa sunt artificiale şi pur propagandistice, de competenţa exclusivă a unor „servicii specializate" externe şi, poate, interne. N-are sens să ne ascundem după deget.

în mod firesc ar trebui să spun câteva cuvinte şi despre integrarea culturală europeană. Eficacitatea sa maximă este asigurată doar de iniţiativele şi relaţiile particulare. Problema, în genere, este de altfel ceva mai bine cunoscută decât celelalte. N-o mai discut acum, deoarece m-am exprimat în acest sens, în repetate rânduri. Sunt chiar pe punctul de a publica la o editură ieşeană particulară (Polirom) un întreg volum pe această temă: Pentru Europa. Integrarea României. Aspecte Ideologice şi Culturale. O altă editură particulară, craioveană (AIUS), pregăteşte o serioasă antologie de texte pro-europene apărute în publicistica noastră după 1989 (este chiar antologia de faţă, n.n.). Astfel de lucrări, ştiu bine, vor avea docamdată un public relativ redus şi o receptare moderată. „Europenii" noştri, am amintit, sunt încă relativ puţini. Nu se poate sări, pe de parte, peste anumite etape, după mai bine de cinci decenii de izolare europeană. Căci ruperea de occident a început de fapt încă înainte de 1940. Dar o idee când devine activă, militantă are - în timp - eficienţa sa. Deci trebuie mers cu îndrăzneală şi curaj înainte. Ideea europeană are, de ,altfel, unele rădăcini în cultura română încă din perioada iluministă, în secolul 18.

Un handicap esenţial trebuie totuşi notat, fie şi sumar, în această ordine de idei. în momentul în care ideea europeană este preluată de „cultura oficială" şi de instituţiile în subordine, ea devine inevitabil o idee ratată. Din mai multe motive: intervenţia birocraţiei, în primul rând. Apoi, tendinţa instituţiilor culturale de stat este de a încuraja, propaga, traduce etc doar „valorile oficiale". Uneori pot fi şi autentice. Dar, de cele mai multe ori, este vorba doar de oportunişti şi carierişti mediocri, incapabili să se „impună" în ţară şi străinătate prin forţe proprii. Este, apoiv de neimaginat ca o instituţie culturală „externă" să se ocupe şi de scriitori sau artişti din opoziţie. Şi

cum majoritatea valorilor culturale româneşti
203
actuale sunt „în opoziţie", aproape întreaga cultură română vie, competitivă, efectiv creatoare este exclusă sau ignorată. în sfârşit, nu odată, oficiile culturale externe „acoperă" doar anumite „servicii". Răspunsul vine repede: toate ţările fac, de fapt, cam la fel. De acord. Numai că Anglia are şi pe Shakespeare, Italia pe Dante, Franţa pe Baudelaire (şi pe atâţia alţii), SUA „câţiva" premiul Nobel de literatură etc. şi, de fapt, doar aceste glorii sunt adevărata carte de vizită a culturii respective. Practic, marile puteri culturale nici n-au nevoie de propagandă culturală strict oficială. Nu nişte obscuri „funcţionari culturali", complexaţi, „intelectuali la prima generaţie", dar cu dosarul foarte „sănătos" de cadre, care n-au nici o relaţie în ţara respectivă, nu-i cunosc adesea nici limba, pot face ceva pentru „difuzarea" culturii române. Pe vremea lui Ceauşescu ei prelucrau, în fiecare zi, în ambasade şi legaţii, doar editorialul din Scânteia...
(Românul liber, XI, 3, martie 1995)
204
Serbau Mihailă
Capcanele şi riscurile integrării progresive a României în structurile Uniunii Europene
Reunit la Corfu, în perioada 24-25 iunie 1994, Consiliul Europei a cerut Comisiei Europene să elaboreze propuneri concrete privind viitoarea aplicare a acordurilor europene şi a deciziilor adoptate la Copenhaga. Totodată, Consiliul Europei a solicitat întocmirea unui raport referitor la strategia care trebuie convenită în vederea pregătirii procesului de admitere în Uniunea Europeană a statelor de pe acest continent. După cum se ştie, Consiliul Europei a hotărât la Copenhaga ca ţările din Europa Centrală şi de est care doresc să devină membre ale uniunii Europene să poată face acest lucru. Primirea în Uniune este însă posibilă numai în măsura în care statul asociat va fi capabil să-şi asume anumite obligaţii, îndeplinind deci o serie de condiţii economice şi politice. Aceste condiţii sunt cuprinse, de fapt, în comunicatul redactat de Comisie, în urma solicitării formulate de Consiliul Europei. Având în vedere faptul că, de la 1 februarie 1995, a intrat în vigoare acordul de asociere a României la Uniunea Europeană, este interesant de văzut care sunt condiţiile impuse de organizaţia europeană şi, mai ales, dacă suntem capabili să le respectăm.
în primul rând, Consiliul Europei cere statelor asociate să asigure stabilitatea instituţiilor care garantează democraţia, guvernarea legii, respectarea drepturilor şi protecţia minorităţilor. Celelalte condiţii, la fel de importante, se referă la:
- existenţa economiei de piaţă;
- capacitatea de a face faţă competiţiei economice impuse de celelalte state membre ale Uniunii;
- asumarea obligaţiilor care revin tuturor ţărilor membre prin aderarea la scopurile politice, economice şi monetare ale Uniunii.
205
De asemenea, Consiliul Europei a recomandat statelor asociate ca, în perioada premergătoare primirilor în Uniune, să realizeze o „integrare progresivă" a sistemelor politice şi economice, intensificându-şi colaborarea în domeniul justiţiei, al politicii externe şi al apărării.
Principalele instrumente necesare pentru promovarea conceptului de integrare europeană există. Acestea sunt relaţiile de structură cu instituţiile Uniunii şi acordurile europene. La rândul lor, acordurile constituie un cadru comun pentru diverse forme de cooperare. Acest cadru este flexibil, dinamic, permiţând intensificarea cooperării şi, implicit, a integrării. într-un cuvânt, cadrul adecvat pentru dezvoltarea unei strategii care are în vedere pregătirea aderării la Uniune.
în ceea ce priveşte Uniunea, capacitatea acesteia de a absorbi noi membri va depinde de deciziile care urmează a fi luate într^o serie de probleme instituţionale până la conferinţa inter-guvernamentală din 1996, atunci când se va stabili calendarul primirii unor noi state membre. Uniunea va trebui, de asemenea, să ia în considerare principiile politicilor comune, în special a politicilor agricole şi structurale, precum şi implicaţiile lor bugetare, în ceea ce priveşte ţările asociate, este clar că şi acestea trebuie să se pregătească şi să întreprindă eforturile necesare pentru a prelua obligaţiile care revin statelor membre.
Recitind condiţiile impuse de către Comunitatea Europeană ţărilor care doresc să devină membre ale Uniunii, putem constata că, din păcate, Guvernul român încearcă să realizeze o integrare prin forme birocratice, nerespectând, cel puţin deocamdată, valorile democratice solicitate de organizaţia europeană. Dacă despre stabilitatea instituţiilor care garantează democraţia, despre domnia legii sau despre existenţa unei economii de piaţă nici nu poate fi vorba încă, să vedem ce face Guvernul de la Bucureşti pentru a crea o nouă industrie, capabilă să ofere pe piaţa europeană produse de calitate. Până în momentul de faţă, prin stabilirea unor taxe şi impozite nerealiste, legislaţia în vigoare nu a reuşit decât să-i sufoce treptat pe micii întreprinzători. Aceştia au fost, practic, siliţi
206
să-şi caute norocul în comerţ, alegând astfel o cale relativ sigură şi rapidă de a face bani.
Premisele dezvoltării unei industrii noi, bazate pe întreprinderi mici şi mijlocii, au fost eliminate în acest mod încă din start. în consecinţă, competitivitatea produselor româneşti pe plan internaţional va avea fără îndoială, de

suferit. Altfel spus, chiar dacă tratatul de bază cu Budapesta se va încheia, Ungaria va avea un avantaj considerabil în cursa pentru admiterea în Uniunea Europeană, dat fiind că ea dispune de o industrie mult mai competitivă pe plan european.
Principalele strategii privind reformele şi reconstrucţia economică sau cooperarea în domeniul politicilor macroeconomice sunt cuprinse în acordurile europene. Totodată, aceste acorduri oferă instrumentele necesare promovării cooperării regionale între statele asociate, proces început odată cu crearea Zonei de Comerţ Liber Central Europeană (CEFTA) şi cu semnarea acordului de comerţ liber între Ţările Baltice. în viziunea Consiliului Europei, cooperarea regională va stimula atât comerţul, cât şi investiţiile. De asemenea, pentru a realiza o integrare progresivă a pieţelor de desfacere din statele asociate într-o piaţă europeană comună este nevoie de un cadru legislativ şi instituţional adecvat. Pentru aceasta, fiecare ţară asociată trebuie să fixeze un program de priorităţi în domenii cum ar fi cel economic, legislativ sau al politicilor de ajutorare şi să stabilească apoi un orar compatibil cu cel al statelor membre ale Uniunii Europene. După ce se va consulta cu ţările asociate, Comisia Europeană va pregăti o Carte Albă, definind obligaţiile care revin fiecărui stat asociat, în parte, în privinţa pieţei interne.
Respectarea acestor obligaţii va fi monitorizată de Uniunea Europeană. Cartea Albă va prezenta, în linii generale, modalităţile de lărgire a pieţei europene.
între timp, programele de asistenţă financiară vor continua să sprijine sectorul privat, în special comerţul. Programele PHARE sunt rezervate şi întreprinzătorilor comerciali, fără ca autorităţile din ţara beneficiară să-şi dea avizul. Un astfel de program urmăreşte să consolideze reformele politice şi stabilitatea economică din

statul respectiv. în acest context, Banca Europeană de Reconstrucţie şi Dezvoltare va avea un rol decisiv în acordarea unor noi forme de asistenţă microfinanciară.
Iată deci, pe scurt, strategia pe care România trebuie să o adopte pentru a se putea ridica la standardele de exigenţă ale unei economii competitive pe plan european şi, implicit, pentru a fi primită în Uniunea Europeană. Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că oricare ţară membră a Uniunii Europene este integrată aproape automat, în Alianţa Nord-Atlantică. Din acest motiv, Consiliul Europei insistă asupra conceptului de „integrare progresivă", realizată prin intermediul colaborării în domeniul politicii de securitate şi al relaţiilor externe. Uniunea Europeană consideră că o asemenea colaborare este extrem de importantă, deoarece poate înlătura sentimentul de insecuritate existent în momentul de faţă în Europa Centrală şi Răsăriteană. Mai mult ca niciodată, Uniunea Europeană şi statele asociate manifestă un interes comun pentru prevenirea oricămi conflict generat de un posibil diferend de graniţă. în acest context, semnarea Tratatului de bază româno-ungar devine o condiţie esenţială pentru acceptarea celor două ţări în Uniunea Europeană şi, în perspectivă, pentru aderarea lor la NATO.
Prin ignorarea la nesfârşit a normelor democraţiei europene sau prin sufocarea, din nepricepere sau rea-voinţă a oricăror iniţiative particulare, Guvernul de la Bucureşti nu face altceva decât să-şi recunoască limitele. A fi independent în sens izolat a ajuns astăzi un lux pe care nimeni nu şi-l mai poate permite.
(Cotidianul- Internaţional.
Supliment de politică externă,
V, 1, 31 martie 1995)

Gabriel Andreescu
împărţirea eşecului naţional de integrare euro-atlantică
Miercuri 21 iunie, la Snagov, a fost semnată o declaraţie politică şi a fost prezentat documentul privind „Strategia naţională de pregătire a aderării la Uniunea Europeană". Preşedintele Ion Iliescu, ceilalţi oficiali şi majoritatea liderilor de partid au prezentat evenimentul ca pe o etapă importantă a integrării României, s-a vorbit despre „o operă de importanţă istorică" etc. în realitate, era vorba de banala cerere de aderare la UE. (De menţionat că evaluările şi detalierea procesului de extindere a UE se va definitiva la Conferinţa Interguvernamentală din 1996). Cererea de aderare nu are nici o valoare pentru calificarea propriu-zisă la integrare. Şi atunci, de ce festivismul, declaraţiile triumfaliste şi ediţiile speciale ale Televiziunii? De ce obsesia consensului în jurul unui document comun - consens pregătit cu multă grijă, luni de zile? De ce a fost invitată Opoziţia la semnarea acestei „Strategii" şi nu a fost solicitată să elaboreze „în consens" cu coaliţia guvernamentală strategia privatizării, noua formă a Codului Penal ori alte instnimente definitorii pentru evoluţia statului? Nu este lipsit de relevanţă, de asemenea, că Opoziţia nu a fost invitată să elaboreze strategia de integrare în Consiliul Europei — unul dintre succesele guvernării.
Un precedent al consensului a existat totuşi: cel creat în sensul susţinerii Guvernului în faţa teribilului eşec al negocierilor cu Ungaria şi, prin urmare, eşecul neîncheierii cerinţelor primei etape a Pactului de Stabilitate în Europa. Guvernul a mizat pe o formulă aproape de negândit: să împartă responsabilitatea acestei vine cu forţe politice deloc implicate în procesul negocierilor. Ceea ce a şi reuşit, datorită stupidităţii unor lideri ai Opoziţiei. Ulterior, după ce s-au dezmeticit, aceiaşi lideri au spus: Executivu-i de vină! Iată că acum Guvernul a devenit mai subtil. Pentru ca să

. 209
nu existe nici un fel de urme, el se grăbeşte să împartă eşecul dinainte.
Să explic.
întâlnirea Consiliului Alianţei Nord-Atlantice, ţinută la Budapesta la sfârşitul lunii mai, a adus pentru prima dată la cunoştinţa opiniei publice situaţia de marginalizare în care se află România. Raportul Karsten-Voigt a numit, fără drept de apel, ţările considerate ca fiind probabil calificate pentru prima integrare în NATO: Cehia, Polonia, Ungaria, Slovacia, Slovenia. România lipseşte. Nu că ar fi primul document de acest tip. Sesiunea anterioară a aceluiaşi organism, ţinută la Washington în noiembrie 1994, a făcut aceeaşi „discriminare". Cuvântarea lui Richard Holbrooke, asistent al secretarului de stat al SUA pentru afaceri europene şi canadiene la amintita întrunire de la Budapesta, este şi mai explicită. Sunt nenumărate exemple asemănătoare pe care le-aş putea adăuga privind opiniile înalţilor oficiali ai UE şi NATO ori ale analiştilor care se referă la extinderea structurilor euro-atlantice, amintind ţările de la Vişegrad şi omiţând România. Care sunt principalele lucruri ce se reproşează României?
Primul: participarea la guvernare a unor partide agresiv naţionaliste. Tendinţele extremiste sunt considerate periculoase pentru stabilitate. Ţările din UE ori NATO nu vor accepta niciodată parteneri care le ameninţă securitatea.
Apoi, neîncheierea tratatelor de bază cu vecinii. Semnarea tratatului cu Ungaria la momentul oportun a fost ratată. Tratatele cu Ucraina şi Republica Moldova se amână (s-a vorbit despre un conflict mocnit între Bucureşti şi Kiev) în condiţiile în care au loc schimbări de anvergură în privinţa raporturilor regionale şi mondiale - rearanjând deci şi datele negocierilor.
Dacă mai adăugăm şi faptul că România are la activ respingerea angajamentelor pe care şi le-a luat (fiind „pusă la colţ", din acest motiv, de Consiliul Europei) şi slaba prestaţie a multora dintre reprezentanţii ei în organismele internaţionale, alături de rămânerea în urmă în privinţa performanţelor economice şi democratice, avem un tablou asupra iminenţei eşecului privind integrarea şi asupra responsabilităţii actualei guvernări.
210
Iar la împărţirea acestui eşec, sunt invitate, şi se grăbesc să participe, forţe politice care doresc să asigure o Putere alternativă! A semna împreună cu PUNR, PRM şi PSM un program de integrare euro-atlantică este ridicol. în mod firesc, Opoziţia ar fi trebuit să facă un program alternativ de integrare. Probabilul eşec al integrării ar găsi o alternativă politică. în situaţia creată, Nu-ul Europei va apărea ca o negare a voinţei naţionale". Sau toată clasa politică de astăzi va fi de vină pentru eşecul Guvernului român (acesta este abilitat să semneze tratatele), sau Occidentul va fi de vină.
Este de amintit că „ceva" a fost salvat în ultima oră, datorită celor două partide care au avut, în ultima jumătate de an, prestaţia de politică externă mai consecventă: PD şi PL '93- Primul care a venit cu o declaraţie de „atenţionare" a fost PD, care observa că „graba cu care Guvernul Văcăroiu şi-a anunţat intenţia de a depune cererea de aderare la Uniunea Europeană (...) exprimă, din păcate, doar dorinţa executivului de a şterge penibila impresia produsă democraţiilor europene prin refuzul său de a se angaja politic". Şi mai ferm este PL '93 în declaraţia sa din 20 iulie: „Din păcate, partide care guvernează azi România, deşi declară că susţin acest proces, nu fac decât să-l blocheze, prin întreaga lor acţiune politică"; „Dorind într-adevăr atingerea acestui obiectiv, nu ne putem asocia unui program politic contrar integrării europene". Liderul PL '93, Horia Rusu, a reuşit să determine schimbarea textului iniţial al declaraţiei politice propuse la Snagov astfel ca semnatarii să se asocieze faţă de obiectivul integrării şi nu faţă de programul de integrare, prezentat de comisia condusă de academicianul Postolache. Diferenţa nu este de nuanţă, ci de esenţă.
în ceea ce priveşte „Strategia naţională de pregătire a aderării la UE", se pot vedea gafele la prima lectură. Dar „Strategia" merită o analiză separată.
(22, VI, 26, 28 iulie - 4 iulie 1995)
211
III
România între
est si vest
Petre Roman
„Putem colabora cu oricine, dar aparţinem civilizaţiei occidentale'*
în perioda războiului rece existau două centre de putere: NATO şi Pactul de la Varşovia, mai exact Statele Unite şi Uniunea Sovietică, care se întindeau până la nişte margini, mereu subiect de dispută. La un moment dat, marginea a devenit Vietnamul, dar până la urmă Washingtonul a descoperit că Saigonul e prea departe pentru interesele americane, în schimb Havana, departe de Moscova şi aproape de Washington, a fost o margine relativ stabilă a lumii comuniste. Părea că după căderea Zidului, după prăbuşirea Uniunii Sovietice centrul de putere reprezentat de Rusia ar rămâne doar o formă. Evoluţia politică a relaţiilor internaţionale arată însă că Rusia are în continuare ambiţia de a rămâne un centru de putere, în timp ce în Statele Unite se exprimă puternice presiuni izolaţioniste.
Din această schemă lipseşte un element esenţial pentru orientarea şi acţiunea politică, reprezentat de generalul de

Gaulle care avea obsesia Europei. A fost o mare personalitate, conducătorul unei importante ţări democratice, personalitate dotată cu o viziune politică excepţională, impunînd Europa ca un centru de influenţă politică şi economică pe eşichierul mondial. Reconcilierea franco-germană a impus această idee: Europa-vatră de civilizaţie şi centru al lumii moderne. Lucrul acesta s-a manifestat şi în NATO: Franţa n-a acceptat niciodată să facă parte din structurile de comandă integrată, deşi cooperează foarte bine cu ele. Este interesant că de Gaulle a reuşit să creeze din Ceauşescu un emul: România devenise un centru al aşa-zisei independenţe faţă de Uniunea Sovietică.
215

Discursul despre independenţă corespundea unei anumite realităţi?
Nu, pentru că România era foarte dependentă economic de Uniiunea Sovietică: jumătate din sursele de alimentare ale economiei româneşti erau în sfera sovietică. Ineficienta cronică şi gravă a marii industrii româneşti era acoperită prin preţurile scăzute ale materiilor prime venite din spaţiul sovietic. Cu toată senilitatea-intermitentă probabil- a lui Brejnev, Ceauşescu se înţelegea bine cu el, cu cel care reprezenta imaginea închistării, a imobilismului post-stalinist. Odată cu dispariţia cortinei de fier, acest tip de repartiţie al centrelor de putere s-a răvăşit. Noi am crezut că a dispărut, dar de fapt lucrurule se reaşează. Rusia tinde să redevină o superputere mondială, mai ales pe seama frustrării simţite de armată, de structurile de putere coercitive şi până la urmă chiar şi de cetăţeni, faţă de pierderea enormei influenţe în lume. Europa, prin angajarea unui proces de integrare, tinde să devină un centru mondial. Predominantă şi prevalentă a devenit problema economică. Aici lucrurile s-au schimbat: zonele de liber schimb, zonele de puternică dezvoltare economică sunt acelea care astăzi pot fi identificate cu centre de putere: Asia de Sud-Est, zona Pacificului, zona europeană, China, Coreea. Acum, când ameninţarea cu forţa nu mai este percepută ca una imediat periculoasă- ea a devenit difuză, în plan depărtat-, puterea de influenţă se deplasează în zona economică.
Vocaţia României este fără îndoială europeană. Dar spectacolul Europei unite nu este un spectacol coral, se aud solouri dizarmonice; capacitatea de a găsi o soluţie pentru conflictul din fosta Iugoslavie tiu prea o recomandă ca un real centru de putere, cape o forţă capabilă să ofere garanţii sigure faţă de ilegitimitatea democratică. Când în Haiti a fost înlăturat un preşedinte ales în mod democratic, Statele
x: Unite au restabilit ordinea. Pentru Statele Unite, Haiti nu
ir este un teritoriu marginal, chiar dacă din România nu se
! vede aşa. Vreau să spun că aici o încălcare grosolană a
,; principiilor democratice n-ar fi sancţionată- concret- de nimeni.
216
Mie mi se pare că aşa ceva nu este posibil în România, deoarece aici voinţa democratică este predominantă. Cetăţeanul obişnuit, dotat cu bun simţ, simte apartenenţa la altă lume: e sărac, e împovărat de griji, de nevoi, e mâhnit, e poate deznădăjduit, dar nu încetează să simtă că s-a schimbat regula jocului. Nu mi-aş putea imagina că România este un Haiti, pentru că nu văd originea unei astfel de întorsături dramatice, tragice.
Ceea ce este perfect adevărat este că acest mare centru de putere european nu şi-a asumat răspunderea în adoptarea noilor democraţii, în interesul lui. Este o teză pe care am dezvoltat-o de mai multă vreme şi în mod deosebit acum două săptămâni la Washington, la un forum economic organizar de Institutul European din SUA, împreună cu FMI şi organul executiv al Uniunii Europene. Am vorbit despre un nOu Plan Marshall economic, spunînd că extinderea pieţelor este probabil singura posibilitate de a contabalansa valurile de recesiune ale economiei mondiale. Aceste valuri sunt nepredictibile, sunt la fel ca fenomenele meteorologice, cataclismele vulcanice sau cutremurele. Soluţia este lărgirea pieţei. SUA face faţă mult mai bine recesiunii, pentru ca sunt o piaţă mare şi au creat zona liberă din Pacific. Nu e cazul să mai vorbim despre ajutor, ci despre parteneriat economic. Un Plan Marshall nou ar însemna un pachet de măsuri politice pentru consolidarea acelei încrederi care să poată îndemna marile capitaluri private, care dorm, să se mişte spre zona noastră. Aceste capitaluri sunt foarte sensibile la cele mai mici adieri. Theo Weigel îşi exprimă îndoiala cu privire la capacitatea lirei italiene de a face faţă criteriilor monedei unice, şi în următoarea oră bursa de la Milano cade spectaculos. Deci ne putem imagina cît de dificilă este mobilizarea acestor capitaluri să vină într-un climat precum cel din Europa Centrală şi de Est. Şi nu mă refer aici numai la România, ci la toate ţările din jur.
S-a presupus şi poate se mai crede că atragerea capitalului se poate face prin simpatie: suntem drăguţi, suntem francqfoni...

Nu e o componentă neglijabilă, dar nu e decisivă. Decisive sunt certitudinile. Orice om posedând o sumă de bani care nu îi este
217
necesară pentru cheltuielile curente, îşi pune problema ce să facă cu ea: dacă o plasează la bancă, obţine o dobândă, care, dacă n-are vocaţia afacerilor, e suficientă. Dar marile capitaluri nu rezistă în felul acesta: pe termen lung se depreciază. Deci ele trebuie investite. Dar când alege locul unde va investi, posesorul de capital se întreabă dacă nu riscă să-şi piardă banii. Dacă acest coeficient de risc- care se stabileşte conform unor criterii care par a fi foarte subiective- este mare, plasamentul este blocat. Un exemplu: în septembrie 1991 era elaborat în formă finală un program de construcţie în România a 2140 km de autostradă; se pornea cu 4,5 miliarde de dolari puşi de bănci americane, tot programul urmând să coste 7 miliarde. La trei zile după înlăturarea guvernului, sindicatul de bănci americane s-a retras. Capitalul privat e sensibil la o declaraţie a unui lider din alianţa guvernamentală care spune că NATO e o instituţie imperialistă şi că ţara se vinde evreilor. Respectivii capitalişti, care nu sunt evrei, aşa cum nişte jalnice figuri balcanice îşi imaginează, se retrag, pentru că îşi inchipuie că aesmenea declaraţii pot deveni linii politice ale ţării respective.
Există totuşi un cerc vicios: România s-ar simţi mai sigură dacă accesul în NATO i-ar fi garantat, peste doi ani sau peste douăzeci de ani. Rusia se opune extinderii NATO, şi din acest conflict- deocamdată al declaraţiilor- apare un sentiment de insecuritate. Dar Rusia nu se opune includerii României în Uniunea Europeană.
Să nu ne facem iluzii: Rusia nu se opune includerii în Uniunea Europeană pentru că nu poate afişa nici un argument minimal în această problemă nefiind vorba de un organism politic sau militar. Dar Rusia gândeşte global şi am să dau un exemplu: când România a declarat că vrea să intre în NATO, Rusia a afirmat că nu mai putem conta pe parteneriatul lor economic. Practic, e acelaşi lucru. în Rusia, la ora actuală, opoziţia faţă de NATO creşte pe fondul unei gândiri reziduale, a ideii de ameninţare din partea Occidentului. Sentimentul că Rusia poate fi un partener al Occidentului este la fel de puţin popular precum sentimentul românesc că ruşii ne pot fi prieteni. Or, în realitate şi noi trebuie să considerăm Rusia democratică un partener economic important pentru România. O Rusie democratică în accepţia
218
mea este o ţară care nu extrage din parteneriatul economic o condiţionare politică. Iar pentru Rusia parteneriatul cu Occidentul este în interesul democratizării interne. însă, din păcate, la ora actuală, Rusia se opune extinderii NATO, iar noi trebuie să facem toate eforturile pentru a combate tendinţa de revitalizare a sferei ruseşti de influenţă. La ultima sesiune NATO am reuşit un lucru important. Pentru a demonstra că ei sunt o entitate de care trebuie să se ţină seama, o entitate mondială aparte, ruşii au început să susţină că ei sunt o civilizaţie de sine stătătoare (nezavisimaia ţivilizaţia). Or, eu afirm din decembrie '89 că România face parte din civilizaţia occidentală. Şi atund, am reuşit să introduc în rezoluţia finală, printr-un vot unanim, în partea de expunere de motive următorul paragraf: 'legătura trans-atlantică reprezintă o expresie politică concretă a destinului comun al naţiunilor aparţinând civilizaţiei occidentale". Toată lumea a fost fericită, dar intenţia mea a fost clară: dacă voi vă consideraţi o civilizaţie aparte, iar noi aparţinem civilizaţiei occidentale, noi nu ne confruntăm, dar suntem din lumi diferite. Ne putem înţelege, putem fi parteneri, dar sentimentul că aparţinem de civilizaţii diferite trebuie conştientizat. Colegii din Occident au înţeles- cu oarecare întârziere- că, din acest punct de vedere, România este prima expusă. Dar pentru ca România să poată deveni centrală pentru interesele occidentale, ea trebuie să-şi modifice structurile interne, funcţionarea societăţii. Aici e cheia integrării. Noi trebuie să ne reîntoarcem la normalitatea democraţiei de dinaintea dictaturilor din deceniul 4. Spre deosebire de structurile comuniste, cele democratice nu se introduc din afară, principala caracteristică a evoluţiei democratice fiind exprimarea voinţei proprii. Răspunderea Occidentului este de a deschide porţi, favorizând această evoluţie. Asta nu înseamnă că ei vin să facă, ci că sunt conştienţi de enormele dificultăţi cu care se confruntă poporul român, care nu a căzut în sfera de influienţă stalinistă pentru că a vrut, şi acum nu poate fi ajutat şi nu se poate ajuta decât prin măsuri politice care să stimuleze deschiderile economice.
(Dilema, III, 146, 27 octombrie - 2 noiembrie 1995; interviu realizat de Magdalena Boiangiu)
219
Octavian Paler
Occidentul si noi
N-am fost scutiţi de exagerări simpliste în judecăţile noastre despre Occident, ele s-au dovedit o ispită foarte la îndemână. Unii dintre noi au satanizat Occidentul (las la o parte prostiile despre „iadul" capitalist), văzând în el un model negativ, de decadenţă şi chiar de sinucidere, prin prosperitate. Alţii l-am idealizat... De fapt, şi unii şi alţii am fost contrazişi de realitate.
S-a văzut limpede că toţi cei care „fug" din Estul Europei se îndreaptă spre Occident. Nimeni nu fuge spre Orient. Exilaţii cunosc un singur drum, cu soarele în spate. Dar e la fel de adevărat că Occidentul are, pe lângă virtuţi, şi păcate... în ciuda acestor evidenţe au continuat să existe în încurcatele noastre raporturi cu Occidentul două complexe contradictorii. Unul de superioritate, bazat pe un soi de emfază ridicolă, gata să susţină că noi suntem mai europeni decât Europa. Altul de inferioritate, născut şi dezvoltat în dizgraţiile istorice care ne-au adus în situaţia să fim mai săraci decât occidentalii, mai rău hrăniţi, mai prost îmbrăcaţi, mai stângaci în folosirea

facilităţilor civilizaţiei tehnice moderne. In plus lunga anormalitate pe care a trebuit s-o suportăm ne-a dezvăţat, se pare să ne comportăm normal. Ieri, eram prea tăcuţi faţă de un occidental. Azi, suntem prea gălăgioşi. Ieri, eram dezgustaţi de politică. Azi, suntem isterizaţi de politică. Ieri, ne temeam să spunem ce gândim, de aceeea eram stingheriţi în discuţii. Azi, vrem să ne strigăm adevărul şi ne descumpăneşte descoperirea că occidentalii au şi alte probleme decât să ne asculte pe noi.
Sunt, apoi, amărăciunile şi resentimentele tulburi care ne-au influenţat psihologia, uneori fără să ne dăm seama. Căci oricât li s-ar explica românilor că Yalta nu e decât un mit, că în realitate nu s-a produs acolo nici un târg concret, că tot ce s-a întâmplat

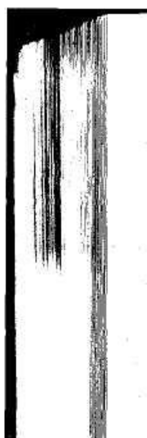
cu noi după cel de-al doilea război mondial se datorează silnicilor „orientale", nu concesiilor „occidentale", undeva în subconştientul nostru stăruie ideea că am fost părăsiţi, lăsaţi de izbelişte, livraţi.
Bănuiesc că şi din această rană, niciodată închisă complet, supurează acea nebunească trufie a izolării care, din când în când, îi împinge pe unii dintre noi să dea cu tifla Occidentului, de parcă Occidentul ar trebui să facă penitenţă pentru a ne recâştiga încrederea. Oricum, generaţia mea a crescut cu convingerea că, la sfârşitul războiului, Occidentul şi-a văzut, egoist, de problemele sale, fără să mai ţină seama de nefericirea popoarelor din Est.
După ce l-a înfruntat pe Hitler, el n-a mai avut puterea să-l înfrunte pe Stalin. A cedat dinaintea grosolăniei şi vicleniei lui Stalin, s-a retranşat în retorică şi în războiul rece care ne-a pecetluit carantina. Iar mai târziu, se ştie ce s-a întâmplat. Călăuzindu-se, în combinaţiile sale politice, după principiul realist (dar nu neapărat şi moral) că oricine se află la putere reprezintă un interlocutor valabil, întrucât, volens, nolens, politica se face între state, Occidentul a sfârşit prin a deveni un fel de complice şi de agent de publicitate al lui Ceauşescu. Spre stupoarea românilor, el n-a ezitat să-l plimbe pe Ceauşescu în căleşti regale şi să încunune cu lauri, în mari universităţi şi academii, doi semianalfabeţi, fiindcă aşa cerea strategia est-europeană a Occidentului, să-l flateze, să-l linguşească pe dictatorul care dădea semne de independenţă faţă de Moscova. Că această independenţă nu însemna mai puţină servitute pentru România, ci mai multă megalomanie pentru un despot, interesa morala, nu diplomaţia. Astfel, destui ani, Occidentul a sprijinit, din păcate, resemnările şi compromisurile noastre, nu curajul şi speranţele noastre. Iar în momentele de amărăciune, când uitam că Occidentul era singurul nostru reper şi singurul refugiu, eram gata să spunem, cu o înverşunare nedreaptă, că el ajuta dictatura să organizeze foamea, frigul şi frica, demonstrându-ne că politica ţine cont de interese, nu de nefericire, de calcule, nu de sentimente umane. Ne simţeam prinşi într-un destin silnic, alienant, ca într-o maşină de tocat nervi, vieţi, speranţe, şi nu aveam calmul unei judecăţi cumpănite.

Ne-am regăsit încrederea în decembrie 1989, când solidaritatea extraordinară a Occidentului ne-a făcut să ne imaginăm că reintegrarea noastră în Europa e simplă şi uşoară. Iluzie, vai, repede spulberată. Căci contrariat de minciunile care au transformat revoluţia română într-un rebus, nici acum dezlegat, şi de indiciile tot mai evidente că succesorii lui Ceauşescu se cramponează şi de trecut şi de putere, Occidentul a obosit să se mai intereseze de România. La rândul nostru, odată ieşiţi din starea de graţie, când credeam că toate speranţele au devenit fireşti, ne-am schimbat. Am obosit să mai credem. Unii îngroaşă valurile emigraţiei. Alţii reînvaţă resemnarea. Şi ne-am divizat. Puterea şi sprijinitorii ei alternează acum sloganele antioccidentale cu încercări de a intra în graţiile Occidentului. Cei care contestă puterea, acuzând-o de impostură şi de împingerea ţării într-o criză cu proporţii de coşmar, se tem că, încă o dată, diplomaţia occidentală ar putea sfârşi prin a-şi urmări doar interesele proprii, dacă n-a putut ajuta la instaurarea democraţiei în România.
Desigur, e normal ca Occidentul să-şi apere interesele, să-şi caute pieţe, zone de influenţă. Cine e filantrop în ziua de azi?
Tragedia unui popor poate stârni compasiune doar pe termen scurt.
Occidentul s-a bucurat sincer când noi am scăpat de Ceauşescu, însă entuziasmul de-atunci n-a fost fructificat şi n-avea cum să dureze, mai ales în condiţiile în care noi înşine nu prea am dovedit că ştim să ne folosim de libertate pentru a trăi cum pretindem că dorim să trăim. Nu occidentalii au votat, în locul nostru, la 20 mai. Nu ei au adus minerii în Bucureşti. Nu ei au provocat dezmăţul corupţiei care prosperă revoltător peste mizeria noastră. Nu ei ne-au învrăjbit, nu ei au infectat de minciună o convalescenţă care, iată, s-a transformat într-o nouă formă de boală. Occidentul poate, cel mult, să se prefacă acum că nu vede, că nu înţelege impasul primejdios în care ne aflăm; că nu observă cum puterea caută disperată o legitimitate externă cu care să camufleze tot mai evidenta sa ilegitimitate internă, pentru a se menţine la cârmă în ciuda răului imens săvârşit în mai puţin de un an şi jumătate.

Occidentul poate, cel mult, să nu mai facă, la un moment dat, deosebirea, vitală pentru noi, dintre ajutorul

economic dat unei ţări ce se zbate în sărăcie (ajutor pe care-l dorim toţi) şi ajutorul politic dat unei puteri contestate (ajutor care ar zgândări amărăciuni vechi şi penibile). Dar va risca oare Occidentul să fie bănuit că s-a blazat din nou în ce ne priveşte? Nu cred. Nu cred că diplomaţia occidentală poate ajunge la concluzia că o zonă de influenţă valorează mai mult decât s-ar pierde din capitalul de simpatie tradiţională în sufletele unei bune părţi a populaţiei. Şi nu cred că Occidentul ar putea să ajute nu la restaurarea democraţiei în România, ci la boicotarea ei. De altfel, ar fi ciudat ca noi să vrem o democraţie de tip occidental, iar Occidentul, indiferent de motive (să zicem, din solidaritate socialistă în cazul Franţei, sau ca urmare a unor relaţii personale), să ne îndemne să ne mulţumim cu democraţie „originală„.
(România liberă, 380, 18 aprilie 1991)
223

Octavian Paler
Noi şi Europa
Se pare că din ce în ce mai mulţi români îşi iau lumea în cap. Şi, dacă n-au reuşit să obţină o viză occidentală, cei mai mulţi urmează, se pare, cam acelaşi drum. Se urcă într-un tren care îi lasă undeva în Est, unde „organizaţii" care prosperă, din nefericire, le promit că-i vor trece, contra cost, în Vest. înghesuiţi în camioane sau dube, printre lăzi cu diverse mărfuri, sunt transportaţi până la o graniţă apuseană. Acolo sunt daţi jos.
Trebuie să urmeze diverse căi clandestine pentru a ajunge „undeva în Vest". După care, începe alt calvar. Târând după ei câte o bocceluţă cu haine şi alimente, stau prin gări, dorm pe unde pot, trăiesc din expediente, mereu cu spaima că vor fi prinşi fără acte în regulă şi trimişi îndărăt.
Apoi, fac cerere de azil politic, fără să poată dovedi că s-au săturat de mizerie. Şi, cum mizeria nu e un motiv de azil politic, foarte des se trezesc că sunt expulzaţi. La urma urmei nimeni nu e obligat să fie sensibil la nefericirile noastre. înţelegem, Occidentul are propriile sale probleme, pe care nu le poate neglija, nici sacrifica, din motive umanitare, şi se apără de năvala „refugiaţilor economici" din Est.
De fapt această formulă, „refugiat economic" nu acoperă prea bine situaţia celor mai mulţi emigranţi, plecaţi din România. Adevărul e că mulţi, cei mai mulţi, pleacă fiindcă nu mai au nici o speranţă, fiindcă minciuna, dezamăgirile, lipsa unei perspective clare, i-au exasperat. Exilul e, pentru această categorie, cea mai largă, un gest disperat şi are, în realitate, o substanţă politică, deşi disperarea nu figurează printre motivele prevăzute în acordurile internaţionale pentru acordarea azilului politic, în plus, el constituie un indiciu dureros al crizei morale provocate de tot ce s-a întâmplat la noi după revoluţie.
224
Dacă lucrurile ar fi decurs normal, pe drumul deschis de revoluţie, e sigur că n-am fi asistat la această emigraţie, devenită endemică. Dimpotrivă, probabil că mulţi români care au emigrat cu decenii în unnă ar fi revenit în ţară. încât trebuie să adăugăm la bilanţul negativ al puterii actuale, încă un capitol: al românilor care s-au decis să-şi caute aiurea norocul şi împlinirea profesională, cu toate pierderile ce decurg de aici pentru ţara.
Proporţiile emigraţiei şi toate experienţele amare legate de pribegie complică şi mai mult relaţiile noastre, şi aşa destul de complicate, cu Europa. Şi zic „complicate", deoarece e de notoiietate faptul că tot ce am trăit după Yalta ne-a pricopsit cu două tendinţe care se bat cap în cap.
Una se manifestă printr-un soi de emfază ridicolă care dă cu tifla Europei, într-un elan demagogic caragialesc. Alta accentuează un complex, născut şi dezvoltat în nenorocirile istorice care ne-au adus în situaţia de a fi mai săraci decât occidentalii, mai rău hrăniţi, mai prost îmbrăcaţi, mai stângaci în folosirea facilităţilor tehnicii moderne. Cine ne-ar înţelege, cât de cât, experienţele şi psihologia s-ar lămuri că mirajul Occidentului a apăait nu din iluzii, ci ca o reacţie. Refuzând, fie şi tacit, sloganurile oficiale despre „iadul capitalist", despre „putreziciunea Occidentului", n-am mai fost în stare să vedem ceea ce este, într-adevăr, negativ în civilizaţia occidentală.
Nu i-ani mai putut citi cum trebuie pe observatorii lucizi, care au privit dincolo de fosforescenţa progresului material, nici nu ne-am mai gândit că prosperitatea la care a ajuns lumea apuseană nu dezleagă, totuși, încurcatele probleme ale nevoii omului de fericire: între altele, pentru că fericirea rămâne o problemă personală, pe care n-are cum s-o rezolve statul. La toate acestea s-au adăugat diverse frustrări şi umilinţe. în general, în ultima jumătate de veac, un cetăţean din estul Europei era uşor de recunoscut, într-o metropolă occidentală, după felul cum se uita în vitrinele strălucitoare şi după nenumăratele ticuri pe care le creează complexul sărăciei. Un român care reuşea, după lungi hărţuieli îndurate pentru obţinerea unui paşaport, să călătorească în Vest, era nevoit să locuiască prin hoteluri ieftine, periferice, cu
225

bani puţini, sau să caute pe cineva cunoscut unde să înnopteze. Dacă mergea cumva cu maşina, trebuia să-şi umple portbagajul cu alimente şi cu canistre de benzină.
Şi întotdeauna trebuia să-şi numere, cu spaimă, dolarii sau francii de care reuşise să facă rost, să fie atent la fiecare fleac cumpărat, să nu intre într-un restaurant decât invitat şi să vânture străzile cu sentimentul că nu se ştia când va mai avea vreodată ocazia să ajungă acolo. Aceste experienţe jenante au adâncit şi mai mult diferenţele dintre noi şi cei din Vest, creându-ne, cu timpul, o psihologie de europeni de categoria a doua. Cortina de fier exista înlăuntrul nostru, în complexele noastre, nu era nevoie să ne izbim de ea.
în aceste condiţii, e clar că Europa nu poate să însemne, deocamdată, pentru noi ceea ce înseamnă pentru un occidental sau ceea ce ar fi putut să însemne, în mod normal, şi în reprezentările noastre, dacă n-ar fi existat istoria silnică de după Yalta. Şi e la fel de clar că reintrarea noastră în Europa e o problemă mai complicată decât pare la prima vedere. Ea depăşeşte cu mult aranjamentele diplomatice. De fapt, şi datul cu tifla şi complexele nu fac decât să ne menţină într-o izolare psihologică, iar izolarea politică reprezentată de reticenţele unor ţări apusene faţă de regimul de la noi, pe care nu le modifică primirea în Consiliul Europei ne îngreunează, de asemenea accesul real la condiţia de europeni în sensul deplin al cuvântului. Cu alte cuvinte, fără să minimalizez rostul şi rolul eforturilor diplomatice, nu de Ministerul de Externe depinde, în primul rând, reintrarea noastră în Europa, ci de calitatea şi autenticitatea democraţiei de la noi.
(România liberă, 6 martie 1992)

Varujan Vozganian

Privind spre Europa

în prezent, graniţa răsăriteană a Europei diplomatice este următoarea: Slovenia, Croaţia, Republica Cehă, Slovacia, Ungaria, Polonia, ţările baltice. Precum se observă, România se află în afara acestor graniţe. Nu este vorba aici de apartenenţa culturală sau lingvistică, sau de tradiţiile istorice ale României care sunt, fireşte, europene. Este vorba, în schimb, de adeziunea la anumite valori europene şi la anumite tendinţe de armonizare europeană, legislativă, instituţională, structurală.
Cetăţenii tuturor ţărilor pe care le-am pomenit pot circula în ţările Uniunii Europene fără să aibă nevoie de viză. Cetăţenii României nu numai că au nevoie de această ştampilă pe paşaport dar, mai mult decât atât, până s-o obţină sunt supuşi la umilinţe de tot felul. Cei care citesc presa străină sau participă la seminarii internaţionale ştiu că România este pomenită doar arareori şi atunci nu în termeni care să ne măgulească. Titrând cu litere mari: „Vaştag şi cu Doroftei/ I-au bătut pe nemţi la ei!" ziarele româneşti caută să ne consoleze cu această glorie pe care o dobândim cu pumnii, e drept, de această dată "regulamentar, snopindu-i în bătaie pe occidentalii care ne ignoră.
Explicaţia cea mai la îndemână pe care o găsesc unii cu privire la marginalizarea României este eficienţa propagandei maghiare. E posibil ca o astfel de propagandă să existe. Dar cei care o fac eficientă suntem tot noi. România este ţara din fostele ţări socialiste care se află în coada privatizării. Legislaţia este singura care nu a dat nici o recunoaştere materială sau măcar morală abuzurilor sistemului comunist. în plus, campania împotriva foştilor proprietari continuă. Clasa politică conducătoare a pactizat cu nonvalorile morale comuniste. Până în prezent, cu excepţia

■- "■ ■

abrogărilor din ianuarie 1990, nu s-a întreprins nici o acţiune de anulare a legislaţiei abuzive, mai ales a celei din 1945-1965. Societatea românească este la fel de centralizată şi etatizată ca în 1990. Sănătatea, cultura, învăţământul, industria, transporturile, comunicaţiile, sistemul informaţional, sistemul bancar sunt, unele integral, altele în propoiţii covârşitoare, de stat. Orice comparaţie între Praga, Varşovia, Budapesta şi imaginea

Bucureştiului, chiar în zonele sale centrale, cum ar fi Piaţa Matache sau Piaţa Galaţi arată că nici măcar aparenţele nu pot fi salvate.
Se spune că, precum în 1945, am fost din nou încredinţaţi puterilor din răsărit. E posibil, dar această explicaţie nu este suficientă. Nimeni nu poate sili România să facă un anumit lucru decât tot cu ajutoml românilor. Al celor pe care noi îi numim „cozi de topor".
(Ararat, VI, 10, 16-31 mai 1995)

Alina Mungiu Pippidi
Vom ffiin^g^ „Fantomele Balcanilor"?
Aniversarea pompoasă a 50 de ani de la victoria aliaţilor în al II-lea război mondial şi reflectarea ei în presa occidentală ne-au făcut să percepem odată în plus, măsura marii noastre singurătăţi, într-adevăr, aproape nimeni nu şi-a amintit că marea victorie lăsa jumătate de Europă în ghearele lui Stalin, datorită politicii egoiste şi lipsite de clarviziune a occidentalilor, că Uniunea Sovietică i-a lăsat pe revoltaţii din Varşovia să fie distruşi de nazişti pentru că scopul ei în Europa de Est nu era eliberarea, ci o altă ocupaţie. Am văzut în unele gazete americane de stânga, precum The Nation, mai multă compasiune pntm japonezi decât pentru est-europeni, pomeniţi doar pentru că - în mod nedemocratic - vor să instaureze un nou Niirnberg şi nu trăiesc fericiţi cu comuniştii lor. Cu excepţia unui articol din New York Review o/Books - transcrierea unei conferinţe de la un centru cultural polonez — faptul că Europa de Est a pierdut al II-lea război mondial, în declanşarea căaiia nu-i revenea nici un fel de responsabilitate, nu a constituit o preocupare pentru nimeni. Mai multe motive de a sărbători au înfrânţii, Germania şi Japonia, care sau ales cu ajutor american şi cu un proces controlat de tranziţie spre democraţii finalmente reuşite, decât avem noi în Est, mai ales noi, românii, care ne găsim cu desăvârşire lipsiţi de aliaţi în acest moment de evaluare.
Iar evaluarea situaţiei noastre internaţionale ne face să privim cu circumspecţie noile linii de diviziune ale continentului european. La această oră putem spune că există trei Europe, şi soarta noastră depinde în care dintre ele vom rămâne. Prima este Europa propriu-zisă, care nu are nimic de a face cu cea din cărţile de istorie româneşti sau din discursurile demagogilor noştri. In Occident, când se spunem: şi ce facem cu Europa?, întrebarea se

referă în exclusivitate la statele Uniunii Europene. Europa înseamnă astăzi un proiect paradoxal. Pentru că pe de o parte Europa se lărgeşte - include Austria, Suedia, Danemarca, şi e ofensată de refuzul norvegian - iar pe de alta se limitează din ce în ce mai mult la statele ce pot susţine calendarul de la Maastricht al monedei comune - şi care sunt doar Germania, Franţa şi ţările Benelux. Pe de o parte, foloseşte ca argument pentru unitate creşterea puterii economice a întregului, iar pe de alta, fiecare pas spre reunificare ridică enorm costurile ei. Proiectul acesta ambiţios a supravieţuit eşecului diplomaţiei sale în Iugoslavia, dar se clatină în faţa abţinerilor naţionale, mai ales ale britanicilor. Rezultatul alegerilor prezidenţiale franceze, cu victoria candidatului gaullist, semnifică pierderea Franţei ca motor al realizării acordului de la Maastricht. Singurul motor rămâne acum Germania. Europa nu e în pierdere de viteză, ci aproape în pană.
A doua Europă este ceea ce se numeşte „Europa Centrală". Termenul se referă, cum a sfârşit prin a recunoaşte istoricul polonez Geremek, figură marcantă a Solidarităţii, la un alt proiect politic cu puţină realitate istorică. Proiectul politic al Europei Centrale încearcă să organizeze o regiune pentru a o separa de Rusia, care rămâne ameninţarea potenţială principală. După Geremek (consilier al lui Lech Walesa) Europa Centrală se poate întinde oricât spre Est, poate include la o adică Ţările Baltice şi chiar Ucraina, dar nu şi spre Sud, oricât de ciudat ar părea. Graniţa ei rămâne în nordul Carpaţilor. Preşedintele Havel propune o împărţire uşor diferită. într-un articol publicat în The New York Times, în octombrie trecut, el cerea NATO să-şi deschidă porţile numai pentru Republica Cehă, Slovacia, Polonia, Ungaria, Slovenia şi Austria, „care în mod limpede aparţin sferei occidentale a civilizaţiei europene, ale cărei valori le împărtăşesc şi din ale cărei tradiţii se revendică", o regiune „stabilă şi coerentă". în sfârşit Europa Centrală funcţională se reduce de fapt la Republica Cehă, Ungaria, Polonia şi - avantajul geografiei - Slovacia. Aceste state au primit evaluările cele mai favorabile în rapoartele făcute la comanda U.E. pentru integrarea Europei de Est şi e foarte probabil ca în iunie să primească semnalul verde pentru o integrare care ar putea începe în 1997.

Dincolo de Europa Centrală de succes şi de cea lărgită (plus Slovenia, Balticele) începe cea de-a treia regiune a Europei. Pe drept cuvânt am putea spune că aici e infernul european, partea întunecată a continentului, ceea ce Havel numea, în acelaşi text, „Balcanii tradiţional instabili şi marea arie euroasiatică unde democraţia şi economia de piaţă doar cu mare dificultate şi suferinţă avansează spre realizare". Dacă primele două Europe sunt nişte proiecte, Balcanii par, la prima vedere, a fi coşul de gunoi al proiectelor eşuate: o Europă de Est (blocul ex-sovietic), o Iugoslavie federală (proiectul titoist), o tranziţie spre democraţie şi piaţă (România şi Bulgaria). Am putea spune că toate aceste eşecuri sunt o fatalitate, dacă o cantitate enormă de literatură occidentală dinainte de consumarea lor nu ne-ar pune pe gânduri. în 1990, chiar după Revoluţie, un ziarist american, Robert Kaplan, a trecut în mare viteză prin România - atât de mare încât unii dintre noi, citaţi în cartea sa ulterioară, nici nu ne

amintim să-l fi întâlnit vreodată - şi a scris o carte despre 1990, dar care pare scrisă după mineriade şi după războiul iugoslav, pe care autorul nu le-a prins. A devenit marele best-seller despre Balcani, cea mai influentă carte la nivelul opiniei publice americane. Conform domnului Kaplan, românii sunt fascişti, rasişti, antisemiţi, pentru că în ianuarie 1990 la Opinia studenţească s-au exprimat în prezenţa sa rezerve faţă de Silviu Brucan şi Petre Roman, doi „evrei". Deşi atacată de revistele academice de specialitate, TheBalkan Ghosts, e în spiritul cancelariilor vest-europene în ce priveşte Balcanii. încă înainte ca ceva să se întâmple, cartea părea să pregătească opinia publică mondială asupra faptului că, orice s-ar întâmpla aici, noi ne merităm soarta. A urmat reeditarea, în 1993, de către influentul Carnegie Endowment for Internaţional Peace, a raportului privind primele războaie balcanice, cu o prefaţă menită să lege anii de dinaintea primului război mondial de situaţia de azi din Iugoslavia. Autorul acestei prefeţe, Robert Kennan, scria că naţionalismul agresiv balcanic provine dintr-un „trecut tribal îndepărtat". Problemele Balcanilor nu provin din dominaţia îndelungată turcească, ci de mai devreme, „cu efectul de a proiecta în această regiune de sud-est a Europei reziduul de civilizaţie non-europeană care a menţinut până în zilele noastre principalele sale trăsături non-europene". La Harvard University, în
231
toamna trecută, un înalt funcţionar de la Pentagon ne-a spus pe faţă că SUA se lasă condusă în problemele balcanice de Franţa şi Anglia, considerate specialistele regiunii, şi că opinia acestora este că regiunea e blestemată, nu se poate face nimic decât să se încerce împiedicarea balcanismului în restul continentului, limitarea fenomenelor negative (genocid, frământare civilă, conflict interetnic), menţinerea Balcanilor în Balcani. Şi pentru aceasta, aflăm din filmul foarte lăudat al lui Bernard-Henri Levy „Bosnia!", nici un preţ nu este prea mare; chiar dictatorii sunt bineveniţi în Balcani dacă poţi ţine problemele în graniţele proprii, Balcanii sunt şi ei un proiect european, mai bine zis un proiect al cancelariilor vest-europene. E adevărat, suntem în Parteneriatul pentru Pace şi în Consiliul Europei, dar asta nu înseamnă, la drept vorbind, nimic. Semnalul ultimei cărţi despre conflicte interetnice apărute în SUA are pe hartă, evidenţiate cu roşu, Iugoslavia şi Trasilvania. Europa noastră, deocamdată, sunt deci Balcanii. Ce putem face să nu cădem într-o situaţie de tip sârbesc, în ce fel ne putem agăţa de coada uneia dintre celelalte Europe? Cea Centrală nu are nici un interes să ne ia la bord. Europa Occidentală şi-a păstrat proiectul de reunificare opunându-ne Europei Centrale şi întârziind-o ai prezenţa noastră. Dar această strategie pare să-şi fi trăit traiul. Iar evoluţia noastră continuă să fie la fel de dubioasă şi de lentă ca şi până acum. De aceea, România e prinsă în afara oricărui proiect. Ce e mai rău, nu are un proiect pentru ea însăşi: în divizarea ei actuală, nu se întrevede nici o situaţie în care clasa politică să se poată uni pentru acest proiect de a scăpa din Balcanii blestemaţi. Preşedintele Iliescu a spus odată că Balcanii sunt nişte munţi care nu se află pe teritoriul României. De data aceasta avea dreptate. Dar simpla afirmaţie nu e suficientă. Ieşirea din Balcani e un proiect activ, pentru care clasa conducătoare ori nu face nimic, ori lucrează inconştient împotrivă. Aruncarea de sume imense pentru imaginea României e ineficace: singura soluţie este schimbarea veritabilă, o schimbare la care ambele tabere să fie chemate să contribuie. Dar spiriail ei pare cu desăvârşire absent azi.
(România liberă, 11 mai 1995)
232
Ilie Şerbănescu
România, prea la Est pentru extinderea occidentală spre Est
La mijlocul acestei săptămâni se va afla la Bucureşti ministrul de Externe al Ungariei, dl. Lâszlo Kovâcs. Obiectivul: încercarea găsirii unui compromis pentru perfectarea tratatului politic dintre Bucureşti şi Budapesta. După cum se prezintă însă lucrurile, vizita este, din punct de vedere al finalizării menţionatului tratat, aproape inutilă, întrucât în problema nodală a minorităţilor naţionale poziţiile celor două părţi par a fi ireconciliabile. De la resuscitarea în Consiliul Europei a Recomandării 1201 ca obiect de monitorizare — în sensul urmăririi obligaţiei de a fi respectată de către ţările care au acceptat-o la aderare -, poziţiile Bucureştiului şi Budapestei mai mult s-au îndepărtat decât s-au apropiat în domeniu. Singurul compromis la care ar fi dispuse autorităţile de la Bucureşti ar fi însă acela de a admite menţionarea Recomandării 1201 în textul tratatului, cu condiţia unei explicitări fără echivoc, în acelaşi text, a prevederilor controversate ale acesteia, care să excludă ulterior posibilele lor interpretări pe linia separatismului. Or, a devenit de acum clar că atât Budapesta, cât şi UDMR bat, dimpotrivă, monedă pe Recomandarea 1201 tocmai pentru a menţine deschisă posibilitatea unei autonomii, inclusiv teritoriale, a maghiarimii din Transilvania.
Explicaţiile politicii „totul sau nimic"
Ba mai mult, prin susţinerea mereu mai radicală a acestui obiectiv, UDMR a riscat să rămână fără nici un aliat pe scena politică românească. Şi faptul că nu s-a arătat deloc preocupată de riscurile unei asemenea izolări politice dovedeşte că, din punctul de vedere
233
maghiar, Recomandarea 1201 pare a fi doar un cap de pod pentru o acţiune cu bătaie mult mai lungă. Că este aşa o probează şi faptul că străduinţa maghiară din ultima vreme nu a fost nicidecum tendinţa spre compromis, ci încercarea de a culpabiliza întreaga clasă politică din România şi de a acredita prin străinătăţi ideea că însăşi viaţa maghiarilor sub jurisdicţie românească ar fi imposibilă. Din păcate, sunt atâtea nefericiri în această ţară, dar

că toţi am fi aici ţigani, aşa cum ne prezintă ungurii prin străinătăţi, iar minoritatea maghiară ar fi supusă unui „genocid cultural" şi unei „asimilări forţate" reprezintă în mod clar neadevăruri ticluite cu scopuri greu interpretabile astfel decît separatiste.
Şi cel mai probabil, Ungaria nu este singură în demersul său, având în vedere miza şi dificultăţile acestuia. Dacă jocul politic nu este altul decât cel ce apare la suprafaţă, atunci Ungaria îndeplineşte de fapt în ceea ce face un fel de mandat, să-i spunem, Occidental - deşi mai precis este vorba de unul german, dar cu accepturi ale unor cercuri influente şi din alte ţări vest-europene, chiar dacă din motive şi interese diferite. Venind timpul poziţiilor în clar, după ambiguităţile imediat postbipolariste, s-a ajuns probabil la concluzia că unica posibilitate de compromis cu Moscova în problema extinderii Uniunii Europene spre Est, ca şi a NATO de altmiteri, o constituie extinderea cât mai puţin spre Est, oricum nu până în coasta Rusiei, lăsând între aceasta şi Uniunea Europeană o zonă-tampon. Aproape inutil de subliniat că o contribuţie la această decizie poate să fi avut şi costul economic al extinderii, mai mic în cazul unei lărgiri mai modeste şi rezumă doar la ţările din Europa Centrală, de altfel şi ceva mai dezvoltate decât cele din estul Europei. Şi, iarăşi aproape inutil de subliniat, România este probabil considerată a se situa prea la est pentru ca Occidentul să se lege cu ea, sau pentru ea, la cap în relaţiile cu Rusia. Şi să nu uităm că, din punct de vedere al Rusiei, atât Uniunea Europeană cât şi NATO i-ar ajunge în coastă dacă s-ar extinde şi în România, de vreme ce apreciază fostul spaţiu sovietic ca „zonă de apropiată vecinătate", unde, potrivit chiar ministrului rus de Externe, îşi menţine dreptul de intervenţie militară dacă interesele i-ar fi afectate.
234 ' ' ' ■ . .

Nici ei nu ne vor, dar nici noi n-am vrutl

Ingrată poziţie, într-o atare situaţie, pentru conducătorii de la Bucureşti, oricare ar fi aceştia! Mai fără probleme însă pentru actualele autorităţi de la Bucureşti, cărora integrarea României în structurile euro-atlantice nu le-a părut a fi o chestiune chiar de viaţă şi de moarte. Suspiciunile că au făcut jocuri favorabile Moscovei nu au nici o importanţă. întrucât fundamental rămâne faptul că opţiunile lor declarate pentru integrarea în structurile euro-atlantice n-au fost dublate de nici o străduinţă concretă care să demonstreze irevocabilitatea acestei opţiuni. România nu numai că nu este campioana, dar este chiar codaşa, în ceea ce priveşte adaptarea, ca ritm şi profunzime, la normele euro-atlantice ale democraţiei politice şi poate mai ales ale economiei de piaţă. în faţa unei asemenea conduceri precum cea de la Bucureşti, şi liderii Occidentului nu se simt defel într-o situaţie incomodă luând decizia de a nu se lega la cap cu România. Să nu ne amăgim! Dacă este în interesul propriilor state, ar lua această decizie faţă de orice ţară. Dar în cazul în speţă, se pot ascunde după faptul că au făcut-o nu împotriva ţării unui Havel sau unui Walesa, ci împotriva ţării unui Iliescu. Ba, cu puţin cinism, care nici măcar nu lipseşte, pot pretinde că au făcut-o chiar din cauza acestui lucru.
Angajându-se să ducă la îndeplinire mandatul stopării unei cuplări a României de Vest, Ungaria aşteaptă recompensarea în propria cuplare. Culpabilizarea României din toate punctele de vedere şi pe toate planurile nu poate fi un scop în sine pentru Ungaria. Atâţia analişti politici ai momentului s-au rezumat a sublinia că Ungaria s-a străduit - şi a reuşit - să demonstreze că România nu este calificabilă pentru Europa, printre altele tocmai prin faptul că nu doar extremiştii ei, cu întreaga clasă politică românească nu acceptă de fapt pretenţiile ungureşti, prezentate ca „europene". Dar evident, din toate acestea Ungaria nu câştigă de fapt nimic. Ea aşteaptă recompensa din altă parte. Căci singură n-ar avea cum să obţină ceva. ;
235

Tragismul unei recompense »

Recompensa pentru Ungaria îşi are tragismul ei. Ungaria va fi acceptată în Uniunea Europeană, dar preţul va fi abandonarea celor 1,7 milioane de conaţionali aflaţi fri România. Vizele ungureşti pentru cetăţenii români - pe care Budapesta s-a găsit, în chiar preajma întâlnirii de la Bucureşti, să anunţe că are intenţia să le introducă - vor închide de fapt cordonul sanitar din jurul viitoarei Uniuni Europene. Cehi, unguri, polonezi, sloveni sunt primiţi deja fără vize în „Europa". Nu este însă cazul românilor, consideraţi din afara gardului şi care pentru obţinerea unor vize sunt obligaţi să îndure umilinţe peste umilinţe. Şi sunt nişte bieţi naivi cei ce cred eventual că un asemenea statut al românilor are legătură cu faptul că la Bucureşti preşedintele este Iliescu şi că, dacă ar fi altul, din „cealaltă" parte a spectrului politic, Occidentul s-ar grăbi să le permită libera circulaţie. Ba mai mult, Cehia şi Polonia s-au constituit deja în primul filtru pentru români spre Occident, cerând acestora viză şi neacordându-le-o decât cu invitaţie. Simplul tranzit prin ţările respective este condiţionat pentru români de existenţa, în prealabil, a unei vize din partea unei ţări occidentale limitrofe. Ungaria era singura poartă a românilor spre Occident frică neferecată. Şi, evident, Ungaria nu cerea viză românilor nu de dragul acestora sau al ţării lor, ci de dragul celor 1,7 milioane maghiari din România. Urmând a pretinde acum viză cetăţenilor români, Ungaria închide gardul spre Occident acestora. Dar implicit o face şi pentru cei 1,7 milioane maghiari din România.
După cum este cunoscută naţiunea maghiară, aceasta - şi faptul este de lăudat — nu se va împăca cu o asemenea soartă. Deja UDMR traversează o starea vizibilă de iritare, care explică cel rnai bine atitudinea sa din ultima vreme. Acţiunile UDMR nu mai au logica demersului politic câştigător, ci doar coerenţa disperării. Fugindu-i terenul de sub picioare, aplică formula „totul sau nimic". Iar dacă Budapesta acceptă demersul, o face probabil în baza promisiunii că nu este vorba de un abandon, ci doar de o stratagemă conjuncturală, în curând urmând a se obţine soluţionarea: adică federalizarea României sau, poate mai precis, izolarea de România a Ardealului şi

federalizarea acestuia. -
236
Avertismentul d-lui Coposu
S-ar putea ca pentru forţarea acestui obiectiv - mai ales că realizarea sa depinde nu numai de dorinţa Ungariei şi a susţinătorilor ei, ci şi de mulţi alţi factori, înainte de toate de hotărârea României de a nu ceda, indiferent de preţ - următorul pas al Budapestei să fie acordarea cetăţeniei ungare maghiarilor din România, după modelul preconizat de Germania pentru etnicii germani din România, aşa cum a menţionat de curând ministrul de Externe Klaus Kinkel. Desigur, aceasta ar obliga România să nu mai admită dubla cetăţenie pentru cetăţenii români, căci nu ar putea, obiectiv, accepta faptul că, în timp ce minoritarii din România ar putea să se plimbe ca la ei acasă prin Europa, majoritarii, numai pentai vina de a fi români, ar fi ţinuţi în continuare în afara gardului. O şti ce-o şti contidianul american International Herald Tribune când afirma zilele trecute că, în comparaţie cu potenţialul conflict dintre Ungaria şi România, Bosnia este o simplă „zi de plajă". Ceva dramatic se coace sau chiar se petrece.
Deosebit de semnificativă este din acest punct de vedere schimbarea de atitudine a d-lui Coposu, care o şti şi el ce-o şti, şi care nici de comunism, nici de naţionalism nu poate fi suspectat. Dl. Coposu a ţinut cu dinţii de colaborarea cu UDMR ca o şansă de reconciliere istorică dintre români şi maghiari. Şi această poziţie nobilă şi europeană, pentru care a acceptat pierderi de voturi româneşti, nu a fost răsplătită de către UDMR cu aceeaşi monedă. Dimpotrivă, cereri inacceptabile au venit din partea UDMR tocmai atunci când apăsau mai greu ca balast poEtic asupra partenerilor români din Convenţie, basculând audienţa politică şi electorală către adversari. în orice caz, colaborarea cu UDMR nu a dus la o moderare a revendicărilor acesteia, care s-au radiacalizat mereu şi mereu. Dl. Coposu a sfârşit, după patru ani de încercări lăudabile, să se detaşeze de UDMR. Şi nu numai din dorinţa de nu mai face o neprofitabilă caritate politică pe care această organizaţie, prin cererile ei separatiste, nu o merită. Important este că dl. Coposu a găsit necesar să dea un avertisment demn de avut în vedere. La dezvelirea nu de mult a statuii lui ruliu Maniu, în inima Ardealului, a ţinut să amintească, aşa, ca un mesaj retransmis românilor, că Ardealul nu s-a unit cu România pentru ca aceasta să devină federaţie.
(22, VI, 29, 19-25 iulie 1995)
237
I
ii
Nicolae Macovei
Intre occident si orient
România s-a aflat mereu între Occident şi Orient. Sau, mai exact spus, a încercat mereu să-şi păstreze identitatea europeană, negată ori asaltată de tot felul de „orientalisme" ce doreau să o disloce, să o distrugă, să o asimileze. Din acest punct de vedere, comunismul rusesc se pare că a reprezentat cel mai mare pericol ce s-a abătut vreodată asupra României. Nici o altă „ocupaţie" străină nu a reuşit să tulbure atât de profund caracteristicile spiritualităţii noastre aşa cum a făcut-o sistemul de „valori" al comunismului rusesc, ajuns într-un timp relativ scurt să dea naştere, prin „partidogeneză", chiar unui soi de comunism autohton. Parcă şi mai absurd, şi mai distrugător decât cel de import. Tocmai pentru că se pretindea „local". Probabil numai aşa se poate înţelege rezistenţa ce se manifestă astăzi la toate palierele sociale, şi cu atât mai vârtos la actualii „conducători", faţă de specificul şi rigorile civilizaţiei occidentale şi caracteristicile definitorii ale societăţilor modeme, bazate pe concurenţă şi economie de piaţă, pe respectul faţă de proprietatea particulară, pe creativitate şi eficienţă, dar şi pe libertăţi individuale capabile să facă din cetăţean şi stat parteneri egali ce îşi conjugă şi susţin interesele. Nu cum se întâmplă în prezent la noi cu un stat birocratic şi atotputernic, vorba ceea, încă producător, proprietar şi beneficiar, în detrimentul şi pe spinarea intereselor cetăţenilor.
Rezistenţa majorităţii instituţiilor statului actual la privatizare reprezintă, poate, cea mai bună dovadă a respingerii reintegrării în lumea occidentală, dincolo de toată cochetăria cu Europa şi cu valorile ei, de care face atâta caz Puterea actuală. în fond, dincolo de un „ataşament" demagogic, propagandistic şi superficial faţă de occident, Puterea face tot ce-i stă în putinţă pentru a amâna
238
racordarea societăţii româneşti, viaţa cetăţeanului la sistemul de valori şi reguli sociale şi individuale susţinute de democraţiile apusene. Pentru că occidentul, în întregul lui sistem de legi şi instituţii, prin idealuri şi valori morale, dar mai ales prin practicile sociale pe care le presupune, pretinde o rigoare şi o eficienţă străină orientului şi stilului de viaţă implantat cu atâta succes în conştiinţe şi instituţii de către fostul regim comunist. Şi implicit agreat de actualii „conducători". Conservatorismul Puterii nu reprezintă doar o politică oarecare de apărare a intereselor materiale ale fostei nomenclaturi comuniste, ci, într-o măsură cel puţin la fel de mare, înseamnă păstrarea întregii societăţi româneşti în sfera de influenţă a „valorilor" trecutului, a orientului. Adică exact ceea ce nu-i trebuia astăzi României, aflată într-un efort, se poate spune istoric, de reintegrare atât în propria-i spiritualitate, cât şi în istoria europeană, din care a fost dislocată de comunism.
De unde şi blocajul, ori mai exact spus neputinţa depăşirii rapide atât a stării de înapoiere economică, cât şi a dezorientării în care se complace o parte a concetăţenilor noştri, pentru care occidentul nu-i decât un miraj, când

nu este de-a dreptul un „pericol". Iar democraţia şi libertatea, proprietatea particulară şi concurenţa, creativitatea şi efortul personal de găsire a unui sens vieţii nu reprezintă decât iluzii ori vorbe goale în raport cu o realitate socială copleşitoare la care trebuie doar să te supui, doar să te adaptezi. în acest sens, se poate lesne presupune că abia când actuala Putere va părăsi scena politică a societăţii româneşti se va putea vorbi de o reintegrare a României în matca propriei spiritualităţi ca şi în afluxul valorilor morale şi materiale ale occidentului.
(22, III, 25/1992)
239
ppr
Radu Popa
Europa Est-Central-Sud Răsăriteană
Alături de conceptele tradiţionale de Europa Centrală şi Europa de Sud-Est, sau de conceptul încă mai elastic de „Balcani"
- să nu uităm că pentru cei de la Hamburg „Balcanii" încep la Milnchen I -, de mai multă vreme a intrat în uz curent noţiunea de Europa Centrală-Estică. Tendinţa nuanţării subdiviziunilor continentului nu este specifică doar acestor părţi ale sale, o întâlnim la fel de discutabilă şi în alte zone ale Europei.
Există multe criterii în precizarea subdiviziunilor continentului natural-geografice în primul rând, apoi lingvistice, spiriaiale şi de apartenenţă bisericească, de experienţe comune sau de moşteniri înrudite în sfera civilizaţiei şi patrimoniului. Sub acest din urmă aspect, o consfătuire convocată recent la Praga a luat în considerare o Europă Centrală incluzând Bavaria la apus şi Transilvania la răsărit, urcând spre nord-est până la hotarele Lituaniei. Această oarecum surprinzătoare delimitare mă incită să aştern pe hârtie rândurile care urmează.
Este îndeobşte ştiut, deşi foarte rar mărturisit, că definirea subîmpărţirilor continentului reflectă deseori tendinţe sau realităţi politice mai vechi sau mai noi. Astfel, conceptul de „Bazin Carpatic"
- Karpatenbecken - înţeles ca acoperind teritoriile de la Bratislava la Braşov, dar extins arbitrar şi asupra Croaţiei, folosit cu insistenţă în literatura istorică, echivalează uneori cu ecoul nostalgic al regatului apostolic, dar şi cu viziuni de perspectivă nerealiste. Chiar şi Europa Centrală din concepţia organizatorilor consfătuirii pragheze duce cu gândul mai degrabă la Imperiul bicefal care s-a prăbuşit la sfârşitul primului război mondial, decât la un spaţiu unitar sub aspect geografic sau cultural. Ne putem întreba de ce Oltenia şi Bucovina, care au făcut şi ele parte mai scurtă sau mai
240
îndelungată din Imperiul habsburgic, au fost excluse de către cei care imaginează o graniţă istorică pe crestele Carpaţilor.
Ceea ce nu s-a prea spus în deceniile din urmă, datorită consecinţelor ultimului război mondial, priveşte rolul foarte important pe care l-au avut secole de-a rândul colonizările germane în extinderea spre răsărit a marginilor Europei centrale. Receptate de istoriografiile comuniste doar ca act agresiv, ca un „Drang nach Osten", colonizările au însemnat cuprinderea unor teritorii vaste într-o arie de civilizaţie comună, central-europeană. Şi dacă sunt motive pentru ca, privind dinspre apus consecinţele respectivului proces istoric, să limitezi la arcul carpatic aria Europei centrale, aceleaşi stări văzute din partea opusă oferă o imagine diferită.
Oraşele de pe latura exterioară a Carpaţilor, de la Severin şi până la Şiret, şi-au avut începuturile urbane datorate unor colectivităţi venite dinspre centrul Europei, ca ultime cercuri concentrice ale undelor pornite din miezul continentului. O obşte de târgoveţi ca aceea de la Câmpulung Muscel avea în frunte înainte de 1300 pe un comite Laurenţiu şi cam tot atunci Baia moldovenească folosea pecete în limba latină. De pe poziţii „materialist istorice" în care schemele preconcepute se împletesc cu cultivarea falsului patriotism, asemenea adevăruri istorice au fost în ultimele decenii combătute cu îndârjire. Iar străzi şi cartiere cu amprentă central-europeană, ca acelea de la Suceava, de pildă, au fost date pradă buldozerelor pentru a face loc cartierelor lipsite de suflet ale prefabricatelor de beton, fără a ţine seama de consecinţe. Sau poate tocmai pentru a provoca asemenea consecinţe. Am contribuit deci şi noi, pe măsura puterilor noastre, pentru a ieşi din Europa Centrală.
Dar problema nu se pune doar sub aspect istoric, iar centrul de greutate al definiţiilor se află în alt registru. Ideea că noi românii am face parte din Balcani, că am fi nişte „balcanici", trezeşte de obicei reacţii negative printre concetăţeni. Nici chiar apartenenţa noastră la sud-estul Europei nu este receptată cu entuziasm. Sunt motivele pentru care am îmbrăţişat şi folosim conceptul deja amintit al Europei
241
Central-Estice, prin care ne aşezăm cu picioarele în aratele compartimente, după interese şi conjuncturi.
Esenţialul îmi pare a fi totuşi în altă parte, măcar sub aspectul stărilor create în lunile din urmă ca şi al evoluţiilor viitoare. Conceptul de Europă Centrală are o anumită încărcătură de semnificaţii sociale şi civice, de civilizaţie şi cultură politică ce au modelat viaţa comunităţilor. Atitudini şi acte de genul celor prin care se distinge în ultimul timp primarul Clujului ne duc nu numai la pierderea statutului de „central-european" - fie şi numai cu un singur picior întreg şi cu parte dintr-al doilea - , dar ne scot până şi din Balcani, plasându-ne undeva prin Kurdistan, în imediata vecinătate a „pretenului" Saddam Hussein.
Este puţin probabil ca Brăila şi Iaşul să câştige cândva statut istoric central-european. Ele şi multe altele îl pot

însă obţine prin opţiunea pentru standardele democraţiei care se instalează, mai repede decât la noi, în fostele state „frăţeşti" comuniste din părţile mai centrale ale continentului. De la Iaşi ne-au venit semne bune.
Aceasta-i esenţa problemei.
(22, III, 25, 1992)

Bogdan Ghiu
Europa Mare
Privesc harta, Harta geme, se chirceşte, cuprinsă parcă de colici. Ia foc.
în Est, veacul a continuat şi acum sfârşeşte prost.
După ce s-a vorbit de „Estul comunist", Europa Occidentală priveşte acum cu un amestec de groază, repulsie şi consternare spre „Estul naţionalist". O simplă înlocuire de etichetă, sub care o jumătate de continent pare a alerga în întâmpinarea unei apocalipse pe care cealaltă jumătate de continent speră să o fi lăsat definitiv în urmă. Care, iată, i se propune spre asimilare.
Ceho-Slovacia, Iugoslavia şi Uniunea Sovietică (să nu uităm totuşi, Polonia, cu antisemitismul ei tradiţional, resuscitat acum de noua conducere) formează un straniu triunghi al Bermudelor în centrul căruia, ca o veritabilă „gaură neagră", se află România. Adică ţara noastră. Adică noi.
Delirul separatist pe criterii etnice pare a atinge în aceste săptămâni apogeul. Imaginaţia oamenilor a devenit monotematică: se inventează, se redescoperă sau, vom vedea, se întăresc frontiere. O proliferare de graniţe şi încercuiri care tinde să atingă însuşi nucleul: conştiinţa individuală. Rana cea mare a comunismului se rupe în răni mici, izolate, fiecare cu crusta şi cu sângele ei. Nimeni nu mai vrea să sufere în comun. Fiecare se retrage să-şi deguste durerea în singurătate, între ai lui, la focul sărac din vatră. O înfrângere cadenţată de vechi imnuri, cândva victorioase.
Ca şi cum monstruoasele hale ale comunismului faraonic ar fi părăsite de cei ce vor să-şi înjghebeze mici ateliere meşteşugăreşti. Dar ce e de ales între industrialismul aberant şi artizanatul aproape medieval? în faţa acestei lipse de alternativă reală, ce le rămâne

d^ făcut puţinelor şi asaltatelor conştiinţe lucide? în Est, acum, se ny>are de prea multă viaţă.
Calea cea mai scurtă şi cea mai facilă îi duce pe aceste rrylioane de oameni de la nimic la prea-plin. în astfel de condiţii, Persoana individuală continuă să nu conteze, să nu existe; lupta s<e dă la nivel de supraeuri. în golul falsului supraeu „internaţionalist" apar acum supraeurile naţionale, eurile colective. î\i locul monoteismului moscovit - politeismul, puzderia de zei locali. Cultele „păgâne", anterioare, reînvie - sau sunt clamate să reînvie - în raza de acţiune a „celei de-a patra Rome" bolşevice. Qare se străduie cât poate să devină o „a cincea Romă". Sângele, s<:urs din trupurile torturate, ucise de comunism, pierdute în gropile Comune se zbat în gol, încercând să-şi regăsească vechile corpuri. F>opulaţiile redevin popoare.
Este bine sau rău? Tot ce se poate spune este că e firesc. Q^eea ce se întâmplă acum în Est trebuie trecut tot în contul de Qjezastre al comunismului. Este o primă reacţie la ieşirea din cavernă: pasul înapoi, spre ai tăi, refugiul în identitatea colectivă, recursul la neam şi la istoria lui. Din comunism nu putem ieşi ca indivizi, ci, se vede treaba, exclusiv ca seminţii.
Soarele este, poate, încă prea puternic pentru noi. Dar cât tâmp încă?
Fără să se extindă, continentul creşte. Ne îndreptăm, oare, Sspre o Europă Mare, cuprinzând un număr ridicat de state? Poate <>că integrarea nu este cu putinţă până ce nu vor fi reglate adevăratele unităţi ce urmează a se însuma. Căci cine nu o ştie, nu se pot saduna unităţi de ranguri diferite, uneori chiar de naturi diferite. ^Vom avea, oare, de-a face cu un continent propriu-zis - în Vest şi 'în Est - , cu un soi de arhipelag? Apa cărei mări a gândului şi • conceptelor salvatoare va media, despărţind/apropiind aceste insule care par a nu-şi mai suporta reciproc proximitatea? Dacă prezentul val de sciziuni se va realiza, ce mediu mental va face posibilă comunicarea, instituind distanţa propice apropierii libere, cunoaşterii? Abolind oceanul natural, Vestul Europei pare a „face continent" mai degrabă cu America de nord decât cu „fraţii" săi din Est.

Ceho-Slovacia, Iugoslavia, U.R.S.S. Două federaţii şi un imperiu ce ascund câteva zeci de posibile state ale viitoarei Europe. Şi, în mijloc, România, care nu este nici federaţie, nici imperiu, deşi a participat la mai toate imperiile locului, fără, însă, a fi fost niciodată federalizată sau cuprinsă într-o federaţie. Stat naţional, gazdă a unor minorităţi care, totuşi nu o pot face să se apropie de cazul statelor vecine amintite. Şi totuşi, naţionalismul este mai viu aici ca nicăieri, ca şi cum România ar trebui, şi ea, să se rupă dintr-un corp mai mare, artificial constituit, din vreun Golem pus să sperie lumea. Naţionalismul românesc este ne-la-locul lui, complet inutil.

Dacă în cadrele ghimpate ale Uniunii Sovietice, naţionalismele ca atare nici nu există, fiind de fapt patriotisme, la noi naţionalismul funcţionează ca substituit şi ca pol total opus adevăratului patriotism. Da, avem marea şansă istorică să fim curat patrioţi, dar artificiile puterii - ale cărei sfori nu se ştie, sau preferăm noi să nu ne-o spunem, căci se vede cu ochiul liber, de unde vin - ne împing spre falsa, inutila şi atât de dăunătoarea soluţie a naţionalismului. Căci şi noi, ca toţi cei din Est, avem a ne rupe, a ne separa de ceva, a părăsi o groapă comună: comunismul cu adevărat comun.
Dar nu prin naţionalism, care nu e necesar, ci, dimpotrivă, ne întârzie pe căi greşite, caută să ne rătăcească. De fapt, poate că naţionalişti cu adevărat suntem doar noi. în cazul celorlalte popoare acest fenomen este patriotism strict. Numai în România naţionalismul nu se află de aceeaşi parte a baricadei cu anticomunismul. Dacă se poate spune că naţionalismul (ca reacţie patriotică) este o falsă soluţie, de primă instanţă, la comunism (în cazul popoarelor vecine), în cazul nostru lucrurile tind spre aberant, spre tragic.
Căci, teritorial, noi nu avem a ne separa. Separaţia, în cazul nostru, ar putea fi pur mentală şi psihologică, având şansa de a depăşi faza primă, impusă celorlalte popoare. Teritorial, noi trebuie nu să ne rupem, ci să ne întregim. Avem de smuls prin întregire, prin unire, căci nu suntem cu totul ocupaţi. Ceea ce în România este naţionalism, în Basarabia este patriotism. Cu o vorbă a filosofului Noica, Basarabia este partea ce se ridică la demnitatea

întregului. Nu în sensul că întregul ar face dovada vreunei demnităţi anume, ci în acela că partea îşi asumă riscul de a fi întreg, de a ţine, la nevoie, locul întregului. Da: în istoria ce se va scrie, Basarabia va salva România. Astăzi, ca să vedem clar, trebuie să identificăm Basarabia cu România. Basarabia e România din interiorul graniţelor Uniunii Sovietice. Căci, prin Basarabia - şi, din păcate, nu numai -, România se află în U.R.S.S. Situaţia exactă a României o înfăţişează Basarabia, care e o sinecdocă, o pars pro toto şi un simbol al unui întreg ce pare a nu se cunoaşte pe sine. Ţinem în suflete o graniţă. Avem pe masă o frontieră. într-o ţară plină de „rrromâni", suntem mai de grabă basarabeni. Situaţia de parte ocupată a unui întreg în derivă ne reprezintă cel mai fidel. Cine ne scindează interior, deturnându-ne privirile de la o Basarabie ce se vede cu ochiul liber spre un Ardeal cu un echilibru interetnic deja tradiţional, devenit specific? în Basarabia iese la lumina zilei ceea ce în România se petrece pe ascuns.
în Basarabia, duşmanul, ocupantul, străin fiind, a produs o dedublare numai la suprafaţă. în România, situaţia de „români ocupaţi de români", cum spune Goma, a produs o sciziune profundă, un fel de gol pozitiv, care se poate nu doar manifesta în fiecare din noi, ci chiar încarna în oameni vii, manifestări deosebit de active ale rupturii, care, promovate, astfel, de adâncurile din fiecare, ajung în vârf, coordonându-ne maladiile. Golul însuşi, printre noi, din noi, în plinul lumii.
Naţionalism sau patriotism? Comunism sau anti-comunism? Aceleaşi cuvinte, aceleaşi cântece, acelaşi drapel, aceleaşi simboluri pot deveni cu totul altceva, chiar opusele lor. Depinde de gurile ce le spun, de mâinile ce le mânuiesc. Sau le manipulează. Textul e contextul.
Basarabenii au dovedit că sunt români. Dar noi, românii, când vom deveni (măcar un pic) basarabeni?
Sau, altfel spus: timişoreni, „golani"... Români europeni.
(22, II, 11, 22 martie 1991)

Alexandru Paleologu
Naţionalism cu faţă europeană
1. Consideraţi că partidele extremiste din România au o orientare antioccidentală? Prin ce se manifestă acest antioccidentalism?
2. Cum ar fi posibilă o sinteză dintre tradiţiile politice româneşti prooccidentale şi cele ce se revendică de la naţionalism?
3. Statutul nostru de ţară mică e acela care ne plasează în miezul unei contradicţii istorice ireconciliabile între europenism şi naţionalism?
4. Cum ar putea arăta un naţionalism românesc cu faţa europeană}
Trebuie afirmat şi repetat că aceste partide au o orientare antiromânească şi acest lucru se poate vedea prin felul cum votează şi prin sloganurile pe care le agită. De pildă, „nu ne vindem ţara", un slogan care a blocat legea pentru investitorii străini speculând o confuzie şi în rândul opiniei publice. în secolul trecut, România a devenit o ţară europeană în cel mai scurt timp, datorită investiţiilor de capital străin şi român, capital mixt, prin societăţi anonime româneşti. Niciodată străinii n-au avut dreptul, după legislaţia română, să aibă proprietăţi funciare în România. Dar proprietatea terenurilor pe care se instalează întreprinderile este necesară ca o garanţie. Astfel n-au garanţie şi nu vin să investească. Votul acestor partide împotriva dreptului de cumpărare a terenurilor de către investitorii străini a fost un vot pentru menţinerea României în stare de mizerie. Această menţinere a mizeriei este, de fapt, un interes al clasei conducătoare actuale pentru că, în felul acesta, se menţine sistemul nomenclaturist, sistem care reprezintă nu ceea ce gândeşte ţara, ci doar ceea ce gândeşte şeful. Şeful acesta, domnul Iliescu, este omul Yaltei şi nu altceva. El există în România mulţumită consecinţelor tratate la Yalta şi a celor precedente de la Teheran. Instalarea comunismului în România se datorează Yaltei

şi abuzurilor de forţă militară sovietică ilegitimă de la 30 decembrie 1947. Dl. Iliescu este un funcţionar al kominternului. Asta a fost şi asta este şi în prezent. De exemplu, el nu doreşte intrarea României în NATO, tergiversând până Ia noi schimbări în Răsărit. Acum, cel care a bulversat mapamondul este descreieratul de Jirinovski. Nu se poate ignora bufonada acestuia, pentru că are în spate un mare electorat, cum a avut şi Hitler. Acest lucru a detenninat Occidentul să-l sprijine şi mai mult pe Elţân, dar oricum nici el nu are interesul să promoveze ţările răsăritene în NATO.
(Patru întrebări pentru Alexandru Paleologu, Cuvântul, V, 13, 18-24 ianuarie 1994)
248
Gabriel Andreescu
Europa împotriva intoleranţei
Seminarul organizat de către Secretarul General al Consiliului Europei, Catherine Lalumiere (cu cooperarea Comitetului evreu american şi Fundaţia pentru Europa Ştiinţei şi Culturii) între 3-4 martie 1994, la Strasbourg a fost unul din „vedetele" manifestărilor internaţionale din acest început de primăvară. Prezenţa pe lista de participanţi a unor personalităţi cum ar fi: Franz Konig, Elie Wiesel, Alfred Moses, George Soros, lordul Menuhin (dar lista numelor prestigioase este mult mai mare) sugerează importanţa pe care organizatorii o dau temei.
La Strasbourg au fost invitaţi şi reprezentanţi ai unor organizaţii din România - alături de presă, al cărei interes pentru seminarul din capitala Europei a surprins în mod plăcut. O intervenţie remarcată de către organizatori a avut-o Smaranda Enache. Observaţiile ei în privinţa rolului statului în educaţie, ca mijloc complementar al acţiunilor privind respectarea drepturilor omului au fost trecute în raportul final al Seminarului.
Textul următor a fost prezentat în atelierul: „Forţele morale şi religioase se împotrivesc ascensiunii fundamentalismelor". •
Extremismul naţionalist în România si Europa de Est
Din informaţiile transmise în mass-media internaţională despre România, un număr impresionant fac referiri la manifestările extremiste. De altfel, întreaga Europă ex-comunistă este traversată, într-o măsură mai mare sau mai mică, de un naţionalism care se accentuează până şi în Europa comunitară. Se naşte întrebarea dacă accesele şovine, rasiste sau xenofobe reprezintă sau nu un fenomen inerent.
249
1. Contextul
Toată această regiune a Europei are istoria ei de dispute etnice, care rămân, fie că vrem, fie că nu, în memoria colectivă. în România prezenţa etniilor a fost legată de dispute teritoriale. Transilvania, aflată la graniţa cu Ungaria, a fost regiunea mai multor schimbări de tutelă (1918/1938/1994), şi a unor violenţe între români şi unguri în ultima sută de ani. Există o „proastă" interacţiune istorică cu ruşii (Rusia), cu care majoritatea românească are de disputat soarta Basarabiei, supusă şi ea unor astfel de mişcări (1812/1920/1938/1944). Se adaugă la memoria istorică elementele antropologice şi sociale ale manifestărilor extremist-naţionaliste. Dintotdeauna veneticul ţine loc de ţap ispăşitor, mai ales atunci când inconfortul schimbărilor îndeamnă la căutarea unor soluţii disperate. Diferenţa de stare socială - atât de evidentă în cazul românilor - constituie surse de stres pentru colectivităţi şi de posibile contrareacţii.
Noi, cei care avem în minte în primul rând standardele Declaraţiei Universale a Drepturilor Omului sau ale Convenţiei Europene a Drepturilor Omului, rămânem în general la exprimarea dezideratelor.
Dar apărarea efectivă a drepturilor şi libertăţilor fundamentale necesită mai mult decât atât: chiar abordarea cauzelor. Răspândirea astăzi, pe tot continentul, a manifestărilor extremiste - în frunte cu exemplul cutremurător al fostei Iugoslavii - arată că o bună parte din politica internă şi externă a instituţiilor (şi a statelor) europene suferă de inadecvare. Mai mult decât oricând este nevoie de înţelegerea şi controlul factorilor care împing unii împotriva altora indivizii şi grupurile, ori a celor care adună oamenii şi îi unesc.
2. Logica
Ceea ce s-a întâmplat după revoluţia din România a fost descris în multe feluri. Voi interpreta acum situaţia după revoluţie drept un vid ideologic.
250
Ceea ce nu înseamnă atât absenţa oricărui fel de ideologii privind reconstrucţia politică a ţării, cât starea de aşteptare pentru oferte ideologice diverse drept bază a viitoarelor competiţii politice.
Revolta care a determinat căderea regimului Ceauşescu a fost o ridicare explicită împotriva comunismului. în România comunismul se compromisese ca ideologie definitiv. Ideile de libertate şi de democraţie au constituit fondul Comunicatului către ţară, documentul revoluţiei şi singurul text cu valoare constituţională până în 1991. în acest sens, putem vorbi despre o ideologie a democraţiei ca fundal al schimbărilor din România.
Acest aspect nu rămâne unul oarecare. Ideologia este o problemă de legitimitate politică. De aceea revoluţia pro-democratică din România a împins în rândul elitei politice, iniţial, foşti rezistenţi şi militanţi pentru drepturile omului. în mod dramatic s-a pus problema regăsirii legitimităţii politice de teoreticienii ori practicienii regimului anterior.
Aceştia erau interesaţi să motiveze necesitatea unui regim autoritar (al cărui rol ar fi, printre altele, să elimine

discuţiile privind responsabilitatea pentru ceea ce s-a întâmplat până în 1989) şi dreptul de a reprezenta politic anumite părţi ale societăţii din România. Soluţia a fost ideologia naţionalismului extremist. Nimic nu putea juca mai bine acest rol decât ideologia naţionalistă. Cei care erau interesaţi să o joace posedau, sau aveau acces la resurse care, comparativ cu resursele competitorilor lor politici, erau nelimitate.
Pentru propaganda naţionalist-extremistă s-a investit enorm în România. Ziare şi reviste, acces preferenţial la televiziune, mişcări aşa-zis culturale (VATRA ROMANEASCĂ), partide politice (PUNR, PSM, PRM) au proliferat începând cu martie 1990 şi au devenit la capătul a patru ani o realitate parlamentară determinantă. Forţa lor economică şi de mass-media este strivitoare. Nici un scrupul nu s-a manifestat în campania aceasta, căreia i-au căzut victime personalităţi ale vieţii publice ori întregi comunităţi. Instituţiile statului, şi în primul rând Justiţia, au refuzat să pună în mişcare instrumentele de contracarare avute la dispoziţie.
Ceea ce se ştie mai puţin în mass-media internaţională, interesată în primulj^^j^gjegig/f^^şgative, este existenţa în

societatea românească a unor forţe care au opus o rezistenţă eroică acestor provocări. Dacă în România nu s-a ajuns la noi vărsări de sânge şi, poate, la un război etnic (ce păreau iminente în toamna anului 1991 sau vara lui 1992), asta se datorează acelor personalităţi şi grupuri care au luptat în condiţii ingrate împotriva amplificării tensiunilor. Revista „22" şi Grupul pentru Dialog Social, Liga Pro-Europa şi organizaţiilor de drepturile omului, Alianţa Civică şi asociaţiile de dialog cultural - ca să dau exemplu numai câteva repere colective — au creat acea atmosferă de parteneriat cu reprezentanţii celorlalte etnii care au dus la stingerea focarelor pregătite cu grijă de către extremişti.

3. Ce putem face?

Trebuie investit în democraţie.
Este necesar ca printr-o voinţă politică de oră târzie instituţiile internaţionale să sprijine partenerii fireşti din societăţile post-comuniste. Numai un sprijin moral constant şi un ajutor economic pe măsură le-ar permite acestora să facă faţă uriaşei forţe economice a adversarilor democraţiei. Aşa cum s-a văzut în cazul fostei Iugoslavii, neimplicarea democraţiilor în evoluţia complicată din Europa post-comunistă este extrem de costisitoare şi, în fapt, neargumentabilă.

4. Antisemitismul fără evrei

Există încă un factor, pe care l-am văzut manifestându-se în ultimul timp şi despre care aproape că nu s-a vorbit. El contribuie, după părerea mea, la unele fenomene cu totul surprinzătoare, cum este cel al „antisemitismului fără evrei".
Antisemitismul face parte din aceeaşi luptă pentru legitimitate a aventurierilor politici despre care am vorbit. Dar la acestea se adaugă, ca un context favorizat, sentimentul de frustrare pe care îl trăiesc victimele comunismului, care văd cum la nivel

internaţional acest subiect este tratat astăzi cu indiferenţă, sau chiar cu reţinere.
Să nu uităm că regimurile comuniste au în contul lor uciderea - după evaluări realiste - a circa 70 de milioane de vieţi. Dacă echilibrul socio-politic după cel de-a) doilea război mondial a fost realizat cu atâta succes, asta s-a datorat şi capacităţii comunităţii internaţionale de a condamna atunci, moral şi juridic, pe autorii crimelor naziste şi nazismul, ca ideologie. Nimic asemănător în ceea ce priveşte statutul comunismului şi al comuniştilor după 1989, în Europa de Est.
în România, principalele partide de opoziţie democratică, care sunt partidele istorice, au fost formate de oameni care au stat în temniţe zeci de ani de zile. Victimele sau urmaşii victimelor nu au cum să renunţe la justiţie decât dacă devin indiferenţi la crimă. Iar dacă nu, se vor simţi datori să revină constant asupra ipocriziei mondiale, de a face o diferenţă între flagelul fascist şi cel comunist, accent care împiedică opinia publică să remarce ameninţarea reală a pericolului mişcărilor fascizante.
Temerea mea este că efectele „morale" ale compromisului faţă de crimele comuniste constituie un factor semnificativ al apariţiei şi dezvoltării extremismului naţionalist. Nu numai că prin „graţierea morală" s-a deschis calea luptei pentru legitimarea politică a celor vinovaţi, dar în acest mod s-a deschis şi calea acceptării crimei „în genere", deci a diversificării tentaţiilor agresive de orice gen.
Ca un mijloc de recuperare a greşelilor ar trebui, vn această perioadă de tranziţie, „investit" în cunoaşterea istorică a regimurilor comuniste şi în acuzarea lor. Alături de Muzeul Holocaustului brun este nevoie de un muzeu al Holocaustului roşu. Vreau să spun că am în vedere prin asta nu o strategie anume împotriva comunismului, sau a reziduurilor sale, ci strategia unpotriva extremismelor în general. Nu poţi avea succes cu o terapie parţială. Apelurile care încep să apară, în acest sens, de la oameni de ţinută incontestabilă, ar trebui să ne dea de gândit. Nu este cu totul întâmplător că o revistă care a fost în fruntea campaniilor pro-minoritare din

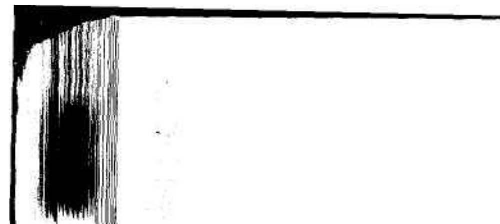
România în aceşti ultimi 4 ani (revista „22") pare din ce în ce mai preocupată de intervenţii cum este cea din care mă simt dator să scot
253
următorul pasaj (Cazul Antonescu după o jumătate de secol, Mihai Dim. Sturdza - diplomat al Institutului de Studii politice de la Paris, „22", nr. 7, februarie 1994):
„50 de ani de la evenimentele în cauză, vina de netăgăduit a unor oameni politici nu este totuşi însoţită de acelaşi zel în condamnarea altor vinovaţi de alte genocide, cum ar fi a lui Lazăr Kaganovici, cumnatul lui Stalin şi autorul principal al planului foarte sistematic de exterminare a milioane de ţărani ucrainieni, sau a lui Ilia Ehrenburg, autorul faimoasei poezii „Ucide, ucide!" împărţită tuturor soldaţilor din armata roşie în momentul în care aceasta ajunsese la graniţele Germaniei. îndemnul lui a fost urmat de uciderea a zeci de mii de civili nevinovaţi, puşi sub semnul vinei colective, răstigniţi de vii de uşa locuinţei lor, îngrămădiţi în biserici şi arşi apoi de vii. Oameni ai secolului XX, ei au fost supuşi unor chinuri identice acelora folosite de autorităţile otomane împotriva armenilor, în 1915, de comuniştii unguri în vremea teroarei roşii din 1919, de comuniştii spanioli împotriva preoţilor şi călugăriţelor capturaţi de ei în cursul războiului civil din Spania de după 1936, de uciderea a zeci de mii de ofiţeri şi civili polonezi de către sovietici, în 1940, de masacrele comise de nazişti, pe scară mult mai mare, în teritoriile sovietice sau în lagărele morţii de la Auschwitz şi aiurea, de genocidul din Bosnia filmat zilnic de televiziunile din lumea întreagă„.
Concluzia mea, pe linia unor astfel de apeluri, este că răspunsul pe care îl avem astăzi de dat escaladării extremismelor este unul global, presupunând un amestec inteligent de acţiune politică şi de acţiune morală. Nici un exces, în folosirea simultană a criteriilor politice şi a celor morale, şi fără rabat, nu mi se pare în acest context internaţional complicat prea mult.
în România există la ora actuală aproximativ 18.000 de evrei. Raportat la cele 23 de milioane ale României, rezultă un procent de 0,1%, deci un procent insignifiant. Şi totuşi, în presa naţional-extremistă din România, discursul antisemit urmează îndeaproape atacurile împotriva maghiarilor şi ţiganilor.
(22, V, 10, 9-15 martie 1994)
254
Alex. Ştef ănescu
Imaginea României
Un reportaj despre România apărut recent în Paris Match sub titlul „Ceauşescupas mort!" a produs agitaţie la Bucureşti. în paginile ziarului Adevărul, V. Niţelea (acelaşi V. Niţelea care a scris cu simpatie despre partidul România Mare) a luat, bineînţeles, atitudine acuzându-l pe ziaristul francez, Michel Tauriac, de informare superficială şi interpretare tendenţioasă a faptelor. în realitate, inadvertenţele semnalate de colaboratorul ziarului Adevărul sunt minore. Impresia generală a ziaristului francez că în România nu s-a schimbat mare lucru după înlăturarea lui Ceauşescu rămâne valabilă. în cele douăzeci de luni care au trecut de la executarea cuplului de dictatori nu s-a instaurat proprietatea particulară, în mod decisiv, nici în industrie nici în agricultură, nu a avut loc nici un proces fie şi simbolic, al comunismului, nu s-a interzis accesul la funcţii de coonducere al persoanelor din vechiul aparat de stat şi de partid, care a dus România la dezastru, nu s-a renunţat la practicile specifice Securităţii, nu s-a descentralizat Televiziunea, care printr-un concurs de împrejurări, reprezintă la noi un factor decisiv de formare a opiniei publice. De altfel însuşi faptul că fostul si actualul tovarăş V. Niţelea continuă să publice la fosta (şi, înuvo oarecare măsură actuala) Scînteia articole elogioase despre activitatea lui CorneliuVădim Tudor, poetul de curte al lui Nicolae Ceauşescu şi al Elenei Ceauşescu, constituie o dovadă că multe dintre automatismele vieţii publice de altădată s-au păstrat.
Cu deosebiri nesemnificative de la o ţară la alta, în lume se manifestă o anumită dezamăgire faţă de evoluţia situaţiei politice din România. După evenimentele din decembrie 1989, care au transformat România pentru câteva săptămâni într-un fel de erou
255
al vieţii internaţionale, admirat şi iubit până la lacrimi, s-a înregistrat la noi un regres abaipt al spiritului revoluţionar şi acest regres n-a trecut neobservat de opinia publica internaţională. Un motiv de deziluzie şi chiar de stupefacţie l-a constituit pentru mulţi observatori străini majoritatea indecentă cu care F.S.N. 3 câştigat alegerile. După ce opozanţii lui Ceauşescu s-au retras- sau au fost determinaţi să se retragă- din F.S.N., după ce s-a văzut clar că F.S.N. are în conducerea sa foşti lideri ai P.C.R., foşti profesori la Academia „Ştefan Gheorghiu", foşti securişti, părea greu de înţeles, dacă nu de-a dreptul suspectă, simpatia populaţiei faţă de această formaţie politică. Apoi reprimarea brutală a demonstraţiei din Piaţa Universităţii, însoţită de devastarea sediilor partidelor de opoziţie şi ale publicaţiilor independente, a spulberat orice echivoc în ceea ce priveşte atitudinea oficialităţii. Neşansa guvernanţilor noştrii a fost aceea că acţiunile de pedepsire - mergând până la anihilarea fizică- a adversarilor comunismului au luat fomne deosebit de expresive, greu de uitat. Minerii şi securiştii deghizaţi în mineri, îmbrăcaţi în negru, cu feţele şi mâinile pline de negreală, înarmaţi cu lanţuri, topoare şi bâte noduroase au dat o sugestie de primitivism care n-a putu să reacă neobservată. Maltratarea de către ei a unor tineri graţioşi şi vulnerabili, spre satisfacţia zgomotos exprimată a unora cuprinşi parcă de isterie, a intrat definitiv în istoria vizuală a umanităţii, prin intermediul emisiunilor televiziunilor străine şi al casetelor

video. Numai în filmele lui Luis Bunuel mai există scene cu o atât de mare elocvenţă imagistică.
Reprezentanţii autorităţilor, ca şi publiciştii care le fac jocul obişnuiesc să afirme că degradarea imaginii României în conştiinţa străinătăţii se datorează, pe de o parte, unor intelectuali români negativişti, lipsiţi de patriotism, care nu contenesc să-şi denigreze ţara şi, pe de altă parte, configurării în Europa de Est a unui sistem de alianţe din care România este exclusă. Nici una dintre aceste explicaţii nu rezistă la o examinare lucidă. Intelectualii români care fac aprecieri severe la adresa situaţiei din România nu se referă la ţară în general, ci la sistemul politic actual. Etichetarea lor ca nepatrioţi este de inspiraţie ceauşistă. In realitate,
256
intelectualii care au curajul opiniei, salvează ce se mai poate salva din,prestigiul patriei lor. Ne aducem aminte că pe timpul lui Ceauşescu stima străinilor faţă de poporul român a crescut în momentul în care oameni ca Doina Cornea, Dan Deşliu, Mircea Dinescu sau Dan Petrescu l-au înfruntat la scenă deschisă pe dictator. La fel se întâmplă şi acum, când Alexandai Paleologu se desolidarizează în mod public de neocomunism sau când Adrian Marino denunţă cu fermitate persistenţa unor structuri ale sistemului totalitar. România impune respect tocmai prin asemenea lideri de opinie însufleţiţi de sentimentul răspunderii faţă de soarta societăţii româneşti. Nici presupunerea că suntem marginalizaţi în Europa ca urmare a unor înţelegeri survenite pe plan local - de pildă, între Cehoslovacia, Polonia şi Ungaria- nu explică poziţia deloc convenabilă pe care o avem în momentul de faţă, sau, în orice caz, nu o explică întrutotul. Dacă am avea o democraţie autentică şi o economie sănătoasă, dacă am reuşi sâ ne facem necesari, am fi rugaţi să intrăm în tot felul de alianţe şi nu ar trebui să aşteptăm cu emoţie un semn de bunăvoinţă din partea unor ţări care au posibilităţi de redresare mai mici decât noi.
Ca să fim sinceri, imaginea României depinde mai mult de ceea ce facem decât de ceea ce spunem. Fiecare produs românesc pe care îl exportăm sau pe care încercăm să-l exportăm vorbeşte despre noi mai elocvent decât o sută de articole de ziar. O bicicletă „Pegas" care se defectează undeva, în munţii Tatra, poate să provoace reflecţii sarcastice despre industria românească pe care un copil ceh să nu le mai uite toată viaţa. în limba bulgară populară există o expresie - „vlahi rabot" - care înseamnă „lucru făcut prost, de mântuială" sau, traducând mot-â-mot, „lucru românesc". Ce am putea să facem ca să scoatem din circulaţie o asemenea expresie? Ar fi, oare, suficient să o acuzăm pe Doina Cornea că denigrează realizările româneşti? Apoi, există impresiile pe care şi le fac străinii când ne vizitează. La vamă aşteaptă ore întregi, în oraşe sunt asaltaţi de cerşetori şi hoţi, în hoteluri găsesc deseori o ambianţă sordidă, în magazine nu găsesc mai nimic. Cum să-i convingem pe aceşti străini că la noi se trăieşte bine şi că suntem optimişti?
257
Un bun oficiu pentru acreditarea ţării în lume îl poate face, bineînţeles, cultura, însă nu prin iniţiative particulare- forme deznădăjduite de manifestare a patriotismului —, ci prin activitatea unor instituţii solide, dotate cu bani şi mijloace tehnice moderne. De creaţia culturală propriu-zisă trebuie să se ocupe, fără îndoială, creatorii înşişi, pe cont propriu, fără vreun amestec din partea statului, însă administrarea valorilor produse de ei interesează întreaga societate şi nu poate fi lăsată să se desfăşoare defectuos din cauza lipsei de fonduri. S-a creat la noi, în mai puţin de doi ani, o ruşinoasă tradiţie şi anume aceea de a solicita conducerii ţării, de pe o poziţie umilă, diferite „ajutoare" pentru cultură, în condiţiile existenţei unui buget scandalos de mic destinat acestui domeniu. Drept urmare, s-a creat un primejdios raport de subordonare între reprezentanţii instituţiilor culturale şi oamenii politici aflaţi la putere. Recent, s-au oferit subvenţii pentru revistele de cultură aflate în pragul falimentului, dar numai acelor reviste care... nu fac politică. Lăsăm la o parte faptul că prin „a face politică" se poate înţelege aproape orice- astfel încât ar trebui să recurgem la serviciile competente ale lui Minai Dulea sau ale Tamarei Dobrin ca să ni se explice dacă un poem are sau nu implicaţii politice - dar însăşi ideea de a folosi un instrument financiar pentru orientarea şi nu pentru susţinerea culturii reprezintă un început de imixtiune a statului în mecanismul intim al actului de creaţie. Imaginea României în lume are de câştigat nu din difuzarea unor creaţii festiviste, ci prin trimiterea în străinătatea unor creaţii valorase. Unii dintre parlamentarii noştrii au protestat vehement şi atunci când au luat cunoştiinţă de conţinutul filmului despre Piaţa Universităţii şi atunci când au afla că tocmai acest film ne va reprezenta ţara la un festival cinematografic internaţional. Această reacţie, specific comunistă şi dovedind un diletantism politic compromiţător, arată că n-a dispărut nici în prezent prejudecata conform căreia un film trebuie să prezinte situaţia din România într-o lumină favorabilă. în realitate, singurul lucru important este ca filmul respectiv să se impună prin valoare - prin forţă expresivă, prin demnitatea atitudinii, prin clarviziune manifestată în înţelegerea existenţei
258
ş.a.m.d. - pentru că dacă se impune prin valoare va face implicit propagandă culturii din România. Dostoievski scriind despre abisurile sufletului slav sau Soljeniţîn divulgând coşmarul închisorilor politice sovietice n-au contribuit deloc la deteriorarea imaginii pe care o are Occidentul despre poporul rus. Dimpotrivă prin talentul lor artistic şi prin forţa lor morală au impus respect şi au făcut ca poporul rus să fie tratat cu mai multă gravitate.
A trecut vremea când se credea, că străinii pot fi câştigaţi prin trucuri ieftine, de genul primirii lor cu pâine şi sare. De altfel, însăşi ideea de a-i „câştiga" are o notă de improvizaţie şi neseriozitate. In zadar ar începe contestatarii guvernării feseniste să declare că totul merge bine în România, în zadar am trimite la festivalurile cinematografice internaţionale filme cu mineri care plantează flori în faţa Teatrului Naţional, în zadar am tipări

doar reviste cu literatură „pură", atâta timp cât realitatea socială şi politică dezminte o asemenea imagine roză. Situaţia în care ne aflăm este poate chiar mai dramatică decât a reuşit să o descrie ziaristul de la Paris Match. Metode de conducere autoritariste se combină într-un mod paradoxal şi neliniştitor cu o dezordine socială în continuă agravare, iar ineficienta economiei socialiste nu este deloc contracarată de sectorul particular, care, dimpotrivă prin funcţionarea sa caricaturală, în semiclandestinitate, riscă să compromită, pentru o mare parte a populaţiei, însăşi ideea de economie de piaţă. Dacă vrem ca străinii să înceapă să creadă că în România se trăieşte bine nu avem decât o singură soluţie: să facem ca în România să se trăiască bine.
(România literară, referinţă incompletă)
259
Victor Neumann
Europa Centrală: semnificaţia istorico-politică a conceptului
în cartea noastră despre Tentaţia lui Horno Europeus. Geneza spiritului modern în Europa Centrală şi de Sud-Est (1991), apelând (cu precădere) la dezvăluirea rosturilor culturii scrise, introducând elemente de psihanaliză istorică, am sperat să obţinem o imagine coerentă asupra unei forma mentis colective. Am observat cu acea ocazie că în regiuni precum Austria, Boemia, Moravia, Slovacia, Ungaria, Slovenia, Croaţia, Banat, Transilvania, Bucovina, şi în anumite momente ale istoriei veacurilor din urmă, în Serbia, Bosnia-Herţegovina şi Ţările Române (respectiv vechiul Regat al României), s-a creat ceea ce am numit o stare de civilizaţie. Interferenţele dintre culturi au fost posibile prin mişcarea de idei, prin „coridoarele" spirituale (favorizate de însăşi geografia zonei), facilitând atingerile între obiceiuri, tradiţii, comportamente umane, prin răspândirea şi întâlnirea religiilor. Frământata perioadă cuprinzând secolul luminilor şi pe acela al naţionalităţilor indică apariţia pe harta Europei a câtorva mici capitale culturale (mici în raport cu Vestul): Viena, Buda, Karlowitz, Cluj, Blaj, Timişoara, Cernăuţi, Iaşi, Bucureşti, Petersburg. Ce înseamnă toate aceste mutaţii?
Vechile semnificaţii ale conceptului presupun cunoaşterea reperelor de viaţă ale acestor comunităţi umane, mai ales că unele dintre ele sunt într-o devenire continuă; într-o tranziţie de „lungă durată", înţelegând o mişcare lentă dinspre o structură de organizare spre alta, dinspre formele închise spre acelea deschise, dinspre tipul de viaţă colectiv spre acela individual. Adică, într-un asemenea caz, ne interesează ce anume au creat ele din nevoia de cunoaştere şi de supravieţuire: instituţii de învăţământ, lăcaşuri de cultură, instituţii religioase, politice, economice. Pentru
260
teoretizarea fenomenului, ne va interesa doar rezultanta asemănărilor şi deosebirilor între factorii invocaţi, urmare a modului cum oamenii s-au raportat la tradiţiile lor ancestrale, respectiv medievale, ori cum s-au adaptat înnoirilor; ce rol a jucat alfabetizarea şi dacă şcoala, ca instituţie, reflectă liantul între mai multe popoare simbolizând o civilizaţie, o stare de spirit. Problema esenţială a Europei (în genere) la începuturile evului modern (şi, în funcţie de această reflecţie, vom înţelege particularităţile, dar şi legăturile mai adânci dintre Europa Centrală şi cea Occidentală) era aceea de a construi, de a răspunde nevoii unei progresii geometrice a cunoaşterii, unei teorii valabile a cunoaşterii. Era neliniştea cea mare care cuprinsese continentul în secolul al XVIII-lea şi al XlX-lea. Dependent de perceperea adaptării (din mers) la un ritm al descoperirilor al organizării, al statuării civilizaţiei moderne, putem defini fragilul contur al conceptului. După cum, tot astfel, putem să cuprindem semnificaţiile mai adânci ale Nordului germano-scandinav, ale Estului profund, ale Sud-Estului ori ale acestui centrummundi reprezentat atunci (ca şi mai târziu) de Franţa şi Imperiul Britanic.
Prin urmare, ce este şi ce acoperă conceptul Europa de mijloc? Este el creaţia naturală, artificială sau de strictă utilitate politică a Casei de Habsburg? Viena, prin iradierile sale, prin centrul politic, administrativ, cultural ce îl simboliza, este ea creatoarea modelului? Sunt semne de întrebare, sunt probleme pe care le ridică istoricul şi politologul, spre a dobândi mai multă claritate asupra noţiunilor. Interpretarea lucidă introduce în discuţie semnificaţia politică, fără a o absolutiza. în funcţie de politica imperiului, spre pildă (în secolul al XVTII-lea şi în prima jumătate a secolului următor), în raport cu sferele de influenţă ale acesteia, se formează simpatiile, respectiv dependenţele. După cum, tot astfel, apar antipatiile naţiunilor aflate în proces de emancipare. Programul educativ complex, influenţa ideilor occidentale prin intermediul Vienei, transferarea dinspre Vest spre Est a câtorva din tehnicile de lucru în agricultură, în exploatarea minieră, în industria manufacturieră, deschiderea căilor de comunicaţie pe Dunăre, mai târziu, construirea căilor ferate, împrumuturile de stil în arhitectură, nu
261
în ultimul rând penetrarea catolicismului, creează părţi constitutive ale unei civilizaţii dinastice pe harta Europei. Numai că această nouă civilizaţie se aşează pe straturile culturale, religioase şi de obiceiuri existente deja în zona amintită. Asistăm la naşterea dublei apartenenţe, la coexistenţe. Uneori sub forma armoniei. Alteori, sub aceea a dizarmoniei între modelele adoptate.
în pofida atitudinii conservatoare, se creează ceea ce numim o stare de civilizaţie maximă, având ca temei reciprocitatea serviciilor făcute, plurilingvismul, complementaritatea şi interferenţa dintre culturi, etnii, religii. Se creează o forma mentis colectivă, iniţial raportată la clasa dominatoare, mai apoi independentă de aceasta. împărţirile de teritorii din secolul al XX-lea şi subordonările datorate intervenţiilor brutale ale politicii răsăritene,

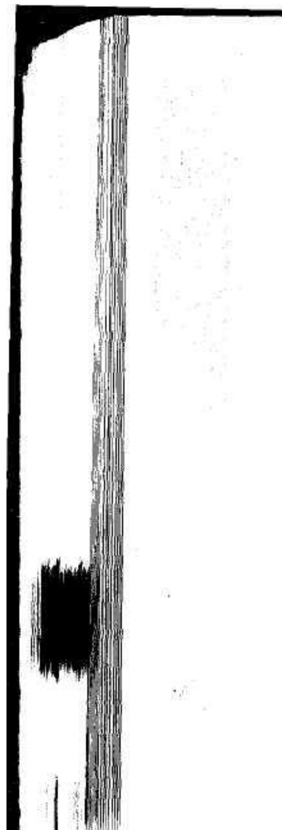
dublate de impunerea unor ideologii complet străine (cazul ultimelor cinci decenii, când zona a intrat sub dominaţia Rusiei Sovietice) au făcut ca Europa de mijloc să subziste doar prin valorile culturale şi de civilizaţie pe care le purta, prin amintiri, prin rolul de apărare jucat de subconştientul colectiv. Sacrificarea Europei Centrale în favoarea marilor puteri, transformarea ei într-un teren de dispută a influenţelor indică încă odată necesitatea reevaluării conceptului. Retrasarea frontierelor după Tratatul de pace de la Versailles, beneficiind de concursul specialiştilor americani în frunte cu Isaiah Bowman, a avut parte de înţelegeri, cât şi de disensiuni interetnice şi interstatale. Acestea din urmă au ieşit în evidenţă mai cu seamă în cursul celui de-al doilea război mondial. Lucrurile s-au complicat după 1945, prin sovietizarea regiunilor. S-a creat astfel o şi mai mare opoziţie la scară continentală. Dispariţia Europei Centrale, ca factor mediator între statele lumii, între Răsărit şi Apus, n-a însemnat şi dispariţia civilizaţiei ei.
Iată pentru ce studiile geopolitice nu numai că par insuficiente, dar ele pot genera şi nedorite confuzii. De aceea, având în vedere semnificaţiile furnizate de istorie, geografie politică şi politologie etc, va trebui să le aşezăm pe câteva criterii esenţiale. Toate spre a înţelege mai clar „modelul" Mittel-Europa. Eventual, spre a sugera elementele care ar putea fi luate în considerare pentru o nouă structură.

Conceptual, propunem a se distinge noţiunile de: a) starea de civilizaţie; b) integrarea negativă; c) integrarea pozitivă; d) alianţă. Starea de civilizaţie, prin conţinutul pe care l-am invocat, reprezintă o comunitate de interese; în interiorul acestei stări, diversitatea dar şi complementaritatea sunt componente libere acceptate de părţi, ele creând echilibrul. Integrarea negativă (despre care putem vorbi astăzi) consistă în eliminarea obstacolelor comunicării sau cooperării; odinioară facilitate de două-trei limbi oficiale, precum şi de instituţiile centralizate, cooperările erau mai mult sau mai puţin impuse, dar ele funcţionau.
Astăzi, barierele sunt vamale, birocratice; în cel mai rău caz ele ţin de un narcisism etnic, provocat şi întreţinut de regimurile totalitare sau în curs de democratizare. Toate par a fi surmontabile în condiţii de normalitate şi ţin mai mult de statuarea democraţiei. Integrarea pozitivă este un proces ce presupune consultarea între diversele politici ale statelor zonei şi aflarea unei soluţii de politică externă unică; o cooperare pragmatică, instituţionalizată, presupunând reguli şi strategii comune. Ceea ce, odată realizat, tinde să devină o structură. O asemenea integrare, în cazul Europei Centrale, se transformă în realitate numai pe fondul în care dispare inegalitatea dintre ţările componente.
Esenţa este, deci, întâi de toate, structura interioară. în sfârşit, noţiunea ultimă ce o propunem pentru a fi înglobată conceptului este aceea de alianţă. Ea vine să arate necesitatea depăşirii bipolarităţii totale; e vorba de raportul Est-Vest şi Sud-Nord. Europa Centrală poate complini într-un asemenea context nucleul tinzând spre acceptarea transnaţionalului, diminuând divergenţele polilor. Noua înţelegere şi funcţionalitate a conceptului ţine de definirea termenilor în mod cât mai riguros, permiţând, prin flexibilitatea diplomaţiei, indicarea priorităţilor în funcţie de evoluţia economică, a statului de drept, dar şi a mutaţiilor mentale. ;
(22, IV, 19, 20-26 mai 1993, s cu suprimarea aparatului critic)

Radu Enescu
Europa Centrală:
între helvetizare si balcanizare?
Curând după teniiinarea celei de a doua conflagraţii mondiale a avut loc la Geneva o conferinţă în care s-au reunit intelectualii marcanţi ai Europei, care au discutat şi s-au confruntat asupra viitorului bătrânului nostru continent, „Vedetele" acestei reuniuni au fost filosoful german Karl Jaspers, care reprezenta valorile democraţiei occidentale şi esteticianul Georg Lukâcs, care tindea să ilustreze pretinsa superioritate a ţărilor răsăritene în dmm spre socialismul ce le-a dus la inevitabila catastrofă. La acest conclav academic Jaspers i-a spus franc Ivii Lukâcs: D-ta doreşti balcanizarea Europei, eu doresc helvetizarea ei. Desigur în 1946 când totul era încă fluid, când estul nu se statornicise în tiparele rigide ale stalinismului importat cu forţa, Jaspers preconiza un model posibil. Azi actualitatea sa a devenit acută. Prin helvetizare, gânditorul german nu înţelegea o helvetizare a Europei în cantoane, ci o confederalizare a unor state independente, cu specificul lor, dar păstrând anumite valori fundamentale ca libertatea, valoarea existenţii individuale, dreptul minorităţilor, societate civilă consolidată, dreptul imprescriptibil Ia proprietate şi last but noi least relaţii civilizate între state şi indivizi. Nu represiune, nu un naţionalism tribal şi xenofob, nu Domnia bunului plac la latitudinea unor comitagii autoinvestiţi cu puteri absolute şi capricioase. Jaspers afimiase odată că spiritualitatea europeană se întemeiază pe trei piloni de bază: profunzimea gândirii elene, claritatea spiritului juridic roman şi patosul eroic al profeţilor ebraici. într-un fel,

preocupat de continuitatea axiologică a temeiurilor adânci ale Europei, Jaspers, în intervenţia sa de la Geneva, păşea pe urmele istoricului elveţian Jakob Burckhard originar din Basel, o urbe ce reprezintă o Europă abreviată istoric şi geografic, o Europă
264
în miniatură. Burckhardt era acut interesat de crizele istorice, întrucât o fisură provoacă discontinuitatea, ameninţă umanismul cu valorile sale culturale, zestre axiologică faţă de care istoricul din Basel manifesta mai mult decât o preocupare ştiinţifică, era angajat existenţial vizavi de această Europă, eredă legitimă a umanismului clasic. Depăşirea crizei rezidă în restaurarea continuităţii şi în statuarea perenităţii valorilor culturii europene, într-un continent răvăşit de război, purtând stigmatul ruşinos al holocaustului, cu nori plumburii la orizont, care ameninţau cu noi lacrimi şi sânge, Jaspers vedea în helvetizare tot o soluţie salvatoare de continuitate şi de pace. Din păcate jumătatea estică a Europei a intrat pentru aproape o jumătate de veac în sfera de influenţă a Uniunii Sovietice, care de fapt nici nu se înscrie în civilizaţia europeană. Dacă A.J. Toynbee are dreptate, şi efectiv o are, Sovietele constituiau o civilizaţie aparte, de fapt o denaturare caricaturală a civilizaţiei ruso-ortodoxe, continutoare a civilizaţiei slavo-bizantine. Ieşirea ţărilor europene din gulagul sovietic s-a soldat cu efecte nebănuite, după euforia iniţială. Traumatizate, aducând cu ele un enorm capital de suferinţă, statele post-totalitare se îndreaptă spre tensiuni şi conflicte menite să le balcanizeze. Exemplul cel mai eclatant este dezmembrarea Jugoslaviei. Dar întreaga Europă, în care violenţa, secesiunea, exacerbarea şovină prind teren, tinde cam spre ceea ce a fost Germania la încheierea războiului de 30 de ani, când prin pacea de la Westfalia (1648), această ţara se dezlipeşte de imperiul romano-german, care rămâne austriac şi se diseminează tntr-o puzderie de ducate, principate, oraşe-libere etc. până la viitoarea lor unificare sub egida Prusiei. Numai că toate aceste stătuleţe vorbeau odinioară, aceiaşi limbă, aprţineau aceleiaşi etnii, aveau tradiţii culturale comune. Ceea ce nu este cazul cu Europa scăpată în 1989 din ghiarele pravoslavnice. E posibilă totuşi o helvetizare a Europei post-comuniste, o reconciliere între tendinţele antagoniste, o armonizare a forţelor centrifuge ce o macină? în perspectivă se poate răspunde afirmativ cu anumite rezerve de rigoare. Spre a înţelege mai exact situaţia tulbure a Europei Centrale, de la munţii Boeiniei la Marea Neagră şi de la Baltica la Adriatică, fie-ne permis un succint excurs istoric.
265
Se ştie că lumea antică, greco-romană îşi avea locul geometric în Mediterană, în acea Mare Nostrum interioară, toată viaţa desfăşurându-se de la o coastă la alta. Deci o civilizaţie costală, de corăbieri. Când se sfârşeşte civilizaţia antică? Unii au fixat în mod arbitrar anul 476 î. Chr. odată ce în Italia s-a instaurat dominaţia germanică. Dar un eveniment izolat, oricât de spectaculos nu poate institui o nouă structură social-politică şi economică (feudalismul). Un celebru istoric belgian, Henri Pirenne, ne-a demonstrat într-o şi mai faimoasă carte din 1937, că nu migraţia popoarelor a încheiat ciclul antic, ci un eveniment mult mai greu în consecinţe. Evul mediu a început în secolul VIII, când sarazinii au cucerit toată Africa septentrională şi în consecinţă au separat Mediterană în două, au blocat orice trafic de la o coastă la alta. Mare Nostrum a decăzut din postura de centru al lumii, ba chiar a fost scoasă temporar din circuitul istoric. Graniţa nordică de apărare a lumii antice fuseseră cele două limesuri: cel renan şi cel danubian. Cu „devalorizarea" Mediteranei linia renană care a fost o frontieră se converteşte în axă centrală. Toată istoria Europei occidentale se desfăşoară în jurul fostului limes renan. Intră în istorie toate popoarele şi seminţiile situate la nord de această graniţă. Cine stăpânea sigur în mâna lui fostul limes renan stăpânea totodată şi occidentul. De la Carol Quintul al Spaniei până la Verdun pe această linie s-au dat marile bătălii pentru hegemonia Europei. Să ne amintim doar de interminabilul conflict franco-german pentru stăpânirea Rinului, a Lorenei. Dar astăzi această civilizaţie occidentală, augustă în înfăptuirile sale spirituale, şi-a pierdut voinţa istorică, a fost zguduită de prea multe crize care presupun o accelerare a ritmului istoric la care nu mai rezistă. Uniunea Europeană (excepţie face Anglia care prin tradiţie şi limbă va gravita tot mai mult spre Statele Unite) este deja o societate apatică, emasculată, de consum, în care o economie prosperă nu poate ţine loc de simţul responsabilităţii şi a riscului istoric. De altfel, de la al doilea război mondial încoace Europa occidentală, lipsită de trupele americane staţionate pe continent, ar fi fost absorbită de haotica dar proaspăta vital civilizaţie euroasiatică, moscovită.
266
Sunt şanse ca vestul obosit şi blazat să fie revigorat? Sunt, dar procesul depinde de ţările postcomuniste. Menţionăm că imperiul roman pe lângă limesul renan, axă istorică a occidentului, şi-a construit şi un limes danubian. Rolul său major intră în funcţiune atunci când Carol Quintul cedează fratelui său Ferdinand posesiunile sale germane (1522). Ferdinand prin matrimoniu obţine şi Boemia şi Ungaria. Aşa se naşte imperiul austriac care veacuri de-a-rândul va simboliza tot ceea ce mitteleuropäisch prin excelenţă. Odată cu constituirea imperiului habsburgic, Europa centrală se diferenţiază simţitor de cea vestică. în primul rând Austro-Ungaria nu era un stat omogen, nici lingvistic, nici etnic, nici religios. Imperiul cezaro-crăiesc era populat de germani, slavi, unguri şi latini de origine (români transilvăneni) şi italienii din nord, mai ales din Friuli şi Alto-Adige. Un fel de stat germano-slavo-romanic. La care se adaugă, ca sarea în bucate, populaţia evreiască, disipată peste tot, care a jucat un rol benefic în edificarea unei culturi specifice, cu tentă cosmopolită şi a promovat idei de toleranţă. Dar acest imperiu central european conţinea în însăşi esenţa lui magia morbidă a decadenţei şi dezintegrării sale.

Cauzele sunt multiple. Conglomerat multinaţional acest imperiu nu putea fi viabil la infinit pentru că nu era susţinut în coeziunea sa fie de un mit, fie de o personalitate fascinatorie. împăraţii austrieci au fost cu toţi nişte oameni destul de mediocri culminând cu Franz Joseph, care e adevărat că era cel mai conştiincios funcţionar din imperiu, dar altfel obtuz ca orice birocat mânuitor de acte şi de o platitudine desăvârşită. O"r, pe o birocraţie, pe o administraţie excelentă, nu se poate întemeia o mare putere, ci pe valori emoţionale care electrizează supuşii. De asemenea conştiinţa cetăţenilor non-austroungari era minată de un clivaj hotărâtor. Pe de o parte apartenenţa lor etnică, lingvistică sau culturală îi forţa să graviteze spre autodeterminare: pe de altă parte un imperiu nu se poate fonda pe fragilul sentiment de loialitate faţă de curtea imperială. Este prea puţin. Ori imperiul danubian n-a dispus de conducători charismatici care să adune masele de supuşi în jurul unui ideal superior. Evident că imperiul austriac a avut câteva personalităţi charismatice, dar nu la vârf. E

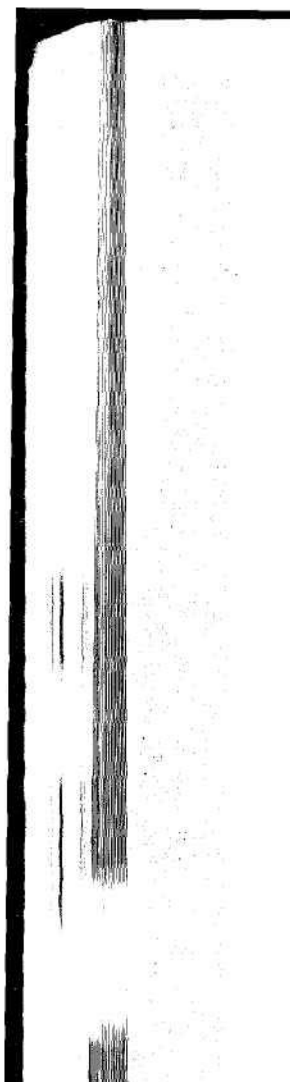

limpede că Eugeniu de Savoia care i-a oprit pe turci în expansiune era un geniu militar, după cum Don Juan de Austria, care în 1571, zdrobeşte la Lepanto puterea maritimă otomană, era un amiral cu însuşiri deosebite. Iar Metternich, care a învârtit pe degeta politica europeană după căderea lui Napoleon a fost un diplomat înzestrat cvi o inegalabilă Charismă. Dar împăraţii se succedau la tron într-o mediocritate placidă şi irelevantă. Or, în veacul trecut, birocraţia şi loialitatea nu erau realităţi care să contracareze dinamismul revoluţionar şi principiul biruitor al naţionalităţilor. E drept, că s-a încercat salvarea imperiului bicefal. E. M. Cioran îi şi declară într-un interviu lui Franc,ois Fejto, „înainte de războiul din 1914, tatăl meu era de părere că o federaţie era necesară. Românii din Transilvania erau cu toţii, mai mult sau mai puţin, adepţii lui Popovici (Aurel C. n.n) care era deputatul lor în Parlamentul de la Budapesta...", românii „năzuiau la un statut de minoritate cu drepturi recunoscute într-o federaţie multinaţională, Austro-Ungaria-Ceho-Română, ceva în genul Confederaţiei Helvetice. Există în sensul acestui ideal un adevărat cult, un fel de veneraţie oarbă. Dar, odată cu dualismul austro-ungar din 1866 şi datorită politicii intolerante a contelui Tisza faţă de români şi celelalte naţiuni din imperiu, orice acţiune salvatoare a devenit imposibilă. Guvernul ungar a exclus ideia unei federaţii. Or, românii erau atraşi de Viena. Oare Maiorescu, Eminescu şi mai târziu Blaga nu şi-au făcut studiile în această metropolă, ca să nu-i cităm decât pe ei? dar, Austria, odată cu 1866, obosită şi cu o acută conştiinţă crepusculară, a abdicat de la misiunea ei istorică. Astfel imperiul habsburgic s-a prăbuşit. Dispariţia imperiului bicefal a lăsat în Europa un vid în însăşi mijlocul Europei. Eugen Ionescu reflecta într-un articol din revista Cadmos: „Imperiul n-a fost doar un mozaic spiritual care s-a dezintegrat, el a rămas şi un vid politic, pentru că prezenţa materială şi morală a acestui ansamblu istoric a rămas de neînlocuit".
Or, o confederaţie de state independente şi suverane ale Europei centrale, pe scheletul lărgit al fostei împărăţii cezaro-crăieşti, a devenit o necesitate politico-istorică. Mai ales, că mai presus de fărâmiţarea ei în state naţionale participă la o

268
spiritualitate comună. Austria imperială s-a scufundat în neantul ireversibil al istoriei. Dar astăzi ,după dezmembrarea relativă a Uniunii Sovietice, interesul pentru cultura central-europeană a devenit extrem de vie, transformându-se într-un factor de identitate spirituală a regiunii dunărene. Ruşii au sesizat imediat vidul lăsat de Austro-Ungaria înghiţind nesăţios ţările, altădată înfloritoare ale Europei centrale, reducându-le mai mult decât la rangul de sateliţi, la situaţii de colonii privite cu aroganţa unei naţii euro-asiatice, cuprinsă de un mesianinsm delirant.
Unele progrese s-au înregistrat în constituirea unei noi alianţe danubiene. Trilaterala de la Vişegrad constituie un exemplu. Dar trilaterala, la care se adaugă o Slovacie incertă, nu e suficientă pentru a coagula, într-o unitate în diversitate, fondul comun de sensibilitate, de mentalităţi şi tradiţii, rămas intact în ciuda tragicelor vicisitudini din Europa danubiană. Teritoriul confederaţiei danubiene trebuie lărgit. Am trăit destul cu mitul Europei Occidentale, care apărată de umbrela americană, a avut pentai noi doar compasiune. După 1989 totul se oprea când era vorba de asistenţă economică, de ajutor efectiv ca în conflictul bosniac (dar ce te poţi aştepta de la un Occident efeminat?). E necesară de pildă politică mai liberală de migraţie. Dacă Franţa şi Gennania vor să se revitalizeze cu arabi, biafrezi, kurzi, senegalezi n-au decât. O fac spre nenorocirea lor. Cred, că slovenii, românii, cehii, polonezii şi ungurii sunt mult mai aproape de spiritualitatea lor. Dar e dreptul lor, chiar funest, să-şi închidă porţile, cu toată natalitatea lor în scădere vertiginoasă. Europa Occidentală şi-a încheiat ciclul istoric. Viitor are acum resurecţia Europei Centrale. Multiplicitatea popoarelor central europene, lingivistic şi etnic, deţine totuşi un caracter istotic, constitutiv: aceleaşi concepţii arhitectonic-urbanistice, o cultură muzicală proprie, o literatură cu teme similare. Abandonarea lor ar fi pernicioasă şi pentai civilizaţia occidentală, legându-se în propria ei suficienţă. Jugendstilul, adaptat la medii diferite, popularitatea operetelor şi... şniţel cel vienez sunt componente ale Europei Centrale, în al cărei aer pluteşte (cu excepţia României unde unii izolaţionişti reiau catastrofala fomiulă ex oriente lux) un aer liberal, pluralist şi
269
cosmopolist. Iar, valsul, simbolul vârtejului, cum a spus Cari R. Schorke, nu este metafora centrală a unei lumi ce se dezintegrează. Există şi vertigii fecunde, iar Milan Kundera fără a alcătui un inventar, a arătat că Europa Centrală a cucerit lumea prin noile impulsuri intelectuale ale secolului, de la psihanaliza vieneză la structuralismul ivit la Praga. Ca să nu mai amintim de filosof ia lui Wittgenstein, metafizica lui Blaga, proza unor Musil şi Broch, lirica lui Hofmannstahl şi Rilke pe Jaroslav Hasek sau Ottokar Brezina, extraordinara ecloziune lirică în România, chiar sub comunişti, interacţiunile muzicale din opera lui Haydn şi Mozart contaminate de folclorul naţiunilor învecinate sau filonul popular românesc din muzica lui Bartok, elementele folclorice cehe şi evreieşti din muzica lui Gustav Mahler. Sunt multe afinităţi între exsangua lirică blagiană şi rarefiata poezie a lui Rilke de atmosferă, de tonalitate afectivă, de valori subconştiente. Liviu Rebreanu în Pădurea spânzuraţilor se ocupă de un proces ca şi Kafka în romanul omonim. Soluţia este însă alta. De fapt, Kafka este tipul reprezentativ pentru spiritul centra-european, evreu prin naştere, locuitor al Pragăi (care de fapt e centrul geografic vorbind al Europei) şi scriitor în germană, deci un out-sider. Dar central-europeanul, adesea vorbitor de mai multe limbi, este o sinteză a identităţii naţionale cu cosmopolitismul. „Scrisul meu aparţine Franţei, dar de asemenea acestui vast spaţiu mental al centrului", declara Eugen Ionesco la primul colocviu Central-european de la Duino, afirmându-şi dubla apartenenţă universală şi central-europeană. Dar Ionesco a absorbit în opera sa ironia lui Caragiale şi bufonadele suprarealiste ale lui Urmuz. Chiar şi Mateiu I. Caragiale, cu estetismul său nobiliar, uneşte într-o proză de esenţe tari, splendoarea barocă, mitteleuropâisch prin excelenţă, crepusculară şi cosmopolită, cu subţire patină, savuroasă însă, dintr-un Levant ideal. Paul Celan şi Mihail Sebastian, turmentaţi de problematica apatridă rărnân central-european. Dar critica aulică a lui Maiorescu sau cea impresionistă, dar nu pariziană a lui Lovinescu, Negoiţescu, Manolescu, Matei Călinescu, nu se înscriu într-un păstos protocronism balcanic, ci într-o sincronie cu esenţa distilată a spiritului central-european. Ca să nu mai vorbim de
270
oraşe. Rezumându-ne la ţara noastră, arhitectura Transilvaniei şi Banatului, dacă facem abstracţie de cazărmile de locuit ridicate cu nemiluita de Ceauşescu, se bucură de un farmec central-european, amestec eclectic dar armonios de gotic, baroc şi îndeosebi Sezzession. Dar în Vechiul Regat edificiile şi urbanistica sunt tot central-europene, cu inflexiuni franceze în clădirile reprezentative, cu numeroase clădiri rezidenţiale, fără ornamentaţie, geometrice, în stilul lui Loos şi Wagner, totul evitând gigantismul şi promovând justa cumpănă şi aerul patriarhal. Dealtfel spiritul central-european e contrar gigantismului. în urbanistică domeneşte măsura şi echilibrul. Dar când un edificiu joacă un rol de majoră importanţă, nu e deloc gigantic ci impunător, monumental, adică mărimea lui nu e cantitativă ci calitativă.
După 1989 o serie de scriitori plasează valorile central-europene dintr-un obiect al unui cult inefabil într-o realitate vie. Să ne gândim la Vaclav Havel (ar fi interesant de studiat cât îi datorează dramaturgiei lui E. Ionesco), Czeslaw Milos, Andrzei Kusniewicz, Milan Kundera, Gyorgy Konrâd etc. prin opera lor circulând subteran un filon comun. Iar dacă e vorba de români, să nu uităm că echinoxiştii clujeni, foştii membrii ai cenaclului de luni înainte de a ajunge la modelele pariziene sau anglosaxone sunt contaminaţi de splendorile

vienze sau de onirismul fantast al Pragăi. De fapt, după cum a demonstrat un ilustru critic francez, post modernismul s-a născut în Europa Centrală şi a fost importat de occidentali. Poezia noastră de la solemnitatea gravă şi adâncimea filosofică a lui Doinaş, până la exasperarea omului în derivă artistică la Dinescu e de sorginte mai degrabă germano-austriacă decât de provenienţă franceză.
Guy Scarpetta, căci de el a fost vorba mai sus, susţine că pe teritoriul fostului imperiu, dar mai ales la Viena, între anii 1900-1938 s-a profesat în creaţiile majore postmodernismul, un fel de „modernism antimodern" (Milan Kundera), care în condiţiile actuale poate oferi un model posibil pentai o resurgenţă spirituală. Hermann Broch vorbea la vremea lui de o „veselă apocalipsă" transformată într-un „vid al valorilor". Iar Robert Musil nu era deloc încântat de Cacania în care a vieţuit „omul fără calităţi". El
271
şi alţii, deci, nu vedeau în tendinţa retro-posmodernistă o nostalgie după o pretinsă epocă de aur, ci după o realitate psihologică, denumită de Freud „reîntoarcere a refulatului". Nu fascinaţia decadenţei crepusculului îi fermeca pe cei mai iluştri reprezentaţi ai spiritului, de la literatură la muzică, nu dorul după ea, ci o creaţie intransigentă, aspră, radicală, în care descoperă o etică internă a esteticii. Este cea ce se întâmplă şi azi în scrisul nostai de la generaţia „recuperantă" până la optzeci şi noul val '90. în acest sens postmodernismul intrinsec al culturii române ne rezervă nu o „nouă formă de manierism" (Umberto Eco), cu „un paradox al viitorului" (Jean Francais Lyotard).
O confederaţie central-europeană, după modelul helvet, prezintă şi o serie de caracteristici de ordin politic. în primul rând eterogenitatea populaţiei, care prin interacţia reciprocă poate duce la benefice efecte. Apoi, un anumit echilibai între pluralism şi idei etatiste, cu tradiţie îndelungată în statele danubiene, pot feri Europa Centrală de totala eliminare a statului şi rolul covârşitor al societăţii, faptul posibil în democraţiile vechi anglosaxone, dar mai puţin în aceste regiuni post totalitare unde ar putea aluneca în consecinţe imprevizibile. în fine spiritul, - cum remarcă politologul Andre Reszler -, naţiunilor danubiene, a gândirii lor politice este funciarmente opus radicalismelor ideologice şi politice, curente în Rusia şi în occident. Europa centrală nu a cunoscut utopiile,, ci s-a limitat la realităţile uneori minore, dar curente şi stabile. O confederaţie trasnaţională danubiană este posibilă prin acorduri bilaterale şi generale în temeiul unei gândiri politice comune şi a unei spiritualităţi care prezintă multe afinităţi între ele. Dealtfel, o asemenea confederaţie e o necesitate imperioasă în Europa, între devitalizarea occidentului şi haoticele tendinţe imperiale ale Rusiei. Să nu ne amăgim. Nu există o unică Europă. Pe lângă Europa vestică, mai există una centrală precum şi o zonă a Balcanilor unde punctul nevralgic este Serbia, care, deşi stat dunărean, aspiră spre protectorul ei pravoslavnic de la care imploră ajutor. Rusia e o putere euro-asiatică, o civilizaţie străină celei europene, care nu e capabilă, staictural, să asimileze valorile eleno-romano-ebraice ce stau la teza bătrânului nostru constinent.
272
Dealtfel, faţă de geografia armonioasă a Europei Centrale, la frontiera Rusiei începe un peisaj diferit: stepa dezmărginită, care dincolo de Urali trece într-o pădure şi o taiga neexplorată. Psihologic, faţă de gândirea central-europeană, ruşii văd totul prăpăstios, devoraţi de extaze mistice şi demoni interiori malefici, în paranteză fie spus, americanii lucizi ca Henry Kissinger, Zbigniew Brezinski, James Baker, senatori ca Sam Nunn, Denis de Concini, Richard Lugar, Daniel P. Moynihan şi alţii au preconizat ca S.U.A. să nu-şi arunce banii în sacul fără fund, în abisul imprevizibil al unei Rusii veşnic nesătule indiferent de cine o guvernează, ci dimpotrivă să ajute, în primul rând fostele state central-europene şi danubiene, penuxi că ele vor fi primele victime ale foamei de spaţiu maladive a imperialei şi mesianicei Rusii. O confederaţie liber consimţită, danubiană, sub protecţie americană, este cea mai bună pavăză în faţa dezlănţuirii anarhaice a spiritului pravoslavnic, capabilă să-3 determine să se ocupe cu problemele sale asiatice. Deocamdată faptul e irealizabil datorită politicii de tergiversare, de incoerenţă, de ambiguitate a preşedintelui Clinton care e obsedat de două flxaţiuni mentale: să nu cumva să-i supere pe imperialii ruşi şi ca nu cumva vreun soldat american să-şi scrântească degetul mic de la picior. Cea mai mare putere se comportă ca o naţiune de rang secundar, renunţând la forţa, însemnătatea şi răspunderile ei istorice.
Precizăm încă o dată că Rusia aparţine altei civilizaţii decât cea europeană, îndeosebi central-europeană care este lipsită de vocaţie mesianică, dar poate să afle o formulă de echilibru între viziunea ei spirituală, crepuscular decadentă şi postmodernist cosmopolită, şi o vitalitate încă neconsumată şi fortificată de suferinţe care au călit-o sufleteşte în perioada când statele componente erau colonii sovietice.
La limita estică a Europei Centrale, impactul cu „posedaţii" răsăriteni poate fi puternic. Polonia e mai scutită de seisme datorită catolicismului ei fervent şi secularelor ei sentimente anti-pravoslavice. România e mai perliclitată pentai că religia noastră a fost distorsionată de influenţa răsăriteană. Să nu uităm că slavona a fost limba oficială, impusă cu otuzbirul, în bisericile noastre, iar
273
literele chirilice au înlocuit veacuri firescul şi legitimul alfabet latin. Nu biserica noastră ortodoxă e principala vinovată a acestei siluiri a sufletului românesc, ci ierarhii moscoviţi care au privit chirâş la autocefalia bisericii noastre. Numai că România nu e populată exclusiv de ortodocşi. Până la criminala desfiinţare a Bisericii române unite, aceasta număra peste 1 500 000 de credincioşi şi peste 7 000 prelaţi. Romano-catolicii români sunt

numeroşi în Moldova, chiar şi în Muntenia. Toţi au fost supuşi la persecuţii crâncene în perioada comunistă. Dar catolicii români, ca şi lutheranii, calvinii, romano-catolicii de alte naţionalităţi, apoi confesiunile şi sectele neoprotestante şi adepţii lor, sunt mai legaţi sufleteşte de spiritul central-european. Ei pot constitui o punte spre integritatea noastră într-o Confederaţie Danubiană, într-o Europă Centrală civilizată şi paşnică. în acest context este pe de altă parte imperios necesară dezamorsarea conflictului inter-etnic între români şi maghiari, cu corolarul său: denunţarea xenofobilor care transformă naţionalismul maghiar şi românesc într-un prilej de izbucniri instinctuale, tribale şi un prilej de afirmare a deminităţii naţionale.
România şi întreaga Europă Centrală este situată azi într-o alternativă cu grave consecinţe. Or, optăm pentru helvetizare benefică, civilizată, democratică şi liberă a acestei zone, chezăşie a independenţei întregii regiuni. Or, iresponsabilii politici ne vor împinge spre o balcanizare, străină de sufletul nostru adânc, creatoare de haos, violenţă şi intoleranţă de care vor profita vecinii mai de la Răsărit. Ca întodeauna când asupra istoriei noastre s-au abătut toate blestemele şi năpastele.
(Aurora, 3/1994)

Mircea Anghelescu
„Europa Centrală" între teorie si practică
De o atenţie insuficientă s-a bucurat, din partea istoriei noastre culturale, revista L 'Europe Centrale care a apărut la Praga, în limba franceză, începând din toamna anului 1926. Publicată săptămânal, de un comitet de redacţie în spatele căruia se afla probabil Ministerul de externe cehoslovac, revista intenţiona să promoveze înţelegerea şi colaborarea dintre ţările zonei europene respective, dând substanţă şi coerenţă colaborării unor entităţi statale ieşite, în cea mai mare parte, din alinele vechilor imperii: Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia. O spune clar un Cuvânt înainte din primul număr al revistei: „Scopul nostru esenţial este de a face cunoscute popoarele Europei Centrale şi de a lucra, după modestele noastre puteri, la apropierea lor". în locul termenului şi conceptului german de Mitteleuropa, această nouă diplomaţie-nu fără concursul celei franceze - încerca să introducă o nouă viziune, o nouă coerenţă şi, bineînţeles, o nouă aranjare a intereselor. Din această nouă alcătuire a hărţii diplomatice central - europene, la care vor mai colabora pe plan cultural reviste ca Europäische Revue a prinţului Rohan sau Revue de l'Europe du Sud-Est a Centrului de Studii şi Cooperare Balcanică de la Paris (de inspiraţie românească: preşedinte, Dimitrie Drăghicescu, secretar şi director al revistei, M. Bădescu), a ieşit şi Mica înţelegere şi Alianţa balcanică. Cu toată lipsa lor de eficienţă în faţa ameninţării concrete ruso-germane, ele sunt mărturia că ţările Europei Centrale şi nu în ultimul timp România — înţelegeau pe atunci să se organizeze; primul pas trebuia făcut în domeniul cel mai deschis acestui fel de colaborare: în cultură.
L 'Europe Centrale publică astfel numeroase materiale care, pornind de la date istorice şi geopolitice, demonstrează afinităţile

şi numeroasele cauze obiective care apropie popoarele acestor ţări: „Polonezii şi cehii formează două naţiuni slave a căror istorie este de un paralelism frapant. Ambele au avut a se apăra în decursul istoriei lor împotriva germanismului..." Sau, în altă parte: „Ar fi greu de găsit două ţări făcute să se înţeleagă atât de bine şi să coopereze pe tărâm economic, dar şi politic, precum Cehoslovacia şi Iugoslavia..." sau, din nou: „Istoria, geografia, legile economice şi afinităţile etnice rezervă un viitor comun iugoslavilor şi bulgarilor..." ş.c.l. (toate articolele sunt din 1927). Pe calea deschisa de aceste afinităţi se studiază raporturile culturale, artistice, literare sau de natură intelectuală şi se încurajază schimburile între specialişti, de la ziarişti la istorici şi de la poeţi la muzicieni. între raporturile interzonale se face un loc larg legăturilor ţărilor din această regiune în ansamblu cu Europa apuseană, în special cu Franţa, inspiratoarea acestei precaute politici de prevenire a unei noi infiltrări germane în Răsărit: traducerile din şi în franceză, relaţiile scriitorilor din regiune cu cei francezi sau cu opera lor, comunitatea idealurilor, temelor sau practicilor în anumite domenii ale artei.

Pe acest teren favorabil era greu să nu prolifereze studiile de literatură comparată, într-o varietate pe care o stimulează caracterul pragmatic, aplicat, al demersului critic, dominant în revistă. Prezentând mai în fiecare număr operele literare care intră, într-un fel sau altul, în sfera de interes a cooperării europene sau central-europene, revista insistă, inevitabil, asupra unui domeniu mai nou şi mai interesant al comparatisticii: imagologia tipului naţional, imaginea „celuilalt", a „străinului" văzut din diferite puncte din Europa. Caracterul dramatic al acestei discuţii, exagerate şi de condiţia participării autorului însuşi, care adaugă susceptibilităţii naţionale şi pe aceea particulară a artistului, nu trebuie să întunece aspectul profitabil sub raport teoretic şi clarificările produse cu acest prilej. încă din primul an de apariţie în 1926 o asemenea discuţie era pornită de prezentarea romanului LaDesireede Rosny-jeune (cel mai puţin dăruit dintre cei doi fraţi), care nu este o istorie demonstrativ simbolică a iubirii dintre un nobil ceh şi o frumoasă slovacă de extracţie modestă. Critica cehă a primit cu

un entuziasm mai mult decât moderat romanul, căruia i-a reproşat mai degrabă inadecvarea şi falsitatea imaginii generale: în constituirea acestei imagini „ceea ce s-a reproşat romanului n-au fost greşeli de fapte; dimpotrivă, s-a recunoscut că opera este literalmente saturată de detalii filologice, etnografice, artistice, literare... un veritabil

vade-mecum al Cehoslovaciei. Numai că, aşa cum se zice în Cehia ca şi în Franţa, copacii l-au împiedicat să vadă pădurea. Detaliile sunt juste, dar tabloul este fals" (G. Winter). Cunoscuta romancieră Măria Pujmannovâ, care ia parte la această dezbatere, observă cu un umor mai greu de digerat pentru noi: „E curios să vezi sub ce lumină romantică, pitorească şi exotică, apărem noi (cehii-n.n.) unui străin: aproape la fel cum ne apar Balcanii nouă înşine".
Un alt exemplu ele aceeaşi natură e discutat de compatriotul nostru Bazil Munteanu - viitorul profesor de literatură la Universitatea din Bucureşti şi comparatist de renume mondial -care prezintă o viziune analogă în romanul Robe sans couture al lui Leon Thevenin: pentm eroul francez al romanului, femeia (romånca) pe care o iubeşte încarnează chiar sufletul românesc. Recunoscând bunăvoinţa şi simpatia autorului (care nu era puţin lucru; tot Bazil Munteanu are ocazia să discute altă dată romane răuvoitoare sau de-a dreptul calomnioase la adresa românilor, Notre pere Trajan de Roger Vercel de pildă), comentatorul reproşează de această dată autorului o inadmisibilă ignorare a realităţilor despre care scrie: „observaţia realistă este, în general, sacrificată în favorea abstracţiunilor". Nu lipsa simpatiei este în discuţie, ci prezenţa ei supărătoare pentru că nu se bazează pe elemente concrete; această „reconstmeţie" a sufletului românesc, datorată unui străin care îl înţelege insuficient deşi îl simpatizează şi îl descrie în culori favorabile, trezeşte mai degrabă o reacţie de respingere, căci comentatorul ar fi preferat o poziţie mai critică dar mai apropiată de realitate.
Problema, în sine, este greu de rezolvat pentru motive arătate, încă de atunci, de unul dintre participanţii la discuţia despre romanul lui Rosny: „Un francez, scriind pentru francezi, se întreabă ce anume i-ar putea interesa pe cititorii săi din viaţa sau din

literatura cehoslovacă. Critica cehă, dimpotrivă, pusă în faţa unei cărţi care nu-i era destinată...se întreabă ce ar fi trebuit să conţină această carte pentru a răspunde opiniei sale particulare despre viaţa sau literatura cehă". Aşa se întâmplă, o ştim prea bine, şi cu antologiile de selecţiuni dintr-o literatură străină pe care le face un autohton, un nativ, comparate cu cele ale unui străin: ele nu coincid în foarte multe puncte şi faptul este explicabil pentru ca se pleacă de la experienţe şi tradiţii diferite. O spune şi Bazil Munteanu în revistă: „Se ştie de mult ce vicisitudini traversează operele literare schimbând ţara şi limba...A traduce o operă literară, ce sarcină ingrată, ca să nu zic imposibilă!". Departe de a fi pesimiste, aceste concluzii duceau atunci, dimpotrivă, către concluzia necesităţii de a renova o disciplină învechită în perspectiva ei mecanicistă şi către sugestia unor noi orizonturi cum ar fi, spune Munteanu, o „istorie comparată a sensibilităţilor" exprimate în domeniul literaturii. Fructuoasă sub aspect teoretic, o asemenea dezbatere - ele sunt mai numeroase în paginile revistei L 'Europe Centrale decât putem înregisttra aici - este utilă şi scopului practic al săptămânalului pentru că previne asupra entuziasmelor prea radicale şi grăbite în domeniul cooperării. Operaţia apropierii este deosebit de delicată în acest domeniu al susceptibilităţilor, deopotrivă naţionale şi artistice, dar începutul trebuie făcut printr-o cât mai largă cunoaştere şi dezbatere a subiectelor comune. Este foarte adevărat că aceste discuţii n-au împiedecat nici dispariţia revistei, nici pe aceea a spiritului cooperant pe care la propagat în Europa Centrală, sub înaintarea revanşismului hitlerist. Dar învăţătura lor, atâta câtă este, rămâne, şi o nouă publicaţie destinată cooperării culturale în Europa Centrală ar putea releva astăzi problema reprezentării „celuilalt", a „vecinului" în mentalul colectiv din care se nutreşte şi literatura, şi nu numai literatura... Căci, dintr-o anumită perspectivă, literatura comparată nu este deloc o disciplină de bibliotecă, ci una aflată în plin clocot al actualităţii.
(Luceafărul, 2, 18 ianuarie 1995) :

MihaiR.
Nu uitaţi Balcanii
Acum şase ani, o revoluţie populară, despre care s-a spus că ar fi fost cea mai violentă din Europa, a dus la căderea dictatorului Ceauşescu. Totul a părut amăgitor de simplu de înţeles: mase de oameni au ieşit în stradă, au ridicat baricade şi au luptat pentru democraţie şi pentru o existenţă demnă de fiinţa umană.
Fără îndoială se poate afirma şi astăzi că, în nici un caz, în România democraţia nu a triumfat definitiv. întocmai ca şi înainte, în ţara mea sunt multe de făcut pentru instituţii, pentru reforma economiei şi pentru îmbunătăţirea vieţii oamenilor. Totodată, nu poate fi trecut Cu vederea faptul că o Românie liberă şi stabilă nu poate fi creată decât cu sprijinul european. Totuşi, pentru mulţi europeni, Balcanii reprezintă un teritoriu mereu instabil, motiv pentru care s-a spus că cel mai bine ar fi să nu fie inclus în structurile de cooperare ale întregului continent. Polonia, Ungaria, Cehia şi Republica Slovacă sunt considerate candidate pentru a intra ca membre cu drepturi depline în Uniunea Europeană şi în NATO.
Ideea că cea mai bună tactică este aceea de a izola Balcanii de restul Europei se arată a fi falsă: ori problemele acestei regiuni vor fi rezolvate cu ajutorul Vestului, ori criza din Balcani va trage şi restul Europei în nenorocire. Ce-i drept, Uniunea Europeană a încheiat un acord de asociere atât cu România cât şi cu Bulgaria. Cu toate acestea, ţara mea, la recenta întâlnire la vârf de la Madrid, s-a prezentat de parcă n-ar fi avut grai. în orice caz, pentru vestici există riscul de a nu fixa priorităţile în mod just, atunci când stăruie asupra faptului că, înainte de a dobândi calitatea de membre asociate pe lângă instituţiile europene, ţările balcanice ar trebui mai întâi să-şi rezolve propriile probleme.

Concepţia că Balcanii ar fi un soi de boală şi nu că ar fi, pur şi simplu, doar o unitate geografică, este rodul unei interpretări
279
fundamental greşite a istorie^ care, cu excepţia fostei Iugoslavii, prezintă minorităţile naţionale ele aici într-un procent mai mare de 10% din populaţie, nemaiîntâlnit la nici o altă ţară din regiune.
„Balcanizarea" este o concepţie a vesticilor, care nu corespunde realităţii ţărilor clin Est şi care reprezintă o înţelegere fatal greşită a trecutului. ,
Bulgaria şi România, care nu au vrut să se lase atrase în conflicte regionale, sunt preocupate să stabilească relaţii de prietenie atât cu Grecia cât şi cu Turcia. Este exact ceea ce restul Europei aşteaptă de la ele. în afara de aceasta, armata română, care a făcut mult între timp pentru propria sa reformă, s-a străduit să aibă o colaborare cu forţele armate ungare. Nu este de tăgăduit faptul că a avut parte de o cooperare regională la graniţe.
Cu excepţia Albaniei, România este cea mai săracă ţară din Europa de Est. în afară de aceasta, ca preşedinte al statului are un fost înalt demnitar comunist, acelaşi ca în 1990. în Bulgaria situaţia a fost iniţial mai bună, deşi şi acolo foştii comunişti au ajuns între timp în guvern. învăţătura care trebuie trasă din conflictul în fosta Iugoslavie este aceea că, în ciuda diferenţelor sale, Balcanii nu pot şi nu trebuie să fie lăsaţi în afara discuţiei, în momentul cumpănirii asupra securităţii bătrânului continent.
Dacă solicitării acestei regiuni de a ii integrată în Europa nu i se acordă o suficientă atenţie, există riscul ca de aici să apară complicaţii imprevizibile. Dacă, de exemplu, Ungaria este primită în NATO, iar România nu, există pericolul ca întreaga alianţă vestică să fie atrasă într-un nou conflict etnic şi teritorial. Iar dacă Uniunea Europeană doreşte să promoveze cooperarea economică, ea terbuie să netezească drumul atât pentru România, cât şi pentru Bulgaria şi să acorde aceeaşi atenţie tuturor membrilor, fără a impune unor candidaţi europeni criterii mai severe decât altora.
Dacă se va întâmpla acest lucru, există riscul unor violenţe ulterioare în regiune. Tocmai de aceea România trebuie să facă mai mult pentru a se transforma prin refonne.
(Frankfurter Allgemeine Zeitung, 21 decembrie 1995; reprodus în traducere în România liberă, 29 decembrie 1995) -
280
Alina Mungiu Pippidi
Identitate politică românească si identitate europeană
Cele cîteva ceasuri de exaltare din decembrie 1989 păreau să ne fi mântuit pe vecie de spinoasa problemă a identităţii noastre. Prin sacrificiul cîtorva copii şi al câtorva marginali sociali, în a căror educaţie contaseră mai mult filmele video americane şi textele cântecelor de hard rock ale unor formaţii străine, părea că identitatea noastră, a tuturor, se fixase, de data aceasta definitiv, în ceea ce până atunci era fie doar aspiraţie, fie doar clişeu propagandistic: în România eroică, prooccidentală şi pro-democratică, pentru care plasamentul balcanic era doar accident, exil şi pedeapsă nemeritată. De atunci încoace, realitatea a nimicit zilnic această iluzie, într-o continuă şi istovitoare lecţie de modestie, dovedindu-ne că până şi pentru lucrul cel mai simplu - definirea noastră în Europa — mai sunt necesare câteva generaţii de eforturi şi de sacrificii. Şi aceasta, fără ca happy-end-ul să ne fie prin nimic şi de nimeni garantat, dacă nu credem în mersul inevitabil al progresului sau în utopia sfârşitului istoriei. Iar după un secol ca acesta, ne vine greu să credem în oricare dintre ele.
Acestei probleme fundamentale - identitatea noastră la ora actuală - textul de faţă va căuta sâ-i răspundă prin prisma psihologiei politice. Examinând problema aşa cum se înfăţişează ea în 1995, o vom descompune, în folosul analizei noastre, în trei întrebări fundamentale, cărora vom căuta să ne adresăm:
1. Există o identitate românească, tradusă într-o veritabilă conştiinţă naţională?
2. A fost aceasta distrusă de regimul comunist sau ataşată în vreun fel?
281
3. Dacă aceasta există, cum o putem regăsi pentru a o pune să lucreze în folosul reîntoarcerii noastre în Europa? Dacă nu există, ce anume putem pune, la această oră, în locul ei?
Desigur, acestea sunt nişte întrebări generice atât de cuprinzătoare, încât cu ajutorul lor am putea sistematiza toată literatura scrisă asupra acestui subiect, de la paşoptişti până în zilele noastre. Dar noi vom încerca să le răspundem doar din punctul de vedere descris mai sus, enunţând mai curând decât explicând (vom face aceasta în altă parte), în încercarea de a formula o ipoteză corectă.
Formarea identităţii naţionale
Naţiunea română este un produs târziu: în mare măsură ca şi alte state balcanice, putem spune că este probabil, un produs neterminat. Ea aparţine acelei zone pe care Ernest Gellner o denumeşte, în faimoasa sa carte despre naţionalism şi formarea naţiunilor, „a treia zonă a Europei". în această zonă nu au existat nici acele mari unităţi politice preexistente (cum ar fi Imperiul Romano-German sau Carolingian) care au existat în Occident, nici acele „High Qultures" a căror aspiraţie de a-şi crea un stat este responsabilă de crearea naţiunilor. „Multe dintre aceste civilizaţii ţărăneşti", scrie Gellner, „nu erau înzestrate cu nici un fel de mare cultură alternativă. Unele nu aveau nici un fel de nume; le lipseau instituţiile educaţionale capabile să-i dea naştere, să protejeze, să perpetueze şi să o răspândească; şi aceasta într-o lume în care marile culturi trebuiau să devină coexistente cu societăţi întregi, în

loc să definească o minoritate restrânsă".
Unii ar putea replica la aceasta că aici a fost frontiera marilor imperii, roman şi bizantin, precum şi bastioanele avansate ale civilizaţiei greceşti (Petre Alexandrescu: 1994). Realitatea este că aici nu a fost frontiera tuturor acestora, ci marginea lor. Noi nu ne-am aflat la intersecţia unor mari civilizaţii, aşa cum cu orgoliu)■ au scris eseiştii noştrii în acest veac, căutând să justifice minunea
l\
282
propriei lor apariţii, ci în spaţiul gol dintre ele, înt-un no man's cultural. Latini a căror acte oficiale şi slujbe se ţineau în slavoneşte, cu prima Biblie în limba română oferită de un principe maghiar, în vreme ce la Budapesta latina, limba Europei Occidentale, domnea - cu o biserică în mare măsură izolată de circuitul valorilor europene, noi am trăit un timp anistoric nepermis de lung. Urmele continuităţii noastre sunt atât de firave pentru că supravieţuirea noastră nu a avut decât o dimensiune cotidiană, nu şi una culturală. Pentru a umple acest gol şi a ascunde realitatea, pe care Gellner o sesizează - aceea că aparţinem regiunii întârziate, că suntem o naţiune întârziată - s-au născocit şi se născocesc fel de fel de teorii compensatorii - de la continuitatea statului lui Burebista cu statul românesc modern, la teoria cu creştinismul înnăscut al poporului român. Aceste teorii sunt atât de aberante, că ele nu dovedesc psihologului decât necesitatea contemporană de a umple acest mare gol al trecutului, deşi, dacă recunoaştem că dacă existenţa conştiinţei noastre naţionale începe de abia în secolul XIX, ca proiect al unui grup restrâns şi educat în Occident, meritul lor devine cu atât mai mare. Desigur, şi construcţia lor devine mai fragilă: dar nu este oare această fragilitate îndestul dovedită de istoria noastră modernă, iar negarea ei altceva decât o platoşă de vorbe goale?
Pentru noi, „naţionalismul a început cu etnografia, pe jumătate descriptivă, pe jumătate normativă, o operaţie de salvare şi de inginerie culturală combinată", scrie Gellner, şi îi dăm dreptate. Acest lucru nu ne micşorează, dimpotrivă, ci face pe actorii sociali ai acestei operaţii nişte adevăraţi eroi. Ei au încercat să inventeze poporul român. Aveau materie pentru această invenţie, în afară de ceea ce aduceau ei înşişi, membrii puţini ai unei elite firave, moştenitori în fond ai unei zestre culturale universale la care aveau acces prin cultura şi educaţia lor occidentală? Oare spaima lui Henri Stahl că educarea ţăranilor anihilează ţărănimea, că modernizarea satului distruge satul,încercarea de a fixa România într-un stadiu de dezvoltare - confundându-l pe acesta cu o cultură - nu are la bază observaţia, pe care o face şi Ion Mihalache, că singura clasă socială „românească" este ţărănimea analfabetă?
283
Iar ţărănimea analfabetă nu este în stadiul de dezvoltare în care să poată recepta prin educaţie conştiinţa naţională propagată de promotorii Marii Culturi. Există oare undeva în lume ceva care să poată fi definit drept „cultură ţărănească"?
Dacă tot ce putem numi civilizaţie românească se reduce la „civilizaţia ţărănească", la creaţiile ei în mare măsură funcţionale, la amestecul, desigur nu lipsit de poezie, dar atât de subţire, de marame, cruci şi piese de ceramică pe care îl putem vedea la Muzeul Ţăranului Român, atunci, cinstit vorbind, suntem la fel de importanţi pentru istoria universală ca oricare dintre cei citaţi de Levi-Strauss prin cărţile sale, iar în opera de inginerie socială, întreruptă acum 50 de ani, mai este aproape totul de făcut, chiar dacă, pentru a face catedrale şi castele, este desigur mult prea târziu. Culturile occidentale europene au avut şi altceva pe lângă tradiţiile ţărăneşti, ceea ce le-a făcut naţiuni şi state-naţiune: nimănui nu i-ar fi dat prin minte acolo să propună îngheţarea dezvoltării în stadiul de civilizaţie ţărănească. Acest ceva era cultura comunitară sau - mai târziu - urbană, care a creat naţiuni pe calea profundă, aceea a societăţii civile. încercarea de a da unei naţiuni întregi o „identitate rurală" este un proiect tipic balcanic, şi el conduce finalmente la ceea ce Al. Duţu numea „a conferi permanenţă unei stări de lucruri ce nu ţine seama de realizările lumii moderne". Nu întâmplător este populismul o creaţie est-europeană, în mare măsură românească.
Dacă noi am avut nefericirea unei subdezvoltări cronice, întreţinută cum remarca excelent Deutsch, de importul cronic de cadre al principilor din Estul Europei în loc de a încerca crearea lor locală (acest lucru se întâmpla de abia în România modernă), nu văd utilitatea de a spune că în aceasta stă esenţa civilizaţiei noastre. Mai curând mi se pare firesc să spunem că procesul de autodefinire a naţiunii române este întârziat, stimulat mai ales de lupta pentru drepturile elementare a românilor din Ardeal, şi că atunci când porneşte, în ceasul al doisprezecelea, este repede autolimitat de bariera enormă a analfabetismului şi că reuşeşte să realizeze idealul său doar incomplet: nu suprapune „o cultură/ un stat", cum spunea Gellner, ci suprapune „o limbă/ un stat".
284
Cultura şi conştiinţa naţională, cu tot efortul inginerilor sociali, rămân captive într-un fragment minoritar şi nu ajung ale majorităţii niciodată. Comunismul va prelua această majoritate analfabetă şi va reuşi destul de uşor - tocmai din cauză că aceasta nu era parte veritabilă a conştiinţei naţionale - să o lipsească de puţina ei memorie - în principal suprimând elita care o ţinea în acest contact uşor forţat cu ea - şi să-i substitute una, rudimentar naţionalistă şi utilă manipulatorilor de opinie. Dacă Dahrendorf socoteşte existenţa politică a unei naţiuni începând de la apariţia instituţiei cetăţeniei, noi nu putem socoti decât începând de la apariţia proiectului naţional la nivelul unei elite restrânse. Istoria noastră modernă este de fapt istoria ei, a încercărilor ei de a crea un stat şi

nişte instituţii nu sub presiunea unei naţiuni deja create (cazul german sau italian), ci în paralel cu crearea acestei naţiuni. Este povestea unei subdezvoltaţi tragice, şi nu a unei istorii măreţe. Matur este să trăim cu ea aşa cum e, recunoscând efortul cu atât mai mare al celor care au luptat împotriva ei, a generaţiilor de intelectuali de la finele secolului XIX şi începutul secolului nostru, pe care Lipset îi numeşte într-un eseu nation-market. Din păcate, intelectualii de astăzi trebuie să reia aproape toată munca lor. Dar au în faţă un popor alfabetizat, o societate pe care comunismul a urbanizat-o, adevărat că anarhic şi forţat, dar în care comunicarea socială, acest motor al naţionalismului este mult mai uşor de realizat ca acum 100 de ani.

Cultura politică

Instalarea comunismului în ţările Europei de Est este văzută de localnici ca un blestem, cu desăvârşire nemeritat, ca un viol survenit pe trupul unei societăţi care respingea sau respinsese până atunci cu desăvârşire ceva asemănător. Or, pentru evaluarea pe care o facem noi astăzi, este bine să spunem că lucrurile nu stau întocmai aşa. Fără a împărtăşi părerea destul de radicală a lui Timothy Garton Ash că există o predestinare central-europeană pentru acest tip de regim, nu putem fi de acord nici cu Kundera,

285

care atribuie răspunderea integral Rusiei. Vom trece de aceea în revistă, cât mai rapid cu putinţă, acele elemente specifice ale dezvoltării noastre politice, aşa cum se sumau ele la finele celui de-al doilea război mondial, de care a profitat comunismul.

1. Autoritarismul >

O observaţie care se face des şi este pe deplin întemeiată este aceea că partidul organizator al alegerilor, cu alte cuvinte partidul de guvernământ, nu a pierdut niciodată la noi alegerile, de la introducerea votului universal şi până la alegerile pe care PNL (Tătărăscu) nu a reuşit să le câştige (să atingă prima majoritate de 40%) din 1937; acest lucru nu se datorează falsificării alegerilor, ci existenţei unui sistem care permitea o bună utilizare de către puterea politică a mecanismului pedeapsă-recompensă, precum şi a mentalităţii tipic ţărăneşti (Huntington: 1956) de a vota cu „statul", cu alte cuvinte cu partidul care se identifică cu statul. Odată elita rurală decapitată, ţărănimea s-a acomodat cum a putut cu regimul comunist; problemele au apărut când acesta, mergând prea departe, i-a sufocat cu totul autonomia economică, pentru că în vederea apărării libertăţilor politice, ţărănimea nu s-ar fi ridicat în nici un caz. Exemplele care se dau de obicei pentru a afirma contrariul acestei teze se referă la chiaburi, la oamenii de proprietate ai statului, care aparţineau deja unei alte categorii sociale, intermediare, şi cu care statul nu s-a solidarizat în lupta împotriva comunismului. Tot la această categorie intră plebisciturile, armă favorită a regimurilor autoritare: şi Carol al II-lea şi Antonescu au organizat plebiscituri pentru a-şi legitima loviturile pe care succesiv aveau să le dea democraţiei, şi desigur că aceste consultări populare pur formale (cei care votau împotrivă erau trecuţi pe liste separate) le-au dat câştig de cauză. Nu numai că nu am asistat la o revoltă a societăţii civile atunci când Carol al II-lea a distrus partidele politice, d la un entuziasm cvasigeneral, la binecuvântarea patriarhului Miron Cristea şi la şase milioane de români care s-au înscris în partidului unic al regelui (Frontul Renaşterii Naţionale), din primele zece zile.

286

în general, după adoptarea votului universal, când ar fi fost cazul să se întărească partidele politice şi reprezentativitatea lor, suveranii noştrii, nu numai Carol al II-lea, ci şi Ferdinand, au avut cu totul alte priorităţi, lucrând aproape împotriva acestui obiectiv. Ferdinand a dizolvat trei parlamente în trei ani şi jumătate, între 1919 şi 1922, iar Carol al II-lea a stimulat diviziunile interne şi s-a ocupat de distrugerea minuţioasă atât a PNL, cel mai bun partid românesc de guvernare, cât şi a PNŢ ca principală alternativă. Or, slăbiciunea partidelor este o caracteristică a regimurilor autoritare; ele trebuie să fie slabe în raport cu birocraţia permanentă, baza regimului autoritar. Şi cu aceasta am numit a doua trăsătură a vieţii noastre politice de care aveau să se servească promotorii democraţiilor populare.

2. Existenţa unei birocraţii supradimensionate şi integrai dependentă de stat.

Apariţia acestei birocraţii datează de la sfârşitul secolului trecut. Zeletin u atribuie drept cauze principale pe cele economice, dar recunoaşte că această birocratizare după modelul francez a fost nefastă proceselor democratice.

Majoritatea oamenilor educaţi, şi aşa puţini, din România, au urmat deci acest curs invers democraţiei, îngroşând rândurile celor dependenţi de stat în loc să capete o existenţă autonomă şi să devină nucleele dezvoltării civile. Această birocraţie („slujbaşii") se trezeşte fără apărare atunci când statul este cucerit de comunişti şi face parte din primele categorii care, din oportunism, se înscriu în partid.
3. Participarea scăzută la viaţa politică -o altă trăsătură a regimurilor autoritare.
Partidele noastre politice au avut membri puţini. Asociaţiile politice — altele decât partide - abia dacă au existat.în general, toate formele de participare au fost mai dezvoltate în Ardeal,
287
unde existau embrioane de societate civilă, poate copiate iniţial după cele din restul Imperiului Austro-Ungar, dar finalmente cu o existenţă reală. în shimb, în Regat, participarea politică a unor categorii mai largi, în primul rând ţărănimea, era nulă. Ion Mihalache a căutat să umple acest gol, dar succesul său a fost extrem de limitat: baza electorală a partidului naţional-ţărănesc a rămas totuşi Ardealul. Cele şase milioane de înscrişi în Frontul Renaşterii nu s-au înscris pentru că doreau o participare politică reală, ci pentru a-şi arăta suportul pentru un regim autoritar, cu regele în frunte, şi convingerea că o viaţă politică bazată pe competiţie şi dezbatere - care constituie suportul real al democraţiei - nu este necesară României, ba e chiar dăunătoare. Prin aceasta, deşi teoretic desfiinţarea partidelor era împotriva Gărzii de Fier, ea a făcut jocul Gărzii. Alegerea adevărată, care ar fi fost posibilă, indiferent ce se întâmpla în restul Europei - dovadă cazul cehilor - ar fi fost deci nu între un autoritarism de tip luminat în genul lui Carol al II-lea şi o dictatură naţionalist-populistă şi antisemită, cum propunea Garda de Fier, ci între democraţie şi orice regim autoritar. Adevărata opoziţie la autoritarismul de dreapta nu o poate face autoritarismul de tip militar-birocratic sau luminat despotic, ci numai societatea civilă. Altfel, cele două nu fac decât să netezească drumul oricărui fel de autoritarism. Altceva ar fi fost dacă Partidul Comunist ar fi avut de înfruntat o societate profund penetrată de partide democratice sau de asociaţii politice reale, faţă de societatea compusă dintr-un cap şi un corp cu care a avut de a face şi căreia a fost suficient să îi taie gâtul pentru a nu mai întâlni rezistenţa la modelare care a dăinuit în alte ţări est-europene.
4. Corupţia vieţii politice
Toate aceste prime trei elemente se conjugă pentru a crea a patra trăsătură notabilă, corupţia profundă a vieţii noastre politice, pe care autori ca Michael Schafir, de exemplu, o consideră definitorie pentru existenţa politică a Roomâniei moderne (o
288
recentă antologie a scrierilor lui Ion Mihalache se constituie de asemenea ca un suport serios pentru această teză).
Utilizarea lui Tătărăscu de către regimul comunist a fost citată până la epuizare în acest sens, deşi nu e singurul exemplu. Mai gravă este poate observaţia lui Argetoianu - în măsura în care îl putem credita - conform căreia Marghiloman ajunsese în partidul pro-Puterile Centrale deoarece celelalte poziţii în spectru apucaseră să fie ocupate de ceilalţi parteneri politici. Tabloul schiţat aici este unul al unor partide şi ideologii de suprafaţă, schimbătoare în funcţie de conjunctură şi a căror evoluţie depinde strict de interesele personale ale celor de la vârf, şi deci nu reprezintă tendinţele reale ale societăţii. Lupta politică nu este deci sinteza dorinţelor contradictorii din societate şi a competiţiei libere dintre acestea, ci o luptă de interese la vârful unei elite. Şi acest aspect - mai mult sau mai puţin adevărat în diferitele perioade ale României moderne - avea iarăşi să servească drept o bună bază pentru instalarea comunismului.
Ajunşi în acest punct, simţim nevoia să facem o precizare: nici într-un caz sumarea acestor vicii ale culturii noastre politice nu înseamnă că eu cred că ele ar fi condus, în timp, la instalarea comunismului, dacă ar fi fost altul contextul european. Nu: menţionarea lor are doar scopul de a lămuri de ce distrugerea societăţii a fost cu atât mai gravă şi mai profundă - cum cred că lucrarea mea (Românii după '89, 1995) o dovedeşte îndeajuns -la noi în comparaţie cu alţi vecini de-ai noştri. Astfel, evident că instalarea comunismului nu s-ar fi putut realiza fără prezenţa Armatei Roşii pe teritoriul României.
O identitate de construit?
întrebarea lui Cioran, cum poţi fi român, este mai actuală astăzi decât oricând, dat fiind faptul că şi în România, ca şi în multe alte ţări, se produce un fenomen invers celui din secolul trecut, anume o occidentalizare de masă, sau mai bine zis, a masei. Această occidentalizare, cum excelent remarcă Huntington în
289
studiul său despre ciocnirea civilizaţiilor, nu este neapărat una profundă. Canalele ei sunt moda vestimentară, produsele universale de larg consum (Coca Cola), şi, pentru generaţia tânără, care se uniformizează realmente atât în Occident cât şi în afara sa, cultura pop-video cu toate aferentele. Generaţia „decreţeilor" cărora li s-a atribuit într-o oarecare măsură explozia regimului ceauşist s-ar adapta uşor transplantată în AustraEa, în Statele Unite sau Canada, dar curiozitatea ei faţă de istoria naţionalismului românesc este foarte scăzută. Această generaţie are drept autori favoriţi pe cei de sdence fiction, nu pe Bălcescu şi Iorga. Visul ei colectiv este mai mult emigraţia în Vest decât recrearea naţiunii române, aspiraţie trivializată de propaganda naţional-comunistă. Acest lucru a fost estompat după 1990 de gălăgia enormă formată de reprezentanţii foarte activi ai tradiţionalismului naţionalist-ortodox. Asta nu dovedeşte mare lucru: dacă legionarismul a fost o formă de angajare activă,

occidentalizarea de masă este o formă apolitică. Prima devine deci foarte vizibilă, dar adevăratul fenomen de masă este a doua. Din păcate, occidentalizarea reală are puţini adepţi activi la această oră, şi mai puţini tineri. Aşa cum Gellner remarca, din nou excelent, prăbuşirea zidului nu a însemnat exportul de valori occidentale în Est, ci importul de oameni din Est - mai ales tineri - cu valori occidentale în Vestul Europei şi în Statele Unite. Părerea mea este deci foarte apropiată de cea exprimată de un număr minimal de alţi autori, printre care Adrian Marino şi Horia Patapievici, că recrearea unei identităţi româneşti nu se poate face pe calea dezvoltării filonului conserator, ci printr-o existentă politică activă. Această formă de angajare totală, care caută să mobilizeze forţele prooccidentale ale trecutului şi prezentului nostru cultural poate fi lesne acuzată - a şi fost - că încearcă să construiască pe nisip, că reînvie generaţia formelor fără fond, că în orice caz este paralelă cu realitatea noastră psihologică, care este contemplativ-ortodoxă şi bizantin-orientală. Ca psiholog social pot spune că am întâlnit destui oameni în România care nu aparţin acestei definiţi. Sunt ei mai puţin români, mai „greco-catolici", mai „protestanţi" (în sensul atitudinii lor politice)? E foarte posibil, dacă acceptăm definiţiile tradiţionaliştilor.

în orice caz, sunt singurii care mă interesează, deoarece numai ei pot construi ceva actual. Este proiectul lor „românesc", sau creează o identitate nouă, în fond asemănătoare cu cea a elitelor prooccidentale din Cehia sau Ungaria? Iată o întrebare care nu mă preocupă deloc. în perspectiva izolării noastre între Comunitatea Europeană şi Comunitatea Statelor Independente, este singurul proiect care se justifică, nu doar se autojustifică, singurul care poate motiva rămânerea noastră, a celor care ne simţim occidentali, măcar tot atât cât ne simţim români, aici.

(Cuvtntul, I, 11, decembrie 1995, cu suprimarea aparatului critic)

IV

Pro si contra
ideii europene

■i ■ J

Constantin Noica

Răspuns al unui
prieten îndepărtat '

Scrisoarea către Emil Cioran, 1957 !»

Scrisă în 1957, la Câmpulung, unde Constantin Noica se afla în domiciliu forţat, această epistolă filozofică adresată lui E. M. Cioran a fost trimisă la Paris cu dificultăţile de rigoare pentru a fi publicată în La Nouvelle Revue Frangaise. Peste douăzeci de ani, în corespondenţa sa cu Cioran, Noica revine asupra acestui episod şi precizează că epistola fusese scrisă în limba română şi că i-ar fi revenit lui Cioran sarcina - „cu franceza sa extraordinară" - de a fi alcătuit varianta pentru cunoscuta revistă franceză. Cioran nu a dat însă curs rugăminţii lui Noica, temându-se de urmările pe care le-ar fi avut asupra autorului publicarea în Franţa a acestor pagini. în schimb, ele au fost multiplicate şi citite prin „saloanele" Bucureştiului, comentate în cercuri de amici, poposind în cele din urmă în dosarele Securităţii. Un an mai târziu, în 1958, toţi cititorii epistolei au intrat la închisoare, judecaţi şi condamnaţi în „grupul Noica". Simpla lectură a acestei scrisori a constituit atunci, la proces, un cap de acuzare.

Cioran a răspuns paginilor lui Noica cu faimoasa Lettre ă un anii lointain, publicată în 1957 în N.R.F., care, sub titlul Surdeux types de societe, a devenit apoi capitolul introductiv al volumului Histoire et utopie, apărut la Gallimard în 1960. Pentru prima oară acum, paginile acestea care se află în spatele textului cioranian, încărcate de o dramatică istorie ocultă, intră în circuitul public.

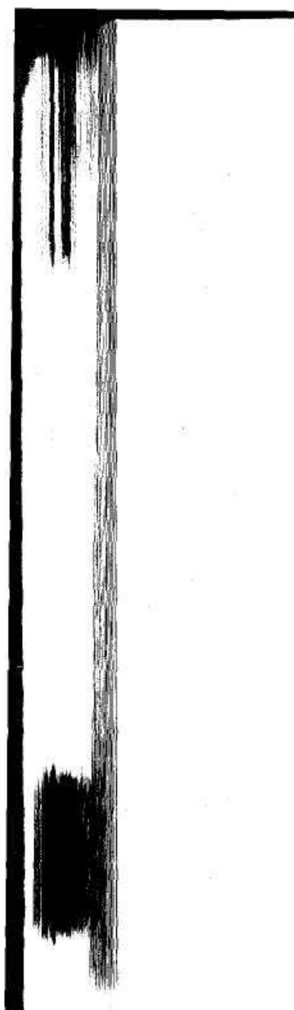
A trecut peste limba aceasta fiorul morţii

Acum 20 de ani, când plecai spre Parisul în care nu sperai să zăboveşti până la melancolie, îmi scriai: „Mă simt un primitiv ce nu mai poate trăi decât în seră". îţi citesc scrisoarea de acum, din N.R.F. - această nobilă şi amară scrisoare, sortită să încânte şi pe alţii decât pe noi, cei la care te-ai gândit o clipă scriind-o - şi mă întreb: unde mai este primitivul? Nouă, Scyţi cum suntem şi mai departe, nu numai vestmântul prestigios al limbii franceze, pe care ştii să-l porţi atât de bine, ne apare ca impresionant, dar şi rafinarea fiinţei tale adânci, până la a atinge acel stadiu al cărui secret numai Franţa îl deţine: treapta de moralist. Cum să condamnăm aşa ceva şi cum să te socotim un „renegat"? Nu ni se pot face indentităţi cu Franţa şi spiritul francez, o ştii bine. Dar undeva ne întrebăm dacă nu ai ales să fii - un simplu „poet celt de limbă latină".

Vezi, s-a întâmplat ceva în aceşti 20 de ani de când ai ales să nu mai scrii în limba ţării tale: a trecut peste limba aceasta fiorul morţii. „Nous autres peuples nous savons maintenant que nous sommes mortels". Nu e de fel ce-ţi închipui tu în primul moment, războiul, cu consecinţele lui. E cu totul altceva, mult peste istoria imediată, un risc pe care nu l-a mai întâlnit neamul nostru niciodată şi pe măsura căruia nu este: e trecerea aceasta grandioasă, care stă să se întâmple în lume, de la societăţi de tip agrar la o lume de alt tip. Ştii bine în ce măsură am fost şi suntem o societate de tip agrar, după cum ştii că aproape tot ce e reuşită culturală, la noi, ţine de cultura de tip folkloric. Un pas încă - să spunem proteinele sintetice - şi s-a terminat cu civilizaţia de tip sătesc în lume: s-a terminat cu

satul care, de la Geţi încoace, e singurul lucru ce am ştiut să-l propunem lumii.
O, sunt probabil lucruri admirabile ce se pregătesc pe lume: se va termina cu agricultura aceasta care, de câteva mii de ani, pieptenă şi perie în chip ridicol natura; umanitatea, care până ieri se speria să ştie că ar putea trece de cinci sau şase miliarde, va ajunge lesne la câteva zeci; oraşele sau aşezările de tip orăşenesc se vor întinde oricât, lăsând însă natura să redevină natură, astfel
296
că între un Paris imens şi un Rouen uriaş va fi probabil junglă; iar omul va recăpăta contactul bun, elementar, cu lumea bunului Dumnezeu, tocmai în ceasul când va fi devenit mai adânc, adică mai artificial, om. Sunt lucruri admirabile ce stau să vină; dar valorile româneşti de până acum vor pieri.
Vino să încerci a grava inefabilul pe nisipul unei limbi care piere
Peste o sută de ani, într-o Europă desigur unită, se vor alege în chip firesc opt sau zece idiomuri în care să se vorbească, iar limba aceasta a noastră, cu prea târziul ei, nu va fi printre ele. Limba olandeză va supravieţui poate, daf a noastră nu: pentru un singur poet mare, limbile nu supravieţuiesc. Dacă în următorii cincizeci de ani nu se va întâmpla ceva nebunesc în cultura noastră care să invadeze lumea aşa cum a făcut-o literatura rusă la sfârşitul veacului trecut, vreau să spun dacă „spiritul obiectiv", care e limba noastră, nu-şi va găsi, sub anxietatea morţii timpurii, expresia lui mai adâncă şi mai neaşteptată, aşa cum tot ce e adânc şi neaşteptat în lume s-a iscat din sentimentul omului că e fiinţă pieritoare, atunci vom fi trecut degeaba prin istorie.
înţelegi tot ce e fecund şi pozitiv în cutremurul acesta al celui prea devreme lovit? Tu, care ai îndrăgit toate felurile de moarte, de la moartea subită a culturilor, nu simţi tot ce pierzi, desprinzându-te de o limbă în care pulsează nemângâierea ultimă, spre a-ţi turna neliniştea în tiparele unei limbi splendid împăcate, sortită să supravieţuiască în „clase" clasică? Cum poţi vinde privilegiul acesta al agoniei, în schimbul solemnităţii expresiei? Cum poţi renunţa la stilul morţii pentm stil pur şi simplu? Lasă-mă să-ţi amintesc de încă o vorbă de a ta, pe care mi-o scriai acum mulţi ani, într-un ceas când pentru prima dată erai fericit în dragoste: „gloria între patru pereţi întrece slava împărăţiilor", spuneai tu. La o asemenea glorie între patru pereţi te invit să te întorci, atunci când te îndemn să-ţi regăseşti limba. Vino să încerci a grava inefabilul pe nisipul unei limbi care piere.
297
Trebuie să te apărăm pe tine împotriva ta •
Dar nu vei veni. Franţa a turnat prea adânc în tine veninul lucidităţii şi al înţelepciunii. Noi, de asemenea, cei de aici, simţim că se trezeşte în noi ceva care ar putea semăna cu înţelepciunea, dar e cu totul alta decât înţelepciunea matură, de capăt de drum, ce pari a-ţi fi însuşit din lumea de acolo. Mă uit de pildă cu ce înţelepciune îţi judeci fiinţa ta tânără, de acum 20 de ani, şi cu ce detaşare. îmi amintesc perfect de articolul prin care îndemnai — dincolo de orice ideologie politică, aşa cum ai fost întotdeauna desprins de toate, - să se întreprindă o noapte a Sf. Bartolomeu printre „bătrânii României". Nimeni nu te-a luat â la lettre, dar simţeam cu toţii că, sub excesul expresiei, se ascundea o problemă. Astăzi tu decretezi simplu: eram tânăr pe atunci şi trăiam sub cruzimile şi canibalismul tinereţii... Şi totuşi nu cumva, în felul acela strident şi vinovat de sigur, în termeni, exprimai ceva care abia astăzi ne pare evident: nemângâierea tocmai a celui sortit morţii timpurii, nevoia lui de a protesta împotriva a tot ce e steril şi sec, iar nu canibalism? Fii liniştit, nimeni nu-ţi va urma vreodată îndemnul. Dar ce spuneai tu pe atunci, în termenii invectivei, este substanţa înţelepciunii noastre de acum, în termenii zbuciumului sau ai resemnării; este şansa noastră din urmă, sau atunci este forma noastră de luciditate.
Căci lucidităţii de capăt de drum a Apusului, una din care-ţi place să te împărtăşeşti şi tu, îi opuneam sensurile pe care vecinătatea noastră cu moartea în istorie ni le trezeşte. Iată că trebuie să te apărăm pe tine împotriva ta. Iar ceea ce ne pare într-adevăr izbitor, în cazul acesta al tău şi al nostru, este că ne situăm la fel faţă de Franţa şi de Occident ca faţă de tine: că trebuie să-i apărăm contra lor înşişi. în toată naivitatea lucidităţii noastre, poate închipuită, poate că nu, stăm astăzi să ne minunăm în faţa Apusului şi a Franţei tale. Este rândul Persanilor poate să se întrebe acum: Comment peut-on etre francais? Cum poate fi cineva atât de inteligent şi totuşi atât de puţin înţelegător, pricepător? (Comment peut-on faire tant d'amour et si peu d'enfants? îmi venea în minte, pe când eram şi eu în Franţa.)
298
Cum poate fi o limbă atât de subtilă şi totuşi să exprime atât de puţin sensurile omului de azi? Nouă, Persanilor, ni se pare că se întâmplă lucruri teribile în lumea de azi si regretul nostru este că participăm atât de puţin la ele, — din vina noastră sau din nevoinţa celor care fac o experienţă de laborator asupră-ne. Dar surpriza noastră este să vedem că nici Franţa, trăind în alt climat şi dispunând de alte mijloace, nu participă la lucruri, ba nici măcar nu le tălmăceşte. Vocaţia Franţei ni se păruse tocmai că este de a înţelege şi a da înţelesuri universale. De câteva decenii, însă, Franţa cere explicaţii în loc să explice. Ce s-a întâmplat cu ea? Ce s-a întâmplat cu voi?
Cineva dintre noi se înşală groaznic
Cu tine ştim ce s-a întâmplat, în fond. Inima ta, cu ecouri din jalea Eclesiastului, se odihneşte o clipă în expresie: ai găsit, în mijlocul vieţii, în limba franceză, ţărmul lângă care să-ţi potoleşti apele. Dar nu vei rămâne aşa, un simplu poet celt de limbă latină; dacă nu vei putea sparge matca acestei limbi admirabile, îţi vei lua apele şi te vei muta cu ele cu tot - aşa cum spunea despre Olt poetul acela din satul tău ardelean — într-altă ţară, într-altă limbă, în cine ştie ce limbă a profeţilor de ieri sau de mâine, în care să-ţi poţi exprima din nou dezgustul tău de

om faţă de om. în tine ştim bine că e ceva din suprema neconsolare a fiinţei umane.
Dar Franţa nu e ţara riemângâierii, ci a împlinirilor. Occidentul întreg n-a scris Cartea lui Iov, ci mai degrabă Cartea Facerii. De aceea nu ne vine să credem, aproape, că acum, când ne întoarcem spre el, nu spre a-i cere ceva ci numai spre a-i vedea chipul, sau când vrem să privim în obrazul Franţei cum arată o comunitate istorică după vreo zece secole de glorie - ei ne răspund prin alţii şi prin tine: ce vă uitaţi la noi? Suntem mici, urâţi, hidoşi. Cineva dintre noi se înşală groaznic. Şi atunci vă vom spune aşa: nu e vorba de voi ca atare, nu e vorba până la urmă de ţările acelea pe care tu le enumeri dintr-o răsuflare. Anglia şi Franţa, Germania şi Italia; nu e vorba în nici un caz de rânduiala burgheză,
299
faţă de care fiţi siguri că nu mai are multă lume pietate aici; e vorba însă de valorile voastre, de acele valori ce triumfă azi în lume. Pe ele, tocmai, le ştiam venind de la voi şi cu gândul la ele ne-am putut întoarce o clipă spre Occident.
Dar când oare nu am fost învăluiţi de Occident, în anii aceştia, ce nu e Europă în lumea de azi? Noi am simţit Bandung-ul ca o chestie perfect europeană; pentru noi vorbele câte unui Mao Tze Tung sau faptele Chinei acesteia stranii sună din plin a Europă, gândurile şi idealurile lumii hinduse, avi, ori câtă culoare tradiţională şi-ar da, culoare europeană încă, iar comunismul acesta ce vă intrigă atât este mesajul Europei însăşi şi, într-un sens, trudnica rezolvare a sufletului rus în suflet faustic.
Duhul Europei rătăceşte, triumfător şi nefericit, peste tot globul acesta
Numai că - şi aci lucrul poate supăra, dar trebuie spus -dacă în toate acestea sunt sensuri europene, ele apar deopotrivă ca resturi ale unui ospăţ, ca ecouri ale unei creativităţi, active parcă într-altă parte. Idealurile de libertate ale celor de culoare sunt simple resturi ale pathos-ului european al libertăţii, umanismul oriental se iveşte doar ca o replică la problematica apuseană a omului, ingineriamul şi materialismul lor sunt simple plante de împrumut, iar până şi comunicatul acesta, fie speculativ fie aplicat, ce caracter rezidual nu ar putea avea şi el în ochii cuiva, faţă de banchetul lui Hegel şi al culturii occidentale, - în măsura în care nu ar şti să arate că e capătul lor de drum? Iar dacă toate acestea sunt resturi, miezul lor unde este?
Aici povestea Europei începe să semene efectiv cu ceva din Cartea lui Iov. „Dar înţelepciunea unde se găseşte? - Adâncul zice: nu este în mine; şi marea zice: nu este în mine." La fel ne întrebăm noi acum; dar inima acestei Europe, al cărui prea-plin se revarsă asupra întregei lumi, unde este ea? Nu vă putem crede întru totul când spuneţi: nu este la noi; după cum n-am putea crede nici o Americă ori o Rusie care ar spune: e întreagă la noi.
300
Poate că duhul Europei rătăceşte, triumfător şi nefericit, peste tot globul acesta, gata să ţâşnească în neantul interplanetar al bunului Dumnezeu. Dar nefericit ori nu, triumfător el este, iar tânguiala unui Apus care a pus pe lume asemenea valori în ceasul tocmai când lumea se îmbibă de ele, seamănă cu amărăciunea Israelului faţă de Messia pus pe lume de ea şi în care nu se recunoaşte.
Moare o Europă şl triumfă o alta
Sau atunci, tristeţile Apusului asupra-şi, ca şi judecăţile tale cu privire la el, au sens, dar privesc o anumită Europă, numai. Din colţul acesta de lume unde, după cum ştii, comentariul a fost totdeauna singura noastră formă de participaţie la istorie, ni se pare limpede: moare o Europă şi triumfă o alta; moare o Europă a spiritului de geometrie. Voi vă tânguiţi că moare, cu voi şi în jurul vostru, Europa spiritului de fineţe, dar nu vedeţi triumful celeilalte şi nu vă vedeţi în el.
Bineînţeles că nu ştim prea bine nici noi ce trebuie să denumim prin Europa spiritului de geometrie: geometrie ar putea fi fizicalismul, faţă de istorismul celeilalte Europe; geometrie, spiritul de ordine, faţă de subtilitatea spiritului de libertate; geometrie grosolană, inginerescul faţă de spontaneitatea vieţii; setea de inovaţii faţă de tradiţie; geometrie, mai ales sensurile de distincţie, faţă de cele de nuanţare. Dar că sunt două versiuni ale Europei, că sufletul european a fost de la început spart în două şi activ pe două planuri, este ceva izbitor în trecut şi izbitor astăzi. Poate că omul european trăieşte din plin dezbaterea lui Pascal, şi el nu se va împăca - aş zice nu se va mântui - până ce nu-şi va găsi unitatea lăuntrică. Poate că lucrul grav, teribil de grav în lumea de azi, este că avem o logică atât de grosolană, încât să nu dea socoteală de logica mai adâncă a inimii; şi că în prelungirea acestei logice deficitare, avem un inginerism atât de grosolan şi utopii atât de simplificatoare, încât omul să nu se regăsească în ele. Atunci problema omului european ar fi - ţi-o mai spuneam - să împace pe Pascal cu Aristotel, sau pe Pascal cu el însuşi. O
301

aceeaşi lume care, ca Pascal, face maşini de calculat şi creiere mecanice, suferă odată cu el de neodihna inimii. Sfâşierea voastră, decadenţa voastră, neputinţa voastră? Dar dincolo de formele ei vulgare, pe care Europa ni le pune sub ochi cu atâta complezenţă, sfâşierea aceasta este unul din termenii dezbaterii omului de astăzi. Căci nici o reuşită întru geometrie nu-l absolvă pe om de răspunderile faţă de spiritul său de fineţe.

Europa nuanţelor

Numai că, pe de altă parte, nici nu poate fi judecat totul din perspectiva spiritului de fineţe, doar. Tu ai optat de mult, o ştim bine, pentru spiritul de fineţe. Aproape nimic din ce e spirit de geometrie în lume nu ţi-a vorbit şi nu te-a sedus. N-ai vroit să vezi niciodată şansele spiritului de geometrie de a se rafina până la a da socoteală de rostul subtil al lumii şi omului, n-ai sperat niciodată nimic de la logică şi logos pur. Iar acum, preferi să te surpi cu spiritul de fineţe, decât să consimţi barbariei logice. Nu, n-ai fost niciodată un barbar! în cele mai sălbatice dezlănţuiri ale inimii tale, ai fost un rafinat.

Şi de aceea scrisoarea ta „rafinează". Nouă, celor de aici, ni se pare că rafinezi cu aproape totul: cu tine şi cu cei de acolo, cu Ungurii şi cu Ruşii, după cum rafinezi cu libertatea şi cu utopia socialistă. O prietenă căreia îi arătam scrisoarea a, îmi spunea: E cuceritoare, dar nu mă consolează; mă gândesc în schimb la „Lettre â un otage", a lui Saint-Exupery, şi mă consolez. Poate că n-avea dreptate. Mi-am amintit de vorba rudă a lui Hegel: ‚Filozofia însă trebuie să se împiedice a fi consolatoare", şi am înţeles că aceea ce ţine loc de filozofie la tine, luciditatea, nu putea fi nici ea consolatoare. Dar nu ai întotdeauna dreptate -deşi spui lucruri atât de frumoase, de fiecare dată - să rafinezi, căci într-un sens e prea târziu să invocăm nuanţele. Acum joacă distincţiile. Tu însă, eşti de partea acelei Europe care moare, una a nuanţelor.

Poate de aceea şi spui lucruri atât de frumoase despre suflete şi neamuri, despre realităţile istorice pe care integrarea umană, ce stă să se producă, le va umbri tot mai mult mâine. Nu te voi urmări în analiza tulburătoare pe care o faci sufletului maghiar ca şi în toate nuanţele pe care le discerni în sufletul rus. în ultima privinţă, numai, am vrea să ştii că n-am pierdut nici unul dintre noi măsura reuşitelor şi făgăduielilor acestui suflet; mai degrabă cei tineri au riscat să nu aibă, tocmai prin propaganda nătângă şi condamnată de Ruşi, înşişi, ce se întreprinsese în favoarea valorilor ruseşti. Ca şi tine, n-am uitat ce au înseninat literatura şi critica rusă în lume şi în inimile noastre; odată cu tine, le-am urmărit până la Rozanovii ei şi dincolo de aceştia, iar dacă n-am fi ştiut-o

direct, atunci de la toţi marii germani, un Herder ca şi un Goethe, un Nietzsche ca şi un Spengler, am fi putut afla, cum spune ultimul, că o nouă cultură s-ar putea ivi cândva între Vistula şi Amur.
Tot ce putem să adăugăm este că imaginea vecinilor noştri în inima ta ne pare că „datează" uneori. între timp, ei au reuşit să-şi suprime delirul, iar cei care i-au cunoscut mai bine spun că nu e vorba de „o naţiune al cărei apetit nu se satisface nici cu planeta", cum spui tu, ci de o naţiune cu obiective mai degrabă imediate, în larga lor majoritate. într-un sens - şi aceasta poate fi spre câştigul lor în istorie - nu mai au genialitate. Ţii minte cum simţeam acum 20 de ani că ei ne pot „asimila", în timp ce Germanii ne sunt un corp străin? Ei bine, nici ei nu mai pot asimila acum. Au pierdut sau au renunţat la orice seducţie, şi au luat, spunea cineva, „stilul materiei", pe care o invocă atât de mult: o anumită inexpresivitate, un fel de a nu reacţiona temperamental şi un fel de a vorbi, care este exact opusul spovedaniei, - adică nu mai au de loc aşa zisul „suflet rus".
Poate că Joseph de Maistre avea pentru o dată dreptate: geniul Răsăritului - nu atât ortodoxia, cum spunea el, - nu rezistă la civilizaţie. Se transformă, câştigă în virtuţi istorice, dar nu rezistă ca geniu. (Pe deasupra a venit şi o victorie, care se plăteşte şi ea.). E miracolul Franţei că, după ce s-a civilizat şi împlinit politic,
303
a reuşit să-şi păstreze geniul ei lăuntric. Germania, ştim bine, nu o reuşeau; şi poate că la fel se întâmplă şi cu vecinii noştri. - Dar, să nu impietăm, noi cei de aici, asupra unui domeniu rezervat spiritului de fineţe.

Libertatea şi utopia socialistă

Nu deci în asemenea analize rafinate îţi vom rezista. Sunt însă două lucruri, care ne privesc prea direct spre a ne putea opri să opunem „nuanţelor" unele „distincţii": sunt libertatea şi utopia socialistă. Aici spiritul vostai de fineţe spune mai mult decât îngăduie geometria elementară a vieţii în care suntem angajaţi.
Când ne vorbeşti de pildă de libertatea aceea precară, ivită în vidul credinţelor, floare maladivă a societăţii obosite, sau când un Camus arată, în „La chute", impasul libertăţilor voastre, ne pare că vorbiţi despre un om care nu este, într-atât de străini am devenit de lumea voastră. Dar ne simţim undeva într-o lume a omului, de care voi s-ar putea, la rândul vostru, să fiţi străini. Căci ni se pare, acum, că omului nu-i e proprie libertatea, ci necesitatea; că el se ridică, nu împotriva celui ce-i ia libertatea, respectiv libertăţile, ci împotriva celui ce-i ia necesitatea, sensul de viaţă necesar, sau chiar, dacă preferaţi cu libertăţile voastre, non-sensul de viaţă necesar. I se pot lua omului toate libertăţile, afară de una, una singură, sortită să-i asigure necesitatea. Dar care e libertatea aceasta? E problema fiecăruia dintre noi, şi e poate una mai adâncă decât a voastră.
Aci se înscrie utopia socialistă, cum o numeşti, cu pretenţia ei de a reda omului tocmai necesitatea şi cu riscul - pe care eu nu înţeleg de ce nu are loialitatea să-l mărturisească - de a-i lua o sumedenie de libertăţi. Câte n-am putea să vă spunem despre această utopie, ce „distincţii" evidente, verificate n-am putea opune nuanţelor voastre? V-am putea spune - la rece, nici nu ştiţi cât de la rece - că aţi numit-o bine utopie: că a fost şi a rămas o utopie în sensul bun şi prost, sau atunci o experienţă de laborator, cu tot ce e legitim într-o asemenea experienţă, dar că tocmai de aceea
304
oamenii sunt totodată în ea şi străini de ea; că, în speţă, este o încercare de a scoate pe om din „alinarea" prin avuţie, o luptă deschisă, violentă, patetică şi până la umiă desperată cu verbul auxiliar „a avea", desperată poate pentru că ştie să combată numai avuţia ca atare - trecută, prezentă, ori în curs de închegare - nu şi spiritul de avuţie, pentru că amputează, dar până la urmă, nu liberează pe om de avuţie, astfel că în fond nu numai se vede veşnic în faţa tentativelor lui „a avea", de a se menţine şi reface, dar pune singură pe lume un sărac cu instincte de bogat; că în acest sens e mai degrabă o revoluţie contra săracului, căruia i se ia în fapt idealul, decât contra bogatului, căruia i se ia doar puţinul acesta ce este avuţia şi care s-ar putea simţi reinvestit ca om, dacă n-a ştiut să fie om până acum, e o, fostul posedant fiind singurul susceptibil să devină, în prima generaţie a evului ce vrea să se deschidă, un aderent sincer, în măsura în care e un convertit şi nu un idealist dezamăgit, ca săracul, unul care să realizeze „tristeţea de după victorie".

O revoluţie contra femeii

V-am mai putea spune că, întrucât avuţia riscă să fie odioasă în mâna bărbatului, dar e sacră în mâna femeii, utopia socialistă are deopotrivă ceva legitim şi nelegitim în huliganismul ei, iar în aplicare sfârşeşte prin a fi o revoluţie contra femeii, căreia i se ia din mână taina căminului, sacerdoţiul hrănirii, al educaţiei, al modelării individuale şi sociale, al îmblânzirii moravurilor, taina surâsului, rolul prim în folosirea răgazurilor, în distracţie, la şezătoare ca şi în salon (cine ştie dacă socialismul nu anticipează, aci, extincţiunea înfiorătoare a femininului în lume, ieşirea din civilizaţie, de tip feminin, totuşi, de până acum, şi primejduirea de mâine a femeiescului la propriu, prin însămânţări artificiale, ca şi a sufletului feminin?); că fiind astfel o luptă contra femeii şi o suplantare a ei pe toată întinderea registrului feminin) socialismul îşi însuşeşte ceva din ethos-ul feminin şi este ca şi o revoluţie de Amazoane, o afirmare a elementului slab, are nevoie să paralizeze
305
tot ce este masculin, aşa cum amazoanele trebuiau să taie câte o mână şi un picior fiecărui exemplar mascul; că e o punere în minorat a tuturor, de către cei cu conştiinţa minoratului dar şi cu idealismul celui slab, şi că, în acest sens, este încărcat de un sincer idealism, ba poate că trăsătura cea mai izbitoare, în practică, a acestui materialism ştiinţific este de a fi un idealism în sens comun, o svâcnire, sinceră la unii, provocată la alţii, către idealuri vagi,

către mâine, către altceva, către „des lendemains qui chantent", către „noi", către toţi şi nimeni, către zei, poate mai ales către zei.
V-am spune că, la fel cum este afirmarea de tărie a elementului slab şi resentimentar, ca şi o afirmare pe bază de elan, sau alteori de îmbrâncire („întrecere socialistă"), a unui lucru care pretinde că are rigoare şi nu e simplu elan, tot aşa este şi un eticism deşi credea că angajează o judecată istorică şi nu una doar morală, după cum este o lume întârziată pe la 1880, ţinând de un ceas de infantilism al maşinii, dar care în acelaşi timp îşi spune o lume „progresistă"; sau că e una anti-obscurantistă dar plină de dogme, ce luptă contra gata-făcutului, dar cade în rigiditate, şi mai ales că, invocând tot timpul pe Hegel şi contradicţia ca principiu de viaţă, nu numai că nu suportă contradictoriul de afară şi se sperie de el, dar face totul ca să-l înăbuşe înăuntru.
Experienţe de viaţă ce nu se acoperă cu viaţa
V-am spune că toate acestea ţin, în definitiv, de faptul că este vorba efectiv de o experienţă de laborator, una a lui „cum e cu putinţă" societatea, economia, statul, fiind deci încă la nivelul lui Kant, adică la a priori şi la posibil, nicidecum la acel al lui Hegel, adică la contradictoriu şi real; că deci ordinea socialistă nu ni se pare de fel lumea viitorului, cum vi se pare vouă câteodată şi aceasta nu pentru că o trăim deja, dar pentru că ea însăşi nu „trăieşte", nu-i o lume care să aibă pe „altul" în ea, nu curge; că e o lume care tot încearcă să fie şi care s-a luat grozav de în serios, până la a se speria singură de ce vrea să facă şi - cu psihologia

celui slab - a speriat şi pe alţii; o lume naivă, poate simpatică dacă n-ar fi început prin a fi, sub complexul timidităţii, violenţă, şi care acum probabil că ar vrea să înceteze a fi aşa, dar nu mai ştie cum; o lume care n-ar aştepta decât să vină verdictul istoriei să-i spună: „linişteşte-te, exişti", dar care e din acele experienţe de viaţă ce nu se acoperă cu viaţa şi despre care nu ştii până la urmă dacă sunt ori nu sunt.
Căci acesta e faptul: am putea să vă spunem toate cele de mai sus şi multe altele, dar nimeni nu ştie nimic despre realitatea lucrului, şi suntem încântaţi să citim şi noi din când în când câte un număr din „l'Humanite", ca să aflăm ce este sau ce vrea să fie utopia socialistă. E în orice caz o piesă care ţine afişul. Ca Islamul? Ca Turcii aceia despre a căror sterilitate în istorie tu ai scris acum mulţi ani pagini atât de adevărate, încât, dacă aş fi fost turc, te-aş fi sugrumat? Nu, căci îndărătul lucrului e un popor mare, poporul rus.
Dar atunci ar însemna că popoarele importă şi că, dacă reuşea comunismul în Portugalia şi... corporatismul în Rusia, astăzi toată lumea ar trebui să discute aprig temele corporatismului? Să fi avut comunismul nevoie de scena mare a poporului rus, în timp ce acum poporul rus nu se mai poate lipsi de comunism, de faptul că are la dispoziţie cu el singura internaţională a lumii de azi? să fi avut Rusia nevoie de această versiune europeană spre a se europeniza în sfârşit, după cum - cine ştie - Asia şi Africa doar aşa s-ar europeniza cu adevărat?
Poate da. Sigur da. Acest din urmă lucru ne apare mai limpede aci, la fel de limpede ca excesele inutile la care am fost supuşi. Ne pare evident că îndărătul marxismului este Rusia şi îndărătul Rusiei, Europa; că o anumită Europă triumfă în lume şi triumfă cum poate, acolo unde poate şi unde nu-i întârzie ivirea pe lume Europa spiritului de fineţe, de rafinament al libertăţii, de individualism, de istorism subtil, ca în ţările bătrâne ale Europei, sau de demnitate istorică, ori măcar personală, ca la Anglo-Saxoni. Căci lucrul cel mai grav pe care l-am putea spune, împotriva marxismului trăit, este că dă o lume a nedemnităţii umane, una în care nimeni nu mai e în adecvaţie, nimeni, chiar cei mai de sus,

nu sunt ei, nu răspund ca oameni şi nu trăiesc ca oameni, — ori cine, la ori ce nivel, trăind sub conştiinţa servilă de care vorbea Hegel, una servilă chiar când nu ştii cine e stăpânul şi dacă nu cumva stăpânul e un simplu mecanism. Dar, deopotrivă e un lucru de spus în favoarea lumii marxiste: că acum e prea târziu să i se mai opună ceva de altădată, „je n'ai rien a opposer au marxisme", îmi spunea un prieten francez acum zece ani, şi avea dreptate.
Valorile europene
Nu avem nimic de opus comunismului - decât valorile europene. Sau mai bine: nici comunismul nu are nimic de opus valorilor europene în fond. Vestul acesta, întristat, stă pe o poziţie mai mare decât crede. Când vă auzim denunţând comunismul ca un fenomen maladiv, un cancer ce e de extirpat, ne surprinde la fel de mult ca atunci când îi acordaţi titlul de splendidă utopie a umanităţii. Căci sensurile de aci sunt de integrat, de învăluit, de preluat, — adică de aşezat la locul lor. O Europă care n-ar şti să tragă îndărăt la ea apele pe care le-a trimis în lume o Europă care s-ar bosumfla pe o lume ce „europenizează", fie că o face contra ei chiar - nu e una care să-şi merite istoria. Şi de altfel simţi şi tu din plin că vine altceva, se pregăteşte altceva, în inima obosită ori nu, a Europei. Numai că tu spui: Vine o nouă utopie, în timp ce eu aş spune că prinde contur o realitate mai adâncă; tu spui că trebuie să vină ceva în vidul Europei, în timp ce eu spun că vine ceva din plinul acesta al unei Europe triumfătoare, care în loc să se sperie sau să aduleze Răsăritul, ar avea datoria să-l îmblânzească şi să-l subjuge.
Faceţi ca noi, „colaboraţi", - căci e un fel de a intra în dialog cu voi înşivă. Tu ştii că suntem câţiva ce se refuză în principiu ideii de colaborare; dar chiar şi noi am ajuns la gândul că se poate perfect colabora cu marxismul, şi anume în chip marxist: de pe poziţii contradictorii. Am şi sugerat acest fel de colaborare, dar n-a fost încă acceptat. Nu e nimic, dacă sunt marxişti autentici,

îl vor accepta într-o zi; după cum sunt sigur că, dacă mai trec vreo doi, trei ani, cei de aci vor sfârşi prin a te invita şi pe tine să-i vizitezi, cum au făcut ceilalţi cu Sartre.
între timp, încercăm să fim în poziţia pe care ne-ar plăcea s-o ştim a Occidentului, în cea de afirmare, pentm noi înşine, a dreptăţii noastre cu dreptatea adversarului cu tot, şi nu contra ei. Mă gândesc la comunistul acela francez care, în faţa plutonului de execuţie, s-a uitat la ostaşii germani, fii de proletari desigur, şi le-a strigat: „Imbeciles, c'est pour vous que je meurs". Realizând tot ce am putea spune în favoarea acestora, ne vine în minte un: „Imbeciles, c'est pour vous que nous vivons!"

Exilul nostru subtil

Şi iată-ne reîntorşi la noi, la tine şi noi, dragul nostru prieten exilat, dragul nostru „pamfletar fără obiect". Că te invidiem? Am putut-o face în câteva rânduri, dar pe considerente cu totul secundare - securitate personală, cărţi, idei, libertăţi, Paris. De vreo doi ani, de când s-a ridicat puţin vălul dintre noi, n-o mai facem. Am început să înţelegem că e mai multă platitudine în destinele voastre: până şi exilul vostru banal, care riscă să vă ducă la „nostalgie", patriotism şi sentiment, ce puţin lucru este el faţă de exilul nostru subtil, exil printre ai tăi, la tine acasă uneori, în lumea ta şi totuşi dintr-o dată vidat de ea. Câteodată, când rafinăm şi noi, lucrul ni se pare chiar interesant, şi atunci scriem jurnale sau opere geniale - pentru sertare. Tout compte fait, e mai bine aici.
Şi e mai bine, nu numai pentru că lucrurile pot suna altfel, dar pentru că omeneşte suntem altfel aşezaţi. Sunt printre noi oameni, sincer sau silit angajaţi în treabă, în „construcţie", cum se spune pe aici, iar când ei realizează lamentabilul efortului lor, care nici măcar nu pleacă din inimile şi gândurile lor, venim lângă ei, noi cei care nu facem nimic, ca să le spunem: „Lăsaţi, tot e ceva, poate frumos, care se face cu voi cu tot". Şi suntem ceilalţi, neangajaţi, profesionişti nu ai pamfletului fără obiect, ca tine, ci
309
ai destinului fără obiect - acasă la noi desigur, într-o ţară ce ea însăşi poate apărea ca trăind „o istorie fără obiect" - şi cărora atunci când ne cuprinde tristeţea de a nu fi făcut nimic, vin ceilalţi să ne spună: poate că este un adevăr şi în vieţile voastre. Iar gândul lor se întinde, dincolo de noi, până la tine, prieten nemângâiat, spunându-ţi că eşti cu noi cum nu ai fost niciodată. (1957).
(22, II, 9, 8 martie 1991; subtitlurile şi introducerea aparţin redacţiei)
310

Andrei Pleşu

Retorica europenităţii - !
un nou limbaj de lemn continental

Domnule Andrei Pleşu, se vehiculează în motnentul de faţă cu noţiuni sau concepte de naţionalism, patriotism, europenism. Mie mi separe că la acest sfârşit de secol şi de mileniu, naţionalismele au o caracteristică aparte. Mi separe că pe plan european, dar nu numai, există o spaimă a popoarelor privind supravieţuirea lor, o grijă şi un orgoliu de a veni mai în faţă şi, fireşte, că toate astea sunt strict legate de felul cum aceste popoare, politica acestor popoare este gestionată de oameni politici, de nişte guverne.
Noi am pierdut şi aici măsura exactă a lucrurilor, pentru că am plasat problema naţională la temele comunismului. în realitate, şi aici este vorba de o pierdere a firescului lucrurilor, a-ţi iubi ţara şi a te simţi solidar cu ţara ta este o situaţie obişnuită, firească, constitutivă a fiinţei omeneşti. Eşti inevitabil ataşat de locul unde te-ai născut, uneori chiar într-un mod foarte circumscris, nici măcar de o ţară în ansamblul ei, ci de oraşul sau de satul în care te-ai născut, de strada pe care ai locuit, de casa în care ai stat, de curtea casei respective.
Deci, omul e foarte localizat şi a te comporta ca şi când nu există această localizare este un fel de a dori să te comporţi ca şi când nu ai avea nas, urechi ş. a. m. d. Pe de altă parte, trebuie să ştii că această localizare, care este o realitate masivă, de care nu se poate să nu ţii cont, este şi o realitate care, din alt punct de vedere, are coeficientul ei de reletivitate. Pentru un creştin de exemplu, care citeşte Sfântul Pavel şi căruia i se pune acolo problema cum că patria adevărată a omului e în ceruri, apare inevitabil o relativizare a unui concept care este un concept al tranzitului nostru printr-o lume care nu e o lume definitivă; deci
311
avem argumente să întemeiem sentimentul naţional pe un afect real, constitutiv al omului, dar avem şi argumente să moderăm, să-l ţinem într-o disciplină spirituală care să-l aşeze la locul său în contextul de determinări în care ne mişcăm. E foarte curios când creştinismul se cuplează cu naţionalismul, devenind un fel de făloşenie locală, care subânţelege gândul că nimic altceva pe lume nu atinge miracolul local în care ne-am născut. Şi faptul de-a ne fi născut în acest miracol devine un privilegiu nemeritat; nu se ştie de ce-am avut noi norocul acesta să ne

naştem într-un loc unic pe lume. Pe de altă parte, retorica europenităţii, atât de intensă în ultimul timp şi ale cărei justificări sigur că se pot găsi, a stârnit prin reacţie nu numai la noi dar peste tot, o reinflamare a temerilor naţionale. Eu zic că retorica asta a europenităţii este un nou limbaj de lemn, de data asta continental, al lumii moderne, care nu este reflectat suficient. întâi, spuneam la un moment dat, nu ne putem da seama cum poate să sune chestiunea asta dacă ne mutăm în alt spaţiu.
Ne putem imagina vreun popor din Asia spunând: vrem să ne integrăm în Asia? Prestigiul ăsta acordat unei convenţii teritoriale, unei idei istorice care s-a născut la un moment dat, e uneori nefondat sau în orice caz e insuficient fondat. Pe urmă, noi nu putem dori o Europă a egalităţii perfecte între naţiuni, Europă gri, mă rog, roşie sau verde, sau mai ştiu eu cum, dar monocromă.
O Europă adevărată e o Europă a diferenţelor. Noi trebuie să ştim că lumea nu are sens decât prin diferenţele care o constituie şi, dacă invocăm respectul pentru diferenţă când vorbim de toleranţă faţă de minorităţi, de toleranţă faţă de alte popoare, trebuie să invocăm acest respect pentru diferenţe şi când vorbim de Europa. Europa nu poate fi o idee care uneşte sub mantia ei incoloră, inodoră insipidă toată portretistica extrem de diversă a lumilor europene. Ce se întâmplă? S-a trecut de la retorica internaţionalismului de tip comunist la o nouă retorică a internaţionalismului, care este internaţionalismul Casei europene. Amândouă au pierdut din vedere substanţa naţională din care sunt făcute toate internaţionalismele. Sigur că internaţionalismul comunist este de cu totul alt tip decât internaţionalismul Casei
312
europene, dar până la urmă tot de internaţionalism e vorba şi este inevitabilă această reacţie a naţiunilor.
Mai ales a celor mai mici, sigur, pentru că ea, retorica, vine
din partea celor puternici şi siguri pe ei.
Sigur. în cazul acesta există o ameninţare permanentă la care naţiunile care se simt periclitate reacţionează. Deci, într-un fel, vinovaţi de această explozie a naţionalismelor sunt şi cei care au abuzat de retorica internaţionalismului într-un fel sau altul, cu bună intenţie sau fără bună intenţie. Nenorocirea în cazul nostru şi al tuturor popoarelor mici este că noi suntem în situaţia de a dori simultan două lucmri care în momentul ăsta sunt imposibile, adică noi vrem să intrăm în Europa fiindcă prin asta înţelegem să scăpăm de trecutul nostru imediat, să scăpăm de sechelele comuniste, să scăpăm de sărăcie şi să intrăm în democraţie de tip central european şi apusean. Acestea sunt dorinţe legitime, dar trebuie să vedem cu ce preţ obţinem lucrurile acestea, pentru că noi nu putem să nu dorim asta, dar nu putem dori nici să obţinem asta devenind un loc neutru al lumii, un loc fără caracter, fără fizionomie specifică. Şi atunci suntem în această dilemă, care este sfâşietoare, între nevoia de a intra în rând cu lumea, dar îh acelaşi timp de a ne păstra identitatea. Cu identitatea asta nu e un lucru de glumit. Eu mă raportez la un text din Origen care spune: limbile naţionale şi deci popoarele sunt opera ierarhiilor îngereşti. îngerii fac limbile, există îngeri ai fiecărei limbi.
în tradiţia neoplatonică la Dionisie Aeropagitul, la alţi scriitori din creştinismul primitiv, tema asta a specializării ierarhiilor cereşti pe diverse probleme e fără diviziunea muncii.
Sunt îngeri care se ocupă de epoci, îngeri care se ocupă de oameni, îngeri care se ocupă de popoare, de limbi. Dacă lucrurile sunt privite de la înălţimea asta, noi nu putem demite îngeri, noi nu putem să reorganizăm mecanismul ierarhiilor care au creat lumea şi să spunem: Domnule, de-acum încolo conceptul naţional şi tot ce ţine de el în ierarhiile superioare trebuie să se retragă. Cred că rămâne valabilă vorba lui Titu Maiorescu că trebuie să axăm totul pe principiul naţionalităţii, cu precizarea că acesta nu trebuie să meargă niciodată împotriva adevărului. Dar nu putem să trăim ca şi cum n-am fi născuţi acolo unde suntem născuţi. în
313
privinţa asta, orice retorică, chiar bine intenţionată a planetarismului, este juvenilă din punctul meu de vedere, necoaptă, imatură şi nu face decât să creeze un fel de fals consens al unei intelectualităţi europene livreşti.
Patronul Bucureştiului e Sf. Dumitru, deci Mitică
Nu de mult am fost împreună la Bistriţa şi acolo mai în
glumă, mai în serios, vorbeaţi de zvonurile care circulă
despre necesitatea schimbării Capitalei din Bucureşti. Eu,
ca să zic aşa, trăiesc de un an şi jumătate în Bucureşti, în
rest venirile mele au fost mai mult sau mai puţin ocazionale,
turistice, şi cred că mi-a folosit experienţa asta, am văzut
Bucureştiul pe care nu-l ştiam înainte. Iată, de exemplul,
un aspect: continuă să mă contrarieze diferenţa dintre
centrul Bucureştiului, cu clădiri europene, clădiri cu
arhitectură demnă de toată stima, şi mahalaua, sau nu
numai mahalaua, ci şi satul care o continuă.
Bucureştiul a fost, dar a încetat să mai fie, din păcate de mult,
un loc „şarmant". înainte de război se pare că avea toate datele unui
oraş „şarmant", cel puţin în centail lui. Dar e totuşi, una peste alta,
cel puţin aşa mi se pare mie, o nereuşită. începând de la proasta lui

așezare, pe un spațiu nisipos, în care cutremurele, infiltrările de apă, toate lucrurile astea sunt mereu posibile, cu efecte proaste, terminând cu dezastrul adus asupra lui de sistematizarea lui Ceaușescu care a distrus părțile lui cele mai pitorești, cu zona Uranus și cu alte cartiere.
E un oraș desfigurat, în plus obosit de faptul de a fi fost totuși centrul unei istorii antipatice, și creatorul unui tip care se născuse încă înainte de război, bucureșteanul „par excellence". E o glumă aproape că patronul Bucureștiului e Sf. Dumitru, deci Mitică totuși, o figură de care nu putem scăpa și care sigur are hazul ei, dar un haz care se învârte în gol dacă nu capătă o definiție și o angajare mai prezente.
Franța trăiește prin Paris. Modelul german e un model în care Weimar, Viena, Berlin, Miinchen, Koln, Hamburg, Heidelberg
314
distribuie viața spirituală și economică a țării, în așa fel încât ai sentimentul mai multor capitale, fiecare cu profilul ei.
Și nu apare acest sentiment atât de devastator al „provinciei".
O opoziție capitală-provincie, însoțită nu o dată de animozități. Sau acel penibil dispreț, ajungând până la cunoscuta pronunție „telefonistă" a cuvântului „proiincia ".
Asta este o modă întrucâtva latină, franțuzească, care a făcut încă din secolul XVII încoace, cel puțin, cultură rezidențial; dacă te duci să vezi, eu știu, în cartieail Marais, la Paris, acele castelașe în care s-a făcut cultura franceză a secolului XVII-lea, al XVIH-lea și compari asta cu casa lui Goethe de la Weimar sau cu casa lui Eckermann sau cu casa lui Beethoven de la Bonn, constați că acestea sunt căsuțe foarte modeste, care n-au nimic rezidențial, sunt provinciale toate, dar sunt provinciale la nivel cosmic.
Adică de fapt niște provincii care n-au lăsat decât geografiei dreptul de a se pronunța asupra faptului că sunt provincii. Eu aș fi fericit ca România, era și o idee a lui Noica, să aibă mai multe centre, și aș fi fericit să se mute capitala țării către mijlocul ei, undeva către Ardeal.
Spre nordul Ardealului.
Vorbeam de nord, gândindu-mă la simbolismul nordului, pentai că nordul în tradițiile simbolice ale tuturor religiilor reprezintă direcția de elicțiune a oricărei căutări adevărate. A găsi nordul, înseamnă a găsi drumul pe care și noi, cum spuneați, încercăm să ni-l găsim. Poate că Bucureștiul e prea la sud, poate că e prea aproape de Balcani, e ceva nesemnificativ în amplasarea acestui oraș. E excentric din punct de vedere spațial, este așezat într-un oarecare pustiu istoric; jur împrejurul lui nu subzistă mari amintiri ca în jurul altor localități șt undeva e de gândit în perspectivă o altă structură administrativă. îmi dau seama câtă utopie e aici, e un lucru complicat, nu e așa simplu să muți o capitală cu toate instituțiile ei, dar ar prinde bine României.
(Dintr-o convorbire Mihai Sin - Andrei Pleșu; 22, III, 11, 20-26 noiembrie 1992)
•. un.,* . ■-.:.;(■.
315
Octavian Paler
Cine suntem
în noiembrie 1945 au murit în Piața Palatului Regal primii români care au crezut în promisiunile Occidentului de a fi garant al libertății. Dar Occidentul a închis ochii. Tot la noi a fost prima rezistență armată, împotriva „noii ordini". Occidentul n-a vrut să observe însă nici asta, ceea ce, dacă ne gândim la egoismul stimulat de oboseala războiului, ar putea fi de înțeles până la un punct, numai că, mai târziu, ne-a fost dat să asistăm la fabricarea unui mit al „pasivității" românilor care, nu era așa teoria?, rabdă resemnați, nu știu decât să saboteze istoria. în fine, ani la rândul am suportat trei agresiuni: a trimișilor lui Stalin, care-și ziceau români, a armatei de ocupație și a slăbiciunilor noastre.
După aceea, am rămas numai cu două, într-un lung tunel, în care din când în când veneau oaspeți din Occident să se mire de pasivitatea noastră, să-l curteze pe Ceaușescu și să ne vorbească despre libera circulație a persoanelor, ca parte inalienabilă din drepturile omului. Și a venit revoluția. Românii au primit pașapoarte. Destul de repede, clin nefericire, de parcă am fi într-adevăr fără noroc, am trecut, însă, de la entuziasm la o stare foarte rea. încât am început să îngroșăm și noi valul de „năvălitori" din Est, care s-a pus în mișcare să asalteze noua Romă, a unui Occident fără ziduri aureliene, zicem noi.
Pentru prima dată de-a lungul istoriei noastre ne-am schimbat condiția. Din invadați, am devenit „invadatori". Plini de complexe și de iluzii, am luat în serios toate mirajele care au populat frustrările noastre, decenii la rând. De aici n-a mai fost decât un pas până la un adevărat exod, devenit endemic în tot estul Europei, însă plin de surprize dureroase, parcă, mai ales pentru noi românii.
316
Era normal, probabil, ca Occidentul să se sperie. Și Roma s-a speriat. De aceea s-a și încins cu ziduri de apărare.

Au urmat măsuri drastice, pe care în parte le-am priceput, chiar dacă le-am resimţit ca pe o recunoaştere tacită a fariseismului vorbăriei despre libera circulaţie a persoanelor. Dar nu ne-a fost deloc uşor să înţelegem că am devenit cu toţii, în ochii occidentalilor, suspecţi. Orice ambasadă apuseană unde cerem o viză vede în fiecare dintre noi un pericol. Un posibil imigrant. Un invadator. De aceea trebuie să dovedim că ne vom întoarce la sărăcia noastră. Astfel nu primim viza. în plus, trebuie să garanteze cineva că nu vom deranja cu nevoile noastre bunele oficii apusene. Noua Romă e foarte prudentă cu noii barbari. Se teme să nu fie ocupată de şomerii Răsăritului, după ce s-a temut că va fi ocupată de armata roşie. Iar panica iniţială a devenit, treptat, psihoză. Noua Romă, care ne mai dă, din când în când, lecţii de „spirit universal", de toleranţă, nu se jenează să fie xenofobă, când e vorba de „pegra din Est". Iată-ne, deci, în situaţia de minoritari ai Europei! Pe multe străzi din Occident, românii (e drept, nu sunt singurii) sunt vânaţi de foştii oratori pe tema liberei circulaţii a persoanelor şi întrebaţi ce caută. Ce să căutăm? Uneori, uităm că nu numai copacii au rădăcini. Dar nu din această pricină suntem văzuţi rău, ci fiindcă punem în pericol civilizaţia occidentală cu „sălbăticia" noastră, cum s-a exprimat un domn de pe malurile Senei; fiindcă tulburăm liniştea Occidentului cu sărăcia noastră, cu disperările noastre.
Ei bine, da, e adevărat. Soarta ne-a rezervat şi această experienţă. Să ne vedem priviţi ca indezirabili în casa altora, după ce noi am dus ospitalitatea până la ridicol; să descoperim că poţi să inspiri adversitate, chiar ură, numai fiindcă eşti „străin", deoarece aduci cu tine morbul nefericirii şi violenţelor de care suferă Estul; să ne convingem că profeţii liberei circulaţii a persoanelor au devenit xenofobi; pe scurt, să constatăm că, după ce am cunoscut toate formele de frică, provocăm frică. Occidentul e dispus să reflecteze, eventual, la ce poate face pentru noi, cu condiţia să stăm acasă. Dar asta-i altă poveste, de care voi vorbi, poate, altădată.
Acum, aici, mă gândesc la miile de „invadatori" care încă n-au aflat că Occidentul ne-a şi dat, multora dintre noi, cel mai
317
mare ajutor pe care ni-l putea oferi. Datorită şovinismului apusean, am putut, în sfârşit, să înţelegem care e singura noastră şansă de a fi „european" cu adevărat.
Fiindcă multă vreme, orbiţi de necazurile noastre, am crezut că „europenitatea" e o realitate spre care trebuie să tindem ieşind din pielea noastră. Pricepem rău, de altfel, toleranţa Romei care a introdus în Olimpiii ei pe toţi zeii popoarelor cucerite. Ne închipuiam că această toleranţă a fost o dovadă de generozitate, când ea era, de fapt, o dovadă de inteligenţă. Roma a ştiut, cu mai bine de două mii de ani în urmă, că nu e posibil să fii universal decât continuând să te închini propriilor tăi zei. Noi am uitat, se pare, această lecţie şi a trebuit s-o redescoperim la un preţ penibil, cu umilinţe. Din fericire, în aceste umilinţe spiritul nostru află, dincolo de un orgoliu stupid, de a da cu tifla, o şansă, într-adevăr, preţioasă. Azi, ne lămurim din ce în ce mai mult că nu poţi să fii „european de nicăieri!". Aşa ceva e o minciună, o capcană. Nu poţi să fii decât „european de undeva". European din Franţa, european din Spania, european din România. Dacă nu eşti „european de undeva", nu mai eşti nimic. Deci, începem să ştim mai bine cine suntem. Dar, mă întreb, cum de nu-şi dau seama minţile luminate din Occident că abia acum resentimentele Estului pot deveni foarte grave?
(România liberă, 6 decembrie 1991)
318
Octavian Paler
A treia Roma?
Rolul civilizator al Romei antice nu poate fi tăgăduit. Fără Roma antică, n-ar fi existat nici şoselele pe care filosofia greacă a ajuns în toate universităţile europene, nici dreptul roman care a pătruns, cu timpul, în toate tribunalele Europei. E adevărat, Roma a sfârşit cu o mărturie negativă, căci ea s-a prăbuşit nu datorită loviturilor barbarilor, ci datorită propriilor sale păcate. Dar cea dintâi lecţie a ei a fost una de inteligenţă politică exprimată în felul cum a conceput spiritul universal pe care-l propovăduia. „Pax romana" nu cerea nici unuia din popoarele cucerite să renunţe la propriii zei. Dimpotrivă, ea îi introducea pe aceşti zei în Olimpul roman. Şi, cum s-a spus, un popor e liber câtă vreme îşi păstrează propriii zei şi limba în care gândeşte.
„Pax sovietica" n-a mai avut la bază aceeaşi toleranţă. Ca Romă roşie, Moscova a dorit să impună lagărului socialist şi, în perspectivă, restului lumii, propriii săi zei. Păstrarea altarelor naţionale în imperiul ideologic al marxism-leninismului era privită ca un act ostil la adresa metropolei, considerată o erezie şi pedepsită ca atare. Toată seria de procese politice din anii '50, din fostele ţări socialiste, a dovedit că noua Romă nu era dispusă să fie la fel de tolerantă ca predecesoarea ei. în Olimpul sovietic n-a fost acceptat nici un zeu nou lângă Marx, Engels, Lenin şi Stalin. A doua Romă se dovedea infinit mai rigidă, ceea ce i-a grăbit, probabil, sfârşitul, reprodus, parcă, mutatis mutandis, după scenariul antic, adaptat la noile condiţii.
Aceleaşi turbulenţe în „provincii", aceleaşi păcate la centru, aceleaşi încercări ale gărzii pretoriene de a-şi face propriul joc, aceeaşi agonie însoţită de convulsii şi nostalgii.
Aceste gânduri mi-au fost provocate de un recent colocviu internaţional desfăşurat la Paris, la care am fost invitat să particip
319
I
şi la care, din motive ce n-au importanţă aici, n-am putut lua parte. Am regretat, însă, fiindcă aş fi avut unele

lucruri de spus la „masa rotundă" unde urma să iau cuvântul pe marginea temei ce purta în program acest titlu. O Europă unită sau o Europă a triburilor?
Fireşte, nu iau cuvintele în sensul lor îngust şi înţeleg ce au vait să sugereze organizatorii prin această dilemă. Totuşi, nu mi-am putut reţine o tresărire. De ce „triburi"? încă o dată, nu ţin să exagerez, să pun sub lupă un singur cuvânt, „trib", pentru a glosa pe marginea grabei de a suspecta de „tribalism" regăsirea identităţilor naţionale în Est. Şi, la drept vorbind, m-aş fi mărginit să consider cam neinspirată formularea temei, dacă n-aş fi întâlnit, înainte, de câteva ori, expresia „cam sălbateci", utilizată în legătură cu noi, ceea ce, e de înţeles, sper, n-a fost deloc de natură să-mi facă plăcere. Dar să rămân în cadrul strict al logicii, obligând sufletul să tacă. Mai întâi că dilema e falsă. Europenitatea nu presupune o excludere, ci o includere. Ea nu se bazează pe o lepădare de identitate naţională, ci pe deschiderea acestei identităţi spre un orizont continental. Nici un european adevărat nu e un european de nicăieri. El are o ereditate şi o conştiinţă naţională pe care nu le poate lăsa la garderoba nici unei conferinţe europene; are un adevăr propriu care, în loc să se închircească, să se sufoce, în ghetoul unei izolări sinucigaşe, se deschide spre alţii. Identitatea naţională nu e o piatră de moară care împiedică accesul spre o Europă unită, nu ţine de vreo mentalitate „tribală", ci este o condiţie a europenităţii. în ce ne priveşte, vom fî europeni autentici numai în măsura îri care vom rămâne români, după cum nici francezii, bănuiesc, nu se gândesc să devină europeni prin sacrificarea calităţii lor, de francezi. A opune „Europa unită", „Europei triburilor", ca să păstrez terminologia organizatorilor colocviului de la Paris, înseamnă, practic, a aşeza proiectul Europei unite pe o bază falsă şi primejdioasă, care ar face ca „pacea europeană" să fie mai apropiată de „pax sovietica" decât de „pax romana". Apoi, dilema în cauză întreţine o confuzie de proporţii. Orice observator atent al Estului Europei poate distinge în această parte de lume, aflată în fierbere azi, două fenomene care sunt numai în aparenţă înrudite. Pe de o parte, asistăm la o puternică, şi firească, afirmare a identităţii naţionale. După o lungă,
320
înăbuşitoare, perioadă de colonizare ideologică internaţionalistă, oamenii Estului vor să fie, în sfârşit, ei înşişi. Pe de altă parte, au loc explozii tulburi şi agresive de extremism naţionalist, de şovinism, care nu numai că nu servesc aspiraţiile identităţii naţionale, dar le pun în pericol şi ameninţă să le compromită prin exaltare oarbă, prin ură, prin izolare. Distincţia între „nevoia de identitate naţională" şi „extremism naţionalist" e absolut esenţială şi obligatorie pentru perceperea exactă a frământărilor din Estul Europei, iar Occidentul, mă gândesc, nu-şi poate pennite să le pună în aceeaşi oală, sub semnul aceluiaşi dispreţ, fără a risca să jignească sentimentele naţionale ale est-europenilor şi să dea apă la moară extremismelor pe care vrea să le combată. Aceasta cu atât mai mult cu cât Estul iese dintr-un coşmar având o sensibilitate, dar explicabilă, de natură să ne facă să nu mai pricepem nici noi, cum trebuie, lumea apuseană, în clipa în care ne-am crede nemţeleşi. Ca unul care nu se numără printre adversarii valorilor occidentale, dimpotrivă, mă tem de posibilitatea (fantezistă, poate, şi sper să fie aşa) ca Estul, traumatizat de mizerie şi de suspiciuni, silit de o experienţă tragică, să fie excesiv şi când idealizează şi când contestă, să vadă, întro zi, Occidentul ca o a treia Romă. O Romă fără ziduri aureliene, dar cu aceleaşi bogăţii şi păcate, care priveşte spre europenii din Estul continentului ca spre nişte „noi barbari", dotaţi cu un instinct „tribal" ce constituie un obstacol în calea vinei „păci europene".
Frustrările, se ştie, se transformă uşor în înverşunare, în orgoliu rănit. Ce Europă unită poate ieşi de aici? De aici poate ieşi, mai degrabă, o periculoasă trufie a izolării. Căci de la caracterizări de genul „cam sălbateci" sau „tribalism" - fie şi spuse fără nici o intenţie de a zgândări vreo susceptibilitate - nu e prea greu de ajuns, când sungerezi încă, la mândria sumbră şi penibilă de a da cu tifla Occidentului, inaugurând o a doua Yaltă, psihologică, autoimpusă.
Mai exact, mă tem că abia acum, în epoca posttotalitară, s-ar putea deschide, dacă nu ne vom înţelege cu mai multă grijă unii pe alţii, o falie psihologică, între Estul şi Vestul continentului, mai dificil de înlăturat decât cortina de fier.
■.; i:- . (România liberă, 20 martie 1991)
321
Octavian Paler
Există Europa?
i.
Occidentul poate trăi, se pare, şi fără prea multe iluzii. Nouă, în Est, ne-ar fi mai greu. Fiindcă din păcate, totul e posibil în această parte a lumii, cu excepţia normalităţii. Altminteri ne-am imaginat libertatea, nu ca pe un traumatism. Am preluat diagnosticul politologilor occidentali, „lx>ală post-totalitară", şi chiar am putea să-i enumerăm simptomele... oboseală, dezgust, iritabilitate crescută, stări de disperare urmate de acalmii înşelătoare... dar ce remediu are această boală nimeni nu ştie. Dacă n-am crede, totuşi, că ea are un sfârşit, ar pleca şi mai mulţi în lumea largă, speriind Occidentul, care şi aşa este destul de îngrijorat de numărul imigranţilor.
2.
Desigur fericirea e o problema personală. Un stat poate să lupte împotriva mizeriei, a nedreptăţilor, dar e neputincios când e vorba să asigure fericirea cetăţenilor săi. Şi nici un stat serios nu-şi propune s-o facă.

Sau, dacă-şi propune, rezultatul e catastrofal. Regimurile totalitare au promis tocmai asta, fericirea, şi se ştie ce a ieşit. Un coşmar, în urma cămia nu-i exclus ca distanţa dintre noi şi Occident să fie mai mare decât ne închipuim şi, poate, chiar de altă natura... în genere, ne gândim doar la diferenţele de nivel de trai, la reproşul, încă necicatrizat, că Occidentul a cedat prea uşor la Yalta şi la aerul pe care-l au occidentalii când se apleacă spre problemele

Estului, pe jumătate iritaţi, că existăm cu problemele noastre, pe jumătate neliniştiţi, fiindcă le-am putea crea şi lor probleme. Angoasele lor vin din Est, s-ar zice. Se poartă „moda Est" în spaime, în scuze, în nefericire. Poliţiştii gennani îşi pun, am auzit, mănuşi de cauciuc când arestează esteuropeni, prinşi fără acte. Să nu se contamineze, probabil, de „boala Estului". Dar acestea sunt amănunte exotice. Ne deosebesc multe, se pare, şi ne cam grăbim, am impresia, şi unii şi alţii, să vorbim de ceea ce „a fost". Jumătatea de secol trăită de noi „în subterană„ a lăsat urme. Şi nu mă gândesc acum la mizerie, la dificultăţile economice şi nici măcar la apa murdară care curge prin Est după ce, oficial, comunismul s-a prăbuşit. Mă gândesc la câte s-au complicat şi s-au încurcat, fără să ne mai dăm seama, în judecata noastră.

Anii în care am trăit, cu forţa, într-un „paradis" unde şerpii sâsâiau îndemnuri la ură, nu la iubire, ne-au dat despre fericire o imagine aproape puerilă. Cu cât viaţa pe care o duceam era mai irespirabilă, cu atât eram noi convinşi că dincolo de cortina de fier până şi suferinţele arătau altfel şi că numai o nenorocire istorică ne-a împiedicat să avem parte şi noi de o civilizaţie normală, în care poţi să obţii tot ce vrei, dacă te zbaţi şi ai ceva în cap. Primul lucru care m-a surprins, după ce am cunoscut mai îndeaproape Occidentul, e că nefericirea nu ţine seama de progres şi că se poate suferi de singurătate oriunde. Nici libertatea, nici bogăţia nu rezolvă problema fericirii. Există şi prin Occident, m-am convins, destui oameni nefericiţi. Şi nu neapărat între cei de condiţie modestă. Apoi experienţele jenante pe care le-am trăit, de câte ori am trecut prin faţa vitrinelor occidentale, numărându-ne cu spaimă francii sau dolarii procuraţi cu sacrificii de neimaginat, sau căutând hoteluri periferice, ieftine, ne-au creat cu timpul o psihologie contradictorie. Pe de o parte, ne-au dat senzaţia că eram priviţi şi trataţi ca nişte provinciali ai Europei, ca nişte europeni de categoria a doua.

Pe de altă parte, ne simţeam neînţeleşi şi frustraţi. Noi românii veneam dintr-o cultură, cu multe valori, dar ce ştia Occidentul despre cultura noastră? Occidentul îi cunoştea pe Dracula şi pe

Ceauşescu. Constatam că mulţi occidentali nici nu auziseră măcar numele poetului nostru naţional, în vreme ce la noi, chiar şi atunci, aproape orice elev de liceu putea să recite pe dinafară un vers de Rimbaud sau de Baudelaire. Asemenea descoperiri creau, uneori, în noi un impuls ca al lui Julien Sorel. Dacă eram socotiţi „provincialii Europei", ni se părea normal să dăm cu tifla celor ce ne priveau de sus doar fiindcă destinul ne-a aşezat printre victimele Yaltei. Iar de aici mai era puţin până la un complex invers, şi nu mai puţin penibil, de superioritate.

Psihologia noastră a devenit, probabil, şi mai încurcată decât faimosul nod gordian, împiedicându-ne să ne explicăm unele lucruri, fără de care e greu să regăsim normalitatea... Cum să explici, de pildă, că minciunile care ni s-au spus despre „iadul capitalist" sau despre „putreziciunea" Apusului au sfârşit prin a avea efectul contrar? că, respingând în sinea noastră aceste sloganuri, am ajuns să nu mai vedem nici ce este, într-adevăr, negativ în civilizaţia occidentală? Nu mai eram în stare să-i citim cum trebuie pe filosofii apuseni care au vorbit în termeni critici despre Occident. Mirajul bogăţiei şi al libertăţii funcţiona ca o lentilă deformantă în care Occidentul ni se înfăţişa ca un pământ al făgăduinţei, în vreme ce înţelegeam din ce în ce mai bine că nefericirea noastră sfârşeşte, inevitabil, prin a plictisi... De fapt, îmi zic şi azi, fiecare are grijile lui. Iar politicienii nu se vor dezbăra niciodată de obiceiul de a transforma şi nefericirea în politică.

3.

Uneori, mă, întreb dacă Europa există cu adevărat. America a fost descoperită şi, în linii mari, acum ştiu ce e, bănuiesc. O ţară care are o excelentă intuiţie a valorii reuşitelor; ceea ce îi lipseşte este intuiţia valorii eşecurilor. Dar Europa? A fost descoperită oare sau există doar un continent botezat astfel? în ciuda faptului că mă simt, sufleteşte, european, nu ascund că am momente când mă tem că „Europa", ca realitate spirituală, e un vis, chiar şi la

Paris sau la Roma, nu numai la Bucureşti. Un vis de pe la 1600. Ca să descopere America, marinarii lui Columb n-au avut decât să străbată un ocean. într-o zi, unul din ei, căţărat pe frânghii, a strigat fericit: „Pământ!". Ca să descopere Europa „exploratorii" au trebuit să străbată secole, iar expediţia navighează încă în incertitudini...
în fond, ce este specific gândirii europene? Mi-ar fi mai uşor, poate, să spun ce „nu este". îmi amintesc că în timpul revoluţiei culturale din China un pictor a fost obligat să meargă pe stradă, în semn de căinţă, cu un tablou legat de gât: un autoportret! Nu cred că unor europeni le-ar fi trecut prin cap că un autoportret este un lucru infamat. în Europa, Narcis s-a sinucis, dar n-a fost lovit cu pietre. Carnea şi sângele în care clocotesc pasiunile noastre n-au fost socotite vulgare, nedemne, decât de cei care s-au tăvălit pe mărăcini ori şi-au biciuit trupul, pentru a-şi reprima dorinţele, închipuindu-şi că asta-i face plăcere lui Dumnezeu. în rest, spiritul european a oscilat mereu între Dumnezeu şi istorie, neputând face abstracţie de „eu", care, inclusiv în formele sale detestabile, pare să fie o „specialitate" europeană...

4.

Dar, dacă e aşa, nu înseamnă oare că, în prezent, Estul european este mai european decât Occidentul? în Vest, individul se manifestă îndeosebi în afaceri, în iniţiative economice, în comerţ, în reţeaua serviciilor, pe scurt în domeniile unde are o şansă de a reuşi, de a obţine bani, de a-şi crea o situaţie, pe când în Est, ieşit dintr-o lungă mortificare, el năvăleşte, zgomotos şi dezorientat, în toate direcţiile. E isterizat de o libertate pe care nu ştie s-o utilizeze, dar niciodată, probabil, n-au vorbit atâţia oameni în acelaşi timp. Dacă, la noi, fiecare individ s-ar sui pe un bolovan pentru a-şi rosti monologul, România ar semăna acum cu un imens Hyde Park. Oratori disponibili se găsesc din belşug. Numai ascultătorii lipsesc deocamdată.

5.

Cu ani în urmă, faistrările noastre m-au împins să-mi încropesc o teorie împotriva prosperităţii! Omul occidental, crescut în cultul reuşitei, al succesului, cunoaşte un singur drum, îmi ziceam; vrea să-şi deschidă un cont la bancă şi să-l vadă sporind, să-şi cumpere o casă frumoasă, un automobil ultimul model, încredinţat că asta înseamnă să fii fericit, să dai existenţei un sens, şi întoarce spatele altor valori care nu-l mai interesează.
Trăieşte, adesea, fără să-şi cunoască vecinii de pe aceeaşi scară, tentat să transforme totul, prietenia, cultura, conversaţiile zilnice, în „afacere". Exista, poate, şi un dram de adevăr în teoria mea, deşi era clădită pe impresii grăbite, superficiale. Şi azi cred că nu orice poate fi cumpărat şi mă îndoiesc că lucrurile care pot fi cumpărate sunt mai importante decât celelalte. Pot înţelege mai greu, apoi, filosofia de viaţă din time is money decât filosofia hamalului care, într-o dimineaţă în gară la Napoli, când l-am solicitat să-mi ducă valizele, mi-a răspuns, zâmbind, „Nu, domnule, azi am mâncat". Devenită drog, obsesia prosperităţii e ca un acid care roade sufletul...
Dar o filipică împotriva prosperităţii e, fără îndoială, stupidă. Iar în faţa mizeriei ce-şi arată colţii la noi e aproape o necuviinţă să susţii că trebuie să ne ferim de pericol de a trăi bine, ca să ne apărăm de o opulenţă găunoasă. Dacă Occidentul e preocupat mai mult de combaterea colesterolului decât de combaterea egoismului, nu înseamnă că de vină este bunăstarea şi că noi avem motive să fim satisfăcuţi de şansa de a o duce mizerabil.

6.

Dar cum ar putea înţelege un occidental de ce un om din Est, ca mine, şi-a pus problema că „înţelepciunea" a devenit, la un moment dat, principalul aliat al teroarei? Mai au oare cuvintele acelaşi sens în Occident şi în Est? La treisprezece ani, eu am văzut Bucureştiul împânzit de uniforme germane. La optsprezece ani,

l-am văzut împânzit de uniforme ruseşti. Am simţit pe pielea mea cele două pietre de moară între care a fost prins acest secol, măcinat până la sânge de ideologii. Revoluţia m-a prins la şaizeci şi trei de ani. Am îmbătrânit într-o anormalitate care a fost pentru noi singura normalitate posibilă, cum să explici asta unui om obişnuit să despartă ce e „normal" de ce e „anormal"?

(Transilvania, 3-4, 1992)

Octavian Paler

„Europa", o diversiune?

Oficial, regimul actual susţine că doreşte în mod sincer să revenim în Europa. Şi, aparent, confirmă această sinceritate prin asiduitatea cu care bate la uşile instanţelor europene, fie şi cu rezultate, mai degrabă, compromiţătoare. Dar este, oare, reintrarea noastră în Europa o problemă, înainte de toate, diplomatică?
După părerea mea, nu. Mai mult, pusă doar în termeni diplomatici, ea riscă să devină o liniştitoare diversiune, un paravan. E suficient să ne aducem aminte ce s-a petrecut în a doua jumătate a anilor '60, când Occidentul a crezut în independenţa lui Ceauşescu.
Un regim pseudo-liberalizat se străduia, din răsputeri, să obţină sprijinul Vestului diplomatic şi financiar, în vreme ce, la nivelul moravurilor şi aspiraţiilor, se deplasa spre China şi spre Coreea de Nord. Faimoasa deschidere spre Occident din acea perioadă s-a dovedit o cacealma. Ceauşescu se vântura prin capitalele occidentale, plătea oricât pentru o plimbare cu caleaşca reginei Angliei, dar regimul pe care-l reprezenta se asiatiza vizibil. Şi n-am impresia că putem socoti de domeniul trecutului această duplicitate.
în orice caz, nu gustul paradoxului mă face să afinn că drumul spre regăsirea Europei ar trebui să treacă prin

regăsirea României. Am două motive temeinice pentru această convingere. Mai întâi, cum am mai spus-o, nu cred că poate exista un european „de nicăieri". Nu există, cred, decât europeni „de undeva".
Europeni din Franţa, europeni din Germania, europeni din România.
328
Minţile luminate care au gândit, pe vremuri, „pax romana" au înţeles foarte bine că accesul spre condiţia de cetăţean al Romei nu trebuia să implice un sacrificiu de identitate, ci, dimpotrivă, o deschidere, de aceea au introdus în Olimpul roman toţi zeii popoarelor cucerite, şi nu văd de ce am refuza să tragem din această lecţie de inteligenţă politică singura concluzie firească. A întoarce spatele Europei ar fi o prostie. Dar nici ideea că identitatea naţională e un bagaj care ar trebui lăsat la porţile Europei nu e mai brează. Apoi, comunismul a fost, în fapt, un cosmopolitism cu sens geografic invers. Deschiderii spre Occident i-a fost opusă, odată cu instaurarea regimului comunist, deschiderea spre Orient. Modelul nu mai era Parisul, ci Moscova. în plus, acest „cosmopolitism roşu" s-a servit de teroare pentm a se impune, într-o primă fază, până în 1964, atacul împotriva spiritului naţional s-a desfăşurat frontal, în numele „internaţionalismului proletar". După aceea, spiritul naţional a fost deturnat şi coaipt printr-o simbioză absurdă, contra naturii, dintre comunism şi naţionalism, care ne-a amăgit, o vreme, pe mulţi. Ne-a trebuit timp pentru a pricepe că stalinismul s-a salvat la noi, culmea, prin fronda antisovietică şi că „naţionalismul" Ceauşescu nu făcuse, în realitate, decât să ascundă sub un costum naţional românesc tunica lui Stalin. Dovadă că n-a ezitat să dărâme biserici şi sate româneşti, demonstrând, când a încetat să mai joace comedia deschiderii spre Occident, că era cel mai stalinist dintre liderii comunişti din Europa de Est.
Iată de ce e imperios necesară încă o precizare. Nu e vorba de regăsirea oricărei Românii, pentm regăsirea Europei, ci de una anume: România dinainte de Yalta! E adevărat, aici ne izbim de o observaţie pe care am auzit-o venind, uneori, şi din tabăra opoziţiei. Istoria nu poate fi dată înapoi ca un ceasornic. Peste noi a trecut un tăvălug care a strivit nu numai destine. A strivit şi rosturi, a deformat psihologii. Unele tradiţii au fost pierdute pentru totdeauna, probabil. Dar am putea accepta, oare, ca Yalta să devină un fel de kilometru zero al existenţei noastre? Ne putem împăca, oare, cu ideea că atâtea lucairi care ne-au fost impuse prin teroare rămân valabile, fiindcă „aşa ne-a fost dat"? Nu avem, oare, nimic
329
de recuperat, nimic de regăsit? Sunt întrebări pe care regimul actual ar vrea să le facă uitate. Şi chiar numai acest fapt e de ajuns pentru a-i dezvălui caracterul antinaţional, lămurindu-ne că furia cu care încearcă să compromită toate, absolut toate valorile României interbelice, nu e deloc o întâmplare.
(n)
Nu-mi mai pun problema sensibilităţii patriotice a d-lui Iliescu şi a celor din jurul său după tot ce au făcut, în trei ani şi jumătate, împotriva şanselor pe care revoluţia le-a deschis României. Dar mă întreb, uneori, în ceasurile de amărăciune şi disperare, dacă sprijinitorii săi de bună credinţă nu se gândesc niciodată la ce-ar fi spus părinţii lor văzându-i cum se străduiesc să batjocorească, să compromită toate valorile României interbelice pentru ca Yalta să devină, astfel, cum spuneam, un soi de kilometru zero al existenţei noastre.
Nu-şi mai amintesc, oare, că România interbelică înseamnă nu doar o epocă plină de imperfecţiuni, cum susţin marxiştii noştri, dornici să-şi justifice dispreţul ideologic pentru tot ce am fost până la venirea armatei roşii, ci parte a unui miracol care ocupă mai puţin de un secol, între 1848 şi 1938?
Să rememorăm. Din pricina dizgraţiilor istorice, n-am cunoscut o Renaştere adevărată şi un Ev mediu plin de fervori spirituale. în vreme ce alţii aveau răgaz să înalţe catedrale, domnitorii noştri trebuiau să ridice în grabă biserici între bătălii. Am fost nevoiţi să ne apăram mereu casele şi pământurile, să învăţăm să supravieţuim între plug şi sabie, a trebuit să suportăm aroganţa orientală a Porţii Otomane, a trebuit să suportăm drojdiile Fanarului, a trebuit să ne convingem că „apa trece pietrele rămân", în timp ce alţii se angajau în glorioase cruciade şi clădeau universităţi. Shakespeare murise de două secole când poeţii Văcăreşti versificau naiv. Michelangelo devenise o amintire când noi ne sculptam doar porţile pe care veneau să le spargă diverşi nepoftiţi. Bach închisese ochii când la noi doar doinele ne făceau legătura muzicală cu
330
Dumnezeu. Versailles-ul cunoscuse două secole de splendoare, când Bucureştiul mai era un târg prăpădit. Dar constituiau acestea dovezi că eram mai puţin înzestraţi decât alţii? Cine are această 'îndoială să se gândească la ce s-a petrecut între 1848 şi 1938. în mai puţin de un secol, am reuşit să refacem, în linii mari, un handicap de aproape un mileniu! Ce probă mai zdrobitoare poate exista despre vitalitatea unui popor şi despre calităţile lui obligate să stea aţipite până atunci?
Aşa cum s-a întâmplat, mai întâi cu forme fără fond, vorba lui Maiorescu, apoi cu vanitatea de a ne sincroniza cu Occidentul, cu poticneli, cu certuri, cu imperfecţiuni, am reuşit în nouă decenii să transformăm Bucureştiul într-un „mic Paris", iar România în „Belgia Orientului". Nu era totul sistematizat, nu era totul bine făcut, dar ne aflam pe un drum firesc! Exportam cereale şi clădeam frumos. Ne aflam la Porţile Orientului, dar dădeam valori de talie europeană.
Şi a venit ruptura cu noi înşine. O sectă cu mai puţin de o mie de membri a preluat puterea cu ajutorul lui Stalin. N-am mai avut voie să spunem „România". A trebuit să spunem „Republica Populară Română". Ba, chiar

„român". Eternitatea românească, născută la sat cum zicea Blaga, a fost suspendată prin teroare. în locul ei a fost pusă o istorie de import. Am devenit, mai mult sau mai puţin, „oameni noi", adică „oameni vechi dezumanizaţi", înfricoşaţi, intoxicaţi cu o ideologie străină de spiritul românesc, chiar dacă, la un moment dat, ea s-a înfăşurat, în mod făţarnic, cu tricolorul.

Ne-am îndepărtat de România părinţilor noştri, iar cel care ieşeam din adolescenţă când am intrat în tunel ne-am îngropat copilăria în straturile ascunse ale memoriei. Ni s-au inculcat mentalităţile, reflexe, care şi azi acţionează. Am ajuns să-l vedem pe „homo sovieticus" slăvindu-1, demagogic, pe Burebista şi hulindu-i pe regii noştri, fiindcă Burebista nu-l deranjează pe „homo sovieticus". Am ajuns să-l vedem pe „homo sovieticus" dându-ne lecţii de românism. Am ajuns, mai apoi, să-l auzim pe „homo sovieticus" agitând sperietoarea „boierilor", deşi pentru orice om cu mintea limpede era clar că singurii care vor mai avea moşii în România sunt noii ciocoi.

ţ

\ ■ ■

Sunt un nostalgic? Fără îndoială că da. Şi nu mi-e ruşine de asta. Cine a copilărit ca mine într-un sat unde o grindină înseamnă mai mult decât o bătaie în Parlament, mă va înţelege, fără îndoială.

(in)

România interbelică aparţine de-acum istoriei, iar istoria e ireversibilă. Spun asta ca să-i scutesc de eforturi pe cei care ţin să ne atragă atenţia cu orice prilej că nu mai e cazul să privim în urmă, trebuie să ne consolăm cu ceea ce a făcut istoria din noi. Dar, cum a zis odată Sartre, important nu este atât ceea ce a făcut istoria din noi, ci ceea ce facem noi cu ceea ce a făcut istoria din noi! Şi iată-ne în faţa unor întrebări inevitabile. Ce facem noi cu ceea ce a făcut Yalta din noi? Ridicăm din umeri şi îi lăsăm pe cei care vor s-o transforme într-un kilometru zero al existenţei noastre să-şi desăvârşească „opera"? Vom accepta, de bunăvoie, acum, ceea ce ne-au impus, cândva tancurile unei puteri străine? Nu ţine, oare, de o minimă conştiinţă românească dorinţa de a regăsi măcar fundamentele identităţii noastre, dacă atâtea tradiţii au fost transformate, ca bisericile demolate, în pulbere?

Nu e nevoie să mi se aducă aminte că lumea a progresat într-o jumătate de secol. Că noi înşine am fi progresat, ne-am fi schimbat, n-am fi rămas la datele României interbelice. Ştiu eu însumi aceste lucruri.

N-am crezut niciodată că se poate locui la „Muzeul Satului". Ceea ce vreau să spun este altceva. Că orice om are un tată şi o mamă. Are o identitate. Şi că nu se poate lepăda de această identitate fără riscuri enorme. Că ar fi absurd să-l omagiem pe Burebista, uitând de România părinţilor noştri. Că există valori ale identităţii noastre furate pe care încă mai putem să le recuperăm. în consecinţă, că, înainte de a regăsi Europa pierdută, trebuie să regăsim măcar ceea ce mai poate fi regăsit din identitatea noastră pierdută, pentru a nu ne trezi la porţile Europei cu alienările pe care ni le-a impus Yalta. ■ Dacă ar fi dorit cu adevărat să revenim în Europa, ca „europeni din \ România", regimul Iliescu ar fi trebuit să înceapă prin a înţelege

acest imperativ. Dar el a preferat să urmeze exemplul lui Ceauşescu, adaptat la condiţiile de azi. A făcut din „europenitate" o problemă pur diplomatică, de politică externă. Şi-a trimis reprezentanţii să bată pe la uşile Occidentului sau vânează acasă între icre negre şi şampanie, vorbe de complezenţă de la diplomaţii occidentali (cazul cel mai recent este al ministrului de externe englez), în vreme ce, pe furiş, trage cu coada ochiului spre China. Şi pentru a nu mai exista nici o îndoială că pune resturile unei ideologii de import deasupra intereselor naţionale, se războieşte, cu o ură semnificativă, cu toate valorile României interbelice. Istoria noastră modernă e şi azi un fel de palimpsest pe care se răzuie doar parţial şi superficial falsurile lui Roller, iar cât priveşte „istoria vie", ce să mai spunem?

Pentru un român care gândeşte româneşte e clar că statul românesc nu e doar o problemă economică.

Este (mai trebuie să explic de ce?) o problemă naţională şi trebuie privit ca o problemă naţională, nu cu ochi de „finanţist" obosit, incapabil să judece altfel decât „pe cap de locuitor", sau de marxist care nu-şi poate stăpâni aversiunea faţă de proprietatea privată. Pentru dl. Iliescu şi apropiaţii săi acest adevăr nu e, se pare, clar. Cel puţin, aşa rezultă din şirul nesfârşit de tertipuri prin care e împiedicată repunerea în drepturi a ţăranilor, fie şi în condiţiile ciuntite fixate de legea funciară, pentai ai forţa să rămână la discreţia statului. Am văzut, într-o zi, la televizor un ţăran înhămat ca un cal trăgând după el o grapă pe un ogor! Scena spunea tot ce trebuie spus despre ce înţelege puterea actuală prin regenerarea satului. între timp, dl. Iliescu şi „amicii" săi agită tot felul de sloganuri rămase din lunga răfuială a statului totalitar cu „individul", valoarea pe care comunismul o urăşte cel mai mult, pentru a prelungi mentalităţile asiatice după care omul în carne şi oase nu contează în faţa „massei". Or, spiritul european se întemeiază pe respectul pentru „individ"! De fapt, ţăranul care se înhămase ca un cal, trăgând după el o grapă pe un ogor, e mai aproape de Europa decât Ion Iliescu şi cei care ne vorbesc în limbajul Asiei despre „avantajele" colectivismului.

, .,..,,: (România liberă, 1, 4, 5 iunie 1993)

■ V--* H

Acum e limpede că nimic n-a fost „o întâmplare". Nici slăbiciunea lui Chamberlain care l-a încurajat pe Hitler să dezlănţuie al doilea război mondial. Nici slăbiciunea de mai târziu a Occidentului, care l-a încurajat pe Stalin să ocupe şi să colonizeze ideologic Europa de Est. Nici târgul din faimoasa doctrină a coexistenţei paşnice, care legitima, în fapt, cortina de fier. Nici revenirea Occidentului la egoismul său pragmatic şi cinic, în substanţă, după entuziasmul, sincer, dar superficial, ni se pare nouă acum, cu care a fost salutată prăbuşirea comunismului în Estul Europei. Pe scurt, acum e limpede că Yalta nu e nici poveste, nici accident istoric. Yalta e, în realitate, o formă de dispreţ faţă de nefericirea unor popoare care depind, fără voia lor, de scrupulele altora. în acest sens, „Yalta" a existat dinainte de Yalta cunoscută. Şi a continuat după ea.
Acum, suntem, dacă număr bine, la a patra „Yalta" din ultimele şase decenii. La prima, unde târgul a fost făcut între Hitler şi Stalin, ni s-a luat o parte din teritoriu. La a dotia, unde târgul s-a făcut între aliaţi împotriva lui Hitler, am fost livraţi lui Stalin. La a treia, împărţirea sferelor de influenţă a fost botezată „coexistenţă paşnică". Iar, acum, Europa de Est îşi vede, din nou, înşelate aşteptările. Alianţa nord-atlantică a apărut, ni se spune, ca o pavăză împotriva pericolului sovietic. Ea nu poate deveni o umbrelă oferită est-europenilor împotriva spaimei de Rusia. Tot ce poate face Vestul e să pună la dispoziţia acestei încercate părţi a Europei un „parteneriat pentru pace". Adică, o iluzie de umbrelă sub care sunt invitaţi şi cei care produc spaima. Dar dacă nu mai trebuie să ne temem de pericolul sovietic, cum suntem asiguraţi, de ce

Occidentul se teme? Şi dacă se doreşte o Europă „unită şi liberă", de ce e menţinută umbra cortinei de fier? Asta nu ne mai explică nimeni.
Suntem lăsaţi să ne răspundem singuri.
într-o emisiune internaţională, organizată de televiziunea franceză, „Cine poate salva Sarajevo?", cardinalul Parisului, dacă nu mă înşel, a spus că Europa e schizofrenică. Ea suferă de o lipsă de voinţă care duce la pierderea contactului cu realitatea. Să fiu iertat dacă îndrăznesc să cred că, într-o privinţă măcar, noi avem motive să ne considerăm schizofrenici. Prima Yaltă, a doua Yaltă şi a treia Yaltă au avut grijă să ne dea cu capul de toţi pereţii istoriei. Nu noi am fost vinovaţi că „Munchen"~ul i-a încurajat pe Hitler şi pe Mussolini să umble cu cuţitul peste frontierele Europei, inclusiv ale noastre. Nu noi am fost vinovaţi că am avut încredere în promisiunile aliaţilor după război. Nu noi purtăm vina că, apoi, tot ce ne-a putut oferi Occidentul a fost o compasiune diplomatică, sărbătorită cu şampanie în sindrofiile politice ale „coexistenţei paşnice". Cel mult, putem fi vinovaţi că, că încă odată, am crezut în înţelegerea Occidentului. Dar avea dreptate, probabil, bărbatul din Sarajevo care a clătinat trist din cap, când a fost întrebat ce aşteptă din partea Occidentului. Occidentalii nu înţeleg nimic, a zis el, din tragedia de a te vedea privat de speranţă. Noi avem păcatele noastre, desigur, în ceea ce am trăit, căci a suportat o istorie silnică este, cum s-a spus, un mod de a face, dar nu noi, cred, putem fi suspectaţi de schizofrenie. Sau, oricum, în măsura în care suntem şi noi bolnavi, boala noastră îşi are cauzele în ceea ce am trăit, nu în egoism şi în calcule.
Acum, e limpede că nu putem conta pe vorbele frumoase care ne vin din cealaltă parte a continentului. Teama de a nu-l supăra, eventual, pe Jirinovski, sperietoarea apărută din culisele KGB-ului, se zice e mai puternică decât orice principiu în ochii diplomaţiei occidentale.
Trebuie, deci, să încetăm să ne mai facem iluzii că nefericirile noastre au vreo cotă la bursa politică apuseană. Dar cu atât mai limpede e acum că răul cel mai mare, în această situaţie, este

I !
ranchiuna. Căci capcana izolării ne-ar fi fatală. Interesele noastre ne cer să dorim mai departe să revenim în Europa, chiar dacă Europa nu e în Occident, cum ne-am închipuit, ci într-o sferă ideală a normalităţii.
(România liberă, 14 ianuarie 1994)

niescu si Montesquieu
Uneori, celebrităţile aruncă, printre idei profunde, şi cuvinte fără acoperire. Oricum, afirmaţia lui Montesquieu că „Europa nu este decât o naţiune compusă din multe altele", citată cu convingere de Ion Iliescu, recent, la Paris, nu e cel mai inteligent lucru pe care l-a spus iluministul francez. La două secole şi jumătate după rostirea ei, destui europeni se întreabă încă, pe bune dreptate, „ce este Europa". Un continent, fireşte, aşa am învăţat şi eu la şcoală, dar problema e unde începe acest continent, dacă facem abstracţie de convenţiile geografice, şi unde se sfârşeşte? Spania se află, oare, spiritual, în Europa? De ce s-au bătut, în plin secol XX, Unamuno, Ortega y Gasset sau Eugenio d'Ors pentru „europenizarea" Spaniei? Nu cumva fiindcă nu Pirineii, ci o prăpastie separă Spania de spiritul cartezian al unei Franţe care era carteziană chiar înainte de Descartes? Rusia, apoi, în partea sa de suflet care n-a digerat, încă, deschiderea săvârşită de Petru cel Mare, se găseşte, oare, în Europa? Şi dacă „da", cât de temeinic?
Mă gândesc, avansând aceste ezitări, la „Europa" de dincolo de şampania pe care o beau, printre vorbe goale, politicienii. America de Nord, unde a avut loc singura revoluţie reuşită, e o certitudine. Asia, cu înclinaţiile ei gregare, la fel.] America de Sud, cu contradicţiile ei, există, de asemenea. Se

! poate discuta despre o mentalitate pragmatică americană,
; despre o filosofie asiatică de viaţă, despre un „stil"
sud-american. Dar ce legătură se poate stabili între neutralitatea, plicticoasă, elveţiană şi pasionalitatea spaniolă? Sau între statuile ţepene, milităroase, dintr-o Suedie care n-a cunoscut de secole războiul şi ruinele de marmură de pe urma căreia trăieşte Grecia
337
de azi? Cât de bine poate fi înţeleasă partea estică a Europei, traumatizată şi asiatizată, cumva, mental, de comunism, de către partea sa vestică, instalată în egoismul ei confortabil şi, într-o măsură, americanizată? Ce-a mai rămas „european", după ce unii ne-am „asiatizat", până la un punct, şi alţii s-au „americanizat"? Unde mai poate fi găsită „Europa" între aceste „dezeuropenizări"? în fraza pioasă a lui Montesquieu? Departe de a fi o „naţiune" cum este, de pildă, „naţiunea americană", compusă dintr-un mozaic de naţionalităţi, dar având, totuşi, o identitate precisă, Europa este, dincolo de geografie, o aproximaţie destul de nisipoasă.
Şi nici nu e cazul, cred eu, să vrem să ne ascundem specificul sub un surtuc european. De altceva e vorba, în prea banalizata, poate, discuţie despre „intrarea în Europa". De integrarea noastră, necesară, în structurile europene, politice, economice, militare, şi de decoleclivizarea noastră psihologică, după aproape o jumătate de secol de colectivizare mentală impusă cu sila. Dacă păcatul originar al Europei este „abuzul de inteligenţă" (nu întâmplător zeiţa înţelepciunii, Athena, s-a născut din capul lui Zeus!), ar fi cu totul deplasat, fără îndoială, să vrem să ne căpătăm „inocenţa" prin imbecilizare, cum ne sugerează, parcă, unii din zelatorii actualei Puteri. Şi dacă obsesia europeană este, spre deosebire de cea a Asiei, nu „masa", ci „individul" (legenda lui Narcis putea să apară, presupun numai în Europa!) ar fi o prostie să ne încăpăţânăm să dovedim contrariul, cum ne îndeamnă demagogii care trăiesc din linguşirea „maselor".
La aceeaşi dezbatere, Ion Iliescu a deplâns resuscitarea naţionalismului agresiv în centrul şi estul Europei, uitând să adauge două lucruri esenţiale, după părearea mea. Mai întâi, că nu orice fel de. redeşteptare a nevoii de identitate naţională înseamnă „naţionalism agresiv"; după experienţa, alienantă, a comunismului este perfect legitimă dorinţa regăsirii identităţii pierdute şi ea nu trebuie confundată cu demagogia dezmăţată a cabotinilor. Apoi, cum se explică, oare, că regimul Iliescu se menţine prin ceea ce, în vorbe, combate, prin alianţa cu cei care-i fac pe străini să ne creadă primitivi, xenofobi? ....»,. ,
338
Şi dacă tot vrea să-l citeze pe Montesquieu, i-aş propune d-lui Iliescu să ceară să i se arate fraza celebră despre separaţia puterilor în stat.
(România liberă, 9 decembrie 1994)
339
Octavian Paler
Nu mai există refugii
Pe lângă problemele grave de caracter, demagogii noştri au probleme serioase cu vorbitul limbii române. Lichelele n-au anvergură, se situează la nivelul găinarilor. Le lipseşte cum se spune, „clasa" ca să iasă din mediocritate. Ticăloşii inspiră dispreţ, dar şi milă, amintindu-ne că noroiul e şi el de mai multe feluri. Bufonii dau spectacole proaste. Devin repede ridicoli şi se vede de la o poştă că sunt găunoşi. Canaliile au ceva meschin. E caraghios să le bănui de o psihologie abisală. Abjecţia lor nu-ţi dă fiori. Doar o senzaţie de silă. încât tristeţea că n-avem, cu puţine, foarte puţine, excepţii, personalităţile politice necesare într-o vreme de cumpănă, plină de pericole, se completează cu disperare că trăim o tragedie lovindu-ne, mereu, de o comedie ieftină. Un preşedinte care nu înţelege că ne aflăm nu doar într-un impas economic, ci într-un impas naţional, un prim-ministru care tratează ţara ca pe o bodegă, demnitari cu duiumul, corupţi, parlamentari, destui, care nu se gândesc decât să profite de mandatul lor, învârtiţi care şi-au făcut din nesimţire o armă, bolnavi psihic ahtiaţi să conducă oameni sănătoşi, preoţi sau prelaţi care sunt gata să binecuvânteze orice, amestecându-l pe Dumnezeu în toate mascaradele, consilieri linguşitori, „patrioţi" care-şi închipuie că patriotismul se demonstrează prin zbierete, incitatori de mahala, diletanţi specializaţi în trasul sforilor, bişniţari fără scrupule, neputincioşi fără ruşine, haimanale cu aere de „lideri", cum să nu-ţi vină să iei lumea în cap? îi înţeleg pe cei care nu se uită înapoi.
Dar încotro s-o apuci? Am mai spus-o, Occidentul a devenit, în ultima jumătate de veac, ceea ce, în mod tradiţional, în istoria noastră a fost pădurea. Nici tătarii, nici turcii, nid arnăuţii domnilor pământeni nu aveau mijloace să cotrobăie munţii şi să-i prindă pe cei ascunşi
340
acolo. După al doilea război mondial, pădurea n-a mai fost însă, un adăpost. Cei care s-au dus să reziste în munţi împotriva „ordinei" aduse de tancurile sovietice, au fost hăituiţi şi decimaţi de trupele Securităţii. Mulţi români au fugit, apoi, în Occident, ca altădată în codru. Dar „cocinii" acesta nu s-a dovedit, vorba cântecului, „frate cu românul". Occidentul le-a oferit, multora, azil politic.
Unora le-a oferit chiar şansa de a face o carieră. Cu toate acestea, mă tem că alta era singurătatea într-o pădure, pentru cei care fugeau odinioară în pădure. Ea nu semăna, bănuiesc, cu singurătatea pe care o încerci într-o lume unde, şi când eşti acceptat, nu ai cum să fii asemenea celorlalţi. Cred că noi am idealizat Occidentul dându-i o aură de El Dorado. în realitate, acest El Dorado, funcţionând după alte legi decât se aşteptau emigranţii est-

europeni, te obligă, am impresia, să te înstrăinezi de tine însuţi pentru a te simţi mai puţin străin. Poate că nostalgia ţării pierdute e, conştient sau nu, înainte de toate, nostalgia unei identităţi pierdute; o identitate cu care nu mai ai ce face într-o civilizaţie prea obsedată de teologia progresului, unde e din ce în ce mai puţin loc, se pare, pentru cei ce se încăpăţânează să creadă că se poate regresa inclusiv în prosperitate. Cine îşi imaginează că mă joc cu vorbele să-mi spună dacă în cele trei sute şi nu mai ştiu câte episoade din serialul „Dallas" a zărit, cumva, vreo carte sau pe cineva frunzărind o carte. Mă tem că, tot discutând despre „reintrarea în Europa", noi ne-am grăbit să plasăm Europa în Occident. Şi zic asta deoarece mă conving din ce în ce mai mult că, la rândul său, Occidentul european s-a dezeuropenizat în ultima jumătate de veac. Noi ne-am asiatizat. Occidentul s-a americanizat. Unde, mă întreb, mai e Europa? Poate, doar, într-o zonă din ce în ce mai subţire dintre spiritul gregar al Asiei şi obsesia pragmatică a Americii.
Problema pe care mi-o pun, în consecinţă, e aceasta. Ce să alegi între o „tranziţie" blestemată, unde toate duhorile corupţiei te umplu de dezgust şi o plecare alienantă? Nu mai există „păduri", nu mai există refugii. încât singura soluţie, totuşi, e să facem ordine acasă.
(România liberă, 7 iunie 1994)

Gheorghe Ceauşescu
Independenţa totală

ii'

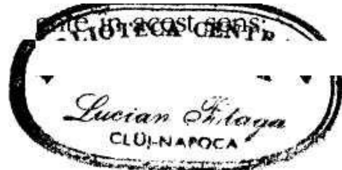
Se aud cu destulă insistenţă voci care, pretinzându-se patriotice, susţin ideea că România n-ar trebui să se ocupe de integrarea ei europeană, că asta ar însemna pierderea identităţii naţionale şi că, în consecinţă noi trebuie să ne menţinem într-o totală independenţă. Şi domnul Ion Iliescu, la prima conferinţă de presă organizată după alegerile din 1992, răspunzând la- o întrebare, a declarat că nu trebuie să fim nici cu Vestul, nici cu Estul, nici cu Nordul, nici cu Sudul, ci să rămânem noi înşine.
Cuvinte frumos sunătoare, extrem de periculoase pentru viitorul ţării.
Discuţia nu este nouă. în ianuarie 1881, Titu Maiorescu a publicat în Deutsche Revue un articol în care, în baza experienţei războiului de independenţă, când Rusia aliată îi luase României Basarabia, observând tendinţele panslaviste (panmoscovite), zicea Petre Carp) ale Imperiului Ţarist, considera că „României nu-i rămânea decât: să-şi caute sprijinul existenţei sale naţionale în sfera de acţiuni a poliglotei Austrii, care tocmai în acea epocă formase cu Germania (în curând cu Italia) tin puternic scut de apărare în contra veleităţilor de expansiune europeană a colosului de la nord". Eminescu a reprodus imediat în traducere în „Timpul" articolul lui Maiorescu, semn că cei doi se aflaţi pe aceeaşi coordonată de gândire. Reacţia a venit în special din partea ziarului lui CA. Rosetti, „Românul": „sau muscali, sau austro-ungari, dar români nicicxlată! Ei bine, onoraţi domni, dacă n-aveţi iubire pentru această ţară, care v-a născut şi v-a hrănit, dacă nu simţiţi mândria de a fi români... etc, etc". Schimbăm doar unele denumiri şi regăsim formulări din ziua de azi. Dar, trebuie să revenim la Maiorescu: „Fireşte mărirea morală a naţiunii şi mândria de a ii

român! Dar tocmai acestea ne impuneau o hotărâre în privinţa politici externe!"
Poziţia geopolitică, fiinţa latină nu permite României o atitudine izolaţionistă, admiţând că aşa ceva este posibil pentru vreo ţară în lumea modernă. Deţinătoare a gurilor Dunării, zonă de trecere obligatorie pentru oricine vrea să pătrundă în Balcani, România a avut de înfruntat începând cu secolul trecut expansionismul colosului de la nord.
Insulă de latinitate, ea trebuie să dispară în viziunea Nordului: de aceea, deportările din Basarabia şi Bucovina au fost masive, de aceea extemiinarea elitelor' (e vorba nu numai de elita intelectuală şi politică, ci şi de cea ţărănească şi muncitorească) de către sovietici şi uneltele lor autohtone a fost mai sălbatică (greu de imaginat, dar adevărat), decât în celelalte ţări foste socialiste; de fapt un neam era condamnat la exterminare. Numai când colosul a fost îngenuncheat, românii s-au putut manifesta; fără înfrângerea Rusiei în războiul Crimeei, Unirea Principatelor nu s-ar fi făcut; fără prăbuşirea Imperiului Ţarist în 1917, România Mare ar fi rămas o simplă aspiraţie.
Oameni politici în adevăratul sens al cuvântului, care au ştiut să se identifice cu interesul naţional, au reuşit, procedând cu inteligenţă politică, să utilizeze conjuncturile favorabile pentru a aduce România în concertul european. Şi, pentru a se putea dezvolta demn, România s-a alăturat acelor alianţe occidentale care-i asigurau cel mai bine existenţa naţională. In 1883, aderarea la alianţa cu Germania şi Imperiul Habsburgic.
Fără înfrângerea imperiului sovietic în războiul rece, n-am avea astăzi bruma de democraţie de care ne bucurăm. Dar timpurile sunt tulburi şi imperiul încearcă din răsputeri să se refacă. Vedem cum caută, în ciuda dezastrelor interne, să se manifeste, uneori chiar ameninţător, pe plan internaţional. Ce-ar putea sluji mai bine tendinţele imperialiste? O Românie izolată, o Românie fără prestigiu, o Românie prăbuşită economic! Interesul vital al României este să se alăture Europei. De date asta, din fericire, continentul european nu mai este divizat în alianţe antagonice. Europa Occidentală face paşi decisivi în sensul unificării. Un război

civil (aşa definea Carp în 1915 primul război mondial) nu mai este posibil astăzi între ţări cu adevărat europene. România trebuie să devină o ţară europeană! Şi aşa am pierdut prea mult timp. Trebuie să facem repede paşii decisivi. Asta însă presupune şi europenizarea reală a vieţii publice, ceea ce contravine intereselor puterii, dar este în interesul naţional! Pentru a acoperi lipsa de dorinţă reală de europenizare, se invocă „demnitatea naţională", „iubirea de neam", „independenţa totală". „Noi nu ne vindem ţara".
Dar „românii verzi", „patrioţii" care clamează asemenea cuvinte trebuie să ştie că oricine promovează ideea independenţei totale îşi aduce o contribuţie, în cel mai bun caz din lipsă de inteligenţă politică, la revenirea României în situaţia de satrapie a imperiului stepei. Iar asta, româneşte spus, se cheamă act de trădare naţională.
(Cotidianul, 18 februarie 1993)
344
Apostol Stan
Doua concepte aparent antinomice* naţionalism si europenism
Iată două concepte aparent antinomice care se profilează, azi, în raporturile dintre statele Europei. După prăbuşirea comunismului, pentru prima dată în istorie, continentul nostru poate fi nu o simplă expresie geografică, ci un model unitar de civilizaţie. Comunismul scindase continentul în două blocuri antagonice care, în ultimă instanţă, exprimau o confruntare între democratism şi despotism.
Europa este însă un conglomerat de state naţionale care, pe lângă o serie de trăsături comune, se disting prin multe particularităţi, de ar fi să se amintească doar deosebirile lingvistice, culturale şi confesionale. Este vorba, deci, de o Europă a naţiunilor, a unor comunităţi formate de-a lungul unor secole de istorie şi afirmate ca entităţi politice distincte. Desăvârşirea acestui proces a survenit chiar sub ochii noştri, când, pe ruinele fostului imperiu sovietic, inclusiv Rusia a dobândit o asemenea identitate.
Naţionalismul a reprezentat un puternic ferment de agregare politică la scară europeană . El îşi are începuturile în secolele al XVIII-lea şi al XlX-lea, când se afirmă ca o contestaţie şi apoi ca o mişcare împotriva unor conglomerate statale imperiale. S-a identificat principial cu revoluţia franceză de la 1789, când pentru prima oară s-a legitimizat organizarea Europei în state naţionale. Din acel moment, în ciuda unor numeroase vicisitudini, pe cale paşnică sau prin războaie, naţionalismul a triumfat împotriva diferitelor formule imperiale de organizare politică.
Organizate, deci, încă din secolul trecut, statele naţionale din Europa aveau în sânul lor comunităţi mai restrânse numericeşte de o altă etnie sau confesiune. Nici un stat, datorită multiplelor interferenţe istorice, nu s-a aflat în stare pură. A apărut astfel o
345
problemă a minorităţilor. Ce soartă să li se rezerve acestora? Un naţionalism luminat este de neconceput fără recunoaşterea pentru minorităţi a unor drepturi egale, inclusiv a dreptului la identitate culturală şi confesională. Din raţiuni politice şi economice, naţionalismul luminat a fost deseori abandonat, în unele state. S-au desprins astfel tendinţe extremiste care s-au pronunţat împotriva „alogenilor", măsurile politice atât în Germania, cât şi în Uniunea Sovietică dobândind forma unei purificări etnice. Dacă în primul caz ea se desfăşoară cu deosebire împotriva evreilor, în cel de-al doilea urmărea rusificarea imperiului sovietic sub mască intemaţionalistă. Prin exacerbare naţionalistă, rivalităţile au depăşit frontierele interne, ajungându-se la războaie europene. Exemplul clasic a fost înfruntarea germano-franceză care a provocat mai multe războaie devastatoare, primejduindu-se întregul continent european.
Naţionalismului extremist i s-a opus în fazele acute de criză europenismul, adică o doctrină politică conciliatoare. în 1848, de pildă, francezii propuneau o alianţă revoluţionară a naţiunilor libere împotriva despotismului şi a absolutismului la scară continentală. în Austria, unde se aflau numeroase naţiuni oprimate, au apărut proiecte de organizare politică confederativă. Printre susţinătorii lor s-a aflat şi un român, Aurel C. Popovici, care la începutul secolului nostru propunea o confederaţie de naţiuni din centrul şi răsăritul Europei. Organizată prin alianţa a două naţiuni dominante: gemiană şi maghiară, Austro-Ungaria creată în 1867 n-a putut depăşi naţionalismul extremist, în numele lui provocând primul război mondial. Europenismul sub forma unei confederaţii de naţiuni libere era învins. -
Europenismul politic reapărea însă în prim planul vieţii politice la finele celui de-al doilea război mondial, după ocuparea şi comunizarea părţii răsăritene a continentului. Din acel moment se afirmă două modele de reorganizare europeană. Este, mai întâi, formula sovietică intemaţionalistă, în fapt o versiune mistificatoare a

ortodoxismului şi panslavismului rusesc din epoca modernă. Drept urmare, de la Vladivostok până la Berlin, în numele depăşirii naţionalismului şi al înfrăţirii între popoare, sovieticii au săvârşit
346
un autentic genocid etno-cultural şi confesional. Rezultatul? La prăbuşirea comunismului, fostele modele de organizare politică internaţionalistă, Uniunea Sovietică şi Iugoslavia nu numai că s-au destrămat, dar spaţiul lor a fost cuprins de violenţe naţionaliste şi războaie interetnice.
Europenismul, fără alterarea entităţilor naţionale, s-a impus mai cu seamă din nevoia de solidaritate în faţa ameninţării comuniste. în temeiul acelui interes, statele occidentale au depăşit diviziunile din trecut. Mai cu seamă francezii şi germanii, prin reconciliere, au pus bazele unor instituţii comunitare prin împăcarea naţionalismului cu europenismul. Purtată cu tenacitate timp de mai multe decenii, acţiunea s-a întmpat într-o serie de organizaţii economice, politice şi militare care au făcut din Europa Occidentală o unitate în diversitate. Ca urmare, pe fondul înfloririi fiecărei naţiuni, s-au ameliorat relaţiile cu minorităţile etnice şi confesionale, inclusiv raporturile dintre statele mari şi cele mici.
Europenismul, profilat ca un sistem de civilizaţie materială a prosperităţii şi de organizare politică democratică, se deschide acum spre răsăritul continentului, spre o lume deficitară sub raportul libertăţilor fundamentale ale omului şi ale economiei de piaţă.Unit exponenţi politici, din motive personale, cultivă adversitatea faţă de această formulă de integrare continentală. Se promovează astfel de către unele partide de la noi un naţionalism exacerbat, atât prin inocularea temerii unei înecări a identităţii în oceanul european, cât şi prin intoleranţa faţă de minorităţile etnice, văzute ca un inamic intern. Minorităţile înseşi, ieşite din regimul comunist cu sindromul pericolului destrămării, formulează revendicări exagerate sub forma unei discriminări pozitive.
Ne aflăm, prin urmare, în faţa unei noi perspective istorice. Devenită membră a instituţiilor economice şi politice ale Europei, România îşi poate regăsi cadenţa dezvoltării, pierdută în condiţiile comuniste ale unui naţionalism mărginit, ale luptei de clasă, ale discriminării ideologice şi ale oprimării afirmării culturale şi confesionale a minorităţilor. Europenismul ne va ajuta să
347
descoperim propriul trecut istoric, răstimpul de circa un secol când, gravitând spre Europa, ne-am însuşit o parte din formele de civilizaţie ale acesteia. Din această perspectivă, naţionalismul şi europenismul devin principii politice convergente care, prin interacţiune, vor revigora România.
(Cotidianul Alternativa. * i Supliment politic, 5 noiembrie 1993)
348
Uniunea Europeană, un nou centralism?
Luni, 1 noiembrie 1993 a intrat în vigoare Tratatul de la Maastricht. pentru a marca evenimentul, şefi de stat şi de guvern ai grupului celor 12 s-au întâlnit vineri, 29 octombrie, la Bruxelles, îhtr-o reuniune extraordinară. Cu toate speranţele viitorilor locuitori ai Uniunii Europene referitoare la libera circulaţie, obţinerea dreptului de reşedinţă în orice ţară doresc aceştia etc, problemele economice, sociale şi politice sunt mult mai complexe. Sunt numeroase voci care, situându-se pe poziţii liberale, critică demersurile făcute de comunitari pentru a intra în prevederile Tratatului. însuşi Jacques Delors, preşedintele Comisiei Europene, afirma: „în zece ani, 80% din reglementările economice şi poate cele fiscale au provenit din partea Comunităţii". Cu alte cuvinte, oamenii de la Bruxelles doresc să-şi atribuie puteri crescânde. Această remarcă explică numeroasele atacuri contra „eurocraţilor" unionişti, stăpâniţi de voinţa centralizării deciziilor vitale pentru viitorul economic al Europei. Politicieni, birocraţi şi lobby-işti de toate felurile mânuiesc „cărţile" puterii federale. Europa încearcă să imite federalismul american. De fapt, Statele Unite ale Americii nu sunt decât în aparenţă o federaţie. Ele formează un stat-naţiune.
în Europa, aceleaşi forţe federaliste sunt în acţiune. Oamenii din posturile instituţiilor comunitare beneficiază de numeroase avantaje şi doresc o „dirijare" a CEE spre un federalism centralizat. Grupurile de presiune şi ţările sărace speră să beneficieze de pe urma avantajelor unui sistem comunitar de redistribuire. Iată motivul de a fi al politicii agricole comune, al politicilor comerciale protecţioniste sau al numeroaselor dispoziţii ale Actului Unic, Cartei Sociale şi, în fine, al Tratatului de la Maastricht.
349
Adversarii centralismului ar putea bloca procesul, neutralizând fiscalitatea şi transferurile europene şi recunoscând dreptul de secesiune.
Este evoluţia pe care a cunoscut-o America un exemplu pentru Comunitatea Europeană de azi? Până în 1990, se crease impresia că centralismul s-a diminuat sau cel puţin s-a stabilizat. Dar aceasta n-a fost de fapt decât o viziune optimistă. Dacă bugetul CEE este încă slab în raport cu cel al statelor membre, el n-a încetat să progreseze în valoare relativă: raportul era de 1,7% în 1973, de 2,8% în 1988. Deja bugetul comunitar este mai important decât cel al celorlalte cinci ţări membre: Luxemburg, Irlanda, Portugalia, Grecia şi Danemarca. încă nu s-a atins „forţa" americanilor, dar s-a progresat în această direcţie. Studiind natura deciziilor luate la Maastricht (1991) şi recenta creare a Comisiei de a creşte bugetul comunitar (la o rată ce se ridică la 5,7% pentru perioada 1993-1997) este de natură să exprime această tendinţă.
Analiza comportamentului politicienilor şi birocraţilor, formulat în termenii generoşi ai unor studii americane, se

aplică şi Europei Comunitare. Se observă, în fine, că toţi comisarii CEE care provin din ţări mici au atins deja un statut superior celor din ţara lor de origine. Un studiu efectuat asupra a 75 de comisari ai comunităţii îi grupează pe aceştia în trei categorii: a) cei care au exercitat funcţii ministeriale în ţara lor de origine pe durata a trei ani, înainte de a fi numiţi la Bruxelles; b) cei care au exercitat funcţii de secretari de stat, membrii unor „cabinete-umbră", ai unor ministere locale, tot pe durata a trei ani; c) toţi ceilalţi. Concluzia vine de Ia sine: instanţele comunitare sunt colectivităţi formate din personalităţi ce provin din ţări ce contribuie din plin (dovadă procentul ridicat în PIB) şi deci, comerţul comunitar este cel mai important (exprimat tot în valori relative). Instanţele comunitare aspiră deci la personal politic de înaltă calitate ce provine din ţări mici. Aceştia devin ulterior „europeni convinşi" şi fac „totul" pentru dezvoltarea bugetului comunitar.
Apropo de oamenii aflaţi în diverse funcţii la CEE. O credinţă populară arată că oamenii politici care au un relativ eşec politic,
350
în ţara lor de origine, intră la pensie într-un post din CEE. Este aşa-numita ipoteză a „bunicului".
Se poate spune că longevitatea comisarilor ţine de experienţa lor, ce garantează şi calitatea muncii lor. S-ar putea imagina, în sens invers, că o competenţă căpătată la Bruxelles s-ar putea dezvolta într-o eventuală reîntoarcerea în ţară.
Deci, în general, politicienii de nivel înalt ce sunt atraşi de importanţa bugetului comunitar nu rămân prea mult timp pe gânduri dacă ei pot progresa alături de acest buget. Dacă ei ar abandona acum „nivelul înalt" din CEE (comisariatul), pentru a deveni oameni mai modeşti, ar trebui să ţină cont înainte de toate de avantajele financiare pe care le oferă un post european. Salariul net al unui înalt funcţionar al CEE este cu 72-89% mai ridicat decât cel al unui funcţionar guvernamental. De exemplu, preşedintele Comisiei Comutare a câştigat în 1989 un salariu de 145 000 $ şi o primă de 15 000 $, iar ceilalţi comisari circa 115 000 $ şi prime de 4 750 $. Nu este de mirare dacă pentni un astfel de post candidează în medie 47 de concurenţi.
Faptul că organizaţiile internaţionale plătesc salarii cu mult mai ridicate decât guvernele naţionale tinde să confirme ipoteza teoretică potrivit căreia nivelurile superioare de putere sunt supuse unui control mai redus, pentru că centralismul sporeşte costul infonnaţiei şi slăbeşte incitaţia spre control.
De unde vine însă această „mană europeană"? Asupra cui se repartizează ea? Politicienii găsesc avantaje în CEE nu numai privitor la ascensiunea lor personală, ci şi privitor la interesele pe care ei le reprezintă şi care le asigură popularitatea şi realegerea lor în ţările de provenienţă (baştină).
Comunitatea Europeană a devenit, deci, un vast mecanism de redistribuire a veniturilor, luând de la unele pentni a da altora. Ţările cele mai „europene" sunt acelea ce se cred prioritare în a beneficia de „mana europeană". Politica comunitară în domeniul agriculturii este un bun exemplu de „piaţă aliniată". El n-are nici o justificare din punctul de vedere al eficienţei. S-a spus adesea că aceasta este o contrapartidă la avantajele industriei germane. Există mai multe arguni
351
ente, în acest sens:

- nu este încă sigur că integrarea pieţelor europene penalizează regiunile unde sunt salarii reduse. Din contra, ele sunt cele care beneficiază de pe urma libeailui schimb cu produse industriale;
- guvernul german a fost primul care s-a opus refonnelor din agricultură. Ea nu şi-a schimbat poziţia de la momentul amdei Uniguay. Politicienii şi tehnocraţii de la Bnixelles sunt mai orientaţi spre reforme decât Consiliul, pentru că ei identifică mai puţin voinţa ţăranilor decât puterea şi importanţa bugetului lor.
Acesta este un exemplu că regulile grupurilor regionale de interese omogene pot câştiga în direcţia centralismului.
Această viziune pesimistă, dar realistă, asupra evoluţiei Comunilăiii Europene, poate fi temperată prin câteva consideraţii asupra a ceea ce se doreşte, referitor la blocarea ascensiunii spre centralism. Câteva măsuri ar putea frâna evoluţia spre centralizare. Orice dispoziţie sau reglementare ce implică un transfer de resurse n-ar putea fi realizată fără votul unanim al reprezentanţilor ţărilor membre. De aceea, reflecţia lui James Buchanan asupra Statelor Unite este fără replică: „este un adevărat extaz în a se referi cineva la federalism sau uniune federală pentru a descrie SUA anilor '90, când de fapt acesta nu este decât un mare stat-naţiune". Oare Europa anilor 2000 va conduce la aceeaşi impresie?
(Alternativa. Supliment politic. Cotidianul, II, 11, 5 noiembrie 1993)
352
Vintilă Mihăilescu
O sinta.gma. periculoasă? „Naţiuni cu vocaţie europeană"
în mod surprinzător, Comunitatea Europeană pare să fi găsit răspunsul senin la această încurcată întrebare: în afara ţărilor occidentale, care, pur şi simplu, sunt europene, există „naţiuni cu vocaţie europeană". Intrată în

limbajul oficial, expresia desemnează în mod precis Polonia, fosta Cehoslovacie şi Ungaria. Implicit - şi uneori explicit - celelalte naţiuni nu au vocaţie europeană. Aşa da, aşa nu, ca la gazetele noastre de perete de altădată. Discriminarea este abia voalată, iar reacţia ia discriminare devine previzibilă. Ceea ce se vede, pare-se, mai greu, este că aceste reacţii se pot întoarce şi asupra „arbitrilor" europeni, existând, că o vrem sau nu, o reală interdependenţă europeană care ne pune în imposibilitatea de a ne mai gândi izolat destinul.
Şi mai surprinzător este faptul că, dacă privim spre spaţiul rezervat acestei „adevărate Europe", el coincide - cu inevitabile ajustări strategice - lumii medievale a Bisericii de Apus.
Cine poate neglija diferenţa de destin istoric şi de spiritualitate care s-a creat şi s-a adâncit cu timpul între lumea de Apus şi cea de Răsărit?
Cine se poate îndoi de decalajul economic dintre România şi Germania, de pildă? Dincolo de-aceste reale „evidenţe", două întrebări rămân însă netulburate.
1) A proiecta Europa anului 2000 după modelul Europei anului 1000 poate fi oare considerată o dovadă de luciditate şi ingeniozitate? Parafrazându-l pe Malraux, ar trebui atunci să profetizăm că războaiele anului 2000 vor fi religioase sau nu vor fi!
Şi aceasta în Europa...
2) Dacă diferenţa economică dintre majoritatea ţărilor din

Vest şi majoritatea ţărilor din Est este evidentă, de ce trebuie considerată această diferenţă ca fiind generală? Şi, mai ales, de ce diferenţa este tratată de regulă ca decalaj între o lume „modernă", „civilizată", „superioară" şi o lume „înapoiată", pe scurt întârziată, pe calea triumfătoare a evoluţiei? Este oare cazul ca, la sfârşit de mileniu, să exclamăm: evoluţionismul e mort, trăiască evoluţionismul?
Fumdamentalism european?
Problema nu este deci a faptelor istorice sau a evidenţelor economice, ci a utilizării lor ca argumente ale unei noi scheme: spaţiul modernităţii, pe de o parte, naţiunile fără „vocaţie europeană", pe de alta. Astfel contrapuse, între cele două lumi nu poate exista decât luptă şi ură: lupă pentru a-şi apăra status quo-ul şi ură împotriva celor care îl periclitează, pe de o parte, şi ură şi luptă pentru acest refuzat „spaţiu vital" al modernităţii, pe de altă parte.
în condiţiile în care criteriul tot mai transparent al acestei împărţiri a lumii europene este apartenenţa (revăzută şi corectată) la biserica de Apus sau la cea de Răsărit, înseamnă că alternativa care ni se oferă, în ultimă instanţă, este de a alege între „credinţa strămoşească" şi ortodoxism ca adevărata spiritualitate, pe de o parte, şi adevărul creştin, creatorul Civilizaţiei cu majusculă, pe de o parte. Nu putem atunci să nu ne întrebăm care este diferenţa între „strămoşul nostru Burebista" şi „strămoşul nostru Charlemagne" şi de ce într-un caz este vorba de un naţionalism primitiv, iar în celălalt de universalism luminat? Mai grav, poate, trebuie să ne îngrijoreze starea de sănătate a raţionalismului european care a fost şi mai rămâne încă marea noastră mândrie.
Să fie oare Europa pe cale de a se molipsi, pe un teren cultural propriu, de fundamentalismiil care bântuie în jurul nostru? în acest caz, ar trebui, poate, să propunem bătrânului continent o versiune revăzută a imnului nostru naţional, care s-ar putea numi „Deşteaptă-te europene!"...
(Cotidianul, 29 iunie 1993)

PavelPerfil
/ Omul european ot Dâmbovita
în ciuda declaraţiilor eliptic-binevoitoare, puţini „majoritari" doresc, cu sinceritate, ataşarea României la Consiliul Europei. Lor li se adaugă şi personajele care constaiiesc gloria partidelor clientelare (PRM, PUNR, PSM ş.a.), care văd în europenizarea instituţiilor autohtone, adevărate acte de trădare naţională. Concubinajul FDSN cu mascotele politicianiste, nevricoase şi şantajiste, în ciuda unor puseuri gen „îmi iau jucăriile şi plec", funcţionează relativ bine. Fireşte, un pact vadimisto-iliescian nu se poate face pe faţă, pentru că ar terfeli „echidistanţa" Cotrocenilor şi ar păta majoritatea parlamentară. în fapt, găselniţa cu franjuri roşii „Nu ne vindem ţara!" lucrează cu spor. Pentru a i se ivi motivaţii, intră în joc când trebuie şi când nu trebuie, vigilentele fonmile „demnitate", „interese naţionale", „integritate" etc. în spatele demagogilor pătimaşi lucrează pe tăcute o droaie de chilipirgii, care vând avutul ţării bucată cu bucată. Tocmai aceştia nu intra şi nu vor intra în plasma anticorupţiei, dacă vreodată va fi ţesută, temeinic, o asemenea plasă. Toţi aceştia, aşezaţi în centrul unei societăţi cosrnetizate, au nostalgia „poporului unic muncitor", cu lefuri somaleze şi impozite suedeze. Nu le trebuie altceva; ei mizează pe olocraţie, pe falsa putere a gloatei, pe infuzarea ideii că „boborul" e suveran.
Formula prezidenţială „sărac, dar curat", se regăseşte şi în sutele de telefoane şi scrisori, plastografii redacţionale, pe care le poţi citi în gazeta vadimistă. Anchete sociologice, compuse în birou, pe calapoade primitive, sau sentimentul că poporul e îmbâcsit de oculta internaţională, că este terorizat de pericolul maghiar, că sudoarea truditorului autohton umple buzunarul străinului. Atunci la ce bun „intrarea" în Europa? Ca să fim sfâşiaţi?

r
Să fie supt sângele poporului? în ultimă instanţă, da, ne putem „apropia" de Europa, deturnând câteva minime

condiţii, lustruind cu mâneca nasturii cazoni ai puterilor în stat. Capul Procuraturii Generale nu mai este un militar; militar este adjunctul lui. Reforma în justiţie se împotmoleşte, pentru că nu sunt cadre şi localuri adecvate. în fruntea Ministerului de Interne nu poate fi pus un civil, pentru că trecem prin vremuri grele: corupţie, anticorupţie, criminalitate. Reforma economică este de o incoerenţă sfidătoare, iar atunci când se încearcă a se face câte ceva, tot poporul trebuie să înţeleagă că este vorba de una din condiţiile intrării noastre în Europa, cu urmări fireşte, împovărătoare, dacă nu dezastruoase.
Prezentate condiţiile într-o asemenea lumină, omul de pe stradă este silit să urască sistemul capitalist. I se inoculează porniri xenofobe şi nostalgii după vremuri când se profesa egalitarismul, în numele unor idealuri „neântinate" ale comunismului. Aşa se explică de ce privatizarea întreprinderilor se face în pas de melc, germenii sistemului bancar privat se sufocă sub umbrela etatistă, iar o mulţime de legi care ar aerisi economia şi i-ar oferi speranţe de relansare, zac strangulate pe la comisiile parlamentare. Pe faţă ne frichinim din picioruşe după investitorii străini; în realitate, marea masă a oamenilor este otrăvită, homeopatic sau prin doze de şoc, cu ideea că avuţia ţării va fi jefuită... legal. Să ne amintim câte valuri nu s-au stârnit în Parlament la dezbaterea Legii investiţiilor străine. în şedinţele plenare s-au schimbat pumni şi altercaţii verbale, s-a transpirat copios pe marginea terenurilor construibile, ce pot sau nu pot fi cumpărate de străini, fiind ele chiar şi persoane juridice române. Flaşneta „Nu ne vindem ţara!" a lucrat cu zgomot. întârzie să apară şi alte legi care ar stimula intrarea capitalului străin în ţară: Legea falimentului, a zonelor şi porturilor libere etc.
Practic, în opt luni de „lucrare naţională", partidul de guvernământ şi aliaţii întru vigilenţă crescută, n-au reuşit să clocească măcar cinci legi acceptabile, de nivel european. Pistonaţi de comisia Konig, prin cele nouă condiţii cerute, fedeseniştii şi compania încearcă să dreagă busuiocul. Din păcate, se pare, că e prea târziu să mai fie dres ceva. Pentru că un Văcaru pus în capul
356
comisiei parlamentare de control al SRI, pune într-o discuţie gravă „echidistanţa" preşedintelui Iliescu. Aici, trebviie să ne înţelegem, nu mai merge cu furtişaguri. Nu putem înlocui tuşea cu junghiul, când, de la bun început, ele au mers împreună. Dar, de acum înainte, vom avea săptămâni mai placide, dacă echipa Văcăroiu va recurge la ordonanţe. Iar din toamnă vom auzi aceleaşi cuvinte: ce să căutăm noi în Comunitate?
Nu ne-a spus-o şi dl Iliescu? Acolo există 23 milioane de şomeri, recesiune, intoleranţă faţă de azilanţi. Pe când aici, pe Dâmboviţa, trandafirul a înflorit a doua oară, şi-a întreit bobocii.
(Cotidianul, 30 iunie 1993)
357
Radu Antim
Taxa pe prostie adăugata
(Ortodoxie şi europenism)
Pentru promotorii de la noi ai europenismului, Charta drepturilor omului prernerge Scriptura. Oamenii politici actuali persistă în schizofrenia cultivată de comunism.
Se uită prea des că statul şi Biserica (în ciuda separării formale, sau tocmai datorită ei) au un subiect comun: cetăţeanul pentru primul, credinciosul pentai a doua. Miza comunismului a fost aceea a separării celor două ipostaze.
Credinciosul era tolerat numai între zidurile bisericii; afară, el redevenea cetăţeanul loial, harnic constructor al socialismului. Acasă se închina la icoană, iar la birou ziua îi era supravegheată de privirea necruţătoare a tabloului prezidenţial. Biserica făcea pastoraţie creştină iar statul misiune atee. în această dedublare şi sfâşiere a omului rezidă caracterul demonic al ispitei comunismului.
Opoziţia credinţă-ateism este continuată astăzi de vina şi mai gravă, mai subtilă, ortodoxie-europenişm. Să luăm un singur exemplu: modificarea articolului 200 din Codul Penal privind recunoaşterea existenţei şi drepturilor minorităţii homosexuale. întrebându-l pe un parlamentar cum se împacă statutul confesional al celor pe care îi reprezintă cu această iniţiativă legislativă, mi-a răspuns scurt: „Aşa trebuie să facem, este cerinţa Consiliului Europei!"... Dacă Europa a început să fie invocată în acte anti-europene, adică anti-creştine, înseamnă că însăşi europenitatea nu mai este înţeleasă în adevărata ei dimensiune, într-o luare de poziţie, Arhiepiscopul Bartolomeu al Clujului declară: „Nu aceasta este Europa pe care o cunoaştem şi o recunoaştem, ci aceea care şi-a făurit cultura şi modul de viaţă prin sinteza creştinismului şi a gândirii elene". Ortodoxia este
358
garanţia europenităţii noastre; prin creştinismul poporului român suntem cu adevărat europeni. Cu siguranţă că o asemenea perspectivă nu a fost luată în seamă de cei care opun Răsăritului Apusul.
Responsabilitatea faţă de oameni se fundamentează (şi este garantată astfel) pe responsabilitatea faţă de Dumnezeu. Acesta este sensul formulei: „Nihil sine Deo". Apare drept evidentă trăsătura comună care leagă comunismul de ideologia actuală: lipsa oricărei responsabilităţi transcedente.
Totul se consumă aici, în imediata vecinătate. Comunismul a arătat cu prisosinţă unde duce această monocoloră abordare a puterii: la dezumanizare, la reducerea omului din statutul de persoană la cel de individ. Omul poate fi omorât sufleteşte nu numai prin teroare, ci şi prin libertatea maximă.
încurajarea relativizării valorilor morale şi spirituale este un demers fără precedent în istoria modernă a Europei.

într-o perioadă în care, cu excepţia Iugoslaviei, domneşte pacea iar dictatura a dispărut de pe continent, asistăm la un „război" nevăzut, deliberat acceptat.
Intelectualul european confundă din ce în ce mai des şi mai deschis ideologia cu adevărul. Amestec paradoxal de bibliografie franceză de stânga şi idiosincrazii provinciale, noul pedagog al conştiinţei publice pune la mezat credinţa. Este iritat de prezenţa Bisericii în societate sau reclamă din partea acesteia un ecumenism imposibil. Acuză discursul teologic de inadecvare şi credinţa de anacronism, dar el este primul care acreditează o nouă limbă de lemn corespunzătoare unui cap pe măsură. Pentru un asemenea exemplar hibrid, născut între Urali şi Sena, turismul se confundă cu politica, televiziunea cu ştiinţa, Coca-Cola cu prosperitatea. Pe lângă taxa pe valoare adăugată, el mai plăteşte una pe prostie.
Ignoranţa faţă de Europa şi de ceea ce înseamnă acesta în realitate este dublată de ignoranţa faţă de ceea ce România are cu adevărat nevoie. Acest spor de ignoranţă şi inconştienţă este un rezultat al crizei de identitate pe care o experimentează majoritatea oamenilor noştri publici. Refuzul credinţei este, în

cazul românilor, sinonim cu refuzul identităţii, iar cine astăzi îşi refuză sau ignoră propria identitate refuză şi ignoră în egală măsură şi identitatea europeană. O spune Herder (deja în secolul XIX!): „Europa este un concert de popoare în care fiecare naţiune îşi face auzit sunetul propriu". Cu iniţiative de genul celei referitoare la modificarea articolului 200 CP., riscăm să ne prezentăm cu un sunet fals.
(România liberă, 3 decembrie 1994)

Octavian Paler
Da sau nu?
Aşadar, în România liberă din 20 mai, la pagina „Calea, Adevăail şi Viaţa", preotul Ion Buga mă mustră pentai cutezanţa de a mă fi speriat auzind unele accente ce mi s-au părut stranii în alocuţiunea pascală a Prea Fericitului Teoctist şi mă întreabă, pe latineşte, qui prodest? Pe latineşte, e un fel de a spune deoarece, după câte ţin minte, „cui foloseşte?" se zicea, în limba lui Cicero, cui prodest?, iar în latina populară qui prodest? Grăbit să susure la urechea Prea fericitului nişte prea lumeşti linguşiri, sub fomia dezaprobării nedumeririlor pe care, păcătosul de mine, le-am mărturisit după ce, în noaptea învierii, am fost avertizaţi, prin televiziune, de la catedrala patriarhală, că Europa vrea să corupă sufletele noastre curate cu tot felul de ispite demonice, părintele Buga nu mai înţelege sau nu vrea să înţeleagă ce citeşte. Eu scriu: „N-am simţit niciodată nevoia să-mi explice cineva ce înseamnă a trăi între istorie şi Dumnezeu" şi evoc ceasurile când băteau clopotele, la cele două biserici din satul meu, în liniştea crispată dinaintea grindinei, când veneau dinspre Olt neguri sumbre. Ce devine asta pe limba preotului Buga? Că mi-am ales „Oltul ca învăţător suprem în cele dumnezeeşti" şi că sunt un „ucenic al Oltului"! Să te cruceşti, nu alta. Cu puţină imaginaţie, mă putea suspecta de panteism.
De altfel, m-ara hotărât greu să-i răspund. Ce rost are o discuţie la un asemenea nivel? m-am întrebat. Să-l lămuresc pe preotul Buga că „grindina" e „istoria" şi că sunetele clopotelor aveau sens de rugă? Să adaug, consternat, că bătaia clopotelor se relua, în tăcerea cosmică prevestitoare de pericol, în fiecare vară, chiar dacă în vara precedentă grindina zdrobise recoltele? Şi că nu cunosc o formă mai simplă de a spune că rugăciunea

nu depinde cie eficienţa ei? Să-i atrag atenţia că, fără a pricepe asta, n-are cum pricepe cât de înaltă e modestia sfâşietoare a Chriştilor de tablă ruginită de pe la răspântiile dnimurilor de ţară? Ce să-i explici, oare, cuiva, care confundă „amărăciunea" cu „otrava"? Cum să te faci înţeles de cineva care se închipuie, probabil, un spirit „subţire", dar croşetează insinuări cucernice venite din „răninchi"? sau cum să iei afirmaţia sa că nu are, încă, o istorie deoarece s-a născut „în golul istoric numit comunism"? Să-i aduci aminte (pentru a nu cădea în păcatul de a-i replica: „se vede părinte") că istoria nu e doar ce-am trăit noi ci şi ce-au trăit părinţii noştri? în fine, ce să crezi despre un preot care este obsedat de homosexualitate şi de Maastricht într-o ţară care are probleme cu supravieţuirea? Un preot care se consideră „profesionist" în relaţiile cu Dumnezeu, nu purtător al unei taine, judecând preoţia ca pe un soi de marketing religios?
Există un mod lipsit de smerenie de a vorbi despre smerenie care mă îndepărtează mai mult decât trufia făţişă deoarece se bazează pe o umilinţă falsă, plină de ifose. Şi nu ascund că-mi displace orice fanfaronadă, chiar când e religioasă, în ce mă priveşte, nu am nevoie de portavoce ca să mă rog. De aceea m-a izbit în „aporiile" dezolante ale preotului Buga aerul serios cu care domnia sa îşi asumă o vanitate comică: aceea de a considera proprietate personală, datorită profesiei, evlavia!. Nu vi se pare, părinte, că e un abuz, ca să nu zic o vorba mai urâtă, pretenţia că unii păstori ai Bisericii să ia într-un sens prea laic cuvântul „turmă"? Şi, la urma urmei, nu fac parte şi eu, dacă vreţi ca oaie „rătăcită", din Biserică? Sau trebuie să înţeleg că pentm a fi în Biserică trebuie să accept fără cracnire şi acele idei ale unor înalţi ierarhi pe care, eventual, le consider vătămătoare? Dacă Prea Fericitul îmi lasă impresia, cum mi-a lăsat, pe drept sau nu, la Paşti, că a uitat în acele ceasuri de interesele României, trebuie să tac, să-mi înghit vorbele? Părinte, eu nu pun semne de egalitate între Biserică şi ierarhii ei.

Biserica este pentm mine ca naţionalitatea. Nu-mi pot schimba Biserica în care m-ara născut şi am fost botezat, cum nu-mi pot schimba

362

naţionalitatea. Sunt ortodox, cum sunt român. Dar, scuzaţi-mă, aşa cum există români care fac rău României, există, mă tem, şi feţe bisericeşti care fac rău Bisericii în unele momente. De aceea m-am decis, în cele din urmă, să vă răspund. Chiar nu pricepeţi că festivismul religios, alăturat festivismului politic, este contraproductiv? Chiar n-aţi priceput la ce m-am referit eu? Nu despre Constantin cel Mare si despre Henric al IV-lea e vorba, părinte, ci de potopul de sfeştanii de la Televiziune care riscă să facă din sentimentul religios ceea ce a făcut „Cântarea României", în timpul lui Ceauşescu, din sentimentul patriotic. Şi de graba cu care unii din înalţii ierarhi ai Bisericii îi dau Cezarului şi ceea ce îi aparţine lui Dumnezeu.

Avocatul din oficiu al Prea Fericitului Teoctist îmi reproşează că dau sfaturi şi sugestii Bisericii. Părinte, eu nu ţin să dau sfaturi nimănui. Şi cu atât mai puţin Bisericii. De altfel, încă o dată, îmi dovediţi că aveţi probleme cu lectura. Eu am scris: „Nu mi-aş permite să judec în vreun fel faţa dinspre Dumnezeu a Bisericii". Se pare, însă, că pentru dumneavoastră fariseismul nu e un păcat de vreme ce-l practicaţi cu dezinvoltură, prefăcându-vă că nu înţelegeţi la ce m-am referit eu. La istoria României, părinte! La interesele naţionale ale României! Şi la felul cum unii din înalţii ierarhi ai Bisericii ţin seama de aceste interese! mi-am exprimat, aşadar, nişte triste nedumeriri nu în calitate de pedagog improvizat, ci în calitate de român ortodox. Spre deosebire de cei care cred, ca dl Gabriel Andreescu, cu care am polemizat pe această temă la un recent simpozion, că ideea de „biserică naţională" e depăşită azi, eu sunt convins că Biserica are şi azi o misiune naţională cel puţin la fel de mare ca în trecut, dacă nu şi mai mare, dată fiind cumpăna istorică în care ne aflăm. Dar tocmai de aceea nu mi se pare deloc lipsit de pericole amestecul de naţionalism îngust, antioccidental şi de internaţionalism estic pe care-l practică, se pare, unii înalţi ierarhi ai Bisericii noastre.

Să fiu şi mai precis. Zice preotul Buga şi mă îngrozesc că un preot român poate scrie aşa ceva negru pe alb, combinând scrâşnetul cu un umor îndoielnic: „Satana s-a occidentalizat, pe ici, pe colea, şi anume în punctele esenţiale ale civilizaţiei

363

«creştine»". Ceea ce îmi demonstrează că nu m-ara speriat degeaba ascultând alocuţiunea pascală a Prea Fericitului. Nici unul din politicienii care văd cu ochi răi aspiraţia noastră de a ne desprinde dintr-un prea bine cunoscut spaţiu de influenţă n-ar îndrăzni să fie atât de pe faţă împotriva Occidentului. Până şi cei care avi studiat la Moscova şi au oarecari nostalgii legate de asta pretind că trebuie să ne deschidem spre Apus, după ce ne-am lămurit ce „lumină" (sau ce sminteală) ne-a venit de la Răsărit. Nu pun povara nici unei bănuieli pe umerii preotului Buga, dar nu-mi pot înăbuşi nişte întrebări. Să cred, oare, că Satana se învârte în jurul Columnei lui Traian la Roma? Să cred că aceia care vor să intrăm în Pactul nord-atlantic uneltesc să semnăm un pact cu Satana? Să cred că, astfel, îl trădăm pe bunul Dumnezeu slav? Să cred că Parisul, Londra, Berlinul sunt Sodoma şi Gomora, de care trebuie să ne ţinem departe, pentru a nu ne prinde în tentaculele lor, şi că, pentru a ne pune la adăpost de aceste ispite diavoleşti, cel mai cuminte ar fi să ne ascundem în barăcile armatei a 14-a aise? Să cred că mult invocatul Consiliu al Europei, de care ne-am tot rugat să ne primească, este un loc de al pierzaniei? Să cred că Estul este plin de sfinţi, de la Moscova până la Belgrad, şi că, din această cauză, ar fi bine să nu mai discutăm despre „Europa", ci să ridicăm, în locul cortinei de fier, o cortină psihologică?

Nu sunt câtuşi de puţin un admirator al Occidentului. Diplomaţia occidentală mi se pare egoistă, mioapă, şi uneori cinică. Nu sunt un admirator complexat nici al civilizaţiei occidentale. Mi se pare prea sufocată, azi, de pragmatism, prea secătuitoare pentru suflet, prea bântuită de „ideologia banului", cum zice Soljeniţîn în „Chestiunea rusă". în plus, sunt convins, că, fără tradiţiile noastre, „noi" n-am mai fi „noi". Dar înţeleg că avem nevoie să ne apropiem de Europa occidentală pentru a ieşi din gravitaţia „grandomaniei imperiale" de care vorbeşte acelaşi Soljeniţîn. Şi mă pune pe gânduri faptul că un preot român şi-a însuşit cam toate clişeele unui anumit gen de antioccidentalism, rudimentar şi orb.

Ca unul care am copilărit într-un sat unde pe zidul bisericii era pictat tricolorul, nu mă pot împiedica să-l întreb pe părintele

364

Buga ceea ce am întrebat în „Faţa dinspre istorie a Bisericii": Să nu mai aibă, oare, nici o valoare faptul că „ne tragem de la Râm", fiindcă la Roma se află Vaticanul? Să gândească, oare, unii înalţi ierarhi altminteri decât o cere acest moment care ne arată în multe feluri că e vital să ne redeschidem spre valorile europene pentru a redeveni, după o lungă şi silnică alienare, noi înşine? Pe scurt, părinte, poate avea, oare, indiferent cine din clerul Bisericii noastre alte interese decât cele ale poporului român? Da sau nu? Diminezeu să apere România dacă răspunsul e „da".

(România liberă, TI mai 1995)

- -'?'■'î

„'•<;*■■'., ti , . -i\

365

Ion Buduca

datini şi ortodocşi, slavi şi catolici
După prăbuşirea ideologiei comuniste, lumea europeană redescoperă cu uimire arhitectura spirituală uitată a continentului. Vedem dintr-o dată, ca printr-o clarviziune ce nu putea fi posibilă până acum, că idealul Revoluţiei Franceze, anume acela de a întemeia Statele Unite ale Europei pe bazele naţionalismului laic, mai întâi, şi, în cele din urmă, pe ateism a eşuat. „Greşeala" ultimei revoluţii, cea bolşevică, fu, din acest punct de vedere, aceasta: nu a reuşit să slăbească vechea mentalitate ortodoxă a popoarelor subjugate.
Războiul rece a încetat. A fost războiul ideologiilor. Dar a încetat, oare, războiul civilizaţiilor pe continentul nostru? Sanctitatea Sa, Bartholomeu I, Arhiepiscop al Constantinopolului şi Patriarh Ecumenic, rostea acestea cuvinte, în august 1993, cu prilejul vizitei sale oficiale în România: „Bisericile Ortodoxe arată astăzi o sensibilitate deosebită în direcţia respingerii puternicelor presiuni politice şi a forţei de asimilare a civilizaţiei occidentale, care s-a pregătit metodic şi programatic să domine planeta prin slăbirea şi eliminarea celorlalte tradiţii culturale" (Din cuvântarea rostită la masa oficială oferită de primul-ministru al României).
Ne aflăm, cu acest argument de autoritate, în miezul teoriei huntingtoniene? Dă apă la moară Patriarhul Ecumenic doctrinei care anunţă un viitor al confruntărilor între civilizaţii?
Prezentul este, iată, mai dinamic decât imaginile noastre despre viitor: la mijlocul anului 1995, Papa Ioan Paul al H-lea şi Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I dau o declaraţie comună intitulată „Pe calea restabilirii deplinei unităţi". Catolicii si ortodocşii caută împreună calea unităţii lor iniţiale, cea de dinainte de Schisma din 1054. Cine ar putea îndrăzni să suspecteze de machiavelism
366 .
actuala reorientare a Vaticanului? în fond, lumea de azi nu mai e „catolică" în mentalitate şi nu îşi mai are centrul pe Mediterana, ci pe Atlantic. Protestantismul dă azi, valorile dominante ale lumii.
Cine ar putea îndrăzni, în acelaşi timp, să suspecteze de trădare pe întâistătătorul Ortodoxiei când semnează aceste rânduri: „(• • •) şi să ne rugăm să se producă fără întârziere deplina realizare a Uniunii Europene, nădăjduind că frontierele sale se vor extinde spre Răsărit"? Ne aflăm de fapt, în faţa unui eveniment epocal. Urmările lui sunt imprevizibile. Dar premisele îi sunt clare: Vaticanul şi Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol nu mai doresc o Europă divizată. întrebarea vine de la sine: de ce? de ce acum? Răspunsul ne pune în faţa tuturor marilor frământări ale lumii contemporane, aflată în criză de soluţii cu vocaţie universală, acum, după căderea pseudo-soluţiei ateisto-comuniste. Nu trăim într-o lume a armoniei spirituale. Planul Huntington poate deveni oricând o nouă „ideologie" pe baza căreia se vor trasa noile sfere de influenţă. Puterea militară a NATO a rămas singura garanţie a stabilităţii planetare. Nu este ea şi un instaiment de dominare? Care ar fi cea mai rea ipoteză pentru Europa? Amânarea sine die a proiectului Uniunii europene. Cu Rusia înglobată, în acest proiect, alături de Germania, piesele de joc pentm divide et impera se reduc la zero pe continent. Europa poate redeveni o mare putere. Cine s-ar putea opune acestui proiect? Cine este deja o mare putere: SUA. Adică tocmai creaţia materială cea mai strălucită a protestantismului.
Iată de ce catolicii şi ortodocşii, după aproape o mie de ani, se reîntâlnesc pe aceeaşi baricadă. Mai degrabă materială şi politică pentru Occident, mai cu seamă spirituală pentru Răsărit, această baricadă poate fi o şansă pentru respiritualizarea intereselor materiale ale Europei, dar şi o şansă pentni relansarea modelului de civilizaţie răsăritean într-o nouă strălucire a bizantinităţii sale.
Din acest punct de vedere, poziţia Moscovei în privinţa extinderii NATO spre Răsărit capătă semnificaţii mult mai clare. Rusia se opune, în fapt, izolării ţărilor ortodoxe într-o Europă de mâna a doua, care ar putea fi colonizată indirect (economic şi comercial) şi de interesele americane, şi de cele occidentale. Chiar
367
dacă oamenilor politici din Occident şi din SUA această ipoteză le poate surâde în fel şi chip, iată însă că - Dumnezeu fie binecuvântat! - capii spirituali ai Europei au spus împreună un veto. De curând, Financial Ti mesa publicat un studiu al avantajelor pe care le-ar obţine Europa Occidentală dintr-o tactică a unificării în două viteze a continentului, plan ce ar presupune, desigur, şi o extindere în două viteze a umbrelei de securitate NATO peste Europa.
Cine îi asigură, însă, pe cei rămaşi în aşteptare că soarta lor va fi protejată de război? Cine îi asigură că pieţele lor nu vor fi colonizate prin izolare?
Japonia a inventat în jocul economic strategia tigrilor. Nici un astfel de tigru al japonezilor nu se plânge de exploatarea colonială a metropolei. De ce nu au transformat Statele Unite ale Americii o ţară ca Polonia într-un astfel de tigru? Pentru că nu se ştie ce soartă vor avea investiţiile dacă Rusia... Republica Cehă, în schimb, devine tot mai mult un tigru al Germaniei.
Vedem unde e cheia problemei: la Moscova. Răul local cel mai mare ar fi însă, izolarea programatică a Rusiei de Uniunea Europeană. Pentru marile interese transnaţionale n-ar fi deloc rău. Rusia ar sta tot timpul cu mâna întinsă... până ce ar pune din nou mâna pe anne. Ceea ce iarăşi ar fi o afacere...
Dar cheia de la Moscova se învârte în prea multe broaşte. Una este relansarea economică a ţării. Se poate obţine permanenţă de acest gen cu o economie mafiotizată? Nu este democraţia un lux prea costisitor pentru ruşi? - vorba lui Stalin. Până ce nu vom şti cum se învârte cheia de la Moscova (spre dictatura unui nou dirijism, eventual corporatist), toate întrebările lumii contemporane stau fără răspuns.

(Cuvântul, 1, 8, septembrie 1995)
v:
368
Basil Ştefan
Recomandarea 1201 si Amendamentul 9
în numele cărei Europe?
Nimic mai penibil, desigur, decât exhibiţia oferită în cursul unei singure săptămâni de preşedintele Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, Miguel Angel Martinez, spunând adevănil la Bucureşti şi lepădându-se apoi de el la Strasbourg, ca Petru de Isus, de trei ori înainte de a cânta cocoşul. Cum aveam să aflăm după numai o zi, saltul său mortal nu se datora unei versatilităţi politice, ci faptului că în forul pe care îl prezidează se contura deja limpede o majoritate în favoarea amendamentului 9 la Raportul privind respectarea obligaţiilor şi angajamentelor statelor membre ale CE., care cere acestora să se conformeze Recomandării 1201. Şi, ca democrat, nu se mai putea situa în totală opoziţie cu curentul de opinie dominant din forul în fruntea căruia a fost ales. Dreptate avea la Bucureşti şi Cluj, nu la Strasbourg. Că nu a fost deloc fericit de postura în care s-a văzut, e sigur. Dar se ştie că unul din defectele democraţiei este acela că uneori majoritatea are dreptate şi când nu are dreptate! Ceea ce nu o împiedică să fie cel mai bun sistem politic.
Dar să vedem ce spune acest de acum faimos amendament, pentru a decela implicaţiile pe care le poate avea pentru statul român. Devine oare, prin el, Recomandarea 1201 cu adevărat obligatorie, cum am titrat şi noi, în viteză? Textul integral al amendamentului este: „Ţările care sunt membre sau candidatele la statutul de membru deplin, la primirea lor, trebuie să onoreze (să respecte, să observe n.n.) Recomandarea 1201 (1993). Aceasta trebuie să fie, de asemenea, parte a procesului de monitorizare". , , .,....„„ !:... , „„„„. ...„ ;. .,...
369
La prima vedere, textul nu conţine nirnic înspăimântător. El nu face din Recomandarea 1201 altceva decât este ea în prezent, adică un document politic de care statele membre ale CE trebuie să ţină seama, în conformitate cu constituţia şi legislaţia lor internă. Documentele intitulate astfel apelează la bunăvoinţa şi buna credinţă a guvernelor, cărora le lasă însă o marjă apreciabilă de aplicabilitate. Recomandările - o spune chiar denumirea - nu au deci forţă de constrângere, caracterul obligatoriu absolut pe care îl au, de pildă tratatele, convenţiile, acordurile - pe scurt, documentele juridice cu putere de lege. Convenţia-cadru privind protecţia minorităţilor naţionale, elaborată de organismul de decizie al Consiliului Europei - Comitetul de Miniştri - adoptată la începutul acestui an şi semnată deja de 24 din cele 34 ţări membre - şi care are forţă juridică - nu a reţinut partea din Recomandarea 1201 în care se vorbeşte despre dreptul minorităţilor - la un „statut special" şi la autonomie.
Amendamentul 9 reafirmă deci, doar doleanţa ca statele membre să observe (respecte) această recomandare - în spiritul, dar nu în litera ei. Fiindcă litera ei vine în contradicţie flagrantă cu principiul corect şi general acceptat că drepturile minorităţilor sunt doar un aspect al drepturilor omului, care sunt drepturi ale individului şi nu ale colectivităţii. Găselniţa comunistă a drepturilor colective se ştie pentru ce a fot inventată: pentru a masca încălcarea brutală a drepturilor omului, ca şi a drepturilor republicilor, regiunilor, ţinuturilor zise autonome. Din Nagorno Karabah în Kosovo, din Transnistria în Bosnia şi din Crimeea în Krajna se ştie şi se vede ce a ieşit din aceasta. Şi să nu se spună că partea occidentală (în sens politic) a Europei poate fi scutită de izbucniri asemănătoare, căci seninele sunt deja vizibile la orizont: Ciprul a explodat, Corsica, Ţara Bascilor şi nu numai ar putea duce la explozii similare. în numele cui, mai bine-zis în numele cărei Europe trebuie deschis drumul spre un continent plin de găgăuzi şi bantustane, în care germenele separatismului teritorial nu va înceta să mocnească?
Dar să revenim. Cum spuneam, Amendamentul nu dă putere de lege Recomandării 1201. Partea bună este că el înlătură caracterul discriminatoriu al recomandării, făcând-o valabilă,
370
aparent, pentru toate statele membre. Zic aparent, pentru că ţările care au aderat la Consiliul Europei înainte de adoptarea controversatei recomandări (1993) se pot prevala - şi suntem ferm convinşi că o vor face - de principiul neretroactivităţii legilor. Tot pârliţii din Europa Centrală şi de Est vor trage deci ponoasele monitorizării. Ceea ce înseamnă o altă divizare a Europei - cu membri „mai egali" decât alţii; poate şi cu „paria" excluşi. Şi aceasta, desigur, tot în numele Europei. Al cărei Europe?
Aspectul cel mai neplăcut pentru România al Amendamentului 9este însă influenţa negativă pe care el o va exercita asupra încheierii tratatului româno-ungar. Ungaria a obţinut, prin adoptarea lui în chiar faza finală a negocierilor cu România, indiscutabil un succes diplomatic. Va insista deci şi mai mult pentru includerea unei referiri la Recomandarea 1201 în textul tratatului. Dacă ar reuşi, ar realiza o adevărată lovitură de maestru, căci abia printr-o asemenea menţionare acest document ar căpăta ceea ce nu are şi nu poate avea nici în baza Amendamentului S>. caracter obligatoriu, forţă juridică, putere de lege. Putem noi accepta acest lucru? Dacă n-ar fi articolul 11, ultimul, al acestei recomandări, n-ar fi nici o problemă. Acest articol contravine însă Constituţiei României care, cu toate hibele din alte domenii decât cel al minorităţilor, este recunoscută ca una din cele mai democratice şi mai „europene". Chiar dacă ar dori, dl Meleşcanu nu ar putea accepta o referire la această Recomandare în tratatul.bilateral cu Ungaria - cu excepţia cazului în care referirea ar menţiona expres

„cu excepţia articolului 11". Ar fi, poate, calea spre un'compromis acceptabil ambelor părţi.
(România liberă, 28 aprilie 1995)

i
Octavian Paler
Noii bonjurişti
&
Numiţi „bonjurişti" deoarece îşi dădeau „buna ziua" pe franţuzeşte, tinerii întorşi de la studii din Franţa, pe la mijlocul veacului trecut, au adus cu ei, pe lângă fumuri cosmopolite, şi idei bune, avansate pentru acea vreme. „Turciţii" de-atunci, dedaţi cu toropeala orientală, îi priveau cu antipatie, intuind că vântul nou ce sufla dinspre Apus le periclita tabieturile. Dar, fireşte, ar fi exagerat să-i socotim pe bonjurişti altceva decât un ferment util pentru modernizarea mentalităţilor şi rânduielilor de la noi. Ei cunoşteau bine obiceiurile de pe malurile Senei, dar, în genere, nu prea aveau habar de spiritul românesc autentic cu care veneau în contact doar din docar, când se ducea „la ţară". îl citiseră, poate, pe Montaigne, dar strâmbau din nas dacă venea vorba, cumva, de lipsa unei Renaşteri adevărate la noi. Mutatis mutandis, istoria se repetă, văd. Avem, din nou, bonjurişti. într-un sens strict, numele nu prea li s-ar potrivit, ce-i drept, întrucât nu toţi au trecut prin Occident ca să înveţe carte şi mulţi au trădat franceza pentru engleză. Pe deasupra (nu-mi vine în minte, acum, nici o excepţie), nu le putem, pune în seamă vreo fervoare intelectuală sau vreun elan naiv. Dar, dincolo de aceste diferenţe, două caracteristici îi fac să semene cu predecesorii lor. întocmai ca bonjuriştii din veacul trecut, bonjuriştii de azi trag cu ochiul mereu la ce se întâmplă în Occident, îşi croiesc hainele şi atitudinile după moda apuseană, fascinaţi, până la servilism, de tot ce „se poartă", la Paris, la Londra, la Washington ori la Strasbourg în materie de gusturi şi combinaţii politice. Apoi, ei au o la fel de sinceră indiferenţă faţă de tradiţiile româneşti.

i Pentru a nu-i nedreptăţi, trebuie să recunoaştem că bonjuriştii de azi joacă şi ei, până la un punct, un rol util. Prin felul lor de a fi, nu pot să nu se opună, discret ori mai pe faţă, în funcţie de curajul şi calculele fiecăruia, atât „turciţilor" de stil nou, şcoliţi sau nu la Moscova, cât şi Caţavencilor care invită Europa, cu ţipete neaoşe, „să-şi vadă de trebile ei ". Nu sunt ţoape, au un lustru oarecare de cultură, se dau cu parfum şi ştiu să se poarte, nu ţin mâna în buzunar când vorbesc la tribună, ca Nicolae Văcăroiu. Necazul e, însă, că nu sunt doar persoane, de regulă „subţiri". Sunt şi fără adâncime. Şi cunosc infinit mai bine metropolele occidentale decât România „neelectorală". Sunt la curent cu tot ce mişcă în cartierul „Primăverii", dar mă îndoiesc că i-a interesat să observe vreodată în vreun sat cum se usucă istoria, ca arborii scoşi din rădăcini. Au relaţii în Occident, dar se vede lesne că nu-i tulbură teama că ne aflăm, acum, într-o criză de destin naţional, nu doar într-o criză economică şi morală. Cam pestetot unde se învârte politica poţi găsi asemenea bonjurişti. La Cotroceni, printre consilierii prezidenţiali (Mişu Negriţoiu, să zicem), la guvern, la parlament (Adrian Năstase, să zicem) şi, cu deosebire la Partidul Democrat. Gurile rele pretind că Petre Roman care s-a născut, cum ne-a spus odată, „cu năframa Transilvaniei pe faţă", nu şi-a mai luat-o de pe ochi (sau, cel puţin, aşa lasă impresia) până ce a plecat la studii în Franţa. în ce-l priveşte pe Adrian Severin, îl consider foarte potrivit pentru un studiu caracterologic consacrat bonjurismului. Isteţ, volubil, cu un bun „joc de picioare" prin saloanele ambasadelor sau prin conclavuri externe unde un Vasile Văcarii sau un Gheorghe Dumitraşcu au probleme grave cu manierele şi conversaţia, Adrian Severin e capabil să sporovăiască la orice oră, pe orice temă, dar, pe măsură ce vorbeşte mai mult, se vede mai bine că nu înţelege mai nimic din tragedia actuală a României. Se crede, ca orice bonjurist ce se respectă, „european", dar, în mod evident, nu percepe diferenţa dintre „european" şi „european din România".

Şi, de fapt, aici e tristeţea. Aceste „mărfuri uşurele", vorba lui Eminescu, ţin să discute în numele nostru cu alţi „europeni" fără să fi ajuns să-şi dea seama că orice „european" e „de undeva". Nu e suficient să sporovăieşti într-o limbă străină. Mai trebuie ceva. Puţină chirere pentru ce se întâmplă în limba română vorbită de Iliescu, Văcăroiu şi alţii.
(România liberă, 9 mai 1995)
fi1

Acţiuni româneşti
proeuropene
Liga Pro Europa
Platforma
Liga Pro Europa este o asociaţie independentă
Liga Pro Europa a fost fondată în Târgu-Mureş, România, la 31 decembrie 1989, de un grup de intelectuali independenţi.
Liga Pro Europa îşi concentrează activitatea pe reclădirea societăţii civile în România, integrarea europeană, respectarea drepturilor omului, protecţia minorităţilor, ecologie, pluralism şi valori democratice, autonomie locală.

Pentru a-şi atinge obiectivele, Liga Pro Europa organizează dezbateri seminarii, conferinţe, tabere de vară, întâlniri culturale.
Platforma
Este îndeobşte cunoscut faptul că odiosul regim din România, răsturnat la 22"decembrie 1989, a fost unul din cele mai reacţionare din Europa şi că, în interesul menţinerii sale, a izolat cu bună ştiinţă, decenii de-a rândul, ţara noastră de naţiunile europene.
Respingerea spiritului european a avut drept consecinţă logică un fenomen social şi politic extrem de grav: privarea muncitorimii, a ţărănimii şi a intelectualităţii de cele mai elementare drepturi democratice prin instituirea unui despotism de tip oriental, obscurantist, de maximă agresivitate.
Garanţia că niciodată un asemenea stat-partid nu va mai renaşte constă în adoptarea unei orientări politice, etice şi culturale în stare să readucă România în Europa.
: 377
însuşindu-şi severa lecţie a istoriei, Liga Pro Europa declară:
1. LIGA PRO EUROPA, iniţiată de un grup de intelectuali târgu-mureşeni, este o asociaţie independentă de ecologie morală, deschisă tuturor celor dornici să contribuie la reintegrarea României în Europa şi la promovarea valorilor europene în România.
2. LIGA PRO EUROPA militează pentru realizarea unei Europe unite, în care toate naţiunile europene să se simtă acasă, pledând pentru desfiinţarea blocurilor militare şi retragerea trupelor de pe teritoriile străine
3. LIGA PRO EUROPA consideră specificul naţional şi regional ca raţiune şi nu obstacol al integrării europene, înţelegând să contribuie practic la liberul schimb de idei şi informaţii, la cunoaşterea reciprocă dintre culturile europene, condiţie a eliminării tendinţelor xenofobe.
4. LIGA PRO EUROPA promovează prin cele mai diverse mijloace toleranţa şi încrederea, libertatea de conştiinţă şi idealul de pace al tuturor naţiunilor europene.
5. LIGA PRO EUROPA respinge în egală măsură cosmopolitismul ca şi provincializarea sau fetişizarea oricărei culturi naţionale, precum şi orice formă de discriminare, indiferent de ambalajul ei ideologic.
6. LIGA PRO EUROPA respinge ideea culpabilităţii colective. Nimeni nu poate fi oprimat sau privilegiat numai pentm că este irlandez sau englez, maghiar sau român, arab sau evreu, muncitor sau intelectual, ateu sau credincios, fost membru de partid sau deţinut politic.
7. LIGA PRO EUROPA este gata să colaboreze cu asociaţii similare din România şi Europa.
Târgu-Mureş, la 31 decembrie 1989
378
Consiliul de coordonare
Co-preşedinţi:
Smaranda Enache - filolog Boldizsâr Csirky - compozitor
Membri:
Mircea Beşa - inginer Lucia Briscan - medic Imre Fodor - inginer Zeno Fodor - teatrolog Endre Sârkâny-Kiss - biolog Mircea Suhăreanu - farmacist Elek Szokoly - filozof
Consiliul Consultativ
Judit Dobre-Kothay - scenograf Joszef Elteto - scriitor Mihâly Spielmann - istoric Dumitru Ţuţuianu - medic
379
Liga Pro Europa
Scurtă prezentare
Liga Pro Europa este una dintre cele mai cunoscute ONG-uri civice din România, înfiinţată la Târgu-Mureş, la data de 31 decembrie 1989, imediat după căderea regimului dictatorial ceauşist.
LPE s-a impus în scurt timp datorită promovării drepturilor omului, a pluralismului şi valorilor multiculturale. Chiar de la începutul perioadei de tranziţie, LPE a jucat un rol semnificativ în realitatea politică a României, aderând la cele mai importante mişcări şi alianţe civice care şi-au propus să mobilizeze opinia publică împotriva restaurării structurilor totalitate. în teritoriul specific al societăţii multiculturale din Transilvania, LPE a avut un rol remarcabil în monitorizarea politicii discriminatorii împotriva minorităţilor şi în promovarea toleranţei între români şi maghiari, a căror reconciliere istorică reprezintă garanţia stabilităţii şi progresului democratic în Europa Centrală.
în cei peste patru ani de activitate, LPE a organizat un număr impresionant de simpozioane, seminarii, mese rotunde, tabere de vară, misiuni de rezolvare a conflictelor şi conferinţe cu participarea a numeroase personalităţi, profesori, autorităţi locale, jurişti, procurori, studenţi, lideri politici şi civici locali şi regionali. LPE cooperează activ cu alte ONG-uri din România care şi-au propus să reconstruiască societatea civilă şi colaborează cu instituţii sau fundaţii europene şi americane, care sprijină aceste ţeluri. LPE are în prezent 459 de membri, în special în diferite localităţi ale Transilvaniei, precum şi o filială în oraşul Satu Mare.
LPE este structurată pe cinci secţiuni:
- Biroul pentru Drepturile Omului, monitorizând încălcările drepturilor omului şi minorităţilor;
380

- Centrul pentru Pluralism, promovând educaţia civică la nivel local şi regional;
- Centrul Intercultural, iniţiind cercetarea în domeniul multiculturalităţii şi apropierea dintre etnii şi culturi;
- Grupul pentru Femei, având drept scop promovarea femeilor în viaţa publică a României;
- Grupul pentru Mediul înconjurător, având drept scop stimularea atitudinii responsabile pentru un mediu sănătos.

Secţiunile au drept scop mobilizarea opiniei publice şi autorităţilor pentru transpunerea în viaţa politică şi socială a ţării a valorilor democraţiei.

între noiembrie 1991 şi septembrie 1993, LPE a editat săptămânalul „Gazeta de Mureş", sprijinind ideile democratice şi pluraliste. Momentan, LPE publică un buletin informativ lunar, „Pro Europa ", şi este pe cale de a edita revista trimestrială „Altera", dedicată drepturilor omului şi minorităţilor, precum şi multiculturalităţii regionale.

LPE este membră a reţelelor Centrelor pentru Pluralism (iniţiat de IDEE, Washington), având legături permanente cu alte ONG-uri din Europa Centrală şi de Est.

381

Dialog cu dl. Ion Raţiu, - ■ ■ ;
despre vizita la Parlamentul European, de la Strasbourg

La Strasbourg am arătat
că avem vocaţie democratică "

Parlamentul European este constituit din 518 membri: 81 aparţinând Franţei, Germaniei, Italiei şi Regatului Britanic; 60 Spaniei; 25 Olandei; câte 24 Belgiei, Greciei şi Portugaliei; 16 Danemarcei; 15 Irlandei; 6 Luxembourgului.

Membrii Parlamentului European sunt dispuşi în funcţie de grupurile politice cărora le aparţin şi nu pe naţionalităţi. în ianuarie 1986, după intrarea spaniolilor şi a portughezilor, reprezentarea în Parlament era următoarea: Socialişti 172 de locuri; Partidul European al Poporului (Creştin-Democrat) 118; Democraţi-Europeni (foştii Conservatori Europeni) 63; Comuniştii 46; Liberalii 42; Alianţa Democratică Europeană 34; Grupul „Curcubeu" (preponderent verzi) 20; Dreapta Europeană 16; Independenţii 7.

înainte de alegerile din 1979, desfăşurate prin sufragiu universal, Parlamentul consta din 198 de membri delegaţi de parlamentele naţionale ale ţărilor Comunităţii Europene. Parlamentul ţine o sesiune anuală la Strasbourg sau Luxembourg; aceasta se deschide cu sesiunea parţială din martie. Parlamentul este consultat asupra bugetului anual al CE, se pronunţă asupra legislaţiei şi exercită un control democratic asupra Comisiilor şi a Consiliului Europei. E împuternicit să demită Comisia printr-o moţiune de cenzură aprobată cu o majoritate de două treimi - până acum nu au existat motivele pentru a-şi exercita acest drept. Ca parte a deciziei adoptate în 1970 privitor la asigurarea Comunităţii Europene cu resurse financiare proprii, Parlamentului i s-a conferit controlul asupra bugetului administrativ, constând în cheltuieli nemandatoriale, adică cheltuieli bugetare care nu se ridică direct din Tratat sau din alte reglementări făcute sub acesta.

382

Consiliul, formează Autoritatea Bugetară a Comunităţii Europene) au fost revizuite în 1973 şi lărgite în 1975; Parlamentul fiind acum împuternicit să rejecteze proiectul de buget, acţionând cu o majoritate a membrilor săi (două treimi = vot decisiv). Până în 1985 Parlamentul şi-a exercitat de două ori dreptul de a respinge proiectul de buget.

Parlamentul European adoptă rezoluţii atât din iniţiativa sa proprie, cât şi din cea a Comunităţii Europene, asupra problemelor internaţionale majore, exemplu: Afganistanul, Polonia sau America Centrală. Duce o viaţă diplomatică activă prin organizarea vizitelor în şi din parlamentele multor ţări.

Parlamentul este condus de un Birou, incluzând un preşedinte şi 14 vicepreşedinţi aleşi prin vot secret.

.Comitetele specializate deliberează asupra propunerilor de legi care urmează să apară în faţa Comisiei Europene înainte ca Parlamentul să-şi exprime opinia finală prin rezoluţii în sesiunea plenară.

Doina Bască: Stimate domule deputat Ion Raţiu, v-aţi întors vineri seara, dintr-o călătorie pe care aţi făcut-o la Strasbourg, la invitaţia Parlamentului European. Pentru început, care este diferenţa dintre Consiliul Europei şi Parlamentul European? Amândouă au sediul în acelaşi burg medieval.

Ion Raţiu: Deosebirea este foarte mare. Consiliul Europei este un organ consultativ, pe când Parlamentul European este direct ales de către electori în toate ţările care aparţin Comunităţii Economice Europene. în Consiliul Europei sunt reprezentaţi cei care au fost numiţi de către diverse parlamente, fără alegeri directe. Asta este deosebirea fundamentală. Parlamentul European este instituţia care, în cele din urmă, indiscutabil, va ajunge să aibă puterea în Europa Unită.

D.B.: Actualmente structura Parlamentului European este
formată...

I.R.: Din cele 12 state europene.

D.B.: Cum este condus Parlamentul European? ;

I.R.: Parlamentul este condus de un Preşedinte care acum

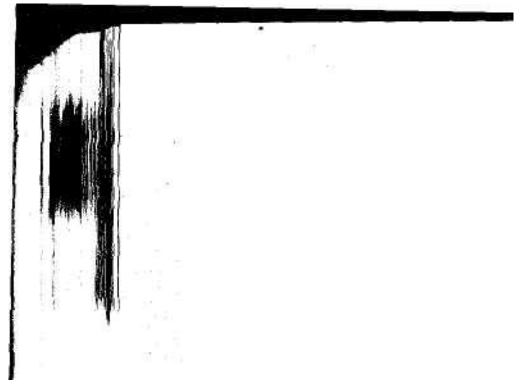
383

este dr. Egon Klepsch. Acest Parlament, deja are anumite puteri, deja are un buget. Consiliul Europei este, însă, şi rămâne un organ consultativ. Există actualmente o suprapunere de atribuţii, dar deosebirea fundamentală este puterea legislativă (în devenire) pe care o deţine Parlamentul Europei Unite.
D.B.: înţeleg că la actuala sesiune de la Strasbourg a fost
discutat Tratatul de la Maastricht, eventualele amendatnente
sau ratificări.
I.R.: Da. Şi s-au discutat chiar în mod specific anumite măsuri care se preocupă de problemele Europei în sine. De exemplu, au fost dezbateri importante în ceea ce priveşte problema Iugoslaviei. O şedinţă, la care am asistat şi eu, a fost dedicată Albaniei, Bulgariei şi României.
D.B.: Dvs. aţi avut statut de observator sau de invitat?
I.R.: Am fost invitat la această sesiune a Parlamentului European, în mod oficial, de către grupul Democratic al Parlamentului. Am fost singurul reprezentant din România, în mod specific din partea Convenţiei Democratice. Scrisoarea de invitaţie spune foarte clar că s-a recomandat Comisiei de Lucru a Grupului Democratic European ca să invite un reprezentant al Convenţiei Democratice din România. Alegerea a căzut asupra mea. De aceea am fost invitat să iau parte, ca observator, la sesiunea plenară a Parlamentului European şi cu această ocazie să cunosc nemijlocit pe toţi liderii grupărilor.
în Parlamentul European sunt reprezentate o serie întreagă de grupuri, acoperind spectrul politic al tuturor statelor care fac parte din Parlamentul European; cam în felul în care sunt înglobaţi în Camera Deputaţilor din România, în aceeaşi idee, cu un număr limitat dar reprezentativ de reprezentaţi. I-am întâlnit pe toţi, fără deosebire, pe dl. Egon Klepsch, preşedintele Federaţiei Liberale Europene, dl. Janie Sakalariou, preşedintele Grupului Socialist, Sir Christopher Prout, şeful EDG, Otto von Habsburg, Jaak Vandemeulebroucke, liderul „Curcubeului", Menelaos Hatzigeorgiu, vicepreşedinte PEP, Christian de la Malene, gaullist, şeful RDE şi bineînţeles pe Frans Andriessen, comisionarul Parlamentului European.
384
pe lângă acesşti şefi, de orientări atât de deosebite am văzut câteva personaje marcate ale Parlamentului care au ţinut să mă cunoască, printre care: Valery Giscard d'Estaing, Lordul Bethell pe care-l cunosc de mult şi care şi-a adus aminte de felul în care am protestat cu ocazia venirii lui Ceauşescu la Londra; cum am fost băgat în închisoare din această cauză. Pentai că Ceauşescu a insistat să nu se facă nici un fel de demonstraţie împotriva lui. Eu am socotit că este imposibil să lăsăm acest eveniment fără să protestăm şi atunci am strâns un grup mic de români şi de simpatizanţi, vreo 17 în total şi ne-am dus acolo. Când a venit regina la banchetul pe care l-a dat Ceauşescu la hotelul Clardge's am demonstrat cu pancarte fiecare. Am fost dat în judecată pentru tulburarea liniştii publice.
Un alt element important al acestei vizite, a fost faptul că Grupul Democratic al Parlamentului European m-a invitat la o şedinţă la care toţi cei care au vait să-mi pună întrebări, au făcut-o. A durat aproape două ore, a fost extraordinar de interesant, aşa cum am spus la începutul conferinţei „Aştept întrebări inchizitoriale şi chiar impertinente", aşa s-a şi întâmplat. Reacţia a fost foarte bună, am fost foarte mulţumit.
D.B.: Şi cine a mai participat din estul Europei? I.R.: Au mai participat, în ultimii ani, doi invitaţi, având acelaşi statut: acum un an, Jelio Jelev, preşedintele actual al Bulgariei şi, mai recent Săli Berisha din Albania. La această sesiune, la care am asistat ca observator, am fost foarte surprins că oficialităţile române n-au trimis pe nimeni. Deci a fost o adunare specială dedicată Bulgariei, Albaniei şi României la 9 aprilie 1992, care a fost condusă de şeful grupului verzilor (ecologiştilor), AlexanderLanger, deputat din nordul Italiei, care a fost sprijinit şi de Senhor Martins, ministrul de externe portughez. A participat şi a ţinut o alocuţiune ambasadoarea Bulgariei şi reprezentanţii Albaniei.
D.B.: Am constatat că există în cadrul Parlamentului european un partid care concentrează parlamentari de orientare creştin-democrată: deci Partidul Popular European... ..... & ... . , ■..■
385
I.R.: Da. întâmplarea a făcut că, la sesiunea aceasta s-a produs fuzionarea a două grupări: Partidul Popular European si Partidul Democratic European (conservatori în Anglia, în principal). Deci Partidul Popular European include creştin-democraţii şi conservatorii în fine împreună.
D.B.: există perspectiva ca un reprezentant al Parlamentului
European să viziteze România, în curând?
I.R.: Da, mi s-a spus acest lucru, mi s-a promis. Am vorbit, bineînţeles, şi despre alegeri, cât de important este să avem alegeri libere, am explicat tuturor cât este de necesar să avem şi observatori naţionali, pe lângă cei internaţionali, ceea ce nu s-a acceptat de către Senatul român. Dar vom încerca să rectificăm acest lucru în Cameră. Am subliniat că este un moment critic pentru democraţia românească şi apreciem orice ajutoare posibile, care sunt, potrivit legii, acceptabile.
D.B.: Pe de altă parte, Parlamentul European joacă un rol
din ce în ce mai activ în viitoarea unificare monetară şi
politică a Europei. Există vreo şansă ca România să participe
în 1993-1995 la aceste proiecte?

I.R.: Rămâne de văzut. Aşa cum Frans Andriessen mi-a explicat foarte clar, nu se poate vorbi de o participare activă a României până când nu îndeplinim cele cinci condiţii, care au fost bine definite în 1990; este vorba de respectarea drepturile omului în statul de drept, de libertatea presei şi a audio-vizualului, alegeri libere, privatizare şi multipartidism. Ultimele le-am îndeplinit, dar ştim în ce condiţii. Pe celelalte încă nu le-am îndeplinit încă. Şi România nu este văzută ca o ţară unde sunt respectate aceste principii...
D.B.: Aţi avut numai convorbiri oficiale sau şi întâlniri
informate, neprotocolare?
I.R.: Pe date de 6 aprilie am fost invitat de dl. Edward McMillan Scott, care a vizitat România de curând, marţi am fost invitat la masă de James Moorhouse şi Hans-Gert Poettering. Seara am răspuns invitaţiei lui Sir Jack Steward-Clark, cu Patricia Rawlings şi cu Peter Price. Miercuri am avut un cocktail cu Paul Howell şi Andy Strnpson şi am luat masa cu cei de la Clubul „Kangoroo",
386
care este numit aşa, pentru că este un grup de presiune al deputaţilor care vor să sară peste toate frontierele interne ale Comunităţii Economice Europene, mai exact, vor ca aceste frontiere să dispară. Preşedintele acestui Club este Senhor Martins, actualul ministru de externe al Portugaliei şi el va rămâne preşedinte până în iunie 1992. Aici l-am cunoscut pe Dieter Rogalla, care este socialist gennan, unul dintre cei nouă vicepreşedinţi. El s-a jurat că nu-şi va pune nici cravată până când nu vor dispărea frontierele; şi oriunde merge, are un băţ alb-roşu-alb (ca bornele de graniţă) şi poartă tricou, ca să nu fie obligat să-şi pună cravată. în faţa biroului lui se află un stâlp mare de frontieră, pictat alb-roşu-alb. Deci, am luat parte la această întrunire şi am pus şi eu întrebări în ceea ce priveşte modul în care pot ei să ne ajute.
D.B.: în ce măsură an fost primiţi englezii în Parlamentul
European, pentru că în Consiliul Europei şi în general, în
Comunitatea Europeană au fost primiţi mai târziu; în
Parlament au fost primiţi de la început?
I.R.: Imediat după război s-a lansat ideea Comunităţii de Apărare Europene. Pe vremea aceea majoritatea ţărilor occidentale ale Europei erau conduse de guverne socialiste sau de coaliţie, dar cu şefi socialişti.
Marea Britanie era condusă de guvernul Attlee şi acest guvern a respins ideea cooperării. După aceea a urmat relansarea europeană de către francezul Monnet, care a mers pas cu pas. Anglia întâi a intrat în Comunitatea Europeană a Oţelului şi Cărbunelui, apoi a avut loc Tratatul de la Roma" şi era clar că ţările occidentale ale Europei se unesc.
Au fost făcute multe tratative ca să intre şi Marea Britanie în Comunitate, până cînd De Gaulle exasperat de greutăţile pe care le făceau britanicii, a declarat ritos că se merge fără Anglia. Abia atunci a început consolidarea politicii unei entităţi europene, care nu era neapărat, politică. De la început au fost două tendinţe, una de a transforma această entitate într-o staictură politică unită, cu scopul final de unirea a întregii Europe şi o alta de creare a unei confederaţii neorganice, fiecare ţară păstrându-şi individualitatea. Totuşi, pe măsură ce refacerea economică a Europei a prins rădăcini
387
a mers bine înainte, britanicii şi-au dat seama că trebuie să facă ceva şi s-a ajuns la premierul Heath (1970-1974) care a cerut şi au intrat în această structură, semnând şi ei Pactul de la Roma (1972). Dar, întotdeauna englezii au fost priviţi cu un oarecare scepticism, mai ales în Consiliul Europei. însă, de când a luat fiinţă Parlamentul European, au contribuit din plin la toate activităţile acestui organism. Acum, Partidul Conservator a fost încadrat în Partidul Poporului European.
D.B.: Care este orientarea actuală- a Parlamentului
European?
I.R.: Europa se află, într-un fel, în durerile facerii. Sunt o serie întreagă de insituţii, care s-au creat în mod pragmatic ca să vină în întâmpinarea anumitor necesităţi ale momentului şi care, în cele din urmă, vor duce la un singur parlament, la un singur guvern care va fi, după părerea mea, expresia ulterioară, a acestui Parlament. Direcţia în care merge Europa este spre o democraţie şi spre o Uniune Europeană.
D.B.: Şi cu ce structură de apărare?
I.R.: Structura militară este în curs de sintetizare. Există anumite tendinţe, de exemplu germanii şi francezii, care doresc o forţă militară proprie a acestei instituţii; ceilalţi însă doresc să rămână în continuare sub umbrela NATO şi să nu aibă o forţă a lor, proprie. Aşa că, pentru moment, şi cei care vor forţa proprie, rămân mai departe în alianţă cu NATO, dar vor să micşoreze importanţa NATO. Alianţa Nord-Atlantică, pe de altă parte, potrivit atitudinilor pe care le-a exprimat şi Manfred Woerner, când a fost aici, tinde să-şi mărească raza de acţiune, mai degrabă decât să şi-o micşoreze.
D.B.: Este o situaţie uşor antagonică?
I.R.: Oarecum. Cred că această instituţie are şanse de reuşită pentru că e o creştere, o dezvoltare naturală strict democratică, care va duce la o cristalizare în momentul în care vor fi identificate problemele cu care se confruntă. Până acum Europa de Vest s-a unit ca să împiedice extinderea pericolului comunist. Acum, acest pericol a dispărut şi rămâne de văzut care este rolul CEE, pe

lângă eliminarea conflictelor interne ale CEE dar şi din restul Europei (de exemplu Iugoslavia).
Toate instituţiile care au fost create după cel de-al doilea război mondial se suprapun, se interferează dar din ele se va forma, în cele din urmă, o singură instituţie, aceasta este tendinţa spre care se merge.
D.B.: D-le Ion Raţiu, aţi mai vizitat Strasbourgul? Şi dacă
da, a avut tot un caracter oficial?
I. R.: Da, am fost la şedinţa de inaugurare a sesiunii parlamentare a CSCE, din toamna anului 1990. Cu acea ocazie am fost delegat din partea Paralamentului român, noi fiind membri plini ai CSCE-ului în urma semnării de către România, în 1975 a Acodrului de la Helsinki. Şeful delegaţiei României a fost dl. Corneliu Mănescu, mie revenindu-mi rolul de a ţine un discurs în partea a doua a lucrărilor, privitor la cooperarea în domeniul economic. Cu acea ocazie am arătat toate măsurile ce s-au luat de Parlamentul român până la acea dată, făcând cu precădere aprecieri la Legea 15 şi la Legea 31, şi am arătat că, potrivit declaraţiilor membrilor Guvernului, România tinde către o privatizarea rapidă.
D.B.: Şi s-a întâmplat lucrul acesta?
I.R.: Cu aceeaşi ocazie, însă, am subliniat faptul că acestea sunt numai declaraţii. Din păcate, nu s-au realizat încă, aceste măsuri nefiind traduse în fapt.
D.B.: Acest lucru se întâmpla în 1990. Da, dar în perioada
când eraţi în exil aţi mai vizitat Strasbourgtil?
I.R.: în exil am făcut nenumărate vizite, atât la Consiliul Europei, cât şi la Parlamentul European. Dar şi înaintea constituirii Parlamentului European am fost în legăairă cu Strasbourgul, ca centru politic european, în diversele manifestaţii ale Mişcării Europene. A fost perioada de după relansarea Europei de către Jean Monnet.
Am început încă din 1960, pe când eram membru al Comisieu Est-Europene al Mişcării Europene, l-am cunoscut pe: senatorul belgian, De La Valler Poussin, pe Sir Edward Beddington Beherens şi pe lordul Stoswald, succesiv preşdinţi ai acestei Mişcări.
389
Ani făcut în acest timp nenumărate intervenţii iar începând din 1984, din partea Uniunii Mondiale a Românilor Liberi.
D.B.: V-a şocat ceva la Strasbourg, de această dată?
I.R.: Am insistat şi am preluat problema pusă de cele dovià declaraţii făcute de dl. Jacques Delors şi de cancelaml german Helmuth Kohl, care au indicat că, după intrarea în Europa a celor trei ţări fost comuniste: Polonia, Ungaria şi Ceho-Slovacia, procesul de încadrare a fostelor ţări comuniste se va încheia.
Or, eu am luat o poziţie foarte clară şi foarte utilă, sper, în această chestiune, pentm că România este din toate punctele de vedere, probabil mai calificată să intre în Europa. Pe lângă faptul că ar fi un bastion al democraţiei în Răsărit, am arătat că noi avem o vocaţie pentru democraţie, poate mai mare decât ceilalţi, poate şi datorită tradiţiei noastre. Ungurii au o tradiţie mai mult feudală decât democratică. Şi din punct de vedere economic, noi vom fi o forţă importantă în Estul Europei.
O dată ce se va face unirea Mării Negre cu Marea Nordului prin canalul Dunăre-Rin, importanţa României va creşte enorm, pentru că toate ţările din jurul Mării Negre: Ucraina, Azerbaidjan, Armenia, Georgia, Turcia, Bulgaria, toate vor avea nevoie de această cale pentru a intra în centrul Europei.
Şi din punct de vedere economic va mult mai ieftină această cale decât ocolul întregii Mediterane ca să ajungi în miezul Europei. Canalul Dunăre-Rin ar ptitea să fie un daim fluvial foarte avantajos. Pentm distanţele mici poţi să ai bac-uri în serie, trase şi/sau împinse de un singur remorcher, sunt chestiuni de tehnică, de transport pe care eu le cunosc, din experienţă şi care ar putea fi aplicate ideal pe acest canal.
D.B.: Să sperăm că Europa va înţelege.
a consemnat Doina Bască (Cotidianul, 14 aprilie 1992) .
390
Pentru integrarea euro-atlantică
Ieri, 3 noiembrie, în Sala de marmură a Senatului României s-a semnat Protocolul cu privire la constituirea Consiliului Naţional Consultativ pentru integrare Euro-Atlantică. Noul organism s-a constituit prin voinţa politică a partidelor reprezentate în Parlamentul României, liderii acestei formaţiuni fiind şi semnatarii Protocolului. Totuşi, după cum bine a spus dl Victor Boştinaru, care a prezidat ceremonia, părţile semnatare ale documentului nu pot pretinde „nici un merit special, ci doar mai corecta exprimare a voinţei poporului român de a fi din nou parte a puternicei comunităţi euro-atlantice şi de-ai împărtăşi idealurile şi destinele".
Redăm aici textul integral al Protocolului:
Protocol cu privire la constituirea Consiliului Naţional Consultativ pentru Integrare Euro-Atlantică
Având în vedere evoluţiile globale pe scena internaţională la sfârşitul acestui mileniu şi rolul tot mai important ce revine structurilor vest-europene şi euro-atlantice în noul context geopolitic.
Conştiente de perspectivele adâncirii şi extinderii cooperării economice politice, culturale, social-umanitare şi militare la scara continentului european şi necesitatea punerii în valoare a poziţiei geopolitice a României, la confluenţa unor zone de interese cu valenţe strategice în creştere.

Convinse că pe planul politicii externe integrarea deplină în structurile vest-europene şi euro-atlantice reprezintă opţiunea
391
fundamentală a României şi că aceasta necesită continuarea adaptării şi armonizării acţiunilor politice interne în sprijinul acestei orientări.
Considerând integrarea euro-atlantică a României ca fiind un obiectiv major, de interes naţional, la a cărui realizare sunt chemate să contribuie toate forţele politice responsabile.
Convinse că transpunerea efectivă în practică a acestui obiectiv necesită existenţa unui cadru adecvat de manifestare a consensului naţional al tuturor forţelor politice cu privire la integrarea vest-europeană şi euro-atlantică, ca expresie a voinţei poporului român.
Partidele reprezentate în Parlamentul României au decis să constituie „Consiliul Naţional Consultativ pentru Integrare Euro-Atlantică".
Obiectiv: Sprijinul politic pentru accelerarea procesului de integrare a României în structurile euro-atlantice şi vest-europene mai ales în sensul armonizării legislaţiei şi a alinierii măsurilor adoptate pe plan intern la cerinţele acestui proces.
în atingerea acestui obiectiv, Consiliul Naţional Consultativ pentru Integrare Euro-Atlantică îşi propune, între altele, să acţioneze în următoarele direcţii:
- stimularea procesului de convergenţă a acţiunii politice a partidelor şi instituţiilor implicate în procesul de integrare euro-atlantică;
- colaborarea cu toate structurile societăţii româneşti şi cu mass-media în realizarea scopurilor propuse;
- informarea constantă a opiniei publice româneşti şi internaţionale asupra scopului şi acţiunilor propuse.
Mod de lucru:
Partidele semnatare ale prezentului Protocol convin asupra regulilor consensului şi regulii rotaţiei la conducerea lucrărilor Consiliului Naţional Consultativ pentru Integrare Euro-Atlantică.
Alte reguli se vor stabili, la prima şedinţă, prin Regulament.
Părţile prezentului Protocol, desemnate ca membri, sunt reprezentanţi ai următoarelor partide: ~
392
- Partidul Alianţei Civice
- Partidul Democrat
- Partidul Democrat Agrar din România
' - Partidul Democraţiei Sociale din România
- Partidul Ecologist Român ,.»?
- Partidul Liberal '93
- Partidul Naţional Liberal-Convenţia Democratică
- Partidul Naţional Ţărănesc Creştin Democrat
- Partidul Unităţii Naţionale Române ■ - Partidul România Mare
- Partidul Social Democrat Român
- Partidul Socialist al Muncii
- Uniunea Democrată a Maghiarilor din România
şi invitaţi permanenţi, reprezentanţi ai următoarelor organisme:
- Preşedinţia României
- Delegaţiile permanente ale Parlamentului României la:
- Adunarea Parlamentară a C.S.C.E.
- Adunarea U.E.O.
- Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei
- Adunarea Atlanticului de Nord
- Parlamentul European
- Ministerul Afacerilor Externe 'î - Ministerul Apărării Naţionale > - Ministerul Comerţului
s - Departamentul de Integrare Europeană.
La lucrările Consiliului Naţional Consultativ pentru Integrare Euro-Atlantică (C.N.C.I.E.A.) pot participa şi alţi invitaţi.
Prezentul Protocol a fost adoptat prin consens, la data de 3 noiembrie 1993, în cadrul întâlnirii care a avut loc la Sala de marmură a Senatului României.
-" A consemnat Dan Spanily
(Cotidianul, 4 noiembrie 1993)
393
O nouă fundaţie
„Europa aici"
Sâmbătă 8 mai, la Galeriile ARTEXTPO ale Teatmlui Naţional, în plăcuta ambianţă a expoziţiei „Avangarda românească 1920-1940" a avut loc prima reuniune publică a Fundaţiei „Europa aici". Publicăm, deocamdată,

declaraţia de principii a Fundaţiei şi lista membrilor fondatori.
Hic et nune!
Literaţi, oameni de teatru şi film, din domeniul muzicii şi al artelor plastice, arhitecţi, istorici, teologici, economişti, jurişti, gazetari, erudiţi cercetători, cadre universitare, analişti programatori, specialişti în prognoze cu bătaie lungă, precum şi doar raportori ai unui prezent tulbure - un număr de peste 100 de personalităţi semnează actul de constituire al Fundaţiei „Europa aici".
„Europa aici" trădează, fără îndoială, un complex: un complex care nu e numai al nostru, al românilor, ci şi al altor popoare pe care Istoria şi Geografia le-a plasat într-o situaţie similară cu a noastră.
AICI - în sensul de hic et nune- sună oare ca un imperativ, pe care ne propunem să-l realizăm? Sau este doar expresia unei constatări femie, de la care trebuie să pornim? Cum înţelegem să depăşim în mod salutar „complexul Europa"?
Vom răspunde făcând mai întâi o sumară examinare a situaţiei postrevoluţionare de la noi. Să recunoaştem că o seamă de orizonturi, la care avem tot dreptul să sperăm, întârzie să se deschidă pe măsura aşteptărilor noastre. Dincolo de unele realizări izolate în cultură, deruta stă încă la pândă, poate şi mai
394
ameninţătoare decât înainte de Revoluţie. Şocul inevitabilei tranziţii se traduce printr-o nesiguranţă materială adesea paralizantă în planul creaţiei şi promovării valorilor. Soluţii precare îndepărtează proiecte de anvergură şi lasă câmp liber improvizaţiilor; de unde - o puternică senzaţie a crizei, precum şi riscul de a ne cantona în scepticism şi apatie. încetul cu încetul, pe urmele resemnării, se strecoară, perfid, spectrul unui anume provincialism al unei anumite marginalizări paralizante. Treptat-treptat ne paşte primejdia spirituală de a nu mai îndrăzni să afirmăm cu toată tăria, aşa cum se cuvine, că Europa se află şi aici, la noi. Or, dorim să acţionăm acum, împreună, tocmai pentru a dovedi că Europa e prezentă în spaţiul românesc şi că ea este prezentă datorită nouă. La urma urmelor, trebuie să avem curajul lucid de a demonstra că, în repetatele ei tentative de a-şi asigura unitatea de destin, Europa s-a autodefinit şi cu ajutorul nostru.
Acum 500 de ani, când Ştefan cel Mare îi oprea pe păgâni la hotarele de răsărit ale Moldovei, el - şi nimeni altul - stabilea până unde se întinde Europa creştină. Acum o sută de ani Urmuz declanşa aventura suprarealistă a spiritului european aici pe malurile Dâmboviţei, anticipând cu mult pe suprareliştii apuseni. Acum câteva decenii Brâncuşi revela lumii artistice că alfabetul geometric al formelor esenţiale ale plasticii poate fi citit în pridvorul unei case olteneşti. Datoria noastră morală este astăzi aceea de a nu permite ca asemenea exemple strălucite să fie doar alibiuri pentru absenţa noastră de pe o hartă axiologică a Europei, ci să găsim în ele imperativul necesar al creaţiei.
Să nu ni se ia în nume de rău orgoliul de a susţine că, de pildă, revista Secolul 20 a dovedit, de câteva decenii, că - pentai noi - „complexul Europa", nu a fost deloc un complex inhibitoriu, de inferioritate, ci - dimpotrivă - unul stimulativ. De ce nu ne-am angaja în continuare, acum, în cu totul alt climat de libertate, într-o similară operă de afirmare? O emulaţie spirituală, astfel concepută, ar putea să fie un factor decisiv, liber de orice concesii oportuniste, în procesul redresării morale chemate să redea societăţii noastre traumatizate încrederea în sine şi justa recunoaştere a prestigiului meritat între popoarele lumii. Obiectivul
395

„intrării în Europa" - ba, mai nou, chiar acela al pătrunderii în Europa Centrală - riscă să devină un simplu slogan, un veleitarism gol, dacă — în prealabil - nu vom produce dovezi ale racordării noastre la marea civilizaţie aici, acasă la noi. Europenizarea propriilor noastre mentalităţi şi structuri - viciate de diverse climate politice opresive — ne face să fim auziţi, înţeleşi şi consideraţi parteneri la actuala reedificare a continentului: o asumare, în fond, de substanţă şi nu de găunoase importuri formale; o reintegrare exigentă şi inteligentă la nivelul problemelor, cu discernământ critic, ferită de orice promptitudini mimetice; o confruntare masivă, bazată pe tezaurul nostru de experienţă istorică şi artistică; o punere în ecuaţie a „ideii româneşti" cu „ideea europeană".
Ca orice comoară, în vremi de restrişte, Europa spiritului este încă îngropată în noi înşine: noi înşine am îngropat-o, pentru a nu ne fi furată. Ei bine, considerăm că acum este timpul s-o dezgropăm.
Cu aceste gânduri păşim astăzi la drum.

8 mai 1993
Membri fondatori
Valeriu Anania, Horia Andreescu, Alex. Baciu, Cezar Baltag, Daniel Barbu, Magdalena Bedrosian, Alex. Beldiman, Horia Bernea, Măria Berza, Adriana Bittel, Ana Blandiana, Borbeli Ştefan, Paul Bortnovski, Barbu Brezianu, Constanţa Buzea, Cătălina Buzoianu, Alina Cambir, Ilieş Câmpeanu, Roger Câmpeanu, Ion Caramitru, Magda Cârneci, Mariana Celac, Mircea Ciobanu, Alex. Condeescu, Radu Cosaşu, Sorana Coroamă Stanca, Călin Dan, Daniel Dăianu, Ioana Diaconescu, Gabriel Dimisianu, Mircea Dinescu, Măria Dinescu, Ştefan Aug. Doinaş (vicepreşedinte ale Fundaţiei), Adrian Dohotaru, Caius Traian Dragomir, Adriana Drăghici, Alex. Duţu, Cristiana Dumitrescu, Theodor Enescu, B. Elvin, Constantin Galeriu, Gâlfalvi Zsolt (membru în Comitetul director), Ruxandru Garofeanu, Valentin Al. Georgescu, Dinu C. Giurescu, Stere Gulea, Dan Grigore (vicepreşedinte al Fundaţiei), Sanda Guşti, Dan

Hăulică, Bedros Horasangian, Luda Hossu Longin, Mugur Isărescu, Ion Ianoşi, Const. Ionete, Thomas Kleininger, Gilda Lazăr, Gabriel Liiceanu, Dan Laurenţiu, Mircea Maliţa, Nicolae Manolescu, Angela Maliţa, Mircea Martin, Irina Mavrodin, Sorin Mărculescu, Meliusz Jozsef, Dan C. Mihăilescu, Alina Mungiu, Mircea Nedeldu, Valentin Negoiţă, Remus Niculescu, Anca Oroveanu, Mihai Oroveanu, Zigu Ornea, Alex. Paleologu, Octavian Paler, Dan Păscariu, 2oe Petre (membru în comitetul director), Andrei Pleşu, Lucian Pintilie (Preşedintele Fundaţiei), Andrei Pippidi, Tania Radu, Banu Rădulescu, Victor Rebengiuc, Cornel Regman, Toma Roman, Marilena Rotaru, Romulus Rusan, Iosif Sava, Mircea Horia Simionescu, Mihai Stănescu, Iolanda Stăniloiu, Ion Stoica, Ion Stratan, Alex. Şahighian, Andrei Şerban, Constantin Goe Şerban (membru ui comitetul director, secretar coordonator), Anca Şincai, Mihai Sora, Alex. Ştefănescu, Radu Şteflea, Stelian Tănase, Bogdan Teodorescu, Cristian Teodorescu, Aurelian Triscu, Laurenţiu Ulici, Sorin Vieru, Ioana Vlasiu, Olga Zaicik, Mihai Zamfir.

(Cotidianul Supliment cultural. ;- Litere, Arte, Idei. 17 mai, 1993)

i:
.ir
'y.1.-.

Smaranda Bnache

Liga Pro Europa -la a patra aniversare

(...) în chiar denumirea pe care am dat-o, în urmă cu patru ani, acestui grup care ne reprezintă, se afla mult discutata sintagmă: EUROPA. încrederea în spiritul european, în valorile umaniste, în atitudinea tolerantă ne-au apropiat încă de la apariţia Ligii de temele majore ale contemporaneităţii. Putem menţiona ca un fapt paradoxal naşterea, aici, la Târgu-Mureş, aproape simultan, a două asociaţii „culturale", exprimând de fapt cele două tendinţe fundamentale care împart societatea noastră: de o parte spiritul european, respectul pentru alteritate şi diversitate, stimularea iniţiativei individuale, promovarea drepturilor omului; de altă parte, noul totalitarism naţional, exclusivismul şi fundamentalismul, nostalgia autoritarismului, încrederea oarbă în colectivism şi autarhie. Această divizare nu este o particularitate a oraşului în care trăim. Ea este proprie întregii noastre regiuni măcinată de adversităţi ireconciliabile, violenţă şi neîncredere. Vechile duşmănii istorice, bine conservate de îngheţul comunist, renasc cu o vigoare amplificată. Istoria este, din nou, falsificată, utilizată ca instrument de manipulare şi transformată într-un „prezent" aproape material. Stereotipii, idei preconcepute, suspiciuni istorice înveninează relaţiile dintre oameni. Pe fondul unei imense spaime de necunoscut, un sfert din populaţia uneia sau alteia din ţările foste comuniste îşi dă votul pentai o demenţă comparabilă cu cea a lui Hitler sau Stalin. Dincolo de zidul invizibil care riscă să împartă din nou Europa, se construieşte o lume total diferită: Uniunea Europeană. Departe de a fi ideală, departe de a proclama solidaritatea ca principiu suprem, dar practicând-o totuşi, U.E. este o parte de lume care încearcă cu disperare să scape de fantomele trecutului. Autonomiile şi regionalizarea se produc fără

convulsii, federalismul reconciliază cele mai diferite interese, respectul pentru demnitatea fiinţei umane, devine politică de stat. Să fie toate aceste evoluţii opera unor politicieni luminaţi? într-o măsură da. Dar această evoluţie a lumii occidentale îndelung pregătită este totodată rezultatul unei ofensive îndârjite a societăţii civile. Dacă în urmă cu douăzeci de ani, toleranţa faţă de minorităţi sau protejarea mediului, ştergerea frontierelor, unificarea monedelor păreau simple utopii, ele au devenit programe de guvernare şi raţiuni de stat. Acest lucai a fost posibil şi pentru că au existat milioane de oameni neliniştiţi, protestând ori de câte ori li se încălcau drepturile sau, mai important, când se încălcau drepairile altora.

Ana Blandiana spunea cândva că solidaritatea este superlativul libertăţii. Câţi oare dintre noi mai suntem liberi aşa cum era în decembrie 1989? Cauza acestei resemnări nu este numai cinismul clasei politice la putere, ci izvorăşte şi din cinismul fiecăruia din noi. Abia când în oraşul nostru sau în regiunea noastră vom vedea lumea, de la preşedinţi de ţară până la copii de şcoală, demonstrându-şi solidaritatea cu victimele discriminărilor, abia atunci se vor fi copt condiţiile subiective ale europenizării noastre.

Liga Pro Europa a considerat tocmai de aceea că principala ei misiune ar fi scoaterea din apatie şi fatalism a acelora dintre noi care s-au întors prea devreme la bârfa de restaurant sau la protestul însingurat.
Dacă iniţial Liga Pro Europa îşi propusese un rol elegant de mediator social, fără implicare directă, ea a trebuit să-şi abandoneze acest privilegiu de spectator, participând activ la sensibilizarea societăţii civile faţă de temele majore ale reintegrării europene.
Acest demers era cu atât mai necesar cu cât integrarea României în structurile europene (survenită recent) este numai începutul unui drum al cărui capăt este încă desail de puţin previzibil. Campania antieuropeană, compromiterea valorilor europene sunt extrem de abil instnimentalizate, elita la putere în ţara noastră continuând mai vechea tradiţie duplicitară a divorţului dintre vorbă şi faptă. (.-..).
Din Raportul Anual pe 1993 al LPE (Pro Europa, Buletin informativ al Ligii Pro Europa, 1/1994)
399
Securitate si cooperare regională în Europa Centrală
Seminar interparlamentar organizat de Adunarea Atlanticului de Nord în cooperare cu Parlamentul României, Sinaia, 14-16 iulie 1994.
România se află în centrul Europei. Distanţa faţă de cele două extreme ale continentului este de 2 900 km.
Cuvânt de deschidere al domnului ION RAŢIU, preşedintele delegaţiei Parlamentului României la Adunarea Atlanticului de Nord.
Bun venit la acest seminar, în cadrul iniţiativei Rose-Roth. Este pentru prima dată când un seminar de acest tip se ţine în România. Suntem onoraţi de faptul că ne-aţi onorat cu organizarea acestui seminar. Un număr însemnat de personalităţi ne onorează cu prezenţa lor. Aseară au fost foarte activi unii dintre prietenii noştri cu urmărirea meciurilor, dar sunt şi ei prezenţi. Tema acestui seminar este: „Securitatea şi Cooperarea Regională în Europa Centrală". Este o problemă de foarte mare actualitate. Existenţa unui stat depinde de securitatea sa şi de modul în care este realizată. NATO a asigurat securitatea statelor membre încă de la crearea sa, în 1949. Orice formă de agresiune împotriva oricărei ţări membre a Alianţei este considerată ca o agresiune împotriva tuturor şi are parte de o ripostă din partea tuturor. încă înainte de dizolvarea URSS, în căutarea securităţii, ţările aparţinând Pactului de la Varşovia, la început individual şi apoi mai mult împreună au participat la întâlniri. în primul
400
rând, NATO, fiindu-i teamă să-şi slăbească structura, nu a fost foarte dispusă să primească noi state membre, dar datorită iniţiativei Rose-Roth s-a găsit o cale de depăşire a acestui impas. O anumită complicaţie a fost ridicată de Rusia, datorită oscilaţiilor în atitudine, datorită dorinţei Moscovei de a-şi vedea recunoscut statutul de mare putere. Modul de ieşire din această situaţie a fost Parteneriatul pentru Pace. La Varşovia, săptămâna trecut, preşedintele Clinton a accentuat că, în opinia sa, NATO va fi extins şi trebuie extins, ceea ce reprezintă o speranţă nu prea îndepărtată pentru rezolvarea acestei probleme. Există probleme: cum, şi mai ales când, vor fi acceptate statele Europei Centrale şi de Est în NATO? Statele au făcut cereri, ce condiţii sine qua non trebuie să îndeplinească? Dacă toţi solicitanţii din Europa Centrală şi de Est ca şi succesoarele URSS, vor fi admişi în cele din urmă. Dacă toţi semnatarii Parteneriatului pentru Pace doresc cu adevărat să fie incluşi? Care sunt problemele de securitate cele mai grave din zona noastră? Să numesc doar pe cele mai importante: Iugoslavia, Moldova şi Armata a 14-a, Kosovo şi Albania, Macedonia şi apoi în zonele mai îndepărtate Crimeea, Azerbaidjanul, Abhazia, Armenia, Nagorno-Karabah, ca să nu mai menţionăm perspectiva divizării Ucrainei în două. Pe scurt cam acesta este stadiul în care ne găsim. înainte de a încheia aceste remarci introductive, permiteţi-mi să spun că România salută semnarea Parteneriatului pentru Pace de către Rusia. Este dorinţa României de a vedea în Rusia un partener autentic, în cadrul cooperării în Europa Centrală şi de Est. Distanţa României faţă de cele două extreme ale continentului este de 2 900 km, deci în acest sens România se află în centrul Europei. Pentru a clarifica poziţia României în temele legate de acest seminar, vom avea privilegiul de a asculta câteva voci autorizate româneşti, primul ministru, preşedinţii celor două Camere ale Parlamentului, ai celor două Comisii parlamentare de apărare, precum şi miniştrii de Externe şi al Apărării. Vă cer scuze pentru vreme, dar sper că mâine, cu voia Domnului, vremea se va îndrepta.
401
Odată dărâmate zidurile, trebuie să trecem la construirea podurilor.
Discursul domnului TEODOR MELEŞCANU, ministail român al Afacerilor Externe.
„Cred că nu greşesc afirmând că seminarul ce s-a deschis astăzi la Sinaia constituie un pas în plus pe calea dificilă dar imperioasă a depăşirii suspiciunilor. Constituite prin voinţa liber exprimată a cetăţenilor, structurile parlamentare au, prin însăşi esenţa lor, vocaţia de a exprima prompt şi fidel interesele şi preocupările opiniei publice. Iată de ce, elogiind pe iniţiatorii şi organizatorii acestui seminar, Adunarea Atlanticului de Nord şi Parlamentul României, ţin să subliniez, totodată, că însăşi structura sa interparlamentară garantează faptul că întrebările şi speranţele legitime ale popoarelor noastre îşi vor găsi pe deplin reflectarea în dezbaterile sale".
Raţiunile care au dus la aderarea noastră la Parteneriatul pentru Pace (PpP), „această formulă pragmatică de concertare cu NATO", a declarat dl Meleşcanu, au fost în esenţă:
1) Faptul că PpP permite implicarea activă în efortul de edificare a unei ordini de securitate continentală a oricăruia din statele cooperative la CSCE; 2) Validarea atitudinii cooperative a NATO; 3) Afirmarea în

Documentul-Cadru al PpP, fără nici o ambiguitate, a deplinei respectări a graniţelor existente; 4) Faptul că PpP deschide partenerilor posibilitatea consultării cu NATO când aceştia percep ameninţări la adresa securităţii lor; 5) Americanii nu şi-au pierdut interesul faţă de Vechiul Continent;
6) PpP a oferit un moment de respiro în cursa tensionată pentru integrare în NATO; 7) Stimularea reformei Armatei României şi creşterea transparenţei planificării şi a bugetului destinat acesteia; sporirea compatibilităţii cu standardele AAN şi, implicit NATO; 8) PpP a risipit teama că voinţa statelor central-europene de a se integra în NATO ar fi contrară intereselor Rusiei, prin semnarea Documentului-Cadru de către Andrei Kozârev, ministerul de Externe al Federaţiei Ruse; 9) în acelaşi sens e benefica includerea Ucrainei, a Statelor Baltice şi a Republicii Moldova.
402
„Viziunea pe care am încercat să o prezint sintetic până acum, evident, stă şi la baza atitudinii noastre faţă de Parteneriatul pentru Pace. întrucât aceasta din urmă este subiectul principal al intervenţiei mele, aş dori ca în continuare să evidenţiez raţiunile specifice ale aderării noastre la această formulă pragmatică de concertare cu NATO. respectiv ale opţiunii pentai valorificarea la maximum a potenţialului de securitate şi stabilitate. S-a remarcat, pe drept cuvânt, că, odată dărâmate zidurile, trebuie să trecem la construirea podurilor."
„Subliniez că prin cooperarea tot mai strânsă cu Alianţa Nord-Atlantică şi cu statele ei membre, prin sincronizarea cu standardele şi priorităţile NATO, având ca finalitate integrarea în structurile acesteia, România nu vizează doar întărirea propriei sale securităţii, ci şi deplina valorificare în interesul zonei sale de apartenenţă şi a întregului continent, a respectivelor atuuri pe care cred că ţara noastră le are".
Garanţie intermediară.
Expunerea domnului ION RAŢIU, şeful delegaţiei Parlamentului României la Adunarea Atlanticului de Nord.
A fost odată ca niciodată un împărat puternic şi iubit în China, povesteşte Confucius. „Care este secretul succesului dvs.?, a fost întrebat într-o zi. A răspuns: „Mâncare, armata şi încrederea popoailui". „Dacă ar fi să renunţaţi la una dintre acestea, într-o situaţie dificilă la care aţi renunţă?" „La mâncare" a replicat împăratul. „Dar să presupunem că situaţia continuă să se deterioreze, ce aţi face?" „Aş renunţa la amiată", a spus împăratul, pentru că dacă pierzi încrederea poporului atunci acela e sfârşitul imperiului". Este mult adevăr în această poveste, adevăr născut de istoria acestui secol. Securitatea se referă la menţinerea puterii, la menţinerea formei de guvernământ. Securitatea poate fi menţinută chiar şi cu puţină mâncare, chiar dacă situaţia economică nu este satisfăcătoare, cu condiţia să ai o armată puternică. Dar, indiferent cât de puternică este armata, dacă încrederea poporului
403

este pierdută structurile puterii se vor prăbuşi. Aceasta este povestea comunismului în lunga saga a eforturilor umane, a civilizaţiei omeneşti. Comunismul a apărut ca o rază de lumină, promiţând justiţie, egalitate, fericire nemaiîntâlnită. Şi a reuşit să capteze minţile popoarelor, a crescut, a devenit puternic, a rămas puternic chiar şi atunci când nu a putut să asigure bunăstarea poporului, pentru că a avut o armată puternică. Dar atunci când popoarele şi conducătorii lor şi-au pierdut încrederea în sistem, când nu au mai crezut că comunismul se va ţine de promisiunile făcute, comunismul şi structurile de putere pe care le-a construit s-au prăbuşit. A fost o implozie, în ciuda enormei puteri militare pe care o avea. Sistemul occidental de securitate, NATO, se bazează pe încrederea popoarelor, pe asigurarea securităţii societăţilor democratice. Astăzi Vestul nu doreşte să slăbească sursele de putere ale NATO, integrând ţări slabe. Şi nici nu doreşte să lase pe cineva pe dinafară, dacă această reţinere este interpretată ca o acţiune deliberată de ostracizare. De aici s-a născut propunerea Parteneriatului pentru Pace. Atâta lucru înţelegem şi acceptăm. Depinde de noi, fostele ţări comuniste, să găsim drumul către casă, dar asta poate lua timp. în unele cazuri va lua chiar foarte mult timp dacă vom ajunge undeva, până la urmă. Ce să facem între timp? Unde să căutăm securitatea? Şi, dacă suntem lăsaţi în frig, nu există oare pericolul apariţiei unui nou centru de putere? De aceea, din punctul de vedere al României, Rusia, semnătura Rusiei pe Parteneriatul pentru Pace are o mare importanţă. Pentru că nouă românilor, Rusia ne-a cauzat cele mai mari probleme de securitate, de când a apărut pe râul Nistru, în 1711, sub Petru cel mare. De atunci, Rusia a invadat teritorii româneşti de nu mai puţin de 13 ori. în două ocazii a şi rămas acolo, ca un oaspete nedorit, şi a condus acele teritorii, direct sau indirect, pentru perioade îndelungate. 27 de ani după Pacea de la Adrianopol din 1829 şi pentru 45 de ani, de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial până la revoluţia din decembrie 1989. Rusia a dezmembrat Moldova în 1812, însuşindu-şi partea ei estică, cunoscută mai bine ca Basarabia. Şi Rusia, în anii ce au urmat, a efectuat şase valuri de deportări masive din aceste teritorii, astfel că românii
404

sunt acum o minoritate în nordul şi în sudul Basarabiei şi în nordul Bucovinei, pe care Moscova a achiziţionat-o în urma Pactului Ribentrop-Molotov din 1939. Dar o Rusie hotărâtă să joace un rol constructiv în viitor, aşa cum se anunţă în semnarea Parteneriatului pentru Pace e cu totul altceva. Dacă ea lucrează în interiorul sau apropiată colaborare cu NATO, aceasta ar întări sentimentul de securitate în Europa de Est. Dar o Rusie integrată ca membru cu drepturi depline în NATO, judecând obiectiv, nu este un proiect realist. De aici, nevoia de o nouă perspectivă globală, care include Parteneriatul pentru Pace, dar merge şi mai departe, o perspectivă care nu înlătură necesitatea ţărilor foste comuniste să demonstreze că sunt apte, dar nici nu le afectează hotărârea de a încerca. Ar trebui să ofere o formă de garanţie intermediară într-o lume mai dreaptă pentru toţi semnatarii Parteneriatului pentru Pace. Aceasta e cheia de boltă a noii perspective globale, declaraţia implicită a NATO că nu este numai o alianţă defensivă împotriva agresiunii din afară, declaraţiei că NATO este pentru securitatea tuturor membrilor săi şi, într-o măsură încă nedefinită, pentru securitatea tuturor semnatarilor Parteneriatului pentru Pace.
(Supliment Cotidianul, 1994)
■-«1-405
Szokoly Blek
„Procesul" Bălvânyos continuă
Dacă ar fi să facem poezie - cum „tot românul s-a născut poet" (contaminarea fiind posibilă şi acceptabilă chiar şi pentru un secui!) - am putea profita de jocul facil al cuvintelor declinând substantivul „idol" (sensul toponimicului maghiar „Bâlvânyos") în serviciul scopului urmărit. Dar cum utilitatea unei „dări de seamă" despre ceea ce se petrece în fond la Bâlvânyos de cinci ani de zile este prioritară, preferăm proza. Cinci ani de zile care, „într-o societate ca a noastră, care încearcă să-şi recreeze tradiţia instituţiilor... (după observaţia Gabrielei Adameşteanu în „221' nr. 30/94) înseamnă destul de mult". în răstimpul „destul de mult", trebuie să observăm că Bâlvânyos, sau mai bine zis, Tabăra şi Universitatea de Vară din acest splendid loc transilvan, a devenit o noţiune. „Se cuvin de aceea de la început subliniate - continuă aceeaşi Gabriela Adameşteanu, „recidivistă" printre lectorii Universităţii de Vară - perseverenţa şi devotamentul organizatorilor de a introduce normalitatea în relaţiile româno-maghiare: a Ligii Pro Europa (...), a co-preşedintei sale, Smaranda Enache, a Uniunii Asociaţiilor Tineretului Maghiar şi Asociaţiei Pro-Demo-craţia, care anul acesta a trimis şi ea cursanţi la Bâlvânyos. (Printre premierele semnificative am putea adăuga şi găzduirea de către Liga Pro Europa a opt studenţi din Basarabia!).
în privinţa „perseverenţei şi devotamentului" se cuvine o completare importantă: rolul Fundaţiei Pro Minoritate şi al Tinerilor Democraţi din Ungaria la iniţierea şi păstrarea „normalităţii" mai sus citate. Fără ei probabil că basmul nu ar fi devenit realitate.
Cea ce s-ar putea spune în foarte puţine cuvinte despre „procesul" de la Bâlvânyos - cum a fost numit de unii ziarişti puşi
406
pe generalizări istorice - ar fi: deschidere, competenţă, simţ critic, destindere, simţul umorului, angajare, sinceritate, seriozitate, lipsă de protocol. însuşi faptul că mulţi conferenţiari, ca şi majoritatea cursanţilor revin cu regularitate, aproape an de an, la „locul faptei", este o convingătoare dovadă a succesului acestei iniţiative. Lunga listă a personalităţilor academice, politice, culturale etc, care şi-au adus aportul la prestigiul instituţiei, precum şi cea a „disciplinelor" şi a temelor dezbătute, ar putea face cinste oricărei universităţi, fie ea şi „de iarnă".
Nume ca George Schopflin, Abbas Faiz, Krasimir Kanev, Gâspâr Biro, Alexander Ogorodnikov, Dorin Tudoran, William Totok, Gabriel Andreescu, Adrian Moruzi, Horia Rusu, Justin Marchis, Zoe Petre, Gabriela Adameşteanu, Domokos Geza, Ivo Peters, Orbân Viktor, Brandon O'Leary, Gyunesi Eva, Smaranda Enache, înşirate oarecum la întâmplare, dimpreună cu multe altele, care s-au perindat de-a lungul celor cinci ani ai Taberei de la Bâlvânyos, îi stau mărturie.
Dacă ar fi să încercăm nişte observaţii nesentimentale am putea constata probabil şi evoluţiile generale ale spiritului public prin cazul particular al fenomenului analizat: entuziasmelor şi euforiilor de început le-a urmat dezumflarea, decepţia şi apatia prin reacţia, ca spre sfârşitul „cincinalului" în discuţie să intre pe făgaşul unei normalităţi realiste. Această normalitate va duce lipsă probabil, 'de spontaneitatea şi imaginaţia, deseori exuberantă, a începuturilor, dar va fi, fără îndoială, mai coerentă, mai organizată şi poate chiar mai eficientă în demersurile sale. Fără a anula atmosfera estivală din Tabără, dimensiunea „universitară" pare să câştige teren. Dezbaterea luxuriantă stăvilită între malurile unei coerenţe responsabile indică o maturizare a „instituţiei", o orientare mai chibzuită, mai conştientă, cu toate riscurile pierderii improvizaţiei şi prospeţimii inocente a „neştiutorilor". Cu trecerea timpului, suma întrebărilor a rămas aproximativ aceeaşi, cantitatea răspunsurilor arogante a scăzut simţiror, ceea ce semnifică nu numai o amplificare a scepticismului social, dar şi creşterea gradului de responsabilitate a analizei, părăsirea viziunilor epidermice.
407
Ideea programului din acest an a fost mai degrabă pragmatică. Realizarea, nu tocmai. Titlul comun propus de partenerul din Ungaria, „Hogyaan csinâljuk?" - „Ce-i de făcut?" - ar fi sugerat căutarea în comun a unor

răspunsuri cât se poate de concrete privitoare la privatizare, cultură şi învăţământ în tranziţie, rolul social al comunităţilor bisericeşti, sau al autonomiilor locale. Dacă răspunsurile s-au menţinut adesea la nivel eseistic s-a întâmplat aşa nu numai datorită genului preferat al interlocutorilor, dar mai ales imposibilităţii de a elibera reţete gratuite într-o societate a tranziţiei dezacordate. Se pare că suntem condamnaţi la risipa de a redescoperi, chiar reinventa totul, pe cheltuială proprie. Şi cu cât suntem mai săraci, acest proces va dura mai mult.
Analiza pertinentă a contribuţiei conferenţiarilor Universităţii ar putea să cuprindă un volum special. Ar merita probabil. în lipsa acestuia, cu scuzele de rigoare, ne limităm la a enumera doar câteva dintre personalităţile marcante care au onorat cu prezenţa „catedra" Universităţii din această vară. în ordinea intrării în „scenă": prof. univ. Zoe Petre, scriitoarea Gabriela Adameşteanu, editorul Gyurgyâk Jânos, Csortân Ferenc, omul de afaceri şi politicianul Zwack P6ter, prof. Lucia Negomireanu, Dorin Popovici, teologul Kiiti Jozsef, părintele Justin Marchis, prof. univ. Egyed Peter, primarul Adrian Moruzi, Ban Lâszlo, prof. Magyari Nândor şi alţii.
Şi ca să nu ne arogăm toate răspunsurile la întrebarea „Ce-i de făcut?, seria conferinţelor s-a încheiat cu o altă întrebare, deloc retorică: „Ce ni s-a întâmplat: 1989-1994?" Nu ştim dacă răspunsurile date la această masă rotundă de Gabriel Andreescu, Szâjer Jozsef, Horia Rusu, Smaranda Enache, Valentin Stan, sau Eckstein-Kovâcs Peter au avut sau nu menirea de a clarifica cel mai confuz „cincinal" al istoriei noastre recente, dar nu putem nega faptul că fără aceste clarificări şansele de a găsi răspunsurile adecvate la întrebările viitorului sunt practic neexistente.
„Procesul" Bâlvânyos continuă.
(Info Pro Europa, 2, decembrie 1994) -z

Marian Chiriao
România la porţile Uniunii Europene
Acordul de asociere stabileşte câteva direcţii de colaborare între România şi Uniunea Europeană:
- la nivel politic, prin crearea unui cadru care să permită realizarea dialogului între părţi;
- la nivel comercial, prin armonizarea relaţiilor bilaterale, simultan cu sprijinirea dezvoltării economice a României;
- oferirea unui fundament pentru cooperarea economică, socială, financiară şi culturală;
- sprijinirea efortului României în dezvoltarea unei economii de piaţă şi consolidarea democraţiei;
- dialogul între părţi asupra problemelor de securitate, astfel încât să se contribuie la stabilitatea Europei.

Cu începere de la 1 februarie 1995, intră în vigoare Acordul de asociere a României la Uniunea Europeană. Acordul, negociat pe parcursul anului 1992, semnat la 1 februarie 1993 şi ratificat ulterior de parlamentele ţărilor membre UE - conform procedurii -, constituie indiscutabil cel mai important eveniment economic şi politic al anului în curs. De modul în care România va răspunde acestei provocări depinde chiar viitorul ţării.
Motto:
„Noi în anul 2000, Când nu vom mai fi copii, Vom face ce-am visat cândva: Toate visele-ndrăzneţe în fapte le vom preschimba." (cântec pionieresc)

Uniunea Europeană de astăzi este rezultatul unei evoluţii de aproape o jumătate de secol, ce debuta prin planul ministrului francez al Afacerilor Externe, Robert Schuman - la 9 mai 1950, acesta propunea crearea unei structuri comune franco-germane de producere şi comercializare a cărbunelui şi oţelului, structură deschisă tuturor statelor europene -, continua prin semnarea la 25 mai 1957, la Roma, a Tratatului de creare a Comunităţii Economice Europene (ce cuprindea iniţial 6 state, cărora li s-au adăugat ulterior altele 6), iar apoi, prin intrarea în vigoare a Tratatului asupra Uniunii Europene (semnat la Maastricht la 7 februarie 1992), devenea de la 1 ianuarie 1995 Europa celor 15.
Pe tot parcursul războiului rece structurile comunitare s-au dovedit eficiente, atât în ceea ce priveşte atenuarea rivalităţilor dintre statele occidentale cât şi în stimularea interesului comun al acestora, dar mai ales prin menţinerea unui echilibru la nivel global european, contrapondere la lagărul comunist. Căderea zidului Berlinului şi a regimurilor autoritare din răsăritul Europei a impus schimbarea raportului de forţe între componentele conceptului de securitate internaţională, dimensiunea economică dobândind acum o importanţă substanţială, prevalând în mod deosebit faţă de cea de ordin militar. Occidentul a trebuit să înţeleagă că propria securitate, în toate dimensiunile conceptului, depinde covârşitor de modul în care sprijină reformele economice şi politice din ţările central şi est-europene.
Şi dincolo de „euro-scepticismul" unor liberi politici privind viitorul Uniunii Europene, de controversele privind configuraţia acesteia (prin „aprofundare", „lărgire", cu „mai multe viteze" etc.) ca şi de temerile Rusiei, nu se poate ignora că acum - la cel mai înalt nivel - problema este doar când şi cum ţările foste comuniste vor intra în Uniune.
Care sunt fazele naturale ale deschiderii Uniunii Europene către Răsărit? Cronologic, primul pas important în această direcţie l-a reprezentat reuniunea Consiliului European desfăşurată la Essen, în Germania (9-10 decembrie 1994), şi la care şefii de guverne ai ţărilor membre UE au adoptat Strategia de pregătire a aderării la Uniune a statelor asociate din Europa Centrală. Pentru România,

410
această reuniune a reprezentat un succes aparte, deoarece pentru prima dată s-a arătat clar că ţara noastră se va bucura de acelaşi tratament ca şi restul statelor central-europene în cadrul pieţei comune europene.
Rezumând pe cât posibil, strategia de aderare presupune ca modalităţile de colaborare dintre UE şi ţările central-răsăritene să se intensifice şi să se diversifice în domenii centrale cum ar fi mediul înconjurător, problemele juridice şi interne, transporturile şi domeniul energetic, cultura, învăţământul. Se doreşte restructurarea accesului pe piaţă, iar asistenţa PHARE va creşte cantitativ şi calitativ.
Următoarea fază va fi pregătirea internă a Uniunii. Tot la Essen s-a stabilit ca, în perspectiva conferinţei interguvernamentale din 1996, Uniunea Europeană să înceapă pregătirile pentru adaptarea la un număr sporit de membri. Asta înseamnă printre altele, ajustarea actualelor mecanisme instituţionale, ca şi adaptarea politicilor centrale, cum ar fi politica agrară şi politica structurală.
în fine, ultimul pas îl vor constitui negocierile formale de admitere. Acum este dificil de estimat cât de lung şi de complicat va fi acest proces, însă în mod cert negocierile efective vor fi precedate de „parcurgerea" unor sisteme de tranziţie pe o anumită perioadă. Cele mai optimiste previziuni dau ca dată probabilă anul 2000 ca an al includerii în Uniune a celor dintâi state central şi/sau est-europene.
România şi Uniunea Europeană. Consiliul Miniştrilor Afacerilor Externe al Uniunii Europene a adoptat, la 19 decembrie 1994, decizia de confirmare a evaluării procesului de ratificare a Acordului european de asocierea României la Uniunea Europeană. Sunt întrunite astfel toate condiţiile pentru ca Acordul să intre în vigoare începând cu data de 1 februarie 1995.
Ce reprezintă acest lucru pentru România? Mai întâi o imensă provocare, căci până acum problema integrării europene a constituit îndeosebi o chestiune de propagandă politică, iar pentru alţii doar un pericol la adresa „specificului naţional".
Fundamentul pentru o integrare benefică şi într-un termen rezonabil ar fi modul în care România va reuşi să construiască o
411
economie de piaţă. Valorificarea Acordului de asociere va depinde într-o mare măsură de modul în care firmele româneşti vor cunoaşte şi vor şti să profite de facilităţile prevăzute, asta mai ales pentru că pieţele vestice vor continua să rămână extrem de exigente şi dificil de penetrat de produsele româneşti, cel mai adesea inferioare calitativ. Deoarece acordurile de asociere au ca principiu de bază „asimetria", în primii ani ai aplicării sale, ţările asociate vor beneficia de avantaje superioare celor pe care se obligă să le acorde la rândul lor partenerilor occidentali, fapt care lasă loc perspectivei de sporire a volumului schimburilor comerciale şi a investiţiilor.
Până acum, la nivel oficial, cruciada pentru Occident nu a fost declanşată decât în vorbe. Politic, opţiunea pentru integrare a fost reconfirmată în dese rânduri. Concret însă, abia se fac primii paşi. Să amintim aici că în cadrul Ministerului Comerţului Exterior a cărui sarcină prioritară ar fi formarea unor cadre de conducere — în primul rând pentru sectorul particular —, care să cunoască atât legislaţia românească cât mai ales cea comunitară, statutul de asociat cu drepturi depline fiind legat în primul rând de o armonizare a legislaţiilor. Dar problemele României sunt extrem de numeroase şi de stufoase: restructurarea economiei şi retehnologizarea, asumarea principiilor economiei de piaţă şi realizarea privatizării, îmbunătăţirea infrastructurii instituţionale, tehnologice şi educaţionale. Diplomaţiei îi revine un rol extrem de important în acest proces de adaptare la noile realităţi europene, în primul rând prin transmiterea voinţei politice privind integrarea comunitară şi în reprezentarea intereselor noastre în dialogul'cu Uniunea Europeană.
Integrarea europeană constituie în acest moment un scop în sine, un demers obligatoriu, ale cărui consecinţe sunt privite doar sub aspectul lor pozitiv. Miza sa este clară: participarea României la o structură politică, economică şi de securitate care să-i permită prezervarea atributelor propriei suveranităţi şi în acelaşi timp posibilitatea de a contribui la deciziile privind viitorul Europei.
(22, VI, 2, 11-117, ianuarie 1995)
412
IonRaţiu
Intervenţia la dezbaterea moţiunii de integrare euro-atlantică
Domnule Preşedinte, ; Doamnelor şi Domnilor Deputaţi,
Moţiunea, aşa cum a fost redactată, nu ni se pare realistă. Nu este nevoie să se intre în amănunte. Destul să spun că practic este imposibil ca Legislaţia în cauză să fie introdusă şi adoptată până la sfârşitul actualei sesiuni parlamentare.
Moţiunea, însă, reprezintă un prilej, nicidecum de nesocotit, ca să examinăm coordonatele esenţiale ale politicii externe pe care România trebuie să o aibă în această perioadă de răscruce a vieţii poporului român ca stat. Să ne împrospătăm memoria.
în 1821, am ieşit de sub tutela fanariotă. La numai câţiva ani, în 1829, intrăm sub protectorat moscovit. Adică, sub cei care între timp ne-au răpit mai bine de o treime din teritoriul Moldovei.
A urmat 1848, Congresul de la Paris, Unirea Principatelor, Războiul din 77/78, Independenţa, Dobrogea. Apoi, Cadrilaterul. Primul război mondial şi, în fine, Unirea cea Mare.

După nici măcar 22 de ani în libertate şi unire, poporul român a trebuit din nou să lupte în cea mai vastă încrâncenare din istoria omenirii, pentru a-şi prezerva viaţa de stat. Ca la urmă, în loc de laurii victoriei, în loc de recunoaştere formală a efortului şi sacrificiilor făcute, am fost abandonaţi unor forţe ce deliberat au întrerupt mersul natural al vieţii naţiunii.
Iată, în câteva fraze, istoria noastră ca neam de când am ieşit din Evul Mediu.
Ea este obiectul politicii externe a României. Doi paşi înainte, unul înapoi, aş putea spune. Esenţial este să realizăm că, la vremuri de cumpănă, naţiunea a găsit soluţii şi a dat lideri capabili să le traducă în fapt, chiar dacă, adeseori au fost forţaţi să o facă

imperfect. Dar arn găsit soluţii care ne-au asigurat menţinerea fiinţei noastre ca stat.
Privind sub această prismă seculară, noi românii suntem în plină ascensiune. E o ascensiune generată şi justificată de vitalitatea şi potenţialul naţiunii, de calitatea tineretului nostru universal educat, de bogăţiile cu care ne-a înzestrat natura. Dacă astăzi există ezitări, dacă astăzi pe alocuri apatia insidios se înfiripă în sufletele oamenilor, să o respingem.
Istoricul american Keith Hitchins, în monumentala sa istorie a perioadei 1866-1947, publicată anul trecut, îşi începe prefaţa cu fraza „Această carte descrie făurirea unei naţiuni în lumea modernă" („this book is about modern nation-building").
Da, aşa este. Avem un mare viitor. Aceasta este viziunea în care cred eu. Poarta spre lumină nu mai e zăvorâtă. Să ne încumetăm. Să o deschidem larg. Să ne îndeplinim destinul. Astăzi, prin politica noastră externă, îl putem realiza.
Primul obiectiv al acestei politici este asigurarea existenţei şi integrităţii statului.
Al doilea, asigurarea unei vieţi bune tuturor cetăţenilor.
în condiţiile în care ne găsim astăzi, asigurarea existenţei statului român rezidă într-o integrare cât mai timpurie în structurile occidentale, în NATO în special. Dar pentru a fi acceptaţi în această alianţă, în afară de capacitatea noastră de a contribui la apărarea comună, şi mai importantă decât aceasta, este ridicarea calităţii vieţii noastre de toate zilele la standardele occidentale. Cu tot ce implică aceasta: adică, respect pentru drepturile omului, drepturile minorităţilor deplin asigurate, control civil asupra forţelor armate, economie de piaţă etc. Cu un cuvânt, democraţie. în realitate, e o situaţie fericită că ni se impun aceste condiţii, căci, astfel, trebuie să asigurăm viaţă egală, bună tuturor cetăţenilor ţării.
Polonezii, prin vocea lui Onyszkiewicz, au anunţat acum două săptămâni, la Budapesta, că Polonia va intra în NATO în 1998. Gyula Horn, prim-ministrul Ungaria, a anunţat la 6 iunie, de pe treptele Casei Albe, că Ungaria va intra în 1997. Chiar dacă interpretarea pe care aceştia au dat-o declaraţiilor americane, inclusiv cea a Preşedintelui Clinton, este exagerată, să nu ne îndoim: astăzi se fac presiuni, fără

preget, din partea ţărilor aşa-zise de la Vişegrad, ca ele să intre într-un prim, eşalon. Cehia, de exemplu, se consideră ca şi intrată.
Pericolul e mare, dacă noi nu intrăm la aceeaşi dată. Pentru cei intraţi, procesul de democratizare şi, implicit, progresul economic se vor accelera vertiginos. Asistenţa financiară la nivel macroeconomic va fi uşor disponibilă, ceea ce va antrena şi investiţii masive de capital privat. Iar noi, cei neintraţi, vom pierde. Şi vom pierde de două ori. în termeni absoluţi, în primul rând, căci nu vom dispune de aceste avantaje şi vom pierde şi mai mult, în termeni relativi faţă de progresul pe care-l vor realiza ceilalţi. Exemplul Portugaliei, Greciei şi Turciei, după intrarea lor în NATO e grăitor.
Care e alternativa? Oricât de mult am dori ca Rusia să intre în structurile occidentale prin Parteneriatul pentru Pace pe care, în fine, Kozârev l-a semnat săptămâna trecută, percepţia noastră este că ea se va reafirma ca o mare putere; să sperăm, în colaborare cu NATO, dar ne temem că se va face separat de aceasta.
Rămasă afară din NATO şi amânată cu intrarea în celelalte organisme, România, inevitabil, va intra sub influenţa, dacă nu sub egida Rusiei. Şi aşa vom rămâne, poate înră o jumătate de secol, dacă nu mai mult. Perspectivă sumbră, dar realistă.
Iată de ce momentul e critic. Iată de ce trebuie să acţionăm acum spre binele generaţiilor viitoare de români. Trebuie să găsim soluţia. Răspunderea cade, în întregime, pe spinarea Preşedintelui, pe spinarea Guvernului. Noi, cei din Opoziţie, am luptat împreună cu, şi alături de reprezentanţii Puterii, în toate organismele occidentale la care am reprezentat România. Unii, cu mai mare, alţii, cu mai mic succes. Dar percepţia Occidentului, parţial influenţată de eforturile şi performanţa noastră, nu va putea ascunde neperformanţa actualei administraţii, aici, în ţara românească.
Iată de ce, deşi nerealistă în felul cum a fost redactată, vom vota pentru această moţiune.
Preşedintele ţării şi Guvernul trebuie să fie făcuţi conştienţi de datoria lor, nemăsurat de gravă, de a introduce, fără întârziere, legislaţia necesară calificării noastre în structurile occidentale.
,..;««.,,.. (Cotidianul, 14 iunie 1995)

„Dacă nu intrăm în NATO, cât mai curând, vom fi sub tutela Moscovei încă 50 de ani"

în toamna anului 1997, Organizaţia Tratatului Nord-Atlantic (NATO), prin forul său executiv, Adunarea Atlanticului de Nord (AAN), va fi prezent la Bucureşti într-o sesiune, considerată de majoritatea observatorilor politici vest-europeni ca fiind foarte importantă în ceea ce priveşte destinul statelor din regiune, în acestea incluzându-se şi România. La Bucureşti, se vor lua decizii ce privesc destinul NATO în următorii ani, ţara noastră fiind prima ţară din fostul lagăr comunist care organizează o sesiune de toamnă a AAN. Având în vedere importanţa pregătirii de către toate forţele politice româneşti a acestui eveniment, ce poate trimite România în prima tranşă a statelor ce vor intra în NATO, deputatul PNŢ-CD, Ion Raţiu, şeful delegaţiei române la AAN, a făcut câteva precizări necesare înţelegerii momentului „1997".

Din poziţia pe care o aveţi, care credeţi că vor fi primele
state din fostul bloc comunist care vor accede la NATO?

Teoretic, în urma Parteneriatului pentru Pace, toate ţările semnatare au aceleaşi şanse de acces la structurile NATO. Aşa cum stau lucrurile acum, însă, e clar* că primele state a căror intrare în NATO e prevăzută sunt Polonia, Cehia, Ungaria şi Slovacia. în această ordine de prioritate.

Cine credeţi că va „stabili" intrarea României în NATO,
Washington-ul sau Moscova?

Cred că NATO însuşi, în care cele 16 membre au un vot egal. Dar evident, atitudinea SUA are mare influenţă, ca să nu zic o influenţă determinantă.

Este Rusia cauza ce face Bucureştiul să nu se îndrepte mai
hotărât spre Alianţa Nord-Atlantică?

Pentru moment suntem „de facto" mai degrabă în Răsărit -căci nu vrea să-i spun sub umbrela Moscovei. Oricum ne îndreptăm spre NATO. Şi sper ca asta să fie ireversibil. Ezitările din trecut şi încetineala cu care transformăm societatea în aşa fel încât să fie, în esenţă, similară ţărilor membre ale NATO, pun semne de întrebare. De aceea, accesul nostru sau acceptarea noastră de NATO depinde de noi şi de acţiunea noastră în viitor. S-ar putea ca atitudinea, oarecum ezitantă a Cotroceniului, în primii ani după Revoluţie, să fi fost determinată de îndoiala din mintea preşedintelui în ceea ce priveşte permanenţa ieşirii noastre de sub umbrela Moscovei, personal, sunt sigur că, dacă nu vom intra cât mai curând în NATO, vom fi sub tutela Moscovei încă 50 de ani.

Ce ar însemna pentru România să fie membru NATO?

Intrarea în NATO înseamnă garantarea categorică a existenţei noastre ca stat independent. Astăzi nu îndeplinim toate condiţiile de calificare, dintre care două sunt condiţii de bază. Prima este să respectăm drepturile omului, ceea ce implică drepturi depline minorităţilor etnice, libertatea religioasă - vezi situaţia bisericii greco-catolice -, separarea puterilor în stat, respectarea deciziilor judecătoreşti de către Executiv. A doua se referă la instituţiile statului român, care trebuie să fie, principial, de acelaşi tip cu al membrilor NATO. în Vest, instituţiile îl plasează pe cetăţean în centrul vieţii statale. Acestea pot merge de la Arnnesty International, Liga Avocaţilor pentru Drepturile Omului, Consiliul Bisericilor, Consiliul Relaţiilor Interetnice, la Cercetăşia, Cluburile Masonilor din Societatea Celor care Observă Păsările (Bird Watching Society). Din punct de vedere economic, odată încadraţi, eu consider că avantajele ce ni se vor oferi vor depăşi cu mult efortul şi sacrificiile ce va trebui să le facem.

Care este prima ţară din fostul bloc comunist care este gazda
unei şedinţe a AAN?

Ungaria este prima ţară nemembră a NATO, unde se ţine o şedinţă plenară a AAN.

De ce este mai importantă sesiunea de toamnă a AAN?

Este întotdeauna cea mai importantă. Atunci se iau decizii pentru anul care urmează, iar la doi ani se alege şi conducerea AAN.

în 1997, cu prilejul sesiunii de toamnă a AAN, s-ar putea
influenţa forul conducător al NATO să ia o hotărâre în
privinţa României?

Da, în 1997, în timpul sesiunii de toamnă a AAN de la Bucureşti, vom avea o influenţă indiscutabilă asupra mersului viitor al Alianţei. Am putea să ne calificăm pentru statutul de membru. Chiar să intrăm în prima tranşă, înainte de anul 2000, loc pe care nu-l avem în prezent.

Cătălin C. Harnagea , (România liberă, 19 aprilie 1995)

vii^.•«>«.«•, ■ .<*:♦',?,*>> .<■'>.

SzokolyElek

Dialogul Presei

Băile Tuşnad -14-15 iulie 1995

ORGANIZATORI: Liga Pro Europa şi Asociaţia Ziariştilor Maghiari din România

AU PARTICIPAT peste cincizeci de ziarişti români, maghiari, germani şi reprezentanţi ai altor ziare ale

minorităţilor naţionale, printre care: Silviu ACHIM, STANIK Istvân, Gelcu MAKSUTOVICI, Ildiko SCHAFFHAUSER, HECSER Zoltan, Ovidiu NAHOI, Ondrej STEFANKO, Mihai SUCIU, SZÂSZ Jânos, BOROS Zoltan, Iuliu CHEALFĂ, SZEKEDI Ferenc, Cornelius POPA, Valentin PĂUNESCU, GYORGY Attila, Dieter DROTLEFF, MADARAS Lâzâr, GYARMATH Jânos, B. NGY Veronika, KARĂCSONYI Zsigmond şi mulţi alţii, reprezentând ORGANE DE PRESĂ ca: Adevănil, Albanezul, Hargita Nepe, Româniai Magyar Szo, Naşe Snahy, Curierul Naţional, TVR, Cuvântul Liber, Erdelyi Naplo, Gazeta de Transilvania, Nepujsâg, Radiofuziunea Română, Foaia, Korunk, Allgemeine Deutsche Zeitung şi altele, precum şi reprezentantul Consiliului pentru minorităţi dl. Ivan TRUŢER.
Din partea ORGANIZATORILOR au participat: Smaranda ENACHE, SZOKOLY Elek, KANTOR Lajos şi GÂSPĂR Sândor.
în situaţia în care, după opinia multora, singura cucerire reală a evenimentelor din decembrie '89 a fost obţinerea libertăţii de expresie, presa din România, trecând printr-o adevărată renaştere - nu numai prin explozia sa cantitativă şi diversitatea de neimaginat mai devreme, dar şi prin calitatea mijloacelor de
419
expresie ajunse adesea până la exuberanţă -, rolul presei, al mass-mediei în general, în formarea, educarea sau manipularea opiniei publice este atât de important, încât revine o mare responsabilitate celor care se încumetă să facă jurnalistică după ureche, fără o maximă implicare morală şi profesională. După cinci ani de presă liberă, vreme în care nu toată mass-media şi nu toţi ziariştii au fost la înălţimea misiunii lor în ceea ce priveşte redarea obiectivă a informaţiei, înţelegerea în profunzime a complexelor fenomene social-politice, ba mai mult, înfrângerea propriilor prejudecăţi, contactul direct dintre ziarişti, cunoaşterea reciprocă, dezbaterea deschisă a chestiunilor fierbinţi, delicate, confruntarea cu alteritatea opiniilor, DIALOGUL PRESEI, este mai mult decât o obligaţie: este o necesitate.
„Pentru a ne cunoaşte pe noi înşine, am inventat oglinda. Pentru comunicare - Dialogul", spune GÂSPÂR Sândor, preşedintele executiv al AZMR, în Monitorul Taberei.
Prima zi a fost dedicată dezbaterilor asupra problemelor specifice ale presei minorităţilor naţionale, Dl. Ivan TRUŢER a prezentat situaţia generală a presei minoritare din punct de vedere financiar: Consiliul pentru Minorităţi a sprijinit în 1993 nu mai puţin de 23 de publicaţii minoritare, numărul lor ridicându-se astăzi la 41. Cele 20 de publicaţii maghiare se bucură de un sprijin anual de 200 de milioane lei, iar cele 5 germane, de 251 milioane lei. Suma totală pentru sprijinirea presei minoritare se cifrează la peste un miliard. Minoritatea ucrainiană, bulgară, sârbă, dispun de câte 3 publicaţii fiecare, armenii de două, polonezii, albanezii, cehii, slovacii, grecii de câte una.
Diapazonul se întinde de la emisiunile de televiziune până la publicaţii bianuale. Potrivit spuselor dlui Truţer, nu apariţia, ci răspândirea lor provoacă serioase griji. Dacă ziarele minorităţilor mici publică şi materiale în limba română, nu acelaşi lucru se întâmplă şi cu cele de limbă maghiară şi germană - aflăm de la secretarul Consiliului pentru Minorităţi -, subliniind că Consiliul nu a influenţat niciodată, în nici un fel, conţinutul publicaţiilor sprijinite şi că Guvernul nu aşteaptă altceva de la aceste publicaţii decât informarea propriei minorităţi, „dar şi a populaţiei majoritare
420
despre activitatea minorităţii respective". Ceea ce este o transparentă sugestie ca şi ziarele „marilor" minorităţi (aflăm de la dl Ondrej STEFANKO că nici în publicaţia slovacilor şi cehilor nu apar texte în limba română!) să treacă la publicaţii bilingve: şi în limba majorităţii.
Greutăţile de difuzare au fost subliniate şi de reprezentanţii publicaţiilor germane, Dieter DROTLEFF de la Karpaten Rundschau sau Georg SCHERER de la Hermannstădter Zeitung. Iar iniţiativa înfiinţării unei asociaţii a presei minoritarilor sub oblăduirea Consiliului pentru Minorităţi, pentru care a fost prezentat chiar şi un proiect de statut, a întâmpinat deocamdată o rezistenţă justificată, fiind decodată ca o încercare de centralizare şi control a presei minorităţilor din partea puterii.
Dezbaterile de a doua zi dintre ziariştii români prezenţi şi colegii lor minoritari s-au desfăşurat mai ales la nivelul generalităţilor, a principiilor şi a aşteptărilor reciproce. Au fost evidenţiate şi o serie de aspecte nedorite care tulbură comunicarea dintre etnii, de la prejudecăţi şi stereotipii la interesele politice care otrăvesc relaţiile dintre oameni şi comunităţi.
S-au evidenţiat totodată şi deosebirile de fond dintre interesele unei prese aparţinând unei comunităţi de dimensiunea şi tradiţia celei maghiare (sau germane), şi cele ale comunităţilor mici , aflate oricum în pragul asimilării. Iar din discuţiile de după amiază, mult mai intime şi mai agitate, desfăşurate pe malul lacului Ciucaş, am putut deduce că nenumăratele noastre controverse provin dintr-o foarte superficială cunoaştere a celuilalt, a istoriei noastre comune şi adesea din psihologia noastră traumatizată, nu atât de evenimente dureroase, cât de mitizarea realităţii, din interese obscure. „Somnul raţiunii" născând aceiaşi monştri şi în presă.
Dacă dialogul propus de noi va da sau nu roadele aşteptate, rămâne de văzut. Dar că iniţiativa nu a fost cu totul inutilă o demonstrează poate şi cuvintele ziaristului Petre POREA de la Evenimentul Zilei, exprimate în coloanele aceluiaşi Monitor.
„Dialogul nu poate fi impus! El există doar în momentul în care respectul reciproc se bazează pe principiul

valorii, al
421
profesionalismului, al debarasării de ideologie. Evenimentul de la Tuşnad nu are conotaţii politice, dar poate demonstra politicienilor pătimaşi că politicianismul rezultat din cunoaşterea a priori a realităţii este mai presus de demagogia politicianistă.
Acest dialog fără prejudecăţi poate fi un model pentru atingerea acelui barem civic necesar existenţei unei democraţii autentice în România."
(Info Pro Europa)

422
Gabriel Stănescu
Strategia naţională de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană
După câteva luni de dezbateri caracterizate de responsabilitate, seriozitate şi pragmatism, Comisia de elaborare a strategiei naţionale de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană, alcătuită din experţi în relaţii internaţionale ale tuturor partidelor parlamentare şi din academicieni şi specialişti a reuşit sintetizarea documentului final pentru integrare în UE. Strategia de aderare la UE cuprinde două documente care vor susţine demersul României: Cartea albă cu privire la economia şi societatea românească şi Programul cadru de pregătire a aderării la UE.
Acad. Tudorel Postolache, coordonatorul comisiei, a mediat cu succes între diversele puncte de vedere prezentate de experţi, reuşind concentrarea problemelor esenţiale într-un nesperat consens al forţelor eşichierului politic. Din acest moment două foruri vor continua eforturile comisiei. în domeniul legislativ, armonizarea codurilor de legi la legislaţia europeană va fi urmărită de Comisia parlamentară de integrare, formată din 21 de membri, iar în plan executiv, Comitetul interministerial pentru integrarea europeană, condus de ministrul secretar de stat Gheorghe Prisăcaru, va stabili căile concrete de aderare.
Aderarea la UE reprezintă un obiectiv strategic fundamental
„Aderarea României la Uniunea Europeană constituie pentru societatea românească un obiectiv strategic fundamental. Această opţiune are la bază consensul forţelor sociale şi politice care vizează ancorarea solidă a ţării în sistemul de valori european, promovarea interesului naţional, dezvoltarea societăţii româneşti pe principiile
423
democraţiei şi economiei de piaţă, în măsură să asigure stabilitatea şi prosperitatea naţiunii."
Acestea sunt frazele de debut ale strategiei naţionale de pregătire a integrării. Consecventă opţiunii de integrare, România a încheiat Acordul European de Asociere la UE la 1 februarie 1995, şi a fost adoptat de Parlament la 8 februarie ac. Rapiditatea cu care a lucrat Comisia este justificată şi de faptul că România s-a angajat să prezinte cererea de aderare la UE încă sub preşedenţia franceză, adică până la sfârşitul lunii iunie. Analizând comparativ documentele prezentate de Ungaria şi Polonia cu cele elaborate de comisie se poate aprecia că strategia românească are un conţinut de date superior, prezentând sistemic starea socială şi economică a ţării, oferind totodată căile optime de dezvoltare în scopul integrării. Alături de România încă cinci ţări din fostul lagăr comunist îşi vor depune cererile de aderare - Cehia, Slovacia, Ungaria, Polonia şi Bulgaria - precum şi trei ţări baltice - Letonia, Lituania, Estonia - alături de Slovenia, Malta şi Cipru.

Programul cadru nu este doar un document de „imagine"
Programul cadru ce va fi prezentat la UE nu trebuie însă să reprezinte doar un document de paradă. Practic, prin cele prezentate se specifică necesitatea accelerării reformei economice, în ansamblu, programul cadru evidenţiază o*biectivele urmărite de România prin integrare şi consecinţele aderării la UE asupra societăţii Româneşti, precum şi stadiul îndeplinirii de către România a criteriilor europene. Solicitând aderarea, România

îşi va orienta procesul de pregătire spre consolidarea rezultatelor obţinute în construirea statului de drept, accelerarea reformelor şi asigurarea coerenţei lor, realizarea unei economii de piaţă dezvoltate, armonizarea cu reperele din „Acquis comunitar".

Strategia naţională de pregătire a aderării României la UE are în vedere folosirea cadrului oferit de acordul european de asociere. România este decisă să aibe un rol pozitiv în dialogul cu

424

instituţiile Uniunii Europene în domeniul politicii externe şi de securitate.

O altă cale de cooperare o reprezintă domeniul justiţiei şi afacerilor interne. România va continua să se manifeste în planul dezvoltării regionale şi al dezvoltării relaţiilor de bună vecinătate, acţionând pentru încheierea de acorduri de liber schimb cu toate ţările asociate la UE. România va promova intensificarea relaţiilor interumane, circulaţiei persoanelor, dezvoltării contactelor şi relaţiilor de afaceri şi profesionale între cetăţenii statelor membre. Se vor intensifica politicile industriale axate pe dezvoltarea şi valorificarea avantajelor competitive în condiţiile asocieri la UE. Sistemul naţional de cercetare ştiinţifică se va integra celui al Uniunii Europene.

Stadiul actual şi perspectivele economiei naţionale în contextul strategiei de aderare porneşte de la perioada interbelică, trecând prin perioada comunistă de economie centralizată şi prin perioada de tranziţie la economia de piaţă. Ea oferă în final căile optime de dezvoltare pentru integrarea reţelei româneşti de transporturi în reţelele transeuropene, standardizarea produselor româneşti, continuarea modernizării reţelelor româneşti de comunicaţii, stimularea investiţiilor comunitare în România, prin îmbunătăţirea cadrului legislativ şi prin preluarea reglementărilor comunitare în materie.

Un alt domeniu studiat este cel al agriculturii care poate să devină un sector competitiv, capabil să se integreze mai rapid decât multe alte domenii. în cadrul sistemului românesc de educaţie şi formare profesională au fost studiate criteriile procesului educaţional şi realizarea concordanţei între formele de învăţământ din România şi celelalte state membre. în aceeaşi măsură se promovează intensificarea cooperării în domeniul culturii, audio-vizualului si comunicaţiilor pentru afirmarea patrimoniului cultural românesc. S-au fonnulat şi politicile naţionale de protecţie şi ameliorare a mediului înconjurător.

în conformitate cu prevederile Cărţii Albe se elaborează „Programul de elaborare legislativă pentru integrare", structurat pe 23 de domenii.

425

Lungul drum al teoriei către practică

Evident că depunerea cererii de aderare nu înseamnă începerea negocierilor pentru integrare. După depunere, experţii UE vor analiza fiecare capitol în parte, sesizând diferenţele dintre teorie şi realitate. în cazul în care discrepanţele nu vor fi prea mari, în 1998, la încheierea Conferinţei Interguvernarnentale asupra Tratatului de la Maastricht, care debutează în 1996, dacă vom îndeplini condiţiile de eligibilitate vom fi invitaţi la negocierile premergătoare aderării. în cazul Austriei, un stat care corespundea criteriilor de aderare, negocierile au durat patru ani, iar în cazul Danemarcei aceasta a ratat aderarea la începutul anilor '60, pentru că a prezentat o listă prea mare de cereri si excepţii, „costând-o" 10 ani. Aşadar, România va trebui să îndeplinescă toate criteriile stabilite la summit-ul de la Copenhaga şi reconfirmate prin strategia de la Essen. Un exemplu pozitiv în acest sens îl constituie Cehia, care a făcut cunoscut în acest sens că este în măsură să concentreze termenul de îndeplinire a criteriilor Acordului European de la 10 ani la 5 ani şi că este îndreptăţită în aceste condiţii să înceapă negocierile de aderare la încheierea Conferinţei Inter-guvernamentale.

Excelentul document teoretic reprezentat de Strategia de aderare va fi semnat de preşedintele României, primul ministru, preşedinţii celor două camere şi preşedinţii celor 13 partide parlamentare, reprezentând un angajament al acestora pentru viitorime, însă va trebui aplicat şi practic. Este greu de presupus că prin exemplele date în ultimii cinci ani de Ion Iliescu privind respectarea instituţiilor statului de drept şi prin stagnarea reformei, operă a Guvernului Văcăroiu, teoria va putea fi transformată în practică. Cu cât actuala putere îşi va exercita practicile binecunoscute, cu atât orizontul aderării României Ia UE se va preface într-o Fata Morgana.

(Ziua, 19 iunie 1995)

426

SzokoIyElek

Săptămâna tolerantei la Târgu-Mureş

între 19-25 martie, Centrul Intercultural al Ligii Pro Europa a organizai o serie de manifestări culturale, civice şi religioase sub titlul generic de Săptămâna Toleranţei. Concepută în cadrul şi spiritul Anului Internaţional al Toleranţei, respectiv al Campaniei împotriva intoleranţei, xenofobiei, rasismului şi antisemitismului - forma negativă fiind, pare-se, mai plastică şi mai uşor de formulat -, seria manifestărilor şi-a propus să faciliteze dialogul intercomunitar, contribuind prin aceasta la dezamorsarea tensiunilor şi prevenirea conflictelor din regiunea noastră. Temporizarea manifestărilor nu a fost întâmplătoare. La cinci ani de la tragicele evenimente din martie 1990 mesajul manifestărilor este univoc, chiar dacă receptarea lor nu este întotdeauna întocmai. Programată în aşa fel ca în fiecare zi să se desfăşoare cel puţin un eveniment, Săptămâna Toleranţei a reuşit în felul acesta să polarizeze, cel puţin pentru o săptămână, atenţia concitadinilor şi coregionalilor noştri. Potrivit prilej pentru reflexie.

De la început trebuie să observăm că intenţiile şi proiectele noastre, cum se întâmplă de fapt cu proiectele în general, au fost mai îndrăzneţe, mai cuprinzătoare şi mai coerente decât realizarea lor. Fiind însă prima încercare de acest gen - mărturie din care se poate deduce şi dorinţa repetării acestui tip de festival şi în viitor -, imperfecţiunile pot fi nu numai explicabile dar şi acceptabile.
Săptămâna a fost clădită atât pe evenimente culturale cât şi pe dezbateri, elementul comun, liantul propriu-zis, fiind DIALOGUL.
Cele două zile „critice" ale Săptămânii, ziua de 19 şi 20, au fost dedicate dialogului politic. Masa rotundă intitulată Triunghiul toleranţei a adus la masa dialogului reprezentanţii partidelor

politice parlamentare (cu excepţia celor extremiste) pe o latură a triunghiului, reprezentanţii unor minorităţi naţionale pe cea de a doua şi unii reprezentanţi ai societăţii civile, moderatorii de fapt ai dialogului, pe cea de a treia. Absenţa observatorilor internaţionali invitaţi putea fi uşor motivată prin timpul mult prea scurt care ne-a stat la dispoziţie pentru organizare. După cum putea fi şi printr-un exces de prudenţă („diplomaţie"), în toiul unei campanii isterice de presă. Prezenţa, totuşi, a unor personalităţi politice şi civile de talia d-nei Doina Cornea, a d-lor Paul Philippi, Gabriel Andreescu, Horia Rusu, Mark6 Bela, Nicolae Gheorghe, a asigurat discuţiilor un nivel cel puţin „european".
A doua manifestare a Săptămânii a constituit-o Expoziţia de carte a Editurii Kiterion organizată în sălile Librăriei Mihai Eminescu şi deschisă de către directorul acestei prestigioase instituţii culturale, dl. H. Szabo Gyula. Timp de o săptămână au fost expuse cărţi din cele mai diferite domenii şi editate în cele mai diferite limbi ale minorităţilor din România, unele bi- sau plurilingve, respectiv literatura unor minorităţi în limba română, unele din ediţiile mai recente fiind puse şi în vânzare.
Miercuri seara târgumureşenii au avut prilejul să se întâlnească cu poezia într-o ipostază mai originală, reunindu-se în Sala Mică a Palatului Culturii, unde un numeros grup de poeţi ardeleni de cele mai diferite etnii şi limbi, care sub titlul Poezie şi multiculîuralitate, au dialogat timp de mai multe ore, în limba română, în limba lor maternă şi, mai ales, pe limba versurilor şi cadenţelor poetice. Sub „arbitrajul" moderatorilor Ferenc Csortan şi Alexandru Cistelecan a evoluat o pleiadă a căror înşirare ne scuteşte de un inutil comentariu: Ivan Miroslav Ambrus, Dagmar Mana Anoka, Slavomir Gvozdenovici, Kanyadi Sandor, Kovacs Andras Ferenc, Lendvay Eva, Dumitru Mureşan, Alexandru Muşina, Eugeniu Nistor, Luminiţa Cioabă, Adrian Popescu, Anamaria Pop, Andrei Stefanko, Marius Weber, Joachim Wittstock.
în seria meselor rotunde, joi, seara s-au întâlnit reprezentanţii bisericilor şi cultelor care, de această dată, sub titlul Credinţă şi toleranţă, au încercat să evalueze dimensiunile şi limitele toleranţei, raportate la canoanele propriei religii şi la valorile umane

universale, încercând să arunce lumina înţelegerii şi asupra eventualelor erori şi contradicţii sălăşluind mai ales în tradiţiile, deseori prăfuite ale bisericilor.
Tot joi seara, un eveniment cultural de excepţie: premiera absolută a coproducţiei româno-ungare, recent laureată a Marelui Premiu a Festivalului Cinematografic de la Budapesta, intitulată Secţia, în prezenţa unora dintre autori: regizorul Gothar Peter, operatorul Vasile Vivi-Drăgan, eroina principală, actriţa Nagy Mari, precum şi producătorul român al filmului, premieră urmată de o dezbatere pe marginea filmului vizionat.
Vineri seara, în faţa unei săli a Teatrului Studio arhipline, poezia s-a întâlnit de această dată cu politica şi disidenţa într-un duplex poetic Mircea Dinescu- Szocs Geza, „ajutaţi" la chitară de Csutak Istvân, o seară intitulată „Poezie şi dizidentă", care va persista probabil încă multă vreme în memoria norocoşilor care şi-au găsit loc îh sală.
Sâmbătă dimineaţa o altă masă rotundă: Platforma prieteniei după 5 ani, o temerară încercare de a reuni grupul celor 30 de semnatari ai Platformei Prieteniei din 26 decembrie 1989, intelectuali români şi maghiari, şi de a le pune astăzi întrebarea: ce a mai rămas din ideile şi spiritul acelei Platforme? cum a fost posibil tot ce a urmat după semnarea acestui document? ce speranţe ne mai pot lega de ideile cuprinde în acea Platformă astăzi? Participarea de 50% la această masă rotundă, dintr-un, grup din care unii au decedat, alţii au emigrat, iar alţii nu se aflau în ţară sau în oraş la acea dată, precum şi tonul sincer de dialog civilizat, poate fi considerată încurajatoare. Propunerea unuia dintre participanţi ca Liga Pro Europa să instituţionalizeze, să permanentizeze acest dialog, a fost socotită demnă de reţinut.
Concertul Extraordinar la Două Piane al maestrului Dan Grigore şi al invitaţilor săi - tinerii pianişti Octavian Arion şi Csiky Boldizsar jr. -purtând titlul Dialogul generaţiilor^ constituit, totuşi, apoteoza Săptămânii. Atragerea maestrului Dan Grigore în Târgu-Mureş, după o absenţă de peste şase ani (şi datorită facilitării punerii la punct a celor două piane ale Filarmonicii!) a umplut sala Mare a Palatului Culturii cum nu s-a mai întâmplat de mulţi

ani de zile, înregistrând în analele culturale ale oraşului un eveniment memorabil.
Dacă această Săptămână de martie, acest eveniment cultural-civic înfăptuit de către Centrul Intercultural graţie generozităţii Fundaţiei Heinrich Boli din Germania, nu a fost decât un experiment, prin aprecierea succesului său

şi prin colaborarea autorităţilor locale ar putea deveni o permanenţă. O permanenţă profitabilă pentru toţi CETĂŢENII cetăţii.
(Info Pro Europa, 4, aprilie, 1995)
430
Consiliul de Conducere al ligii Pro Europa
Comunicat
Liga Pro Europa desfăşoară de cinci ani o susţinută activitate europenistă, de stimulare a dialogului interetnic, de promovare a valorilor multiculturale în Transilvania, de detensionare a relaţiilor româno-maghiare şi de reconciliere a celor două naţiuni, garanţie a integrării noastre comune în Europa şi în structurile de securitate euro-atlantice, a însăşi păcii în Europa Centrală. De aceea considerăm că e de datoria noastră să protejăm aceste valori şi să denunţăm cu fermitate diversiunile menite să perpetueze politica duplicitară a totalitarismului.
Liga Pro Europa, a umiărit cu deosebită îngrijorare campania lansată din nou de unele formaţiuni politice membre ale coaliţiei guvernamentale şi îmbrăţişate în grabă de unele formaţiuni ale Convenţiei Democratice, dar mai cu seamă luările de poziţie ale unor oficiali - prefecţi, secretari de stat, miniştri, inclusiv preşedintele României - sub pretextul combaterii unor concepte ale UDMR-ului ca autonomia personală sau regională, autoadministrarea locală sau autodeterminarea internă, consemnate în programele acestei formaţiuni mai ales după Congresul de la Braşov din 1993, sau în proiectul de lege a minorităţilor depus la comisia de resort a Parlamentului României.
Conceptele utilizate de UDMR pot fi acceptate sau nu, este însă inadmisibilă transfonnarea unei dispute teoretice într-un instrument de tensionare şi divizare a opiniei publice, cu preţul periclitării liniştii şi încrederii reciproce, care se restabilesc încet în comunităţile multietnice din Transilvania.
Devine tot mai clar să agitarea problemei naţionale, şi în special a celei maghiare este reluată ori de câte ori puterea doreşte să promoveze politici care ar putea stârni nemulţumirea generală
431
în ţară. Este de domeniul evidenţei că evenimentele din martie 1990 de la Târgu-Mureş au servit drept pretext pentru înfiinţarea SRI-ului. Raportul Harghita-Covasna a camuflat adoptarea legii secretului de stat, iar acum, consfinţirea coaliţiei guvernamentale cvadri-partite s-a desfăşurat în stridentul concert al unui nou val de „înfierare patriotică" a UDMR-ului.
Liga Pro Europa, consideră ca iresponsabilă şi periculoasă pretenţia dizolvării unor uniuni, asociaţii, sau structuri politice, acesta constituind în acelaşi timp o violare flagrantă a spiritului şi literei Constituţiei României.
Reamintim că, formaţiunile etnice sunt prezenţe fireşte în întreaga Europă, în ţări cu democraţie stabilă ca Spania, Belgia, Finlanda, Olanda.
Liga Pro Europa consideră că în timp ce o mare parte a forţelor politice româneşti au înţeles importanţa decisivă a ataşării României la structurile europene, adversarii acestui deziderat, impulsionaţi de instincte anacronice, obstrucţionează acest proces, străduindu-se să ofere lumii imaginea unui climat de intoleranţă politică şi etnică a României.
Deplângând manipularea cinică a celui mai nobil sentiment naţional al poporului român, deplângem tăcerea prudentă a liderilor de opinie ai intelectualităţii şi societăţii civile din România, în măsură să ştie că un stat etnocentrist produce, inevitabil, minorităţi etnocentriste. Deplângem vulnerabilitatea unei semnificative părţi a opoziţiei democraţiei la lobby-ul naţionalist şi precaritatea luărilor sale de poziţie, deseori improvizate şi superficiale, trădând o profundă ignoranţă în chestiune. Deplângem superficialitatea şi lipsa unei serioase preocupări a UDMR-ului, de a elucida conceptele teoretice ale programelor sale şi de a informa prompt opinia publică românească, lăsând astfel o poartă larg deschisă oricăror interpretări.
în lumina celor expuse, apelăm la luciditate, temperanţă şi spirit de dialog din partea tuturor formaţiunilor societăţii civile.
Cerem oamenilor politici, atât din structurile guvernamentale cât şi din opoziţie, să dezbată cu calm şi moderaţie conceptele divergente înainte de a le anatemiza, şi să găsească, prin negocieri, un numitor comun rezonabil pentru toate părţile cointeresate.
432
Cerem Preşedintelui şi Guvernului să renunţe la duplicitarea discursului politic, şi să se delimiteze fără echivoc de forţele naţionalist-şovine care compromit credibilitatea internaţională a ţării, bunul renume al poporului român, eforturile sale meritorii de integrare europeană.
Târgu-Mureş, 1 februarie 1995
Consiliul de Coordonare a Ligii Pro Europa
Co-Preşedinţii:
Smaranda Enache si Boldizsâr Csiky
(Info Pro Europa, 1 (3) ianuarie 1995)
433
Ion Moisescu
Ligii Pro Europa „La mulţi ani!"

Liga Pro Europa din Târgu-Mureş împlineşte, la 31 decembrie, cinci ani de existenţă. în acest timp, Liga Pro Europa s-a remarcat ca una din cele mai active organizaţii neguvernamentale (ONG) din România, atât în ţară (în Transilvania mai ales), cât şi la importante manifestări internaţionale. Liga Pro Europa promovează consecvent valorile multiculturale, pluralismul, drepturile omului şi toleranţa interetnică. Nu este un secret pentru nimeni că doar prin efortul şi tenacitatea Smarandei Enache, Liga a devenit unul dintre cele mai prestigioase nuclee de societate civilă din România post-decembristă. Liga Pro Europa este astăzi un partener credibil pentru numeroase organizaţii internaţionale, lucru dovedit de palmaresul, chiar şi parţial, care urmează.

Colocvii, seminarîl, mese rotunde

Sănătatea oraşului - 1991 (cu Fundaţia Friedrich Ebert -Germania), Ce este democraţia? - 1992 (cu IDEE - SUA), Promovarea înţelegerii reciproce şi a convieţuirii interculturale în România - 1992 (cu Fundaţia Heinrich Boli - Germania, Comitetul Helsinki Român, Federaţia Internaţională Helsinki pentru Drepturile Omului - Viena), Femeile şi tranziţia spre democraţie -1993 (cu Free Trade Union Institute - SUA), Naşterea Societăţilor Liberale în Europa Centrală şi de Est -1993 (cu Pro Minoritate - Ungaria, Fundaţia Civitas, Fundaţia Fr. Naumann şi German Marshall Fund - SUA), Dezvoltare şi cultură - 1994 (cu Operation Villages Roumains), Romii -necunoscuţii de lângă noi -1994 (cu Fundaţia Heinrich Boli).

Tabere, reuniuni pentru tineret

Universitatea de vară de la Bălvănyos-1991-1994, anual (cu Fidesz - Ungaria, Fundaţia Fr. Naumann - Gennania), Tabăra de alpinism - 1992 (cu Outward Bound - Germania), Tabăra Multiculturală pentru elevi — 1994 (cu Borderland Foundation).

Rezolvarea conflictelor - misiuni de mediere şi dialog

Intelectualii pentru reconciliere (Budapesta) -1990, Cumprevenim războiul? (Belgrad) - 1990, Proiect pentru pace şi integrare în Balcani (Ohrid, Macedonia) — 1992, Toleranţă şi democraţie (Tighina) - 1993, Unde sfârşeşte Europa?-kurzii (Ankara)- 1993, Masa rotundă româno-maghiară (Tuşnad) - 1994.

Ecologie

Expediţie Mureş-Someş - 1992, Expediţie Delta Dunării - 1993, Caravana Criş -1994.

Monitorizarea respectării drepturilor omului

Tiraspol, Hădăreni, Zetea, Dealu şi Porumbeni. *

Publicaţii

Gazeta de Mureş■ (1991-1993), Buletin Informativ Pro Europa (din 1994, lunar), Altera - dedicată drepturilor omului şi minorităţilor, multiculturalităţii regionale (trimestrial - în pregătire).

;; (22, V, 52, 28 decembrie - 3 ianuarie 1995)

Smaranda Enache

România a semnat Conventia-Cadru

Primită de unii cu rezerve si suspiciuni, cu satisfacţie de alţii, Convenţia-Cadru pentru Protecţia Minorităţilor Naţionale elaborată de Consiliul Europei a fost semnată printre primii şi de România.

Acest document traduce preocuparea forului european de a defini o sumă de principii care să guverneze statele europene în politica lor faţă de minorităţi. Filosofia care domină acest demers - ce se întinde pe parcursul a patruzeci de ani - este aceea de protecţie a minorităţilor şi se regăseşte atât în titlul, cât şi în articolele Convenţiei, marcând fără echivoc evoluţia de la principiul nondiscriminării la cel al responsabilităţii faţă de dimensiunea umană în toată diversitatea sa. încă din primul an al înfiinţării sale (1949), Adunarea Parlamentară a CE recunoştea importanţa „problemei unei protecţii mai cuprinzătoare a drepturilor minorităţilor". Era un început care avea să fie continuat cu Recomandarea 285 din 196l şi cu discuţia în jurul elaborării unui eventual protocol adiţional la Convenţia Europeană a Drepturilor Omului. Totuşi, în 1973 s-a ajuns la concluzia că nu este necesară elaborarea unui astfel de protocol adiţional. După căderea regimurilor totalitare din Europa Centrală şi de Est şi resuscitarea vechilor dispute interetnice, Adunarea Parlamentară a recomandat din nou elaborarea unui protocol adiţional sau a unei convenţii privitoare la drepturile minorităţilor. Recomandarea 1134 din 1990 conţine o listă a acestor principii. în 1991 această responsabilitate este atribuită Comitetului Director al Drepturilor Omului. Izbucnirea războiului din Iugoslavia a demonstrat urgenţa acestui demers, aducând problematica minorităţilor în prim-planul preocupărilor a numeroase organisme europene şi mondiale. în 1993 se instituie

un comitet de experţi care să elaboreze normele juridice specifice, ţinând cont de propunerile existente, printre care şi Recomandarea 1201, adoptată de Adunarea Parlamentară.

Două puternice lobby-uri se mobilizează în jurul acestui document atât de aşteptat. Pe de o parte statele centralizate, interesate în menţinerea drepturilor minorităţilor la standardele minime, acuză pericolul pe care un „plus de drepturi" l-ar constitui pentru stabilitatea europeană. Pe de altă parte, statele având semnificative minorităţi trăitoare în afara graniţelor fac presiuni pentru rezolvarea statutului acestora prin garanţii

internaţionale ferme, subliniind că întârzierea acestui act este responsabil de acumularea de tensiuni, frustrări şi de radicalizarea comunităţilor minoritare, procese accelerate de căderea totalitarismului şi apariţia noilor state europene, sursă a destabilizării globale a continentului.
în acest context are loc Reuniunea de la Viena din 8-9 octombrie 1993 a şefilor de state şi guverne membre ale Consiliului Europei. în anexa a H-a a Declaraţiei de la Viena se cere Comitetului de Miniştri să redacteze „o Convenţie-cadru precizând principiile (subl. n.) pe care statele contractante se angajează să le respecte pentru a asigura protecţia minorităţilor naţionale" şi să înceapă lucrările de redactare a unui „protocol care să completeze Convenţia Europeană a Drepturilor Omului în domeniul cultura?. La 10 noiembrie 1994 Comitetul de Miniştri a adoptat în a 95-a sesiune Convenţie-Cadru pentru Protecţia Minorităţilor. România a semnat printre primele (la 1 februarie 1995) această Convenţie care urmează a fi ratificată de Parlament.
în ciuda valului de critici care a însoţit elaborarea Convenţiei-cadru - dintre care justificată este fără îndoială cea referitoare la absenţa definiţiei noţiunii de minoritate naţională - acest document al Consiliului Europei este unul important. Valoarea sa principală rezidă în faptul că este primul instrument multilateral conţinând constrângeri juridice, consacrat protecţiei minorităţilor naţionale în general. Statele semnatare sunt obligate la rapoarte periodice prin care să explice modul în care aplică principiile Convenţiei pe teritoriul lor naţional.

Convenţia enumera o multitudine de drepturi pe care statele sunt chemate să le respecte pentru a-şi proteja minorităţile. Aceste drepturi, ale căror subiecţi juridici sunt persoanele aparţinând minorităţilor naţionale pot fi exercitate individual sau în comun cu alţii (Art. 3). Prin această precizare, dar mai ales prin Art. 1 şi titlul Convenţiei-cadru, acest document tranşează disputa drepturi individuale-drepturi colective, admiţând implicit că subiectul de drept poate fi „minoritatea naţională", chiar dacă, în spirit liberal, dreptul este individual, şi numai exercitarea lui poate fi colectivă.
Semnarea de către România a Convenţiei-Cadru constituie un element de progres în protecţia drepturilor minorităţilor. Este de sperat ca alte documente internaţionale, Carta limbilor minoritare şi regionale bunăoară, îi vor urma. Este de dorit ca acestora să li se adauge o legislaţie internă şi garanţii instituţionale adecvate pentru a face din ţara noastră un partener credibil al sistemului de securitate şi integrare pan-european.
(Info Pro Europa, 3 (5) martie 1995)

Valerian Stan
Convenţia-cadru reprezintă rezultatul unui compromis
Convenţia-cadru reprezintă rezultatul unui compromis decis la reuniunea şefilor de stat şi de guvern din ţările membre ale Consiliului Europei din toamna lui 1993, când s-a optat pentru această soluţie ca formă de consacrare juridică a standardelor minime cu privire la drepturile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale.
Spre deosebire de Recomandarea 1201 (1993) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei — care, dacă ar fi fost adoptată, s-ar fi transformat într-un protocol adiţional la Convenţia Europeană a Drepturilor Omului - Convenţia-cadru nu dispune de un mecanism de control al aplicării prevederilor sale. Ea conţine doar dispoziţii programatice, ceea ce presupune elaborarea unei legislaţii interne a statelor în vederea dezvoltării şi aplicării prevederilor Convenţiei. Aceste legislaţii interne trebuie să ţină cont de situaţiile concrete din fiecare ţară. Ea prezintă avantajul ,că este deschisă spre semnare şi statelor care nu fac parte din Consiliul Europei.
Având în vedere dinamica internă a evoluţiilor din domeniul reglementărilor cu privire la drepturile minorităţilor al Consiliului Europei, consider că elaborarea Convenţiei-cadru marchează un pas înapoi faţă de nivelul atins de Recomandarea 1201. Deşi Convenţia-cadru face o serie de precizări deosebit de utile în perspectiva asigurării şi protejării drepturilor persoanelor minorităţilor naţionale, cum ar fi, de pildă, cele referitoare la dreptul de a fi informat în legătură cu motivele arestării într-o limbă pe care minoritarul să o poate înţelege şi de a se apăra în această limbă, asigurându-i-se asistenţa unui interpret [art. 10(3)1 -dispoziţie care nu se regăseşte în Recomandarea 1201, ea fiind înscrisă în Convenţia Europeană a Drepturilor Omului- elemente

fundamentale pentru păstrarea identităţii grupului minoritar, ca atare, nu mai sunt precizate în textul acesteia. Este vorba în primul rând de abandonarea ideii de a consacra juridic o definiţie a minorităţilor naţionale, care oricât de restrictivă ar fi fost, ar fi oferit posibilitatea accentuării şi dezvoltării planului juridic de protecţie a identităţii grupurilor minoritare ce ar fi intrat sub incidenţa definiţiei respective. Absenţa ei diluează foarte mult textul Convenţiei-cadru. De asemenea, am în vedere renunţarea la prevederile legate de asigurarea şi participarea minoritarilor la forme de autonomie în conformitate cu legislaţia internă a statelor, în interesul prezervării în

condiţii corespunzătoare a identităţii şi tradiţiei lor — prevederi conţinute în Recomandarea 1201.
Evident, Convenţia-cadru este expresia unui context politic în care ideea de drepturi colective, precizată în Recomandarea 1201, nu şi-a găsit încă un corespondent în plan juridic sub apelativul de drept colectiv ca atare. Reticenţele statelor faţă de această evoluţie sunt de înţeles şi este puţin probabil că vom asista la schimbări spectaculoase în abordarea respectivă în viitorul apropiat. Totuşi, chiar dacă Raportul explicativ cu privire la Convenţia-cadru susţine că textul acesteia nu conţine referiri la drepturi colective, simpla raportare la „protecţia minorităţilor naţionale" ca atare - aşa cum se face în articolul 1 - indică recunoaşterea dimensiunii colective a acestei protecţii cu toate drepturile aferente. Acest lucru se regăseşte şi în alte articole ale Convenţiei şi el este în concordanţă cu evoluţiile pe plan regional (OSCE) şi universal (ONU) care accentuează interesul actorilor din sfera relaţiilor internaţionale pentru protejarea dimensiunii colective a identităţii minoritare.
{Altera, Anul 1,1995)
440
Varmjan Vosganian
Convenţia-cadru este inaplicabilă în dreptul intern
' Apreciez apariţia Convenţiei-cadru ca o dovadă a preocupărilor, pe plan internaţional, legate de problemele minorităţilor naţionale. Principiile cuprinse în Convenţia-cadru sunt corecte şi realizează o convergenţă între state şi interesele minorităţilor naţionale. Caracterul ezitant, de recomandare, şi numai „după caz", „în măsura posibilului", arată, totuşi, că există diferenţe mari între state în ce priveşte abordarea problemelor minorităţilor naţionale şi că momentul apariţiei nonnelor imperative în dreptul internaţional, în această privinţă, este încă departe.
Grupul parlamentar al minorităţilor naţionale a salutat disponibilitatea autorităţilor române în semnarea şi ratificarea Convenţiei-cadru. Acest gest politic este aderarea la principiile protecţiei şi nediscriminării minorităţilor, dar nu exclude răspunderea de a le concretiza în dreptul intern. Convenţia-cadru este inaplicabilă în dreptul intern datorită caracterului de recomandare pe care îl conţine. Regret că unele partide politice susţin ideea că ratificarea Convenţiei-cadru exclude necesitatea unei legi a minorităţilor naţionale.
Regret, de asemenea, că ratificarea Convenţiei-cadru, în unanimitate, în Parlament nu se reflectă cu aceeaşi unanimitate în toleranţa faţă de minorităţile naţionale. Raportul preliminar al Comisiei speciale a Camerei Deputaţilor privind Legea minorităţilor şi a Comisiei pentru învăţământ a Senatului cu privire la Legea învăţământului sunt argumente pe care le menţionez cu tristeţe.

(Altera, Anul 1, 1995)
441
Oabi Zaxnora
New Europe College
New Europe College 2. fost fondat în 1994. Punctul de pornire a fost New Europe Prize, premiu acordat d-lui Andrei Pleşu de un grup de institute postuniversitare (advanced studies): Centerfor Advanced Study in the Behamoral Sciences, Stanford; Institute fot Advanced Study, Princeton; National Humanities Center, Research Triangle Park, North Carolina, Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences (NIAS) Wassnaar; Swedish Collegium for Advanced Study in the Social Sciences (SCASSS), Uppsala Wissenschaftskolleg zu Berlin. Finanţarea pentru primii ani de activitate a Colegiului este asigurată de către guvernul Elveţiei (Departamentul Afacerilor Externe), de către Fundaţia Zuger Kulturstiftung Landis & Gyr, de Stifterverbrand fur die Deutsche Wissenschaft şi de Fundaţia Volkswagen.
în scurta perioadă de la înfiinţarea sa, Colegiul a acordat un număr total de 15 burse, în prezentul an universitar 1995-1996 alţi 10 cercetători beneficiind de bursele acordate de către New Europe College.
Obiectivul principal al New Europe College este să realizeze un context instituţional, care să ofere cercetătorilor din domeniile ştiinţelor umaniste şi sociale posibilitatea de a lucra în condiţii asemănătoare cu cele care stau la dispoziţia specialiştilor din Vest. Prin bursa acordată se asigură cercetătorilor români condiţiile pentru a se putea dedica muncii lor în mijlocul unei atmosfere de lucru, care urmăreşte în mod expres dialogul atât între diferitele discipline, cât şi datorită prezenţei unor conferenţiari străini invitaţi cu regularitate, între diversele tradiţii de cercetare - în consonanţă cu specificul institutelor de advanced studies din SUA şi Europa de Vest.
442
Bursele se acordă în urma unui concurs anual anunţat la nivel naţional. Candidaturile se înaintează individual, selecţia viitorilor bursieri fiind făcută de către o comisie ştiinţifică, din care fac parte în număr egal specialişti români şi străini. Eligibili sunt cercetătorii români înscrişi la doctorat sau care au titlu de doctor. Durata bursei este de un an universitar (10 luni). în cadrul acestei perioade, fiecare bursier are posibilitatea de a petrece o lună la un centru de cercetare din străinătate pe care şi-l poate alege singur. Prin aceasta se urmăreşte nu numai ca bursierii să aibă acces la surse de documentare variate, ci şi de a crea premise pentru realizarea de contacte atât între diferiţii bursieri şi specialişti străini, cât şi între instituţiile de cercetare şi de învăţământ superior din România şi străinătate.
în cadrul programului Colegiului, bursierii urmează să participe la colocvii săptămânale, la seminarii, conferinţe

şi manifestări ştiinţifice publice (cu participare românească şi internaţională) organizate de către New Europe College. La sfârşitul celor 10 luni, bursierii vor prezenta o lucrare originală ce constituie rezultatul cercetării depuse în această perioadă. Respectivele lucrări vor fi publicate în Anuarul NEC, care se donează tuturor bibliotecilor importante din România şi unui număr considerabil de biblioteci universitare din străinătate.
New Europe Collegepune la dispoziţia bursierilor săi structura sa logistică, care cuprinde o bibliotecă de circa 1000 lucrări de specialitate, computere, racordare la Internet etc.
Netv Europe College îşi propune să contribuie la normalizarea vieţii ştiinţifice din România, la formarea de noi cadre universitare, consonante cu modul de gândire şi de muncă al Europei moderne, în contrast cu alte instituţii de cercetare, care se confruntă cu probleme mergând de la structură şi până la finanţare, New Europe College oferă o alternativă flexibilă şi neconvenţională, ce se doreşte un punct de iradiere şi un posibil model de urmat.
(Românul Liber, XII, 2, februarie 1996)
443

Cuprins

1

- Hermeneutica lui Adrian Marino - C. M. Popa
- Mai-mult-ca-prezentul - Ştefan Augustin Doinaş - eseuri filosofice şi politice - 9000 lei
- Pagini memorialistice- Ion Zamfirescu - 6650 lei
- Eminescu şi cugetarea sacră- Tudor Nedelcea
- Eminescu, apărătorul românilor de pretutindeni - Tudor Nedelcea
- America,paradisul diavolului. Jurnal de emigrant- Florentin Smarandache - 1900 lei
- însemnări despre arta educatorului - Ilie Popescu-Teiuşan

în curs de apariţie:
- Shakespeare şi psihiatria dramatică- Al. Olaru - ediţia a Ii-a
- Civilizaţia cărţii - Tudor Nedelcea

Din literatura universala
- Zeii sunt singuri - Erich Măria Remarque - roman - 8000 lei
- O păcătoasă- Giovanni Verga - roman - 1800 lei
- Cu orice risc - Leonardo Sciascia - roman - 3600 lei
- Femeia Lupilor— Pina Lupoi - roman - 6500 lei
- Darul de Crăciun - H.Ch. Andersen, Knut Hamsun, O. Henry
- şi alţii - povestiri şi nuvele

în curs de apariţie:
- Casa - Manuel Mujica Lainez - roman

Colecţia Debut
- Poeme din Ur- Măria Leoveanu - versuri

în curs de apariţie:
- Psalmi pentru ziua de apoi - Măria Defta - teatru
- Biografie stimară - Mihai Firică - versuri
- Eterna poveste - Adrian Gheorghe - teatru

Colecţia Hipocrate
- Probleme de patologie chirurgicală (voi. I) - Dan Mogoş, Ion Vasile, Ionuţ Păun - 15000 lei
- Teste de patologie chirurgicală (voi. I) - Dan Mogoş, Ion Vasile, Ionuţ Păun
- Embriologie umană şi antropologie - Mihai Ionescu, Mihai Şcheau, Gabriel Timotei Cotulbea
- Infecţia cu HIV-SIDA, o criză a sănătăţii mondiale - Dumitru Bulucea
- Medicină internă (voi. I) - sub redacţia M.Negulescu
- Bolile ficatului - Marius Georgescu - 25000 lei
- Biologia moleculară a semnalizării celulare - Mihai Cruce, Roxana Cruce

în curs de apariţie:
- Nervul facial - Gabriel Timotei Cotulbea, Lucian Vancu
- Puericultura -Dumitru Bulucea, Eva Nemeş, Elena Dumitraşcu, CristLna Singer
- Manual de pediatrie (voi. I) - Mircea Geormăneanu, Dumitru Bulucea
- Terapia modernă a schizofreniei şi psihozelor afective. Aspecte psihofarmacologice - Dragoş Marinescu
- Probleme de patologie chirurgicală (voi. II) - Dan Mogoş, Ion Vasile, Ionuţ Păun
- Teste de patologie chirurgicală (voi. II) - Dan Mogoş, Ion Vasile, Ionuţ Păun
- Sexualitate şi erotism. Actualităţi în sexologie- Valentin Bugeac
- Medicină internă (voi. II) - sub redacţia Mihai Negulescu
- Urgenţe medico-chirurgicale - Radu Nemeş

Carte şcolară
- Litterature frâng aise pour Ies classes de lycee - Aurelia Tisan, Carmen Ciortan - 6500 lei
- Limba italiană, noţiuni de gramatică şi vocabular - Ion Pătraşcu, Elena Pîrvu - 6500 lei
- Limba germană pentru tort- Măria Chiliman, Doina Tănăsescu
- Civilisation Frangaise Contemporaine - Traian Nica, Daniela Dincă - 9500 lei

în curs de apariţie:
- Limba română. Fonetică, vocabular, gramatică, stilistică, îndrumător în sprijinul celor care susţin examen de admitere în învăţământul superior - Silvia Nuţă
- Comentariu literar - învăţare logică şi eficientă (pentru admiterea în licee şi şcoli profesionale) - CM. Popa

Dicţionare, enciclopedii
- Dicţionar esperanto - Saul Osias
- Dicţionarul Benzii Desenate din România - Dodo Niţă
- Mică enciclopedie muzicală - Iosif Sava, Luminiţa Vartolomei

Dorind să vină în întâmpinarea cititorilor săi, Editura StlUS a organizat serviciul „Cartea prin poştă" care expediază, pe adresa dumneavoastră, oricare dintre lucrările
pe care le doriţi.
Apelând la comanda directă, beneficiaţi de o reducere de 10% din preţul cărţii, cheltuielile de expediţie fiind